FACIS HISTORICÆ
COMPENDIUM

Ex Jufti Lipfii Operibus fummo ftudio concinnatum

PER

JOANNEM THUILIUM

MARIÆMONTANUM TIROLENSEM

Humaniorum litterarum olim in gymnafio Patavino Profefforem.

VENETIIS

APUD SIMONEM OCCHI

Superior. Permiffu ac Privileg.

MDCCXLI.

LECTORI
TYPOGRAPHUS VENETUS.

QUod opuſculum nova meorum typorum fœtura in lucem emitto, hoc, ſi audaciſſimus homo eſſem, qui vellem emptoribus fucum facere, tibi pro novo jactare facile poteram. Neque enim verendum fuiset, ne quis dolum deprehenderet, cum libellus, pluſquam centum abhinc annis in Italia vulgatus, in oblivionem abierit, ac ſitu, ac tineis abſumendus in paucorum ſcriniis lateret. Verum non is ego ſum, qui emptores libris meis conciliare mendacio velim. Idem hoc illud eſt, quod anno MDCXXIIX. Patavii prodiit ex typographia Joannis Thuilii ita inſcriptum: *Facis hiſtoricæ Compendium ex Juſti Lipſii Operibus ſummo ſtudio concinnatum. Opuſculum ad Hiſtoricorum, Politicorum, & veterum Scriptorum intellectum mira brevitate, & deſteritate conducens. Olim in Germania impreſſum per Anaſtaſium a Valle Quietis. Nunc vero meliori ordini reſtitutum, emendatum, maxima parte auctum, & primum in Italia editum a Conſtantio a Monte Laboris*. Hoc ideo non novitas, ſed tibi longa ætas commendet. At inquies, quid bonæ frugis ab opere ſperandum, cujus memoria obliterari, quod ita ab eruditis negligi potuit, ut deper-

di, & deperire necesse fuerit? Compendium hoc magnorum Operum Justi Lipsii in adolescentum gratiam, eorumque, qui philologiam e limine primo salutant, ex ipso Compendii nomine facile intelligis. Qui enim jam Musarum penetralia ingrediuntur, ii non compendiis, sed justis clarorum authorum operibus oblectantur. Quot autem id genus libelli adolescentibus Romanæ eruditionis candidatis propositi sunt, nostra, patrumque, atque avorum nostrorum memoria? Hinc factum est, ut dum nova veteribus succedunt, excuti hæc ex eorum manibus necesse sit. Verum recentiora omnia excutiet e manibus vetus hoc opusculum, quod nunc opera mea ex oblivionis tenebris vindicatur, quandoquidem libellus iste, absit invidia verbo, tantum cæteris deducendæ ad philologiam juventuti conscriptis libellis præstat, quantum ingentia Lipsii volumina illos mole excedunt, atque ipse Lipsius majorum sane gentium philologus minutulos quosdam philologos antecellit. Sed de hujus Compendii prestantia, ac utilitate plura prefari non vacat, cum ex ipsius auctoris epistola nuncupatoria, ac præfatione ad Lectorem, Patavinæ editioni præfixis, quibus fraudari te nolui, satis doceri possis. Aliqua potius de varia auctoris, atque ipsius opusculi fortuna juvat delibare.

Ana-

Anastasius a Valle Quietis , & *Constantius a Monte Laboris* unus , atque idem est *Joannes Thuilius*, humaniorum literarum in Patavino gymnasio professor. Quamquam enim in hoc opusculo videtur latere sub iis nominibus voluisse ob eam causam,quam epistola dedicatoria suis Germanis significat ; ipse tamen se prodit in prima ejusdem epistolæ salutatione. Hic in comitatu Tirolensi, humili pago, cui ab insigni monasterio Sanctæ Mariæ dicato , ac in altissimi montis cacumine sito, nomen est, pastore patre genitus , pueritiam agendo gregi ad decimumquartum usque ætatis suæ annum duxit. Tum litterarum addiscendarum desiderio e paterna casa aufugiens, cum Oenipontum se contulisset, misere, & ex amicorum misericordia victitans, totum se litteris dedit, ac a primis grammaticæ rudimentis exorsus, rhetoricis , & philosophiæ curriculum brevi septennio est emensus, vixque animum ad medicinæ studium applicuerat, cum Humanitatis cathedram in Friburgentium Academia sponte ipsi oblatam consecutus est. Sed temporum calamitatibus alio abreptus, & scholam dimittere coactus, per annum, ac tres menses in castris militem gessit. Ad Musas, cum primum potuit , revertens , peregrinationibus per varias provincias susceptis, Patavii

§ 3 tan-

tandem subſtitit, ſorte ſua ob inſtaurata illic ſtudia contentus, niſi continuo triennio lectulo affixus ex morbo jacuiſset. Hæc ipſius Thuilii verbis ex ea, quam habuit, cum primum ad tradendas publice politiores litteras aggreſſus eſt, oratione, fuſius refert Tomaſinus in Elogiis, qui deinde addit, eum, cum parum res ipſi Patavii procederent, Venetias commigraſſe, ubi emendandis operarum erroribus apud typographos noſtros aliquandiu ſibi victum paravit. Verum cum ingenii ſui excellentiam, poeticis præcipue deliciis, Venetis aliquot Proceribus, atque eruditiſſimo cuique probaſſet, meliori fortuna uti cœpit, ac deinde humaniorum litterarum in Patavino lyceo profeſſor renunciatus eſt, anno MDCXXIII. Hominem tamen tot caſibus, atque ærumnis jactatum, quæ ſero nimis arriſerat, cito fortuna deſeruit: quippe poſt ſeptem duntaxat annos ab ſuſcepta tam honeſta in eo ſcientiarum emporio docendi provincia, ex peſtilentia, quæ per Venetæ ditionis fines graſſabatur, e latus eſt anno ætatis ſuæ XL. abrumpente immaturo fato præclarum opus, quod in lucem edendum moliebatur, *Anatomiæ Janitores* inſcribendum.

Porro opuſculum hoc noſtrum, quod unum egregii, & ærumnoſi viri famam adhuc ſuſtinet, primum confícto nomine

ne *Anastasii a Valle Quietis* lucem vidit Argentorati in 12. impensis heredum Lazari Lezneri, quæ editio, teste Placcio de Scriptoribus Pseudonimis, *nitidior, & correctior est Patavina, præfatiunculam habens eamdem fere, sed quæ in Patavina sit alicubi mutata*. Idem secundo recusum Patavii anno MDCXXIIX. *meliori ordini restitutum, emendatum, maxima parte auctum*, ut in ipsa libri fronte lgimus, a *Constantio a Monte Laboris*. Prodiit autem ex typographia, quā ipse auctor domi suæ instituerat, optimis libris, quos ex Germania convehendos curaverat, in publicam utilitatem edendis. Tertio, eodem Placcio teste, edidit Amstelodami anno MDCVLII. *Romæ Illustratæ* titulo inscriptum, suoque per manifestum plagium adscripto nomine, Antonius Thysius, Ictus, & Lugduni Batavorum Professor, quod hominis audaciam declarat quidem, rerum etiam operis præstantiam, quod multiplici doctrina vir, & vere suis tot operibus clarus tanti fecit, ut sibi illud vindicare, & legitimo parenti invidere non dubitaverit. Quarta igitur nostra hæc erit editio, quam summa fide ex Patavina exscripsimus. Hęc sunt, quæ te nescire nolui, amice Lector, ne quid tibi ab industria mea unquam desideres. Vale.

Inclytæ Nationis Germanicæ, quæ Patavii est, Theologor. Philosophor. & Medicor. membris, Civibus & Amicis

Joannes Thuilius. D. S.

OF-

OFFERO *Vobis, Generosa pectora, exiguum Libellum, grati mei in Vos & devinctissimi animi magnum argumentum. Lipsius est, in* COMPENDIUM *contractus, quem vel hoc nomine gratum futurum spero. Sed magis ob Commoditatem & Utilitatem. Quis enim vestrum, qui jam in peregrinatione estis, ingentia Lipsii Volumina undique secum circumferat? Ecce vobis hic facundum, nec pondere molestum viæ comitem. Hic* MILITIAM & TORMENTA *bellica legetis jucundius, quam si in patria, tot annis armis agitata, præsentes spectaretis. Laudando ardore (pro more patrio) longa itinera suscipitis, superatis montium asperitates, devoratis viæ molestias, ut Italiæ amœnitatem, & Romanæ magnitudinis oculis usurpetis vestigia: Ecce hic Index & dux, qui sine defatigatione* ADMIRANDA *Romana ostendit: in* AMPHITHEATRUM *introducit:* GLADIATORES *spectandos dat: vosque, castissimos animos, ad* VESTÆ ET VESTALIUM *penetralia, profana quidem sacra; & Regias* BIBLIOTHECAS, *vestras delicias, admittit, ubi tamen prius* CRUCEM *libaveritis. Paravit hoc Vobis Opusculum olim* Anastasius a Valle Quietis, *reparavit nunc* Constantius a Monte

Labo-

Laboris, *eo fine*, *ut ſit in quiete labor*, *in labore quies*. *Uterque Vobis notus*, *& e veſtro complexu*: *qui ideo non ſe ſiſtunt*, *quod Compilatorum nolint audire nomen*, *abſterriti naſutorum morſibus* (*nam & naſuti*, *quos ſenectus aut morbus edentulos fecit*, *mordent*) *qui ſemper illud oggанniunt*, Germanum eſſe laborem. *Ego vero*, *qui ad hæc ſcommata jam dudum occallui*, *nihil dubitavi*, *Libellum hunc obſtetricante Typo in lucem edere*, *& in veſtrum ſinum*, *Candidi Cives*, *Germana fide deponere*. *Si pro veſtra*, *qua ſoletis*, *humanitate*, *& in me benevolentia*, *tenerum hunc Typographi mei fœtum in manus*, *me vero ipſum in pectora admiſeritis*, *vota poſſideo*; *mihique addetis animum majora in veſtrum honorem & utilitatem moliendi*. *Interea meos* Janitores Anatomicos, *qui jam pridem præ foribus ſtant*, *propediem exſpectate*, *me amate*, *& quam optime Valete*, *o lectiſſima Germanorum pectora*. *Patavii* 5. *Kal. Jun. Anno ſalutifero* MDCXXIIX.

LE-

LECTORI
AMICO

Anastasius a Valle Quietis, & Constantius a Monte Laboris S.

BEnevole Lector: Iusti Lipsii libros, quos ille ad lucem priscæ Historiæ & Antiquitatis propitia Minervas scripsit, & *Facem Historicam* inscripsit, jam tibi contractos in parvum Volumen congestosque offerimus. Quod ille sparsim, ample, lateque majoribus voluminibus, & multarum septimanarum opere complexus est, nos hic in COMPENDIUM, & opusculum paucarum horarum redegimus: ita tamen, ut omnia, quæ ad Mercurium & Bacchum (ut ajunt) facerent, huc seligeremus, & disponeremus, præteritis aut recisis superfluis. Auctorum tot varias laudationes, & concumulatas citationes, quibus Lipsius suas opiniones, uti primus, astruere opus habuit, omisimus: icones, rem multi precii, exprimere erat animus. Sed cui bono? si res ipsa & materies ἐν ἐπιτομῇ cognoscitur & creditur. non opus est flexuoso gyro & probatione. In parva tabula tam bene Colossi prægrandis figura visitur, quam in magna. Genium tibi nostrum juramus, Lector,

ctor, si opusculum hoc pellegere digna-ris, simul ea omnia disces, quæ Lipsius suis amplissimis Tomis pertractavit. Gratum esse debet iter, quod brevibus milliaribus ducit eo, quo aspiramus: & placere scientia, quæ statim se ingerit sine ambage, & jactura *Temporis* & *Sumptus*. Vtroque exiguo hic opus. Illa quidem Lipsii Opera, quia non parva sunt, temporis aliquid & æris flagitant; utrumque magni facimus, & omni cura lucrari satagimus: hic vero cum ære tempus compendifeceris. Habes enim annum [liceat sic dicere] in mensem contractum, & mensem in diem; Coronatum in obolum. Extra chorum, quod dicitur, numquam saltavimus, nec aliena intrusimus, simplici & nuda narratione, & uno velut textu ex ipsis Lipsii verbis concinnato contenti, quo continua quadam & amabili serie tibi propinaremus, quidquid rarum & eximium in bello & pace habuit Romana Antiquitas. Lipsius interdum quædam miscuit, quæ, ut dialogis fieri solens est, superflua sunt, vel occasione interloquentis abductus, vel quia sic voluit, pausam aliquam facturus, aut interposita varietate delectaturus: Nihil hic tale, uniforme filum est, & quasi tela ex uno æquabili subtegmine texta. Iam de utilitate si quid vellem differere, an non esset τὸ φῶς ἡλίῳ δανείζειν, & aquam

Oce-

Oceano? Si utiles judicas Iusti Lipsii libros, Lector, sicut tu omnino eos non tantum utiles, sed & necessarios omnibus reris, tuoque calculo & judicio super omne scribentium vulgus extollis: idem quoque hic erit. Non etenim e manibus excutimus Opera ipsa Lipsii illi, cui otium & opes: immo eo dirigimus. Citius enim pervenies hoc ductore libello, quo tendis, ducendus scilicet per rectiorem & breviorem semitam. Eadem in hoc Opusculo docentur & proponuntur, quæ diffuse in magnis illis Lipsii Voluminibus, &, quod æstimabis, breviter. Si Lipsium libenter legis, & hæc libenter leges, quia Lipsiti sunt: idem enim hic tibi scribit & eadem; olim pluribus & prolixis, at nunc paucis & brevibus. Vale.

De

DE MILITIA ROMANA.

LIBER PRIMUS.

Militiam Romanam cognoscere duplicis est fructus: (a) Certi, & Incerti. *Certi* quidem, quod vera ea fax ad Historias, quarum vix alia materies, quam bella & pugnæ. *Incerti*, quod & Duces hodierni aliquid ex iis fortasse haurient ad suum, & præsentem usum.

(b) *Militia est multitudo apta & composita & armis, ad vim faciendam aut arcendam, sub certa lege*. Partes ejus sunt *Quinque:* (c)

I. DILECTVS.
II. ORDO.
III. ARMA.
IV. ACIES.
V. DISCIPLINA.

Quas singulas ordine, & totidem libris comprehendemus, perspicua brevitate.

(a) *Utilitas ex Militia Romana*,
(b) *Militia quid*. (c) *Partes*.

DE DILECTU.

(*a*) Dilectus Græcis eſt στρατιλογία, κατάλογος & καταγραφὴ. Unde κατάλογον ποιεῖσθαι, καταγραφὴν ποιεῖσθαι. *legere militem*, *ſcribere militem*: quia ſic lecti in tabulas & codices referebantur, ut memoria nominum & ſtipendiorum publice exſtaret. Vox etiam alia huic rei ævo ſequenti, *Adnumium*, vel *Adnumius*: quod non tam in dilectu, quam in recenſu & adnumeratione militum, ſub tempus ſtipendii, aut largitionis locum habet. Ad hanc ipſam rem, *Pittacia*, *Breves*, *Laterculum*, *Matriculam*, reperies. Sicut autem ſcribebantur jam milites: ita delebantur non milites & rejecti. Solebant & mortuos ibi notare, & Theta ſuum adfigere.

In Dilectu *tria* ſpectanda. (*b*) 1. qui elegerint. 2. quos. 3. quomodo.

1. *Qui elegerint*.

Deſignatis Conſulibus, quod fiebat principio cujuſque anni, Tribuni militum conſtituebantur, quorum duo genera: (*c*) Juniores, & Seniores. *Juniores* ſunt Equites, quibus hoc datum, ut prius citiuſque Tribuni fierent, quam plebeji; poſt quina ſcilicet ſti-

pen-

(a) *Dilectus quid ſit*. (b) *Quæ ſpectanda in Dilectu*. (c) *Tribuni duplices*.

pendia. *Seniores*, plebeji, qui post dena stipendia Tribuni facti. Oportebat enim equitem dena stipendia implere, peditem vicena. Vicesimo militiæ anno dimissi, (a) *Veterani* dicebantur; nam post vicena stipendia, honestam, vel causariam missionem consecuti, ita vocabantur. Erant autem Tribuni juniores, sive ex equite 14. ex plebe 10. quia plures habere voluerunt honestiores.

2. *Quos legerint*.

Dilectus duplex: (b) civium & sociorum. Cives vel *Pedites*, vel *Equites*. De Peditibus primo dicemus.

Prima nota peditum legendorum ex Civibus erat (c) *Ætas*: ab anno 17. initium militiæ, finis 50. erat. Militabant ergo ab anno 17. usque ad 46. Et quisque his 30. annis necessario implere cogebatur vicena stipendia. Ab honoribus & magistratu urbano exclusi, qui sua stipendia non fecissent. Hinc qui continuo militabat, implebat ea 37. anno; sed poterat, non debebat. Si quis vero morbo, vel casu impeditus non implesset 46. anno stipendia, non liber erat a militia, sed adhuc cogi poterat usque ad annum 50. qui ple-

(a) *Veterani qui*. (b) *Dilectus duplex*. (c) *Dilectus Peditum ex Ætate*.

ne liberabat, five facta, five infecta ftipendia.

Altera nota legendorum erat (*a*)*Cenfus*: non enim viliores quofdam in militiam legebant, nec erat hoc inopiæ afylum; fed divites, honeftos, & quos res privata rei quoque publicæ alligaret. Pauperes non nifi in neceffitate aut tumultu lecti: ficut & Servi; fed fere per civilia bella, cum Virtus & Honos jus fuum ægre fervant. Paulatim tamen eo ventum, ut Proletarii, & Capitecenfi in militiam vulgo fcriberentur: item Libertini, & Liberti. Quin etiam paftores ferociores in equites adfumptos legimus. In militia navali viliores legebantur, & fere libertini; quia talis militia femper habita vilior. An quia periculorum ibi plus, & metus etiam ignavæ mortis? An quia parum loci virtuti & robori militari? ars & nautæ pleraque adminiftrant. An quia paulatim animos quoque dehoneftat & corrumpit?

3. *Quomodo elegerint*.

Modus Dilectus talis. (*b*) Confules pofitis fellis curulibus, fpecie magiftratus fedebant, præcipua dilectuum ipfi obeuntes, & fummæ rei præfidentes: Tribuni adminiftrabant, & exfeque-

(a) *Ex Cenfu*. (b) *Modus Dilectus*.

quebantur per partes: Diem publice prodicebant Consules, vel præconis voce, cum aliquid subitum, & scriptum videbatur tardum; vel scripto, cum res fuit ordinaria. Livius *Edictum* vocat. Sub ipsum vero conventus diem, signum ex arce tollebant, servabantque donec is solutus.

Ipse dilectus fiebat in (*a*) Capitolio, sive in ejus area, ut & alia, quæ ad bellum, illic agitata; in loco certe augusto & sacro, ut ante oculos religio & Jupiter obnoxios magis, fractioresque redderet ad parendum: sæpe enim hic controversiæ & turbæ. In campo dilectum habitum, tamquam novum notat Dionysius; sed eo factum, quo tribunitiæ intercessiones vitarentur, quibus ibi non erat locus.

Eligebantur ex tribubus & classibus, ducta forte: (*b*) vel ut æmulatio tolleretur, ne hæc illi posthabita videretur: vel querela, ne ista, aut alia onerari, si forte dilectus non iret per omnes. Præsidentibus Consulibus, sedentibus Tribunis, militibus sejunctis & compositis, tribus vocata in centurias suas ivit, omissis tamen senioribus, quos advocari in supervacuum nihil opus.

(a) *Locus Dilectus*. (b) *Qua ratione lecti*.

Ex singulis tum centuriis, & pro censu, ac classe milites citati nominatim. Itaque tabulæ ad manum, in quibus nomina, ætates, & opes scripta. Aliquando etiam sorte capti, raro tamen, nec nisi in re tumultus. In hac autem citatione servatum per religionem, ut primus miles boni nominis esset: captabant enim ex eo omen; ut Valerius, Salvius, Statorius, & similia. Dilectus hic etsi commodus & ingeniosus, non tamen semper, & in omni bello observatus: Nam hoste vicino, aut repentino aliquo periculo imminente, omittebant tribus, centurias, sortes, & militem confuse ac raptim capiebant & educebant. Id genus (*a*) *Subitarios* vocabant. Atque istos solebant scribere in tumultu, ita ut sine discrimine aut excusatione sæpe cogerentur juvenes senesque: ideoque sors adhibita, non electio, quia res festina.

Qui nominatim citabantur, interdum fuerunt (*b*) Volentes, proni, & spontanei; interdum Refractarii. *Proni* in militiam fuerunt, cum aut Dux gratiosus, aut bellum aliquod in spe lucri. *Refractarii*, qui detrectabant, & se sub-

(a) *Subitarii qui*. (b) *Citati qui Volentes, qui Refractarii*.

ſubtrahebant: Illi reſpondere ad nomen, & accedere ad dilectum; Hi non reſpondere dicebantur: Illi non ſolum voce & reſponſo, ſed corpore & progreſſu ſe ſiſtebant Tribunis; Hi ſilebant, & ſe ſubtrahebant.

Refractariorum pœna varia: (*a*) primo *Vincula*; itaque Conſules prehendi eos jubebant, & in carcerem duci. Interdum *Virgæ* adhibitæ in contumaces, ſed non niſi a Conſulibus immodice ſeveris. Nonnumquam damno affecti, & eorum *Bona direpta* & vendita. Immo vero interdum extrema pœna affecti, & morte civili, id eſt, *Venundati in ſervitutem*. *Infamia notati* etiam, & ignominioſi facti Refractarii. Has autem pœnas ſæpe Tribuni tardabant, aut tollebant: illi enim intercedebant, & de cauſis etiam cognoſcebant, quamquam hæc cognitio erat proprie conſularis. Itaque hac arte ſæpe impediebant dilectus, cum aliquid a Patribus vellent expreſſum. Hæc tamen Tribunorum licentia coercita interdum, præeunte Patrum decreto.

Cauſæ juſtæ ad detrectandam militiam *tres*. (*b*) Prima *Vacatio*; atque

(a) *Refractariorum pœnæ*. (b) *Cauſæ detrectandi tres*.

ea triplex: *ab Ætate*, cum supra 50. annum aliquis erat, is, sive implevit sua stipendia, sive non implevit, vacabat: Vel *ab Honore*, ut si quis in magistratu, vel sacerdos; nec enim aut illi a rep. aut isti abducti a sacris: Vel *a Beneficio*, ut si cui Senatus, Populusque indulsisset. Factum id sæpe pro meritis, alias in annos, alias in ævum. Secunda causa *Emeritum*: qui enim 20. stipendia complevit, tuto nomen non dare poterat. Tertia *Morbus aut Vitium*; nam & manci, & debiles, non habiles judicati ad militiam, & nominatim ii, quibus pollices aut digiti non essent, etiam in sinistra manu; quia ea manus inepta tunc ad scutum tenendum, sicut dextra ad gladium. Quia vero nonnumquam fraudes interveniebant, ideo non statim accepta quæcumque causa, (*a*) sed discussa; sæpe, & plurimum ante bellum, interdum post illud. Interdum non solum dilatæ, sed & sublatæ causæ: hoc in magno tumultu, & cum publicum discrimen: atque etiam alias in metu id factum, & causæ pro non causis. Sicque etiam ex *Causariis*, id est, (*b*) quibus morbus, aut talis causa; & ex se-

(a) *Causa discussa*. (b) *Causarii qui*.

fenioribus lecti milites. Hinc *Caufaria miffio dicitur.*

DILECTUS EQUITUM.

(*a*) Dilectus Equitum facilis fuit, quia ex uno corpore. Nam Cenfores jam ante equites a reliquis fepararant, & in tabulis habebant hoc genus. Separabant ab opibus, quicumque enim quadraginta habebant, & vita non improbabatur, in equites referebant.

Equitum corpus duplex: (*b*) alii equo publico, alii fine eo. *Illi* vetuftiffimi, ac proprie, ac foli olim Equites dicti, ab ipfa re, quia iis militares five publici equi: hinc *Equitare*, equo publico merere; quibus vero publicus equus non effet, poterant etiam inter pedites merere. Illi vero accipiebant è publico pecuniam ad emendum equum, & ad alendum: Illam femel, hanc annuam. Ad emendum, dena millia, id eft, Philippicos circiter 100. Ad alendum, bina millia, id eft, Philippicos 20. Satis grandis utraque fumma; fed cogitandum, quod huic militiæ onera plura adjuncta, calones, alii equi aut muli ad farcinas, tentoria, & cibatum ferendum.

(*a*) *Equitum dilectus.* (*b*) *Equites duicis generis.*

Non tamen temere, aut omnes ad equum publicum rescripti, sed cum dilectu & examine morum. (*a*) Itaque non Consul aut Imperator, sed Censor olim equum publicum iis assignabat, judex scilicet morum. Atque ille ipse, cum jam haberent, recognoscebat, & si quid vitii in iis, adimebat. Postea id muneris Principes usurparunt. Ad hoc examen faciebat ipsa *Transvectio*, (*b*) propria istorum Equitum pompa; quæ & *Probatio*, dicta a Valerio Max. quia in ea examen & discussio vitæ. Ii per centurias & turmas divisi, ordine equis insidentes vehuntur omnes, quasi e pugna venientes, ramis oleæ coronati, & purpureas palmatas togas induti, quas *Trabeas* dicunt. Incipiunt autem ab æde Martis sita extra Urbem (Plinius ab æde Honoris deducit, quæ & ipsa extra portam Collinam) transeuntesque tum alia loca Urbis, tum forum, & Castorum ædem prætereunt, interdum ad 5000. virorum, gerentes præmia & dona militaria quæcumque a Ducibus in bello acceperint. Egregium sane, dignumque magnitudine Imperii spectaculum. Ovidius verbo *Præterire*, utitur ad hanc

rem.

(a) *Equus publicus quo modo datus.*
(*b*) *Transvectio quid.*

rem. In hac ipsa Transvectione sæpe accusati, citati, immo ignominiose detracti; quod tamen Augustus fieri ultra interdixit. Quod si sine culpa erant, abibant, & equum traducebant: si aliter, sistebant, & jubebantur vendere equum. Solemne in utraque re utrumque verbum, *Traducere*, & *Vendere equum*. Confectis stipendiis restituebant, & ad Censorem reducebant equum.

Sacramentum Militiæ.

Finita jam conscriptione, Tribuni suæ cujusque legionis milites congregantes, & unum ex omnibus maxime idoneum eligentes, sacramento adigunt: (*a*) is singula juramenti verba concepit & præivit, alii deinde secuti hoc saltem dicebant, *Jurare se idem*. Et hoc appellabant *Præjurationes facere*, cum ille præiret, & conceptis verbis ante alios juraret, alii secuti, in eadem verba jurantes, dicebant tantum: *Idem in me*. Jurabant autem viritim ut plurimum; an semper, dubium. Et jurabant, se Consules, ad quæcumque bella vocaverint, secuturos, neque signa deserturos, neque adversum Populum aliquid facturos; item conventuros se jussu Consulum, neque

(a) *Militare Sacramentum.*

injuſſu abituros. Atque hoc juramentum erat ſtatim a conſcriptione; aliud autem præſtabant jam milites & educendi, immo in ipſis jam caſtris: illud ad ipſam militiam, iſtud ad diſciplinam pertinuit.

DILECTUS SOCIORUM.

Sociorum Dilectus fiebat in Italia, cum ſub hoc ipſum novorum Conſulum tempus magiſtratibus ſociarum civitatum denunciabant Conſules, ut milites darent, & ſignificabant iis numerum, diem, locum, in quem convenire deberent quos legerent.

Socii (*a*) appellabantur, quaſi confœderati & conſortes armorum. Erat autem diſcrimen inter Socios, & Auxilia. Socii, ſemper Italici: Auxiliares, externi. Illi ſemper gratis militarunt, id eſt, ſine impendio Romanorum, ſi frumentum excipias: Hi mercenarii, & quamquam ſæpe a Regibus miſſi ſuopte ſumptu, tamen & pecunia etiam ſcripti. Socii autem proprie dicti poſt Italiam civitate donatam defecerunt, & eorum vice Auxilia fuerunt, quæ ex variis gentibus lecta. Iſti autem omnes è provincialibus; nam certis quibuſdam bellicoſiſque populis non aliud loco tributi, quam mili-

(a) *Socii qui*.

litiam & viros imperabant : alii diffusiores & ditiores, utrumque sæpe dabant, & pecuniam, & militem, adeoque robur in his & numerus. Etsi autem miles è subditis, non tamen dilectu eorum aut arbitrio capiendus : Romani Centuriones aut peritos aliquos legendi mittebant, qui sæpe usui suo & compendio magis, quam publico serviebant. Sed & cum hæc aberant; dilectus ille per se gravis : trahebantur enim in diversas terras, ut magnitudo Imperii erat, atque illic longa militia fere consumebantur.

(*a*) Indicebant autem militem pro numero & opibus, quas propemodum sciebant; numerum quidem ex tabulis censoriis, quas probabile est Romæ quoque fuisse. Immo tandem ipsi Romani Censores censum illic egerunt : itaque pro imperio rem hic gerebant, & tot aut tot milites imperabant. Jurabant autem Socii non in suos Præfectos tantum, sed & in Consules, & rem Romanam : opus enim fuit vinculo hoc & alio, ut cum pares viribus essent, ne quid novarent aut moverent in Romanos : denique oportuit subjectos omnes pariter esse uni Duci, ergo & in eum probabile jurasse. Auxilia tamen non ju-

(*a*) *Socii quomodo electi.*

jurabant. Singula oppida Sociorum Præfectos, sive Prætores constituebant, qui jus aliquod in suos haberent, eosque observarent. Habuerunt etiam suos proprios Quæstores, seu Tribunos ærarios, & mercedis exhibitores; nam sua pecunia & omni sumptu militarunt Socii, præter frumentum, quod habuere a Romanis. Magna res hæc, & grande Imperii instrumentum, fidas volentesque tot habere manus, nec suam aperire ad largiendum. Prædæ dumtaxat participes fuere, & si quid donorum aut adventitii lucelli.

De Evocatis.

Evocati, sæpe exercituum robur, ex civibus, ex sociis; ex equite, ex pedite sumebantur, sed rogatione & precibus, atque ideo *Evocati* dicti. (*a*) Erant enim veterani, gnari, prudentesque militiæ, qui expletis stipendiis sæpe in Consulum & Ducum gratiam militiam sumebant. Et quia sæpe litteris aut nunciis nominatim evocabantur, inde habuere nomem. Græcis ἀνάκλητοι, quasi Revocati, quod defuncti militia iterum ad eam revocentur. Plerique Evocatorum e Beneficiariis esse solebant, qui nimirum beneficio Imperatoris ad gradus aut commoda promo-

(a) *Evocati qui*.

moti, item agris & immunitate donati, ideoque magis obstricti. Horum propria quædam & seorsim manus fuit, per cohortes quidem aut centurias disposita, sed tamen sub uno vexillo. Immunes erant Evocati operum, ut ab excubiis, operibus valli, & castrorum, quasi Centuriones & principales milites. Sæpe etiam ordines ducebant; ideoque singuli velut Centuriones fuere, & hoc honore ac insignibus affecti. Hinc etiam vites gestabant, proprium Centurionum gestamen. Et quia Centurionibus comparati, interdum etiam miscebantur, & cum iis confundebantur: quin & cum Legatis, quasi honestissimi, jungebantur. Honestum itaque omnino genus Evocatorum; plerique pedites, sed & equites.

De Conquisitoribus.

Ad Dilectum adhibiti Conquisitores, crebrum munus post bellum sociale: (*a*) Ii fuerunt, qui in agros & extra urbem missi ad indagandam & conquirendam juventutem, atque ab ea re dicti. Multi enim sæpe aut suo metu, aut parentum timido amore latitabant; ad eruendos eos & conducendos, isti. In-

(a) *Conquisitores qui*...

Interdum huic rei creati Triumviri. Usurparunt & exteri.

Alia quædam de Dilectu.

Erat alia quoque ratio Dilectus; (a) cum enim ex tota Italia scriberentur legiones, nec omnes illi tam dissiti uno tempore Romam venire possent, in regionibus militem scribebant, & per honestiores quosdam, ut Senatores, & Legatos, Dilectus habebatur.

(b) Sub Principibus jam nec Dilectus erat, sed indictio militum, pro opibus cujusque & agris. Res improba, & ad perniciem militiæ germanæ inventa: Partim enim ignavos, aut ineptos tirones dabant: partim pro iis aurum inferebant, & mille hic prædandi sinus & artes. Itaque eo ventum, ut etiam servitia & vilia capita darentur, etsi leges reprimere conarentur. Olim istis fraudibus nullus locus, cum ex ingenuis milites scripti, atque iis non crimine, non infamia aspersis; nam hi tales aut urbe, aut tribu movebantur: e tribubus autem, atque iis honestioribus fere miles lectus. At sub Principibus etiam ergastula intrudere cœperunt. Et quid mirum?

(a) *Dilectus externus:*
(b) *Dilectus sub Principibus.*

rum? ipsi eos habuere quasi servos. Nam tirones jam captos compungebant, & in cute signabant. (*a*) Vera hæc stigmata erant; & quidem manibus impressa militum. Inscribebatur autem nomen Imperatoris: unde D. Augustinus *Regium Characterem* appell.t. Chrysostomus σφραγίδα. Duplex autem iste ritus: & de servis, qui compungi solebant dominico nomine, ut agnoscerentur: & de militibus, qui præferre Imperatorem. Petitum hoc videtur vel ab eo, quod olim nomen Imperatoris in scutis, hastis, vexillis solitum inscribi, atque eo exemplo tunc in cute: Vel a sacris; quos enim Deo alicui consecrabant & initiabant, hos stigmatibus inurebant. Potuit igitur exemplo quodam parvæ religionis primo hoc induci, ut talis quasi consecratus militiæ ostenderetur; tum etiam ab hac causa, ut agnosci posset, nec latitaret.

LI-

(a) *Stigmata impressa militibus.*

LIBER II.

DE ORDINE.

ORdo militiæ varius, (*a*) & in *Militibus*, atque in *Ducibus*. In Militibus dupliciter conſiderandus. ſecundum *Genera*, & per *Partes*. Genera ſunt diſcrimina illa militum diffuſa per pleraſque partes. At Partes, ipſæ diviſiones, ac ſub certis ſignis ac Ducibus diſtributiones.

ORDINES PEDITUM PER *Genera*.

Genera igitur Peditum ſunt *quatuor*: *Velites*, *Haſtati*, *Principes*, *Triarii*.

Velites (*b*) erant viliſſimi, quique & ætate, & opibus exigui, in iſto minimo genere militabant; alterutro tantum, non item. Nam pauper, ſed ævo & uſu vetus, in Triarios translatus videtur: dives, ſed annis modicus, in Haſtatos tranſcriptus. Niſi igitur valde pauperes & infimarum claſſium inter Velites non militarunt: quia non ſolum parum honora-

(a) *Ordinis diviſio*.
(b) *Velites qui*.

rata hæc militia (quippe leves, & eminus fere pugnabant) sed etiam quia parum tuta, nam pene inermes in fronte plurimum exponebantur hosti.

Hastati dicti, (*a*) quod primo hastis pugnarent. Id olim, postea mutatum, manente nomine, atque pilis & gladiis pugnabant; hastæ jaculatoriæ apud Velites solos remanserunt. Sunt & alii Hastati, qui stabilibus hastis & contis pugnabant: quod ævo sequenti factum. Hastati juvenes erant & adolescentes, ut Principes viri, aut viris proximi; & Triarii grandes & maturi.

Principes, (*b*) qui a principio gladiis pugnabant, unde & nomen. Postea alii minus illustres sumpti in eum locum, nempe Hastati.

Triarii, (*c*) sic dicti ab ordine, quod in acie tertio ordine extremis subsidio deponuntur. Est in Glossis *Tertiarius*, ἔφεδρος, quasi *subsessor*, & in vicem locumque paratus: Subsidebant enim ipsi Triarii presso altero genu. Dicti etiam *Pilani*, quod pilis pugnarent; & totus ille ordo *Pilus* vocatur. Immo etiam dicti *Armites*, ὁπλῖται οἱ ἐν ἐσχάτῃ τάξει.

Ter-

(a) *Hastarti qui*. (b) *Principes qui*.
(c) *Triarii qui*.

Triarii in legione (*a*) 600. erant, idque ſemper, & legionibus etiam auctis, ipſi non augent. Cauſæ plures; quod robora hæc & flos ipſe virorum, ideo ſi non numero, tamen virtute æquarent; quod raro aut numquam hæc pars ſola pugnabat, ſed in extremo demum integrabat aciem aliis admixta; quod ob adjunctas etiam alias copias fuit juſta acies. *Principes* erant 1200. *Haſtati* totidem: reliqui, & ætate minimi *Velites*, qui ſinguli cum legione augebantur proportione.

ORDINES PEDITUM PER *Partes*.

Singulæ hæ ætates ſive genera, exceptis Velitibus, a Tribunis & Centurionibus dividebantur in (*b*) 10. partes. Hæ partes *Manipuli* dicti, ex iis *Cohortes*, ex his *Legio* tota. Sunt enim in Legione Centuriæ 60. Manipuli 30. Cohortes 10. Velitum nec manipuli proprie, nec ſigna fuere: itaque Subſignanus miles diverſus ab hoc levi. Velites autem ſparſi per manipulos. Hinc ipſis Centuriones aliorum manipulorum; etſi raro in agmine aut acie ſic inceſſere, & fere ſolebant præmitti, ad incerta & occul-

(a) *Numerus horum Generum*.
(b) *Partes Generum*.

culta viarum exploranda: In acie quoque aliter locari, & abjungi a gravioribus.

De Manipulo.

ORDO (*a*) est dimidiata pars Manipuli: nam duo Centuriones erant in manipulo, & unicuique sua pars adsignata, quam duceret; quæ vocata *Centuria*, sive *Ordo*. Is in veteri Legione fuit 60. militum. Hinc *Ordines petere*, *& impetrare*: ita *Ordinis ductor*, pro Centurione. Prima divisio fuit in *Manipulos*, Græcis σπεῖρας (*b*) quæ diutissime in militia mansit. Sed labente Imperio mutavit, & Centurias pro Manipulis habere cœperunt; Manipulos pro Contuberniis aut Decuriis ipsis. Manipulorum vetustas statim ab Urbe condita, immo ante ipsam fuit.

De Cohorte.

Ex Manipulis conficitur *Cohors* (*c*): Ea vox Græcanica est, quod clausum vel septum in anteriore domo vel villa χόρτον illi dixerunt. Latini *Cohortem*, vel *Chortem*, nam & sic scribebant. Martial. *Raucæ chortis aves*. Cohors habuit 3. Manipulos, Hastatos, Principes, Triarios; adde & Veli-

(a) *Ordo quid*. (b) *Manipulus*.
(c) *Cohors quid*.

lites, qui manipulos solebant comitari. Fuit igitur justa & plena Cohors legionaria, homines 420. Si pleniores Manipuli & Legiones, plenior & ipsa; & inde Cohortes quingenarias, & sexcenarias legimus. Græci Cohortem vulgo vocant σπεῖραν, ut & Ennius usurpavit. Suidas *Spiras* interpretatur *Numeros*. Cohortes omnes in legionibus erant numero æquales, quia & manipuli tales. (*a*) Sed quia primæ dignitas aliqua attribuitur, id non a numero, sed a splendore & primatu fuit, quod primi in ea Centuriones generis cujusque, & forsan flos aliquis & electio virorum.

Erat & quædam *Cohors Prætoria* (*b*) velut extra ordinem, edecumata & grandis, quæ a Prætore non discederet; a Scipione Africano instituta. In hoc genus fere adoptati & adscripti amici & voluntarii: etsi alii fortibus potius viris implebant. Hi dicti *Prætoriani*; eorum arma thoraces squamei, & scuta imbricata. Veteres unam solam habebant Cohortem Prætoriam, postea per bella civilia auctæ. Augustus Romæ circa se habuit 9. Prætorias Cohortes, firmamentum imperii, & po-

(a) *Prima Cohors dignior.*
(b) *Cohors Prætoria quæ.*

postea pestem. Talis fuit apud Macedones Cohors Regia.

De Legione.

Ex 10. Cohortibus fit *Legio*, sic dicta, (*a*) quod leguntur milites in dilectu. Instituta a Romulo hominum 3000. Regibus ejectis fuit 4000. Bello Annibalis ad 5000. ventum. A Scipione denique in Africam trajecturo 6000. facta. Legio varie dicta. (*b*) Græci veteres στρατόπεδον, στράτευμα, & creberrime τάγμα dixerunt: novelli etiam θέμα; iidem & τέλος & τεῖχος. Sic & Latini *Murum* dixerunt apud Vegetium; *Numeri* pro Legionibus Tacito; *Ordines* Hegesippo; *Virtutes* Paulo Diacono, quod tamen communius pro copiis & robore militari.

Communis agnominatio Legionum a numero fuit, idque discretionis causa, ut diceretur *Prima*, *Secunda*, *Tertia*, &c. Id autem ab ordine temporis & dilectus, quo conscriptæ. Sed fuerunt & alia passim Legionum cognomina. Ab Imperatoribus *Augusta*, *Claudia*, *Flavia*. A locis hibernorum, ut *Gallica*, *Cyrenaica*, *Scythica*, *Macedonica*, *Aegyptiaca*, *Germanica*, *Italica*.

(a) *Legio unde dicta.*
(b) *Varie nominata.*

ca. &c. A Diis cultis *Apollinaris*, *Minervia*. Ab armorum præstantia, *Ferrata*, quæ tota e ferro. A loco, *Fretensis*, freto assita. Ab insigni forte scutorum, *Fulminatrix*. Item, *Vitrix*, *Gemina*, *Valens*, *Adjutrix*, *Pia*, *Fidelis*, *Felix* &c.

ORDINES EQUITUM.

Equitum divisio fuit in (a) 10. Turmas. *Turma* dicta quasi Terma, quia ter denos habuit equites. Erant autem in Legione Turmæ tricenariæ 10. seu equites 300. Sunt ergo Turmæ in Ala, quot Cohortes in Legione; & Decuriæ, quot Manipuli, ternæ enim in Turma.

DIVISIO SOCIORUM.

Socii dicebantur (b) *Alæ*, seu *Cornua*, quia plurimum ut alæ in avibus, corpus illud Legionum tegebant Socii: hinc *Ala dextra*, & *sinistra*: *Cornu dextrum*, & *sinistrum*. Habebat Ala Equites & Pedites.

Equites numero (c) duplo; quia late Socii per oppida & agros sparsi, eoque facilius habere iis equos & tolerare; at Romani, nec censu multi nimis equites tunc erant, & in una urbe haud tam commode habebant. Erant

(a) *Divisi Equitum*. (b) *Alæ Sociorum*. (c) *Socii Equites quot*.

rant ergo 600. Detracta autem tertia parte Extraordinariorum, erant non nisi 400. Hic quoque numerus *Ala* dictus, & illi ipsi Equites *Alares*. Erant autem duplices: *Extraordinarii*, qui sunt 200. ex his una turma, id est 40. *Ablecti*, qui sunt electi & excerpti: *Alares*, qui sunt 400. dividuntur in 10. Turmas, singulas hominum 40. Nam Turmæ Sociales decuria una excedebant civiles. Ita in Consulari exercitu duas Turmas habebit Consul: reliquæ erunt Turmæ Extraordinariorum 4. & iterum 4. ex utraque Ala.

Pedites vero ut plurimum (a) 4200. Ala habebat. Horum pars quinta *Extraordinarii*, numero 840. & hi electi & excerpti; sicut Ordinarii, qui sunt in vulgo. Sunt Cohortes 2. hominum 336. & una dimidiata hominum 168. in *Ablectos*, qui semper juxta Consulem, in via, in castris, in pugna, velut satellites quidam aut custodes. Reliqui *Alares*, numero 3360. divisi vel in Manipulos & genera, ritu civium; vel dumtaxat in Centurias & Cohortes. Cohortes singulæ 336. minores quam civiles.

(a) *Pedites ex Sociis quot.*

DE DUCIBUS.

Duces ſunt duorum generum : (*a*) *Proprii*, qui certæ alicui & uni parti præſunt; *Communes*, qui communiter omnibus. In illo genere ſunt *Centuriones*, & *Tribuni*: In iſto *Legati*, & *Imperator*.

DE CENTURIONIBUS.

Centuriones (*b*) Conſulum juſſu aut permiſſu a Tribunis electi, ex ſuo quiſque genere ; ſæpe tamen virtutis cauſas e genere in genus ad honeſtiores ordines transferebantur. His aſſignabantur ordines per eoſdem Tribunos. Promovebantur ad id munus virtutis cauſa, tam animi, quam corporis, ſed maxime militaris. Hinc (*c*) *Promotus*, in hac re velut propria vox, & *Promotio*. Pomotus, προκόπτων παρὰ ῥωμαίοις, qui provehitur & aſcendit apud Romanos. A fortibus ergo factis promotio: Et hoc milites reddebat fortes. Paulatim ipſi Principes cœperunt ordines inter beneficia dare, & ab iis petebantur. Quin & cenſus habita ratio, & quidam ditiores ſtatim ab initio Centuriones facti, ſine aliis militiæ rudimentis. Quid, quod etiam aliter

(a) *Ducum diviſio*.
(b) *Centuriones ut creati*:
(c) *Promotus & Promotio*.

liter facti per opes ? emebant : ſed hoc apud turpes.

Electio Centurionum duplex : (*a*) Prima electione eligebantur 30. Totidem altera ; nempe ex quoque numero, genere, ſitu ſeu manipulo decem, Qui primo electus, nempe *Primopilus*, (*b*) pluribus eminuit ; etiam eo, quod more & jure ad conſilium militare venit, in quod primo omnium Legati veniendi jus habebant, & Tribuni ; igitur parte quadam iſtis æquabantur. Interdum plerique omnes Centuriones advocati in conſilium, ſed pro tempore, ac arbitrio Ducis magis, quam more. Interdum & Equites admixti, digniores ſcilicet militum, & Centurionibus æquandi. Inſigne Centurionum erat vitis.

Centuriones jam electi, rurſus ſibi eligunt Uragos, qui ſunt vel agminis coactores, qui a fine & a tergo curant ; vel verius (*c*) Optiones : erant enim hi ſubſidia, & velut Vicarii Centurionum. Olim cum a Tribuno darentur, *Accenſi* ſunt dicti ; ſed poſtquam Centurioni optandi eligendique jus fuit, *Optiones* ; ex facto nomine ſumpto : Dicti etiam *Succenturiones*.

(a) *Electio Centurionum.* (b) *Primopili dignitas.* (c) *Optionum electio.*

Fuerunt ergo Centuriones 60. & totidem Succenturiones, seu Optiones.

(*a*) Iidem eligebant etiam duos vigore animi & corporis præstantes Signiferos. Et quamvis unum tantum videtur fuisse vexillum in manipulo, duo tamen erant Vexillarii aut Signiferi, ut alter alterius vicem obiret in defatigatione (gravia enim hæ signa) aut etiam in morbo.

Ordo autem Centurionum [*b*] triplex: A numero, A genere, A situ. *A numero* est, qui in ipsis manipulis aut cohortibus; & ut illi atque istæ non nisi decimæ, sic Centuriones: a primo ad hunc numerum descenditur, nec itur infra. *A genere*, qui in ipsa cohorte una spectatur, & honestior Centurionum ille, qui in eo honestiores. *A situ* denique, quod eos, qui ejusdem numeri, generis, immo manipuli sunt, spectet, ut dignior sit, qui primus electus in electione priore. Duæ enim sunt electiones (uti dixi) priore eligebant Centuriones 30. nempe in quoque genere 10. tum iterum 30. eadem divisione. Ergo omnes, qui primi, secundi, tertii, in tali genere, in tali manipulo, priore electione

(a) *Electio signiferorum.*
(b) *Triplex ordo Centurionum.*

ne dicti, ii præerant dextræ centuriæ, & hoc aſpectu in eodem numero, genere, manipulo digniores. Sic Haſtatus primus, pro Centurione in primo ordine ſeu manipulo Haſtati. Sic primus Princeps, prioris centuriæ.

Promovebantur Centuriones (*a*) non ſaltu, ſed gradu, & ab infimis ordinibus perveniebant lento pede ad primos. Et hæc promotio per cohortes & manipulos fiebat, hoc modo: Erant 10. cohortes, infima decima, & in ea 3. manipuli, in quoque horum duo Centuriones. Iſti omnes numero pares, genere impares: ideoque prima promotio in eodem numero & cohorte, a manipulo ad manipulum, ſive a genere ad genus fuit; puta, a decimo haſtato ad decimum principem, ab iſto ad decimum pilum. Tum expleta ea cohorte, numero aſcendebant, fiebantque noni, mox octavi, & denique primi. Cum jam illic, a primo haſtato ad primum principem, a primo principe ad primumpilum ibant. Virtutis tamen hic ſæpe reſpectus, & ea eximia ad primos etiam locos ſaltu traducebat. Arcanum, & utile militiæ firmamentum. Sic etiam de legione in legionem tra-

(a) *Promotionis Centurionum ratio.*

duci foliti aliquando. Primi ergo ordines funt illi Centuriones in prima cohorte; Primus haftatus uterque; Primus princeps; Primus pilus. Nec aliter intelligendum, fi legitur, *Centuriones primorum ordinum*; vel compendio quodam *Primi ordines*, pro ipfis Centurionibus talium ordinum.

De Primopilo.

Primopilus varie appellabatur: (*a*) *Centurio primipili*, & *Primipilus*, *Primopilus* fimpliciter, vocibus junctis, Item abfolute *Primus Centurio*, ἡγεμὼν τοῦ τάγματος, Dux aut Princeps legionis. στρατοπεδάρχης τοῦ τάγματος, Præfectus legionis. (*b*) Erat enim ipfe caput & ductor omnium Centurionum. Etiam in Collegam fuum, finiftrum Primopilum, jus aliquod habebat; nam hæc de dextro accipienda, & fummo, nifi tamen imperium hoc inhibuere per vices. Imperabat quidem fuæ dumtaxat centuriæ, fed quia mandata Imperatoris aut Tribunorum fæpe per illum edebantur in vulgus, etiam in acie, in agmine illum afpectabant, & ad ejus nutum fiftebant, aut procedebant, ideo quia Aquilam regebat, primum fignum. Et ita præerat Aquilæ, ut etiam fub iter ipfe evel-

(a) *Primipili nomina*. (b) *Officium*.

evelleret refixam, & Signifero suo in manum daret: quin etiam in ipsa acie assistebat, & tuebatur. Quia igitur Aquila in Primipili tutela, & ei velut assignata, inde manavit, ut Aquila, pro ipso illo munere & Primopilatu usuparetur.

(a) Huic muneri non modo dignitas, sed & opes adjunctæ. Etenim præmia Primopili in pecunia primum, quam certam iis definivit Augustus, signate tetigit Papinianus, 300. aureos: fortasse pro censu equestri: Certe adjunctus is honos, & pro Equitibus erant, qui Primopilatu functi, dicebanturque *Primopilares*, vel *Primopilarii*. In Codice Justiniani & Theodosii, Primipili munus ministerium magis fuit, quam honos; sic enim dicti, qui ad pascendos milites solemniter ad limitem destinantur. Quia tamen olim Primopilatus quiddam eximium, petitus ambitiose & repetitus; atque adeo Tribuni ipsi, postquam defuncti, capiebant.

DE TRIBUNIS.

Sequuntur *Tribuni*, qui ut Centuriones manipulis, sic isti toti legioni præfuerunt. Græci a similitudine quadam, non a veritate, vocant χιλιαρχας,

(a) *Præmium, & dignitas.*

Millenarios duces; quales erant in exercitibus Macedonum, unde ad Romanam militiam traducti.

(a) Tribuni seni in quaque legione erant. Creavit eos primo Romulus, ejusque exemplo Reges & Consules, donec & Populus in hunc honorem jus & suffragium sibi sumpsit; quod factum primo circa annum U. C. 393. Cum vere minus idonei crearentur per ambitum & gratiam, Populus exclusus. Id autem non diuturnum; Populus jus repetiit, ita ut parem numerum Tribunorum Consules & Populus crearent. Qui a Populo creabantur, digniores habiti, & dicti *Comitiati*, quia Romæ in Comitiis designabantur: qui a Consulibus in exercitu creabantur, dicti *Rutili*, postea *Rufuli*. Prætores, aut Consules, aut qui pro iis, sæpe in provinciis creabant Tribunos; & isti in annos mutabantur.

Tribunorum (b) duplex genus: Equites, & Plebeji. Plures ex Equitibus, etiam non raro ex Senatoribus, præsertim graviore bello; alioquin contra gradus hic ad senatorium ordinem erat. Atque hinc discrimen Tribunorum, ut quidam *Laticlavii*, quidam *An-*

(a) *Tribunorum numerus & origo.*
(b) *Duplex genus.*

Angusticlavii: illi, qui ex Senatu; isti, qui ex Equite nati. Laticlaviorum præstantior ordo. Utrumque genus ambitiose petitum, & datum; & quo pluribus gratificari possent, factum semestre. Hinc *Semestre aurum*, dixit Juvenalis, quia etiam annulo aureo utebantur Tribuni. Vox deinde Tribuni laxa notione usurpari cœpta, & in variam administrationem aut præfecturam ut *Tribunus stabuli*, *fabricæ*, *voluptatum*, &c.

Munia Tribunorum erant, (*a*) jus dicere, & de capite cognoscere: signum excubiis dare, vigilias curare, munitiones, exercitia, & alia.

Tribunorum ornamenta, (*b*) aureus annulus, quo cæteros milites non fas uti, sed ferreis tantum. Equites quoque gestabant annulos aureos, quia pari pene loco & dignitate cum Tribunis erant. Hoc tamen discrimen diu post sustulit Severus Imperator, qui inter alia militibus indulsit aureis annulis uti. Alterum insigne in veste fuit, quam paulo splendidiorem gessisse Tribunos vero est simile, sicut & ipsos Centuriones. Sub Augusto, & deinceps, tunica lati clavi fuit Tribunis iis, qui senatorii gradus aut stirpis essent.

(a) *Officium*. (b) *Ornamenta*.

ſent. Fuerunt etiam poſtea iiſdem Apparitores, ſed ab Alexandro Principe ſublati.

DE DUCIBUS EQUITUM, *& Sociorum*.

Equites Civium in 10. Turmas diviſerunt, ex unaquaque 3. ſumunt futuros Duces ſeu Decuriones: ſunt igitur 30. Duces in 10. turmis. Tot autem ſunt Turmæ, quot Cohortes; (*a*) tot Decuriæ, quot Manipuli. Duces igitur etiam totidem, niſi hoc diſcrimine, quod Turma unum, non geminos, ut Manipulus, haberet. Hi ſibi aſſumebant 3. Uragos, ſeu Optiones: nam optio etiam in Equitibus, & Optionatus ipſum munus.

(*b*) Turma 3. Decuriæ ſunt; & qui Decuriæ præeſt, *Decurio* dicitur. Mutatum tamen in numero, nec 3. ſed unus tantum, nomine priſco retento: ut enim illa ætas manipulos in pedite ſuſtulit, ſic etiam in equite Decuriones neglexit. Sic quæque Turma (*c*) unum ſignum habuit, non quæque Decuria aut Dux, ut in pedite factum. Erat tamen ordo in Turmis & Decurionibus talis, qualem de peditibus dixi-

(a) *Decurionum numerus*. (b) *Turmæ Decuriæ tres*. (c) *Signum unum*.

ximus. Cum primus non adest, secundus vices ejus supplet.

Socios ordinabant *Præfecti*, sicut Cives Tribuni; & ipsi Præfecti a Consulibus constituti: quod valde ad rem Romanam & securitatem pertinuit, & contra omnem motum & rebellionem è re fuit, utSociis (*a*) Duces præcipuos darent Romani, non altos scilicet, aut animorum plenos, suspectos, aut parum fideliter Romanos. Præfecti hi ut numero, sic jure & potestate Tribunis pares, & qui eadem omnia in Socios usurpabant, quæ isti in Cives.

DE LEGATIS.

Legati Imperatoribus adjuncti; (*b*) primo non tam ad imperandum, quam ad consulendum instituti ac missi. Missi, dico; quia hinc videtur ipsum nomen Legati, quod Senatus quosdam è primoribus in castra ad Ducem legabat militiæ gnaros, quorum opera & consilio uteretur. Magna erat Legatorum dignitas; habebant enim potestatem Imperatoris, venerationem vero Sacerdotis. Iam olim in re Romana fuerunt, & quidem supra Tribunos, electi ab ipsis Consulibus; ita tamen, ut consi-

(a) *Duces Sociorum. Legati cur instituti.*

filium consensusque Patrum intervenerit.

Munus eorum (*a*) consulere, administrare, præesse, & uno verbo, vicariam operam Imperatori dare. Cicero appellat Nuncios pacis ac belli, Curatores, Interpretes, bellici consilii Auctores, Ministros muneris provincialis.

(*b*) Larga eorundem potestas, sed tamen Imperatori devincta, eique obnoxia. Interdum etiam imperant, & Imperii insignia sumunt, cum obtinent fiduciariam operam Imperatoris, eam scilicet, quæ revocatur cum vult is, qui dedit; propriam enim & a se non habent. Cum absens Consul aut Proconsul, & Legatus ejus vicem sustineret, etiam lictores & secures habuisse legimus.

Numerus Legatorum incertus. (*c*) Plures pauci oresque fuerunt in legionibus, ut Senatui visum, & ut bellum, aut res poscebat. Plerumque tamen pro numero legionum attributi; singulis singuli.

Sub Principibus duo genera Legatorum facta, (*d*) Consulares, & Prætorii: quorum illi toti exercitui præessent;

(a) *Munus eorum*. (b) *Potestas*.
(c) *Numerus*. (b) *Genus duplex*.

sent; isti legionibus singulis, idque Augusti invento. Quasi enim unus ille jam Imperator esset, rem administrabat per Legatos; nec aliter dicebantur: eoque nec triumphi jus habebant, cum omnia gererent auspiciis alienis. Legati Consulares etiam simpliciter *Consulares* dicti. Prætorii etiam *Legati legionum*. Legati ipsi postea *Duces* Latinis dicti.

DE IMPERATORE.

Supremus ac communissimus Ducum ipse *Imperator*, a quo Cives, Socii, Equites, Pedites, denique omnes & omnia pendent. (*a*) Ille est, qui non solum ductum, sed auspicia etiam habuit (distincta enim ista:) Ductum, cum ipse interfuit: (*b*) Auspicia, cum alius rem gessit illo mandante, & Fortunam ac Deos suos commodante. Nam sic loquebantur, *Suos Divos præbere*, *Suos Deos dare*, id est, dirigere & jubere. Sumptum autem a more veteri, quo omnia gesta auspicato, præsertim in bellis. Nec alio fine in castris ipsum Augurale, & juxta Prætorium situm. Hæc olim ita, & serio servata; postea non nisi imago & nomen mansit, cum pleraque jam a Proconsulibus aut Proprætoribus administrarentur, qui-

(a) *Imperator quis. Auspicia illius.*

quibus auspicia nulla. Nam soli magistratus ea habebant, eaque domo, Latinis feriis actis, sacrificio in monte perfecto, votis rite nuncupatis secum ferebant, nec privatum auspicia sequebantur. Atque adeo *Auspicium* simpliciter pro Imperio Tacitus posuit.

Imperatoris (*a*) insignia fuere lictores cum fascibus, atque ii paludati. Ita enim ad bellum egredi solebant: quin & ipse Dux paludatus. Etiam tubæ tunc incinuerunt, & ad eas facta profectio. (*b*) *Paludamentum* Varro dixit insignia & ornamenta militaria. Dictum etiam *Sagum*, & *Sagulum*; in ipso Imperatore etiam *Chlamys*. Nec solum Imperatorum erat Paludamentum, sed etiam tribuitur aliis militibus: hinc apud Lucillium *Rorarius paludatus* legitur. (*c*) Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis essent utrimque angusta, imis latioribus. Color ejus eximius; & quidem e cocco. Ab hoc colore, *Puniceum* dixerunt, sive *Punicum*, pro paludamento. Erat etiam album, quo interdum usi, sed crebrius cocceo. Imperatores inter vota & immolationes exibant; & tunc vestem hanc capiebant; quæ profectio etiam [illegible] ce-

---

(a) *Insignia*. (b) *Paludamentum quid*.
(c) *ejus Forma & Color*.

celebris esse solebat frequentia deducentium prosequentiumque.

(*a*) In equis Imperatoriis etiam tale aliquid usurpatum, iique, unus vel plures, ornati insignibus militaribus, phaleris & auro, fortasis & coccineo strato. Simile quid apud Græcos, & in Regibus erat, qui sic ornatos equos habebant.

L I B E R III.

DE ARMIS.

ARma duplicia: Ad petendum, Ad tegendum. Illa proprie *Tela*, & hæc *Arma*. Nos cum Polybio milites secundum genera armabimus, ut primo sua arma habeant Velites, sive levis armatura; tum reliqui: & utraque illa mixtim.

DE LEVI ARMATURA.

Commune nomen Levis Armaturæ est, *Ferentarii*, a ferendis armis dicti. Horum autem Levium militum plura genera sive partes, (*b*) *Rorarii*, *Accensi*, & quos hic *Velites* dicimus. Illi pri-

(a) *Equi Imperatorii*. (b) *Levium militum genera*.

li priores duo in veteri Levi armatura fuerunt; isti postremi in nova (*a*). Et notandum est, novum totum istud de Velitibus fuisse, & antea Funditores, Jaculatores, Sagittarii, & id genus in usu, quos duobus illis nominibus, Rorariorum, & Accensorum dicebant. Manseruntque illi ad bellum Punicum 2. quo Velites instituti, A. U. C. 542. ante perraro id nomen in Romana re legitur; (*b*) sed Velitibus usi sunt ante Romanos Galli & Germani. Et hæc Velitum origo, qui post Cæsaris ævum desierunt, & vox deinde usurpata pro levi milite.

Rorarii & Accensi erant, (*c*) qui e levi armatura primi prælium committebant: Illi quidem sic dicti, quod, ut ante imbrem fere rorare solet, sic illi ante gravem armaturam prodibant: Hi vero, quod ad censum legionum adjicerentur. Stabant autem Rorarii (uti etiam Accensi) in fine, & a tergo agminis post Triarios, donec pugna cœpta, tum procurrebant, & eminus inter ordines pugnabant. Utrumque autem hoc genus, natis Velitibus, desivit; postea tamen iterum in Funditoribus & Sagittariis quasi resurrexit.

(a) *Nota.* (b) *Velitum origo.* (c) *Rorarii & Accensi qui.*

Pag. 41

xit. Nam Romani, promoto jam Imperio, Sociis in civitatem acceptis, provinciis variis subjectis, Velites e suis scribere omiserunt, eorum loco usi Funditoribus, Sagittariis, Jaculatoribus, quos Baleares, Cretenses, Numidæ, & id genus nationes subministrabant: qui tamen inermes fuere plurimum, ut illi prisci. Sagula habebant & cingula super femora. Talem pictum utcumque damus, qui sagulo aut chlamydula reducta, lapides sinu præfert. Sed & alium etiam diligentius paulo armatum, cui galea, scutum lunatum, & ocrea una. Hi tales autem rari.

* * * *

ARMA VELITUM.

Velitum arma 1. Gladius 2. Hasta. 3. Parma. 4. Galea, sive tegmen capitis.

1. *Gladius* (*a*) Hispaniensis, qui aliis quoque militibus, & infra mox describetur.

2. *De Hasta*.

Hastæ, (*b*) vel Hastulæ numero 7. ex tenui ligno, ut hodiernæ sagittæ; septena enim illa manum implebant. Istæ hastæ, quia sua quadam forma, & minores, discretim ab aliis dictæ *Hastæ velitares*. Græcis γρόφος, telum ip

(a) *Gladius*. (b) *Hasta*.

ipsum; & γροσφόμαχοι, Velites dicuntur, quorum primum & præcipuum munus, jaculari. Hastæ hæ erant longitudine tripedum, digitali crassitie, ferro molli 12. digitorum, unde primo jactu statim inflectebantur, ut hostes retorquere non possent.

3. *De Parma*.

(*a*) Parma e ligno, corio superinducto, erat rotunda: hinc nomen, quod a medio in omnes partes par; tripedalem habuit dimensionem.

4. *De Galea Velitum*.

(*b*) Galea, aut Galerus, e pelle aut lana tegmen capitis erat Veliti, non ex ære aut ferro. Sic enim distinguitur Galea a Casside, quia illa de corio est, hæc de lamina: & vox ipsa præfert, nam ἀπὸ τῆς γαλέης, a fele, aut mustela. Sane prisci tegmina fere capiebant a feris; unde in Homero ἰκτιδέη, κυνέη, ταυρείη, αἰγείη. *mustelina*, *canina*, *taurina*, *caprina*. Et in Suida ἀλωπεκία, ἡ περικεφαλαία. *Vulpina*, *ipsa galea*. Sic dictæ, quia a talibus animalibus captæ. Ipsas etiam leoninas exuvias sumebant, & sic aptabant, ut caput capite velarent, cæteris humeros, & dorsum: & Romani in

(a) *Forma Parmæ*. (b) *Galea ex quo facta*.

in sua militia vulgo usurparunt. Nam in columna Trajani omnes signiferi in hoc habitu, cum pelle leonis, quæ caput, humeros, dorsum tegat, & cauda pedes flagellet. Non sic tamen in nostro Velite, cui galea tantum ex tali aliquo tegmine; & sæpe lupo, Romana fera, & Romuli nutrice; alias ex urso, aut tali fera. Afri e serpente. Hæc talia tegmina appellant *Galeros*, *Galericulos*, *Cudones*. Galeis e corio etiam usi Græci aut finitimi, ut Paphlagones, Macedones. Legitur etiam *Galea venatoria*, pro hoc sensu.

A Velitibus haud longe absunt Græcorum (*a*) Peltastæ, sive Cetrati. Hac occasione videndum quid *Cetra*, quid *Pelta*.

De Cetra, *&* *Pelta*.

(*b*) Cetras, sive *Citras* Afri sua scuta dicebant, atque eas varie pingere aut cælare solebant. Tales hodie Mauri gestant, sed majusculas, & formatas fere in cor humanum. Britannis etiam hæc scuta tribuit Tacitus. Hujusmodi quoque fuerunt Hispanorum, qui vel maxime Cetris usi, iisque pulsatis rhythmice & cantu saltuque hostem invaserunt, pene Laconum ritu, qui ad tibiam

(a) *Peltastæ*. (b) *Cetra quid*.

biam & numeros ingreſſi & congreſſi.Gal li,Germanique etiam cantum ac ſaltationem adhibuerunt.Cetram paſſim pro Pelta etiam ſumunt,& pro ea Latini reddunt.

Pelta autem inventum Iphicratis, (*a*) cujus forma non longe a Romana & velitari Parma, etſi fortaſſe haud uſquequaque ſic rotunda. Pelta exponitur Thracia armatura, Latini fere Parmam reddunt: & in Gloſſis, Parma, θρακικὸν ὅπλον. A tali parmularum figura gladiatores Romæ erant, *Thraces* dicti, quia iis armabantur. Peltæ (*b*) forma ad ancilia acceſſit, etſi lateribus minus incurvis aut reductis; ſed leviter ſinuata, & introrſum curva. Pelta vero Amazonica diſtincta fuit a prioribus leviter ſinuata, in modum fere Lunæ: inde *Pelta lunata*, apud Virgilium. In priſcis monumentis & lapidibus viſitur bilunis, id eſt, duplici ſemiluna inſignis. Peltam e marmore hic expreſſam vides. Item alteram ſupra pariformem, ſed paulo magis diffuſam, in Funditore, quem dedimus pag. 41. * * * *

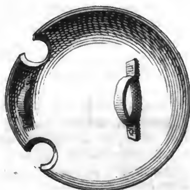
Peltæ pendebant e collo loris, & cum ſeſe aptarent pugnæ, detrahebant.

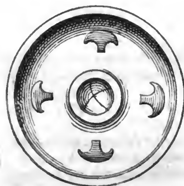
ARMA HASTATORUM.

Haſtatorum arma 1.Scutum.2.Gladius. 3. Pilum. 4. Galea. 5. Lorica. 6.Ocrea. Ea-

(a) *Pelta quid*. (b) *Forma ejus*.

Pag: 44.

Eadem pariter arma fuerunt *Principibus* & *Triariis*, nisi quod Triarii pro pilis haſtas ferrent. (*a*) Cauſa aperta: quoniam in extremo depoſiti, longius ab hoſte erant, quam ut pila eorum pertingerent, aut vim perferrent miſſa. Altera etiam cauſa, quod fortaſſe contra equitum irruptionem, & totam ordinum confuſionem muniverunt iſtos haſtis, quibus acies velut vallo ſepta inhorrebat. Iſtas igitur haſtas ad ſtatariam & manuariam pugnam habebant, & ut Livius loquitur, *ad ora fodienda*. Non tamen iſtæ haſtæ nimis longæ, nec ut Macedonum ſariſſæ. Nec potuiſſent: nam cum ſcutum majus ſiniſtra gererent Triarii, una manu commode videntur tractaſſe iſtas haſtas.

1. *De Scuto.*

Scutum, (*b*) cui nomen παρὰ τὸ σκύτος a loro, e quo factum; non a ſecando, aut excutiendo, quod Varro & Iſidorus putant; differt à Clypeo forma; quæ enim rotunda, & in orbem juſtum relata, *Clypeos*, dixere: quæ in longum exibant, *Scuta*. Clypeus Græcis ἀσπὶς Scutum θυρεός. Dio tamen, & inferior ætas confundunt.

Du-

(a) *Cur Triariis haſtæ pro pilis.*
(b) *Scutum unde dictum.*

Duplex Scutorum genus: Unum *Ovatum*, (*a*) inæquali longitudine, ac patet magis, producíturque circa umbilicum, extremis angustioribus: Alterum genus rarius, *Imbricatum*, (*b*) quod undique æquali latitudine, & velut januæ formam habet, sed incurvæ: & sectum canalem aut imbricem refert. Forma & facies utrorumque in sculpturis, ut hic depingimus.

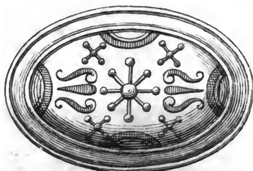
* * *

Latitudo (*c*) Scuti in gibba superficie duorum pedum & semis; longitudo pedum 4. Prominuerunt ergo, & oblonga magis quam lata fuerunt: nam totum hominem tegebant leviter se inclinantem. Majus etiam palmo excedit; & videntur id Triarii, & digniores Principum gestasse.

E pluribus minutisque tabellis hoc corpus junctum, (*d*) nam pluribus lignis & assiculis constitit; atque hæc ex certis arboribus. In quo genere sunt ficus, salix, tilia, betulla, sambucus, populus utraque. Levissimæ autem ex his ficus & salix, ideoque utilissimæ, adeo ut Græci Poetæ ἰτέαν sive *Salicem*, pro Scuto dixerint. Erant & e vimine texta Scuta: talibus enim Siculi

(a) *Ovatum*. [b] *Imbricatum*. [c] *Scuti magnitudo*. [d] *Materia ex qua*.

Pag: 46

culi & Syracusii vulgo usi, & γέῤῥας vocabant. Persis etiam attributa, quia creberrime & recentissime ii habuerunt, sed Rhombi specie. Habuerunt & Germani, & Galli scuta vimine texta, quæ fucabant colore, & inducebant pelles aut tabulas, sed ea non optima aut firma, & assumpta in egestate aliorum. Macedones etiam olim usi, sed quæ in ærea & argentea Alexander mutavit. Etiam Itali, & ipsi Romani: Scuta tamen rotunda & equestria, levitatis fortasse causa, talia fuerunt. In Scuto grandiore plerumque duæ ansæ (*a*) fuere; Græci ὄχανον dicunt, a *tenendo*, & id inventum Caribus assignet Herodotus. Ex ferro istas facit Suidas, vel e loro.

(*b*) Fuit taurino glutino cum linteo compactum, quod & linteum tabellis junxit, & tabellas ipsas inter sese, & corium firmavit. Videntur & nervo aut ferro vinxisse. Exterior superficies corio vituli, aut potius bovis tegebatur; immo sæpe illa coria multiplicata. Sed inde etiam detracta legimus, & urgente fame pro cibo mollita: ut in obsidione Hierosolymæ, Sagunti, Casilini.

Ex-

(a) *Scuti ansa*. (b) *Compages*.

Extrema curvatura, ſeu margo (*a*) in ſcuto ferreus erat, inſtar tenuis bracteæ aut lamellæ; Græci σιάλωμα & λιαίδα dicunt. Inventum Camilli, qui laminam ferream ſcutis in orbem adaptavit, contra immanes Gallorum gladios, ligno ſolo parum ictus ſuſtinente: tum etiam ad ſcuti tutelam & ſervamen: Inclinabant enim ſæpe in terram, & fere ſic ante tentoria, aut in excubiis habebant, pilis etiam acclinatis. Ne ergo putiſceret lignum, munimen a ferro.

(*c*) Umbo in ſcuto ut plurimum, & vulgo e ferro: Poetæ etiam aureum faciunt; & ſatis indicat Sidonius, ditiores argentum in ambitu, & aurum in umbone geſtaſſe. Non is luxus olim. Eſt autem Umbo media illa pars ſcuti, quæ protuberat & exſeritur cum rotundo tumore. Ideo *Umbo*, quod Græcis eſt ἄμβων. Montes & eminentias hac voce Statius ſæpe vocat. Sed & Latini veſtis poſitum, qui ad pectus exibat in tumorem, ſic dixerunt. [*b*]Uſus, ad avertendos vehementiores ictus lapidum & fariſſarum, & cujuſcumque violenti teli. Eo etiam hoſtes avertebant: nam in conflictu & pugna comi-

nus

[a] *Umbo*. (b) *Uſus Umbonis*.
(c) *Margo*.

nus utebantur eo ad impulſum, ubi etiam pars humeri brachiique projecta & incurvans adjutrix in hoc niſu.

Origo Scutorum (*a*) a Regibus, imo a primo ipſo Rege Romulo: Exemplum a Sabinis; item Liguribus, quorum tamen ſcuta a Romanis differunt; teguntur enim Ligures ſcuto longo, ad Gallicum modum facto.

Solebant Græci, Romani, Barbari, varias picturas, (*b*) formas aut colores ſcutis addere, ſive ad inſigne, ut cognobiles eſſent; ſive ad decorem. Vetus ritus, qui etiam heroicis temporibus obtinuit; Cares auctores facit Herodotus. Ulyſſes delphina habuit in ſcuto, Lycurgus tridentem; qui Lyſandrum interfecit, draconem: Spartanus quidam muſcam viva nihilo majorem; cumque irrideretur ab aliis, quaſi ab ignavia & metu ita faceret, ne hoſti conſpicuus eſſet: *Imo*, inquit, *ut agnoſcar. Uſque eo enim accedo, ut cernere cominus poſſint ſigni mei modum*. Alcibiades in ſcuto ex ebore & auro confecto habuit Cupidinem brachiis fulmen complectentem. Poetæ Deos, homines, animantes, & pene quidquid in rerum Natura, ſcutis intexunt.

(a) ***Scutorum origo***. (b) ***Pictura in Scutis varia***.

Apud Romanos pyropo ornata colligimus, sive lapide ipso, sive colore rutilo & flammante; talis enim in fulmine, quod crebrum valde, & quasi pro more in scutis Romanis. In iis etiam majorum facta expressa, aut imagines; ut Romulus & Remus de lupa pendentes. Sed & proprias fortasse laudes & facta cælabant. Et in columna Trajani videre est scuta quædam variis coronis ornata; donaticas fuisse censendum est, & eo indicio latas. Solebant etiam Romani quædam nomina (*a*) iis inscribere: primo Imperatorum, sub quibus merebant: deinde Centurionum; atque adeo & sua, ne forte, repositis in uno loco armis (quod Tacitus fieri solitum scribit in Prætorio castro) fraus aut error contingeret in recipiendis, Cum igitur talia insignia & indicia in scutis, non mirum, quod tam curiose & caute habita, & contra nimbos, pulverem, talesque injurias tecta (*b*) thecis & repositoriis quibusdam coriaceis: sed ante aciem, sive in via, sive in castris detegebant.

Hæc autem insignia in scutis depicta etiam aliis gentibus nota, Saguntinis, Gallis, aliis. (*c*) Et ab illis pecu-

(a) *Nomina in scutis*. (b) *Scuti theca*. (c) *Origo insignium*.

culiaribus nata insignia & argumenta familiarum, quæ hodie in usu; an abusu? Ignavissimi usurpant.

2. *De Gladio*.

Gladius Hastatis unus; sequenti ævo alium minorem gestabant, quem *Pugionem*, voce Latina Tacitus, alii Græcanica *Paramerium*, aut *Parazonium* vocant, quia ad femur aut zonam penderet. Gladium hunc, *Hispaniensem* dictum, (*a*) ad dextrum latus alligatum ferebant, novum nostris moribus; sed forsitan spectarunt scuti usum, præcipui inter arma: id impediri videbatur, ejusque frequens motio, si gladius aut vagina sub brachio sinistro: quamquam etiam ad lævum gestatum, & in ea re variatum. Et forsan gladii sinistri introducti, cum gladioli aut Parameria introducta.

Pendebat autem iste gladius [*b*] ab humero, non e medio cingulo, veteri & heroico ritu, ut commodior eductio. Et hinc *Arma* dicta, quod ex armis, hoc est, humeris penderent. Prisca monumenta id passim ostendunt, & procaciores milites hodie usurpant. Latioribus autem loris dependebant, & id *Baltei*, vel *Baltea*; quod tamen

 etiam

(a) *Gladius a dextris*. (b) *Balteo alligatus*.

etiam cingulum commune, quo in orbem ambimur, significat. Hunc autem milites singulariter ornabant, eoque velut militiæ præcipuo insigni superbiebant. Bullis honestari plerumque solet, ex argento, auro, interdum & gemmis. Parthi maxime sic luxuriati.

Dictus hic Gladius *Hispaniensis*: [a] videtur enim cum Annibale illatus, 2. bello Punico; tunc scilicet, cum Romani vires & constantiam experti militiæ Hispanicæ, adsumpsere hunc ensem. Illo feriebant non cæsim, sed punctim, unde mucronem habebat eximium: [b] Nam cæsim pugnantes non solum facile vicere, sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quovis impetu veniat, non frequenter interficit, cum & armis vitalia defendantur, & ossibus: at contra puncta duas uncias adacta, mortalis est. Deinde, cum cæsa infertur, brachium dextrum latusque nudatur: puncta autem tecto corpore infertur, & adversarium sauciat antequam videat. Et quia lamina ejus erat firma & stabilis, & ictum utrimque habebat, ideo etiam utilis erat ad cæsam. Hoc igitur Romani ambifariam usi.

[a] Bre-

(a) Cur *Hispaniensis*. (b) *Punctæ utilitas*.

[*a*] Brevis fuit, & duos pedes in lamina non explevit : vi tamen & firmitate maxima; nam galeas divisas, corpora detruncata brachiis abscissis, aut tota cervice desecta legimus. Erat ergo forma & facies Romani gladii, qualis fere est hodie noster equester : apparet ita in monumentis priscis : etsi in iisdem etiam acie simplici, & superne leviter pandus, ad Orientalem & Turcicam formam.

3. *De Pilo*.

Pilum, Græcis ὑσσὸς, erat proprium missile legionarii militis; Unde *Pilatæ legiones* veterum. Duo autem notat hæc vox, *Pistillum*, & *Telum* : & Pilum [*b*] pro telo usurpari cœptum ab illo vult Varro. Dictum enim ab omine, quod hostes feriret ut pilum. Sicut enim instrumento illo rustico aut cibario teri frangique frumenta solent, sic isto hostes. Alii tamen rescribunt : quod hostis periret, ut *Perilum*.

[*c*] Duo pila militi erant : Unum *majus*, idque rotundum, diametri palmaris; vel etiam quadrangulum, magis crebrum & vulgarius : Alterum *minus*, simile venatoriis hastis. Sibuna, vel Sibyna huic minori similis. C 3 Fuit

(a) *Longitudo & forma*. (b) *Pilum quid*. (c) *Pila militum duo*.

Fuit autem *Sibuna* venabulum, sive jaculum venatorium, καπροβόλιον explicat Hesychius, id est, telum figendis apris.

(*a*) Pilorum istorum longitudo in ligno fere tres cubiti, totidem in ferro, quod habebant hamatum, sive uncinatum retro mucronem hamo satis lato; ne telum semel impactum facile esset evulsu. Erat pilum ponderosum & lentum, quia ferri pondus & gravitas tale faciebant, præsertim nullis adjutum pennis. Inerat & vis telo tanta, ut obvia quæque perfringeret, & arte directum scutatos pedites, & loricatos equites sæpe transverberaret. Sed notandum, ferrum (*b*) in pilo non exstitisse seorsim, aut totum prominuisse, sed partem ejus circiter dimidiam fuisse infixam, vel affixam ligno. Eminuit ergo in mucronem, & mansit cubitus & semis, alter ille modus periit in ligno. Itaque justa magnitudo pili totius fuit 4. cubitorum & semis, id est, pedum 7. paulo minus: superavit ergo mensuram hominis; ideoque Silius niti in ea milites facit. Sed hoc pilum forma & magnitudine decrevit in ferro ævo inferiori: ferrum enim trigonum,

(a) *Forma & magnitudo Pili.*
(b) *Ferrum Pili.*

num, non tetragonum fuit, idemque non nisi pedale. Et vox ipsa alio ivit, & videntur hastæ sic dictæ. Apud Belgas tamen hodie adhuc vox persevérat, qui Sagittam vocant *Pil.* (*a*) Ferrum autem ligno adstringebatur crebris fibulis, non enim tubum vel aulifcum tam grandem habuit ferrum, in quem lignum immitteretur; sed potius duas utrimque alas ferreas, quas fibulæ istæ comprehenderent & affirmarent.

4. *De Galea ærea.*

Galearum forma hæc: (*b*) Antrorsum apertæ, & ferri aliqua eminentia, sed repandi; unde & *Silæ* dictæ Festo. Ad latus & malas utrasque *Bucculæ*, (*c*) sic dictæ, quod buccas tegant. Unde *Buccularii*, qui has parant, conficiuntque. Sidonius *Flexiles laminas* vocat, sic aptas, ut penderent a cassìde & flecterentur. Ab imis bucculis lora, quibus stringerentur ad guttur & firmarentur: Suidas ὀχεῖς vocat, *Vincula* Sidonius. Veteres clausas, & vultui appressas undique galeas (more nostrorum Equitum) vix habuerunt. Hinc illa vox Cæsaris in acie Pharsalica: *Miles, faciem feri*, quæ sci-

(a) *Fibulæ.* (b) *Forma Galeæ.*
(c) *Bucculæ.*

fcilicet, niſi a ſcuti objectu, nuda.

In galeis habebant (*a*) Criſtas, in quibus mira & propria quædam ſuperbia; an laſcivia Romanorum? & valde ſibi in iis placebant. Criſta etiam *Apex* Latinis dicitur. Pyrrhus Rex cornua hirci pro criſta habuit. Reges, & digniores militum, inſignes maxime & ſuperbas faciebant has partes; contra plebeji. Sed & Centuriones Romano more tranſverſas criſtas hoc fine, ut internoſcerentur, gerebant; Vegetii quidem ævo, non olim, qui etiam argenti aliquid mixti in criſtis agnoſcit, fortaſſe & auri in nobiliorum. Φάλος proprie diſcretus erat ἀπὸ τοῦ λόφου ille *conus* eſt, hic *criſta*. (*b*) Græce φάλος, κυμφαχον καὶ ἄκρον τῆς περικεφαλαίας. *ſuprema pars galeæ*. λόφος, *juba aut criſta*.

Pennas has non niſi rectas ferebant olim, ſine alio paratu aut diffuſione; qui mos fere hodie Turcarum. In monumentis tamen aliter conſpicimus, & fere ad hodiernum exemplum. Erant colore duplici: (*c*) *Puniceo*, qui videtur honeſtiorum fuiſſe, & aptus ſane ſanguineo huic Marti: & *Nigro*, tri-

---

(a) *Criſtæ*. (b) φάλος, & λόφος.
(c) *Color pennarum*.

tristi illo & Diti sacro, ad quem multi in hoc ferali certamine ibant; & videtur hic fuisse viliorum. Fuit etiam *Candidus*, qui color festus & dignior, datque Annibali Silius. Lascivia postea in hac re, & assumpserunt etiam Pavonum pennas; at regia & Junonia hæc avis non nisi in Regum & Principum usu fuit. Nec dubium, quin tulerint Aquilæ, & talium avium, quæ pugnaces aut rapaces, vel ominis scilicet causa. Fuit triplex hæc Crista, sive τριλοφία, & τριφάλεια, tres pennæ rectæ. (*a*) Jubæ etiam creberrime galeis impositæ; nec Græcorum tantum, apud quos pene perpetuum, sed etiam Latinorum.

[*b*] Cristæ bonæ duplici causa, & in tenui re momentum ad pugnam & victoriam: *Sive* quod vir major, & animo quoque crescit: *sive* quod hosti terrorem magis præbet. Hinc nescio quo Naturæ ductu ubique terrarum fere bellatores hoc affectant. Orientales passim, atque etiam rudes isti in novo Orbe. Majores nostri studiose, imo ambitiose affectarunt: & hinc insignia ista familiarum tam varia, queis superbimus. Inventores primi Ca-

C 5 res.

(a) *Jubæ in galeis.* (b) *Usus cristarum.*

res. (*a*) Nam galeæ iſtæ, quæ ſcutis imponuntur, familiarum antiqua digmata, originem habent a multifariis iſtis criſtis. Alius cornua ſumebat, quaſi ad impetendum & terrendum, ut de Pyrrho dixi: alii alia. At in hodiernis galeis quam crebra cornua? aliæ animalium partes? ſæpe capita? Quæ omnia olim in Gallorum & Germanorum quotidiano ritu: qui etiam ſoliti erant detractas ita exuvias ferinas, ipſoſque hiantes rictus capiti imponere; id quod & Parthi feciſſe leguntur.

5. *De Lorica*.

Plerique militum non habebant Loricas hamatas, ſed partem æris aut ferri procuſam, quæ ſummum pectus tegeret: nam ima ventris ſatis ſcutum muniebat. (*b*) Fuit adſimile quiddam hodierno pectorali, ſed minus longum, & æquabiliter quadrum. Et vocabant *Pectorale*, a re & uſu, quod pectori tegendo. De corio etiam crudo Pectoralia faciebant, & e ferro. Hoc genus appellat Polyænus ἡμιθωράκια, *Semiloricas*. Pauſanias veterum, & Homericas loricas deſcribens: (*c*) *Duæ*, inquit, *erant ereæ partes, illa quidem pecto-*

(a) *Origo galearum in inſignibus*.
(b) *Pectorale quid*. (c) *Lorica duplex*.

pectori, & iis, quæ circa ventrem, apta, hæc ut dorso tegmen esset. Vocabant Gyala, *sive* Cava & incurva, *a forma. Illam antrorsus, hanc retrorsum inducebant; deinde fibulæ utramque jungebant.* Ecce adsimiles, aut ipsas nostras loricas hodiernas. Fibulæ item in latere utroque loricas istas jungebant.

Habebant ergo Hastati (*a*) loricam vel e lamina ærea seu ferrea, digitorum undique 12. (*b*) hæc autem erat viliorum. Ditiores vero, & qui super 10000. drachmas censi, eximie & præter cæteros debebant armari. His enim necessitas ferendi non Pectoralia, sed totas Loricas, easque hamatas, ex catenis & squamulis confectas. Dicebantur enim *Hamatæ*, vel quia circuli & catenæ nexæ hamuli speciem dimidiatæ referebant: vel quia & hami catenulas jungebant. Græcis θώραξ ἁλυσιδωτός *Lorica catenata*. Et nihil aliud fuit, quam circuli sive annuli ferrei inter se nexi, more, quem hodie Galli & Germani servamus, etsi exolescentem. Origo a Gallis.

Alterum genus (*c*) Loricarum hamatarum erat, quod non annulis soli, C 6 sed

(a) *Lorica viliorum.* (b) *Lorica hamata.* (c) *Lorica squamea.*

ſed & ſquamis & laminis conſtabat. Græci φολιδωτὸς vocant, vel λεπιδωτὸς, a ſquamis piſcium vel ſerpentum. *Squamea lorica* dicta Latinis; fuitque honeſtiorum. Ipſas ergo ſquamas catenæ jungebant. Has ipſas ſquamas etiam *Plumas* dicebant, a ſpecie pari. Hinc *Lorica plumata*. Et Parthorum aſſiduum hoc tegmen, etiam in equis. Sic enim deſcribitur eques Parthus apud Suidam: *Prior loricæ pars pectus & femora & manus extremas, & crura tegit; poſterior tergum & cervicem & caput totum. Fibulæ vero ſunt ad latera, quibus utramque partem jungunt, atque ita totum equitem ferreum dant videri. Prohibet vero nihil aut impedit ferrum membrorum extenſiones, aut contractiones, adeo curioſe factum ſectumque eſt ad naturam membrorum. Armant autem & equum ſimiliter ferro, totum quidem & uſque ad ungulas: hoc ideo, quia nihil iis arma proſint propria, ſi equus interficiatur*. Iſti igitur ſunt Parthorum Cataphracti ſive Clibanarii. Nec ſolum illi, ſed & Sarmatæ in hac armatura.

Nec vero ferro ſolum nectebant has loricas, [*a*] ſed & cornu. Imo iſtas Sarmatarum proprias facit Pauſanias, eaſ-

(a) *Loricæ corneæ*.

easque ita describit: *Colligunt ungulas equorum, eas purgantes & dissecantes conficiunt ex iis quiddam draconum squamis simile; aut si quis draconem non viderit, vidit autem nucis pineæ fructum viridem, iis e nuce segmentis aut lacunatis torulis si opus assimilarit, haud errarit. Has igitur squamulas perforantes, & nervis equinis aut bubulis consuentes, loricas ad usum habent, neque decore Græcanicis inferiores, neque infirmiores: nam & cominus percussæ, & jactu petitæ, resistunt & sustinent.*

Erant & *trilices loricæ*, [*a*] id est, catenæ & laminæ ter sic geminatæ: & *bilices*, nempe squamis geminis.

Erat & aliud genus, Statii & Silii ævo crebrum, [*b*] cum segmenta ferrea tamquam fasciæ aliæ aliis superpositæ corpus ambiunt. In columna Trajani assiduum, & pene unicum in milite Romano hoc genus. Depictum dedit Lipsius; etsi se nusquam legisse fateatur.

Sunt & *linei thoraces* [*c*] seu loricæ, quibus varii populi usi. Græci primum, & quidem vetustissimi, etiam apud Homerum. Gestarunt & Macedones,

(a) *Loricæ triplices.* (b) *Loricæ segmentatæ.* (c) *Lorica linea.*

nes, ipse Alexander, Thraces, Hispani, Chalybes, Itali. In usu ergo plurifariam, etsi Pausanias tamen deprimit, & venantibus magis, quam pugnantibus commendat. (*a*) Prisca conficiendi ratio erat, ut e filis pluribus funiculos struerent, eosque deinde nectarent, & inter se aptarent. A multitudine filorum, an funiculorum? *bilices*, *trilices* dixere. Amasis Rex Ægypti, Plinio auctore, thoracem habuit, cujus singula fila 365. filis constabant. Conficiebant etiam hoc modo: (*b*) Ex lino factum textum quoddam vino austero affatim salito macerabant, deinde cogebant, ut crassitiem lintei octies, decies, aut sæpius in se complicati haberet. Et vero e lana etiam ejusmodi coactiles thoraces seu loricæ. Cæsar *Subcoacta* vocat, Ulpianus *Coactilia*, Plinius *Lanas coactas*; & sunt hodie nostra *Feltra*. Livio videtur *Spongia* dici.

Labente ævo tunicæ integræ ex his coactis factæ, quas vulgo milites gestabant, & *Thoracomachos* dicebant; ab Antonio Caracalla repertas. Erat enim ista *Lorica tunicata*, sive *Thoracomachus*, (*c*) vestimenti genus, quod de coa-

(a) *Conficiendi ratio*. (b) *Alia*.
(c) *Thoracomachus quid*.

coactili ad mensuram & tutelam humani corporis conficitur, de mollibus lanis timoris sollicitudo sollertia magistra composuit, ut hoc inducto primum, lorica aut clibanus, aut his similia fragilitatem corporis ponderis asperitate non læderent, membra quoque vestientis inter armorum hyemisque discrimen tali solatio adjuta labori sufficerent. Et ne lana pluvias paulatim combiberet, & ingravescente pondere afficiat vestientem, Libycis bene confectis pellibus tegebatur. Has loricas illa ætas *Zabas* vocabat, & *Zabarium* ejus tegmen.

Pondus [*a*] loricarum ferrearum exiguum fuit, sed robur eximium, ita ut catapultarium telum violenter immissum ferrum non frangeret, sed vix stricturam levem & cæcam, quasi a scriptorio stylo, faceret. Et nostri hodie æmulantur, quibus sunt loricæ quædam solidæ, quæ respuunt aut subsistunt sclopetorum glandes, valido haud dubie & penetrabili ictu venientes.

6. *De Ocreis.*

Utrumque crus tegebant Ocreis: quamquam alii populi sinistrum modo crus armant ocrea, qui scilicet jaculis pugnabant. Et ex mente Vegetii, Fun-

(a) *Pondus & robur loricarum.*

Funditores finiftrum crus ferro tectum habent, legionarii contra dextrum. (a) Caufam reddit: quia in pugna cominus dextros pedes inante milites habere debeant; at cum miffilibus certatur, finiftros.

ARMATURA EQUITUM.

Equitum Romanorum duplex armatura; (b) vetus: & quæ deinde a Græcis fumpta. Olim enim non habebant loricas, fed vefte faltem tecti, & quo magis expediti effent, fuper eam cincti. Hinc *Cinctuti*, viri militares olim dicti. Ideo autem leviter induti erant, ut ad defcenfum & afcenfum facilem in equos magis effent expediti: quod utrumque merito fpectabant, cum auxilio nullo aut fulcro uterentur ad allevandum. Interdum hafta innixos fuiffe legimus. Videntur & equos quidam infueviffe ad flectenda crura, & fefe demittendum. Aliis dignioribus aut mollioribus (nec enim vulgo) fuit qui manu tolleret, & adjutaret. (c) Ii *Stratores* Latinis dicti, quia & fternerent equum, & in eum fublevarent. Ἀναβολεῖς Græcis, ab attollendo. Nam veteres (d) Subiices pedaneos ex ephippio

(a) *Ocrea cur una.* (b) *Armatura Equitum vetus.* (c) *Stratores qui.*
(d) *Veteres fine Stapedis.*

pio utrimque pendentes, quibus hodie utimur ad ſcandendum & innitendum, non habuerunt, nuſquam enim in ſtatuis & imaginibus forma aut veſtigium, & pedes ſemper penduli, ſine alio fulcro. Atque adeo res nova, ut nec ſit ei Latinum nomen, niſi quod patrum ætate Franciſcus Philelphus, ne res quotidiana careret vocabulo, *Stapedam* appellavit, quod pes in eo ſtaret. Budæus melius puriuſque putavit circumſcribi, & *Subiicem pedaneum* dici.

Priſci [*a*] etiam equis inſiliebant: & hæc ſalitio inter aſſidua exercitia retenta, nec tantum a tironibus, ſed etiam a ſtipendiariis militibus diſtricte exacta. Equi lignei hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo: ſuper hos juniores primo inermes, dum conſuetudine proficerent, demum armati cogebantur aſcendere. Tantaque cura erat, ut non ſolum a dextris, ſed etiam a ſiniſtris & inſilire, & deſilire condiſcerent, evaginatos etiam gladios & contos tenentes. Uſus hæc & plura potuit. Et nonne Pompejus jam ſenex equo incitato & currente educebat & reponebat, ſine difficultate gladium?

Sed & facilior erat hæc ſalitio priſcis

(a) *Priſci equis inſiliebant.*

ſcis quam nobis, quod ſellas iſtas equeſtres altiuſculas, e ferro lignoque compaginatas, non haberent. [*a*] Earum vice ſtragula quædam e panno, corio, pelle, quibus equos inſternebant, eoque & *Strata* dicebant, fere ut hodie noſtri agaſones. Græci στρώματα pariter dixere; itemque ἐφίππια, qua voce vulgo & Latini uſi. Et quidam durius habiti etiam ephippiis carebant: inter quos Germani, qui olim nudis equorum dorſis inſidebant. Hinc apud Cæſarem Romanos ob ephippiorum uſum, ut molles contemnunt. Verum nunc ita mutarunt, ut ſellæ iſtæ altiores & fabræ factæ eorum quaſi peculiares ſint. Sed Germanis fortaſſe cauſa ſellarum, firmitas, quia ſecurius ſic concurrunt & confligunt: certe in ſola & paſſa illa ſtragula ut facilius aſcendere, ita & dejici & delabi. Itaque priſci Romani pelles equis inſternebant, ex nobilioribus quidem rariores quaſdam, ut e lynce, tigride. Alii centunculos inſternebant, aut viliores pannos: honeſtiores veſtem precioſam magis, aut tapetem. Magiſtratibus, & qui cum imperio erant, jus fuit purpura aut cocco inſternere: atque hi Conſulares, & Imperato-

rii

(a) *Strata equorum apud priſcos.*

rii equi. Sellæ (*a*) nostræ non quidem perveteres, sed nec novitiæ, & fortasse jam in usu Sidonii ævo, qui vocat *Sellas*, & *Resupinata fulcra*. Quid? quod in columna Trajani forma quædam nostræ huic consimilis: Sed fortasse verius, structum farctumque aliquid e pannis ibi esse, ad mollius insidendum, sine ligno tamen, aut ferro.

Hastas (*b*) habebant Equites olim graciles & tremulas: ideoque inutiles duplici de causa; cum nec figerent fortiter (erant enim sine cuspide ima factæ) nec collinearent recte. Imam cuspidem Greci σαυρωτῆρα dicunt, sive etiam στύρακα, & οὐρίαχον. Hanc autem hastę equitum non habebant olim, sed tantum cuspidem supremam. Alias ejus usus erat, tum ut priore parte fracta, ima cuspis percutiat: tum ut recta statuatur defixa terrę, cum ea feriata.

Scutum, (*c*) sive *Parmam* habebant ex bovillo corio, arte leviter durato; eoque mero, nulla materie subjecta, aut ligno. Fuit igitur cujusmodi Afrorum olim scuta, proprie *Citram*, vel *Cetram* iis dictam. Simillimum hoc scu-

(a) *Sellarum usus.* ~~(b) *Hastæ*~~ *equitum veterum.* (c) *Scutum eorundem.*

ſcutum umbilicatis placentis, quę *Popanæ* dicebantur, placentę latę, tenues, rotundę. Ex his formam ſcuti equeſtris collige.

Cum poſtea improba eſſet armorum talium uſio, Romani aſſumpſerunt Grę-canicam armorum paraturam: prompti enim Romani, ſi qua gens alia, aſſumere mores, & ęmulari ſi quid alibi bonum. Qualis autem Gręca illa armatura fuerit; nemo melius Joſepho dixerit: (a) *Equitibus gladius eſt ad dextrum oblongus*; etſi pedites eum jam haberent ad ſiniſtrum: oblongus vero, aliter quam in noſtris equitibus, qui breviorem pedeſtri gerunt; olim contra, & valde olim. Nec ſolum gladium habebant longum, ſed *& contum item longum in manu*, vel haſtam grandiorem concurſoriam, ad hoſtem cominus feriendum, aut dejiciendum. Nec dubium eſt, quin olim haſtę huic uſui, non tamen femore aut genu obnixę, ob ferrum in imo, quod dixi. Alii tamen ſic ferebant, cum cuſpis ima, σαυρωτὴρ ſcilicet, aberat. Sed Romani an ſub brachium inclinaverint, & ad latus applicaverint, dubium; ratio illa & aſpectus acutioris ferri ſic poſcit. Erat pręterea Equitibus

(a) *Armatura equitum Græcanica*.

bus illis *scutum ad latus equi transversum, & in pharetra tria aut plura jacula, cuspide lata, & hastis magnitudine non cedentia.* Postrema arma Equitum, *galea, & lorica, sicut in peditibus.*

Læves Equites (*a*) Romani non habuerunt, sed in eos tamen, & cum iis postea pugnarunt, & nominatim Numidas describit Livius, Equites nudos, inermes, pręter jacula; & lęva pro clypeo vestem prętendisse, sed arte jaculatoria celebres. Equos ipsos sine fręnis, virga tantum regebant. Nec fręna tantum adimunt, sed etiam strata. Deformis ipse cursus, rigida cervice, & extento capite currentium. Hi ergo Numidę viles aut ridiculi in speciem, re sępe validi & feroces. Scivit Annibal & Romani, quorum ille victorias suas in parte, isti clades huic generi assignant.

Sed & aliud est Numidarum equitum genus, qui graviores, armati & fręnati. (*b*) Isti sane desultores miri, ex uno in alium equum stupenda dexteritate transiliebant. Hos Ælianus vocat ἀμφίππους, qui duobus equis non stratis, & colligatis inter se, vehuntur;

(a) *Numidæ equites leves.* (b) *Numidæ desultores.*

tur; qui etiam de alio in alium transiliunt, cum usus poscit. Homerus agnovit & descripsit, sed in 4. etiam equis alternantes. Theutobocchus Rex Theutonum quaternos senosque transilire solitus est.

LIBER IV.

DE ACIE.

IN Acie *quatuor* consideranda. 1. *Ordo* & *Divisio*. 2. *Locatio Signorum*, & *Ducum*. 3. *Forma Instructionis*. 4. *Adjuncta Aciei*.

1. *Ordo Aciei*.

Ordo (*a*) in pugna unus & simplex per genera militum & classes. Hastati pugnam inibant primi omnium, ex stataria quidem & gravi acie; alioquin Velites ante eos, aut leves milites pugnare soliti: & sic per gradus virium pugna procedebat; ab infirmioribus paulatim ad magis firmos firmosque ventum. Si enim Hastati profligare hostem non possent, succedebant Principes; post hos Triarii. Hinc proverbium: *Res ad Triarios rediit*. Perpetuus

(a) *Ordo pugnæ*.

tuus & inviolabilis fere hic ordo, veteri quidem & bona re Romana; quem etiam in navali certamine fervabant.

Ratio pugnæ: Si Haftati pellerentur, aut non pellerent hoftem, retrocedebant in intervalla ordinum, & Principes excipiebant. In hac ars omnis & arcanum militiæ Romanæ, habere vias inter manipulos, claudere & aperire eas, prout vifum. Huic invento pene omnes eorum victorias liceat adfcribere. Appellantur autem *Intervalla ordinum*, item *Viæ*, item *Spatia*. Græci διαχώρυς vocant. Hæc intervalla duplicia: [a] inter Genera, & inter Manipulos. *Inter Genera*, tranfverfa erant, poft fingulum quodque militum corpus: ut poft Haftatos, fpatio relicto, Principes fequebantur; iterum fpatio poft iftos, Triarii. Ergo tranfverfa illa intervalla dumtaxat bina. Alia *inter Manipulos*, directa fpatia aut viæ, & quæ in uno ipfo genere manipulum a manipulo difcernebant. Hæc in denis manipulis neceffario 9. erant. Modus & quantitas fingulorum pro locis, pro copiis, pro Ducis arbitrio variavit; tamen illa tranfverfa grandiufcula fuiffe videntur: & probabile eft, Principes ab Haftatis 50. circiter pedes fuiffe remotos, Triarios

(a) *Viæ duplices in Acie.*

rios ab illis 100. Nam hic erat Prætor, & signa, & principiorum ipsa forma. Opus etiam profecto tali aliquo intervallo ad procedendum aut recedendum, & ne agmina miscerentur. Jam in directis viis aliter atque aliter fuit pro usu. Si Velites interjecti, latiusculas fuisse oportuit, pedum 20. aut 30. Si non, fuerint sane pedum 10. Id quoque pro numero legionum aliter, & ubi hæ multæ, ac quod sequitur, manipuli, spatia non potuere esse magna.

Usus [a] istarum Viarum magnus. In pugna enim, etsi divisi ordinibus, tamen unum omnes corpus statim fiebant, cum opus; & per vias istas jungebant se, & disjungebant. Hoc ita, exempli causa, factum: Hastati premuntur, volo Principes succedere, & istos recipere; statim id fiebat beneficio viarum: recedebant enim manipuli Hastatorum singuli, & aversi leviter vias Principum ingrediebantur, quas ii laxabant, & ipsi quoque leviter procedebant. Tum aut retinebant apud se Hastatos, duplicato agmine; aut plane fessos retro se locabant in grandiore intervallo, ordinibus semper servatis. Idem in Triariis, si Princi-

pes

(a) *Usus viarum.*

pes improſpere pugnantes receptarent. Nec manipuli manipulos impellebant in hoc receſſu: Nam ſingula genera vias ſuas dimenſas habuere, ſed non per alia genera penetrantes. [a] Manipuli Principum claudebant a tergo viam Haſtatorum & liberum per eam aſpectum aut excurſum habebant; idemque Triarii per iſtorum. In quincuncem igitur diſpoſitio iſta manipulorum fuit. Inter ſingulos vero milites ſpatium fuit 3. pedes, idque utrimque a latere, a tergo, ob gladii ſcutique uſum commodum.

Triarii [b] ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto (ab ea ſeſſione ἔφεδροι *Tertiarii* explicantur in Gloſſis: & Varro inquit, *quod Triarii ſubſideant*, *ab eo* Subſidium *dictum*,) ſcuta innixa humeris, haſtas ſubrecta cuſpide in terra fixas, haud ſecus, quam vallo ſepta inhorreret acies, tenentes.

Vetus levis armatura, quæ conſtitit Rorariis & Accenſis, non in prima acie, aut viarum intervallis, [c] ſed poſt Triarios in extrema acie diſpoſita erat. Itaque tunc non committebant pugnam, quod poſtea factum; pu-

(a) *Situs Manipulorum*. (b) *Subſeſſio Triariorum*. (c) *Situs militum levium*.

gnabant enim fundis, jaculis, & telis, quæ eminus mitterentur. Postera ætas Velites a Triariis removit, & ad principia locavit. Et triplex (*a*) fere eorum locatio: Interdum ante omnia signa, & in fronte: Interdum mixta primis manipulis, aut potius insita in jam dictis viis: Denique interdum non in viis sparsi, sed in cornibus positi junctim; eaque crebra dispositio, & Vegetio solennis. Sed ubicumque positi, prodire ante alios soliti, & pugnam committere, cum datum signum. Cedentes autem inter legiones recipi solebant, & a tergo poni, aut iterum alia procurrere.

Eques fere dupliciter locatus: (*b*) Primo in cornibus, ita ut legiones sociosque medios haberet; quæ fere ordinaria positio. Altera, ut a tergo interdum ponerent, spatiis relictis inter manipulos aut legiones, qua possent cum impetu emitti. Id fiebat fallendo hosti, & ut improvisa res esset.

Socii (*c*) plerumque stetere in cornibus, & ad latera legionum, ipsi divisi in cohortes & manipulos. Hinc est, quod ipsæ Alæ, sive agmina Sociorum, *Cornua* dicta. Si vero nulla me-

(a) *Velitum, triplex*. (b) *Equitum. locatio*. (c) *Sociorum situs*.

media acies, & duo Cornua tantum, tum exteriores cujusque Cornu partes Socii tenebant. Ita ut plurimum: nam & in fronte, aut aliter Socios positos legas, pro loco, aut usu.

2. *Signorum Locatio.*

Cuique manipulo sua (*a*) signa, tum & Legioni communis Aquila fuit. Et manipulorum signa in suo quæque manipulo fuisse, ratio & exempla docent. Sparsa igitur & disposita per manipulos: sed an in fronte, aut medio manipuli, ambiguum; credo utrumque. At vallum aliquod virorum objectum erat, ne sic nuda ostensa & oblata hosti. Atque ii sunt, quos (*b*) *Antesignanos* appellarunt: quæ vox tamen communiter de toto primo agmine invaluit, & ipsi Hastati videntur sic dicti; non quia ante omnia signa (sua enim habebant) sed quia ante præcipua essent, Aquilam & Triariorum, quæ legionis & cohortium prima erant. Hos Græci προμάχυς τῶν σημείων vertunt, *Propugnatores signorum*: sive & προταίκτυς, *Præpositos*, a loco. (*c*) *Postsignani*, qui erant in extrema acie.

Signa duplicia in Romana militia: *Peditum*, *Equitumque*. Peditum item

D 2 du-

(a) *Signa quot.* (b) *Antesignani.*
(c) *Postsignani.*

duplicia : *Legionis* totius, & *Manipulorum* .

De Aquila , Legionis signo.

Signum Legionis (*a*) *Aquila* , nec nisi unius una ; nec Socii quidem, cum in aliis pares, eam habuerunt. Et quia hæc præcipui imperii signum, subjungi sub eam Socios voluerunt , & Auxilia , non seorsum habere . Itaque per ipsas Aquilas numerabant Legiones .

Aquilæ origo varie petitur. (*b*) A Jove alii, qui hanc insigne militiæ habuerit. Quidam a Trojanis. Forte Romani repererunt a se , aut vicinorum exemplo . Sane rapacium aliquot animalium effigies assumi & præferri bello convenit ; & varie olim fecerunt Romani. Nec enim solam Aquilam prisci illi, sed plura ejusmodi animalia prætulerunt, nata in pugnas aut raptus : ut Lupos, Minotauros, Equos, Apros, Porcos. Etiam prisci Germani ferarum imagines inter signa habuerunt. Aquilæ vero hæc dignitas etiam apud alias gentes fuit. Persis regale hoc signum.

Forma (*c*) Romanæ Aquilæ : pinnas extendens summæ hastæ insistebat , ex auro vel argento , & fulmen sæpe ungui-

(a) *Aquila una in Legione*. (b) *Origo*. (c) *Forma*.

guibus tenebat, quasi jaculatura. Sed nec corpus ipsum Aquilæ magnum. Cum in hibernis esset Aquila, (*a*) in sacello seu ædicula reposita, atque inde mota cum educenda. Enimvero & olim Romæ signa in templo. Et sane reposita ea in ærario, templo Saturni, religionis causa, & custodiæ, quia pecunia ibi publica & argentum. (*b*) Defigi etiam in terram solebat, etiam in ipsa pugna, cum ea in loco staret, nec impelleretur hostis. Sed & in castris defixæ stabant Aquilę, ac inter prodigia erat, cum in hostem eundum esset, non potuisse evelli. Olim quidem ipsa hasta ita solo infixa: at postea (ad custodiam, an ad delicias?) non ipsa hasta, ne macularetur aut absumeretur; sed loculi aut thecæ ferreæ in terram defixæ, & in eas immissa ima hastæ cuspis. Isti loculi ferrei quadrati, in acutum desinentes, introrsum vacui efformabantur.

De signis Manipulorum.

Signa Manipulorum quę fuerint, ipsa vox indicio est. Nam cum perticis (*c*) manipulos fœni seu straminis suspensos ferrent, illa ipsa manus, quæ ea

(a) *Aquilæ custodia.* (b) *In terram defixa.* (c) *Manipuli fœni pro signo.*

ea sequeretur, dicti *Manipuli* . Ovid.
Pertica suspensos portabat longa manipos,
Unde maniplaris nomina miles habet.

Sed hæc rustica non mansere : posterior forma fuit, hasta, in cujus summo transversum ligneolum, in modum crucis ; & sæpe cum manu supra eminente ; nonne allusione ad Manipuli vocem ? (*a*) Sed & orbiculi quidam, vel clypeoli infra crucem hastæ adnexi, nempe ex argento vel auro imagines, Deorum primo, ut Martis, Romuli, & talium, qui scilicet militares Dii ; & ab hoc exemplo ipsorum deinde Imperatorum. Sic Drusi imago inter signa : sed & Sejani, per adulationem. Et hæ imagines in signis. Signa ipsa ex auro, etsi hastæ argentatæ erant : olim tamen & signa ex argento, quoniam color is longius fulget. (*b*) Qui has Imperatorum imagines portabant, *Imaginarii*, vel *Imaginiferi* dicti.

Vetus, sed paucis notum fuit, Pila, vel Globus in summa hasta. (*c*) Sic Augustus pilam in signa fertur constituisse, propter nationes sibi in cuncto Orbe subjectas, ut pila figuram Orbis osten-

(a) *Imagines insignis*. (b) *Imaginarii qui*. (c) *Pila pro signo*.

oſtenderet. Turcæ hodie retinent, & equinos aliquot pilos ab eo globo pendulos demittunt. Hoc genus vexilli *Tufam* vocabant Romani,

De ſignis Cohortium, & Equitum.

Cohorti non erant propria ſigna, nuſquam enim olim expreſſa; ſed inferiore ævo ſua habebant vexilla, etſi olim vexilla Equitum propria. Hinc *Vexillarii*. (*a*) Et erant hæc vela quędam quadra expanſa ad haſtam; ſed vela modica. Noſtra ætas retinet in Equitum Bandis, etſi forma paulum diverſa. Propius accedunt templorum vexilla, quæ in luſtratione & proceſſibus anteferuntur. Hinc *Vexillatio*, de ipſis Equitibus aut ipſorum Ala, crebrum poſteris verbum. Hæc vexilla poſteriori ævo *Flammulæ* dicta. Erant e purpura, & auro mixta. Atque his vexillis, ut & ſignis aliis, Principis nomen inſcriptum aureo textu.

Erat & ritus magis priſcus, cum unum aliquod & Imperatorium (*b*) vexillum grande præferretur, nomen ejus habens, non tamen aureis, ſed puniceis litteris inſcriptum; eoque vexilla ipſa tunc non punicea, ſed candidi co-

(a) *Vexilla Equitum*. (b) *Signum Imperatorium*.

loris. Hoc Imperatorium signum postera ætas *Labarum* dixit.

De Draconibus.

Draconis signa ab ipso Apolline morte draconis inchoata. Formam graphice dat Suidas: (a) *Draco extensus in pertica; ejus caput ex argento factum erat, dentibus restrictis & nudis minacε rictu; reliquum corpus serico textu, longitudine & crassitie & varietate coloris in verum draconem.* Iis usi Assyrii, Indi, & Scythæ; Daci item, & ab his Romani imitatione. Placuit enim ille terror, quem moti in aere faciunt, & visum bello aptius, quam Romana illa signa. Nisi quis tamen a Persis magis petat, cum inter spolia a Zenobia capta & traducta, etiam Persici dracones legantur. Deinceps quidem crebri in Romana historia. Qui signa draconum ferebant, *Draconarii* dicti. Quidam proprii & peculiares Principis fuerunt, qui toti e purpura, in ejus comitatu. Etsi ὑφάσματα dicuntur, etsi textu sericeo, etsi Flammulæ, denique subtegminibus texti: tamen profecto ambigas, an in velo sic depicti fuerint, aut acu texti, an potius corpus totum solidum e pannis & subtegmine factum. Columna Trajani cor-

(a) *Origo & Forma.*

corpora, non imagines præfert. Et a Græcis longitudo & profunditas iis datur. Quid? [*a*] quod sibilasse eos volunt, concepto vento: nam hastarum aureis gemmatisque summitatibus illigati erant, hiatu vasto perflatiles, & ideo velut ira perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum. Sidonius vocat *Textilem anguem*. Prudentius *Draconum pallia*, pro mente & ritu vulgi, cum & hodie in velis militaribus varia sic pingamus.

De Signorum religione.

Hæc Romana [*b*] signa fuerunt, quæ sacra habuerunt, per quæ jurarunt, & quos unicos bellorum Deos. Bono consilio, ut religionem animis ingignerent, & signorum non amorem tantum, sed & venerationem. Ergo firmius asservabant, fortius amissa recuperabant. Quoties legimus, integras acies jam fluctuantes, jam recedentes, restitutas & impulsas, signis in hostem jactis? Suadebat enim repetere non pœna tantum, quę manebat iis amissis; sed etiam pudor & religio, & quasi Deos ac sacra sua prodidissent. [*c*] Deorum cultus iis exhibitus. In rebus

(a) *Dracones sibilantes*. (b) *Signa sacra*. (c) *Cultus signorum*.

ipsis, quod perfugium illic, ut in sacris: Quod ea ornabant, ungebant, colebant, ut ipsos Deos. Hinc *Signa uncta*. Tacitus *Propria legionum Numina vocat*.

Locatio Ducum.

Imperator (*a*) in media parte erat: ratio enim vult, ut ibi sit, unde prospiciat, & mandet facillime in omnes partes; qui locus medius est, sed paulum tamen ad finem magis admotus. Nam inter Principes & Triarios, ante Aquilas stetisse censendum; etsi pro arbitrio tamen sæpe mutavit.

Legati & Tribuni (*b*) juxta Imperatorem: nisi tamen Legati curarent, & præpositi essent certæ alicui legioni aut cornu, quod sæpe; tunc enim in medio ejus, loco Imperatoris agebant. Quod idem aliquando in Tribunis, (*c*) ut huic aut illi parti præficerentur; sed vulgo retro Principes stetisse videntur, quo ordine in castris, & juxta eos Sociorum Præfecti.

Centuriones (*a*) vero juxta suam quisque centuriam, id est, in capite ipso: nam verisimile est, a fronte eos præivisse & curasse, ut Optiones eorum

(a) *Imperator medius*. (b) *Legatorum locus*. (c) *Tribunorum*.
(d) ***Centurionum***.

rum a tergo. Argumentum a castris, ubi item in manipulis primum locum, & sedem habent. (*a*) Imperator ipse plurimum in equo, & hoc fine illi equi Imperatorii. Et ipsi Tribuni sæpe in equis, imo interdum inter equites pugnarunt. Quod an in omnibus verum sit, incertum: fortasse in iis tantum, qui ordinis & loci equestris; plebeji steterint pedites inter suos.

Locatio Militum.

Ipsi gregarii milites (*b*) secundum matriculæ ordinem in aciem dirigebantur. Matricula hæc fuit ordinis a Centurione instituti. Nam suos juxta vires, & pro judicio locabat, certis quemque locis, quos in acie & agmine tenerent. Quisque locum suum noverat, & hos ordines pertinaciter servabant. Cautio erat, ne quis miles a signis 4. pedes longius procederet, id est, ne quis vel passum unum progrederetur extra lineam, ubi signa. Imo & mors pœna, si qui reliquissent. (*c*) Quod idem in agmine servabant, etsi non mors hic semper, sed minor pœna; ubi nimirum minor excessus & aberratio. Quod si major, profecto desertionis pœna mors erat. Desertor

D 6 au-

(a) *In equis qui*. (b) *Militum ordo*. (c) *Desertorum pœna*.

autem habebatur, qui longius, quam unde tuba audiri possit, excessisset. O prisci, o nostri mores, quam dissidetis! Hodie nihil tam impune, quam vagari, prædari, rapere; olim mores leviter abeunti. Nec Romani solum hic severi, sed etiam Græci, qui hos tales ignominia notabant. Et Spartanis lex erat, ut stantes in ordine vincerent, aut morerentur. Duræ hæ leges, sed utiles: & istæ sunt, quæ viros, quæ milites pepererunt, gentium hominumque victores.

3. *Aciei Formæ Variæ*.

(*a*) Acies fere aut Duplex, aut Triplex. *Duplex*, cum tota acies in cornua duo secta, dextrum & lævum. Ea sæpissime obtinuit in exercitu Consulari, cum duæ legiones, & singulis sua Auxilia adjuncta. Hæc sectio vetus, & aliis quoque gentibus usurpata. Pan ordinis & Cornuum auctor unde cornutum fingunt. *Triplex* (*b*) est, cum præter cornua, alia etiam media exsurgit. Id quoque crebrum, non solum ubi plures legiones, sed & cum duæ, istis scilicet in medio positis, Sociis ad utrumque Cornu.

Sed est & (*c*) alia ratio duplicis, tri-

(a) *Acies duplex*. (b) *Triplex*.
(c) *Alia ratio aciei*.

triplicisque aciei, cum præter simplicem illam divisionem, a tergo etiam sectio fit & discrimen. Ut si 4. legiones habeam, duas in fronte cum Sociis suis pono, totidem a tergo, velut in subsidiis suppono. Idem in duabus quoque factum, & aut Ala utraque Sociorum præposita, subjunctis legionibus, aut contra. Has autem secundarias aut tertiarias legiones sive copias, *Subsidia*, & *Subsidiarias* etiam vocabant. Nec totæ semper legiones, sed cohortes aliquot sic substitutæ. Hæ præcipuæ sunt & receptæ Romanis instructiones, quas tamen leviter variabant promovendo, aut retrahendo. Plerumque enim æqualiter utroque cornu & simul concurrebant: quod Cato *recta fronte*, Tibullus *æquatis frontibus* dixit.

Altera depugnatio *Obliqua*, (*a*) cum cornu ante cornu promovetur.

Tertium genus *Sinuata* (*b*) acies, cum in triplici acie tertiam & mediam amoves ab hoste, & cornua modo immittis.

Quartum genus huic adversum, (c) cum scilicet ipsa media acies prominet, & incurrit prima in hostem. Græci ἐπικαμπὲς *flexum* dicunt, sive etiam κυρτόν, gib-

[a] *Acies obliqua*. (b) *Sinuata*.
(c) *Gibbera*.

gibberum . (*a*) Hac Annibal in pugna Cannensi scitissime est usus ; sed cum ea quoque arte , ut cornua robustissima haberet , & integra servaret , & mediis denique pulsis , sinu facto , immitteret ea utrimque legionibus , victoriæ suæ certam causam.

Aliæ] quædam acierum formæ apud Romanos etiam interdum usurpatæ , quas strictim , & per indicem dat Cato ; ut *Cuneus* , *Globus* , *Forfex* , *Turris* , *Serra* .

Cuneus , (*b*) qui est , cum angusta in fronte acies , trigoni forma , paulatim se retrorsum pandit : unde & *Trigonum* vocant . Item ἔμβολον sive *Rostrum* Græci . Dixere & *Caput porcinum* , quia assimilatur , & quia velut fodit & ruit invadendo . Litteræ Δ assimilabatur . Et anterior pars , qua in acutum desinebat , recta & densa erat , quia scutis undique muniebatur . Crura autem utrimque secundum ordines & cohortes in profundum composita , & pleraque parte in obliquum extensa , deibant paulatim & disjungebantur , donec in maximam longitudinem progressa desinerent ; ita ut medius locus vacuus relinqueretur , & terga militum nuda per ordinem conspicerentur . Fran-

(a) *Gibbera* . (b) *Cuneus* .

Franci pugna in Narsetem sic usi. Sed & Hispani olim creberrime. Romani etiam non raro. Significat etiam *Cuneus* Historicis multitudinem confertam.

Globus, (*a*) qui a sua acie separatus, vago superventu incursat inimicos. Sed & figura globosa, & in rotundum fuisse videtur.

Forfex, quæ & *Forceps*, (*b*) cum contraria Cuneo acies instruitur, latioribus primis & apertis, ac paulatim desinentibus in angustum. Litteræ V formam exprimit. Usus, ad Cuneum solvendum & atterendum.

Turris, (*c*) Græcis πύργος est ordo militum in quadro. Differt a Laterculo, quod Turris in altum & profundum quadra instructio; Laterculus jacens, & in latum.

Serra (*d*) præliari dicitur, cum assidue acceditur recediturque, neque ullo consistitur tempore. Id fiebat, cum manipuli primæ aciei modo invadebant, modo resiliebant; & reddebatur dentata quædam forma. Potuit & aliter, cum Velites ex intervallis manipulorum insiliebant & resiliebant.

4.

(a) *Globus*. (b) *Forceps*. (c) *Turris*. (d) *Serra*.

4. *Aciei Adjuncta*.

Adjuncta Aciei sunt 1. *Allocutio*. 2. *Classicum*. 3. *Clamor*. 4. *Signum pugnæ*.

1. *De Allocutione*.

Allocutio (a) est, cum Imperator affatur publice suos milites, & retinet aut impellit. Retinet, aliquando nimis aut propere gestientes: impellit tardantes aut timentes. Ad summam, format in quacumque re & docet. Utile haud dubie vetus hoc institutum, cum Imperator consilio, & sæpe eloquio validus, & semper auctoritate, suos composita oratione excitaret, & vel timidis robur ac vires daret. Ab illo autem ardore ad pugnam recta ibant, cum præsentia Imperatoris adhuc in oculis, verba in auribus versarentur. Certum est, acies aliquot erectas, & ad victoriam firmatas sola hac concione.

Modus (*b*) talis: Sæpe interequitans ordines ita affatus eos est, sub ipsam pugnam: sæpe in castris, & ante egressum. Aliquando etiam extra suspicionem omnem pugnæ, si qua seditio aut querela, aut alius animorum morbus, cui sermone mederetur. Sed cum in ca-

(a) *Allocutio quod*. (b) *Modus ejus*.

castris, aut etiam in ipso campo interdum, fiebat in tribunali, quod e cespite subito erigebant: Altior enim Imperator esse debebat, & ad auditum faciliorem & latiorem, tum ad auctoritatem. E cespite, dixi, tribunal fuisse, etsi in hibernis fortasse etiam e lapide nihil vetat, sed illud fere solenne, & e militiæ ritu.

Circa hunc cespitem sive tribunal milites (*a*) dispositi non confuse, nec ut quisque accurrerat, sed per manipulos & turmas. Ubi & vexilla prælata, id est, signa manipulorum, turmarumque, & ipsarum legionum, & juxta ea Centuriones & Duces; etsi Legati & Tribuni fortasse a lateribus Imperatoris, aut a tergo. Legimus tamen milites etiam vocatos interdum in concionem ad ipsa signa, id est, ad Principia, cum nempe in castris affatio esset: ibi quippe ante Prætorium ipsum tribunal, ut dicetur in re castrensi. Inibi cum armis convenerunt.

In hoc alloquio approbatio aut improbatio, & utrumque per sua signa. (*b*) Veteri ritu clamor in assensu militari, & dextræ sublatæ: contra; fremitus aut mœsta taciturnitas. Sed & ter-

(a) *Milites ordinati*. (b) *Signa assensus & dissensus*.

tertium assensus genus erat, concussio armorum; sic ut hastis ferirent scuta. Invenias & paulo aliter assensum, videlicet sublatis scutis, vel cum crepitu motis. Sed hæc talia non prisci nimis, aut mere Romani ritus, ab exteris & barbaris manavit: Germani quidem & Galli sic factitarunt ab antiquo.

2. *De Classico*.

Classicum (*a*) dicitur, cum signa omnia pariter canunt, & militem vocant incitantque ad pugnam. Ducta vox a Classe, quod sono tali classes olim ad concionem vocabantur: sive etiam ipsa primitus *a calando*, *Calassica*. Sane vocari classico verum est: Simile in ipsa Urbe olim, ritu valde antiquo. *Classici* nomen proprie buccinæ aptare Vegetius videtur; contra soli tubæ adscribit Svetonius. Sed in his talibus non aliud est *Classicum canere*, quam τὸ πολεμικὸν, sive τὸ παρακλητικὸν σημαίνειν, *bellicum aut incitatorium canere*, certis videlicet modis. Quod in pugna quidem legitima fiebat omni illo instrumento, & cornuum, & tubarum; Lituus etiam miscebatur.

Litui (*b*) distincti a cornu, a tuba; nam Seneca facit adunca esse forma, quæ

(a) *Classicum quid sit*. (b) *Lituus*.

quæ non in tuba. Dixeris a similitudine auguralis litui appellatos, qui in extremo incurvus. Qui eo cecinit, *Liticen* dictus. Dabat acutum & stridulum sonum; unde colligendum, grandem aut patulum canalem hunc non fuisse. Fuit igitur *Lituus* medium quoddam inter tubam & cornu, non rectum prorsus, ut illa, nec totum incurvum, ut istud. Quin tamen confundant scriptores, haud abnuo.

Tuba (*a*) ejus formæ, cujus apud Europæos fere hodie vides: ære directo ducta est, canali ad exitum latiore; quæ erat militaris. Nam & alia sacrorum est, dispari usu; & fortasse forma. *Tuba* dicta a tubo sive canali, quem referebat. Tuba etiam digniores usi, & illa canebant, imo summates viri exercuerunt. Tuba priscis Grecis ignota: Homerus novit, sed nusquam Heroibus tribuit, quia nondum in usu Græcorum. Ejus sex genera facit Eustatius. (*b*) 1. quam Minerva invenit, & ab Argivis hoc cognomento colitur Σάλπιγξ ἀθηνᾶ. 2. apud Ægyptios, quam Osiris reperit, quę χνούη ipsis dicitur, & ad sacrificia utuntur. 3. Gallica, conflatilis, non nimis magna, quæ os habet deformatum in bestias,

(a) *Tuba*. (b) *Genera tubarum*.

ſtias, & canalem plumbeum, in quem inſpirant Tubicines, atque eſt acuti ſoni: vocatur ab ipſis Gallis *Carnyx*. 4. Paphlagonica, cujus os effigie bovis, gravi mugitu, ſurſum inflanda. 5. Medica, e calamo tubam habens, gravi ſono. 6. Tyrrhenica, ſimilis tibiæ Phrygiæ, habens orificium ſciſſum aut fractum; ea valde acuta. Et iſtam volunt eſſe hanc noſtram & Romanam, atque a Tyrrhenis traductam. (*a*) Tuba etiam ad mortuos utebantur, ſed nobiliores; neque enim ea vulgo, ſed in funeribus Indictivis, ſcilicet ad populum claſſico convocandum. Quod ipſum in militibus decore ſervatum, ut ii ſepelirentur ad bellicum hoc inſtrumentum.

Cornua (*b*) dicta, quod ea, quæ nunc ſunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu. Et prima origo a boum cornibus, & paſtorum inſtituto: nam illi ſic calabant pecus aut boves. Ergo olim nihil diſcriminis inter Buccinam & Cornu; poſtea fuit, & cornua iſta ex ære facta grandiora, & magis reflexa.

Buccina (*c*) a prioribus ſejuncta, quod Vigiliæ oſtendunt: nam nemo illic

(a) *Tuba in funere*. (b) *Cornua*. (c) *Buccina*.

illic cornu aut tubam ſonuiſſe dixerit, ſed buccinam ſignanter plerique omnes. Fuit cornu bovillum initio; nec a bove male derives, ut inſtrumentum, quod bubus canit, aut quod boves canit & vocat. Ea ex ære facta.

Qui inflabant, univerſe *Æneatores* (*a*) dicti, quia omnia ex ære. Cuique manipulo aut turmæ ſui videntur fuiſſe Æneatores: Nempe ſingularum partium ſui, & tot fortaſſe, quot ſigna; tum etiam communes legionis. Illi tempore pugnæ in ſua quiſque parte ſteterunt; iſti juxta Aquilas & Imperatorem.

Modus incinendi claſſici (*b*): Tubicen unus utrimque inſonuit, & mox alii pariter reſponderunt; priores quidem ii, qui rotundo quodam loco conſtituti, tubis certum aliquod modulabantur, quo ut conſiſterent, & prælio ſe pararent milites admonebantur: tum deinde omnes reliqui, qui animos iraſque militum acuebant, & ad pugnam excitabant. Triplex ergo tubæ ſonus: Primus unius & ſingularis, qui Primipili fortaſſe, haud longe ab Imperatore, ejuſque nutu incinuit. Secundus aliquot aliorum, qui in loco quo-

(a) *Æneatores*. (b) *Modus claſſici canendi*.

quodam orbiculato, & fortaſſis editiore ſtabant, ad ſigna & Aquilas. Tertius omnium aliorum per cohortes, per turmas, qui pariter jam Claſſicum canebant. Nam duo priores ſoni non niſi expediendo militi videbantur, paulatimque ejus animi & irę motæ: Facit enim profecto hoc ſonus, & magnam vim habet ad ſpiritus & ſanguinem evocandum. Ideo Romani non in equitibus ſolum, ut nos, ſed etiam in peditibus tubas habebant. Nam tympana, & cujuſmodi nos vaſa pulſamus, Romanis non in uſu; apud alias tamen gentes obſervitata. Imo in convicio apud illos Tympanotriba: & Galli, id eſt, effœminati Matris Deum ea pulſabant.

Vetera tamen tympana (*a*), & ab ipſo Baccho, ſed in eo choro fere relicta, & apud molles: Et ab eo fortaſſis eſt, quod in bello etiam tympanis uſi Indi, & Abari ſive Hunni, gens barbara. Sed certe diverſa erant a noſtris illa Indorum: nam ex palmæ arboris cavato ſtipite, cui tintinnabula ex orichalco introrſus adaptabant, & os deinde vaſis taurino corio occludebant, atque id in altum ferebant, concutiebantque in acie. Tin-

(a) *Tympanorum vetuſtas & uſus.*

Tintinnabula igitur, quæ multa & magna intus, inconditum quemdam sonum edebant. Talia etiam Parthis tribuit Plutarchus. Etsi in marmoribus Galli Matris Deum conspiciuntur tympanum manu tenentes, rotundum infra, supra planum, atque ibi corium inductum, quod bacillis pulsant; cujusmodi hodie equestria Germanorum, vel Afrorum tympana. Nec in ære tantum tales pelles, sed in ligno sic cavato & aptato, pelle ex una parte ligno extenta. Quod dimidiatum nostras tympanum, jam plenum, sed alio nomine, habetur apud Isidorum, *Symphoniam* vocat: *Symphonia*, (*a*) inquit, *vulgo appellatur lignum cavum, ex utraque parte pelle extensa, quam virgulis hinc & inde Musici feriunt.*

3. *De Clamore militari.*

Glassicum excepit *Clamor* [*b*] militum; itaque edebatur in ipsa imminente jam conjunctione & conflictu, incitatio pariter animi & virium, atque hosti terror. Nam hos habebat fines. Itaque ante, & cum eminus, silentium vastum erat; incursus & impetus dumtaxat cum clamore factus. Vetus hercle hoc institutum, & Romuli

(a) *Symphonia quid.* (b) *Clamor quando, & cur.*

muli ęvo uſitatum. Duplicem habuit cauſam, ut dixi, hoſtium terrorem, & ſui incitamentum.

Probabile eſt, hunc [*a*] clamorem fuiſſe voces aliquas confuſas, repetitas, nec quidquam ſignificantes, cujuſmodi ſubitæ & primi impetus eſſe ſolent, ſyllabæ potius, quam verba. Fuit apud Græcos quidem vox ipſa ἀλαλάζειν, καὶ ἀλαλαγμὸς aſſidua in iſta re: & quid aliud, quam formatæ a ſyllaba iſta repetita, *Al al?* qua utebantur ſcilicet in provocando. Apud Romanos quid fuerit, ignoratur; niſi quod [*b*] *Barritus* poſteriore ęvo reperitur; ſed Germanorum verbum. Uſi tamen Romani: an quia ſyllaba illa repetita prior, ut hodie Germanis quibuſdam *Har har?* an a clamore ductum? quoniam *Baeren*, vel *Beren*, hodieque ſublate & ferociter clamare nobis ſignat. An denique ab urſis formatum? qui *Beeren* item nobis Germanis; & haud abſurde ab iis petitum, quod quaſi vocem illam imitantur. Vox quidem noſtras, Tacito teſte. Ita legitur in eadem re λυκηθμὸς, quaſi dicas *Lupinum ſonum*, & qui lupos ululantes imitabatur. Etiam Galli

(a) *Quis ille clamor*.
(b) *Barritus*.

li ululatu usi. Germanorum Barritum & Romani inferiores assumpsere. Hic Barritus etiam *Barbaricum* dictus Festo, quod eo genere barbari utantur: clamor est, qui ipso fervore certaminum a tenui susurro exoriens, paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum cantibus illisorum. Gentis etiam aut patriç nomen acclamatum reperitur, ut nunc a quibusdam solet. Nam Hispani Hispaniam ingeminant in concertatione aut rixa, & cum auxilium cient. In Plutarcho lego, Romanos etiam usurpasse crebro illud, *Feri*, in acie, & cum sese mutuo adhortarentur. Nec solum clamore usi Romani, sed strepitu etiam & concussione armorum. Quod ipsum usurpabant etiam nondum vicino hoste, & dum duci in eum vellent.

Hic clamor [a] tanti apud illos ęstimatus, ut ex eo dijudicarent de eventu pugnæ; nam momentum habet ea res etiam a naturalibus causis. Quippe duo sensus in nobis, per quos timor maxime in animum penetrat, Oculi & Aures: alterutrum igitur illorum qui turbat, næ ille victoriæ suæ multum confert. Itaque non injuria Cato dixit: *Verba plus quam gladium, & voces* E *quam*

(a) *Clamoris vis.*

quam manum hostes territare, & in fugam vertere.

Clamore jam olim & aliæ usæ gentes, idque Pane inventore: unde *Terrores Panici*, proverbium fecerunt. Macedones, & Persæ usi: etiam Græci, quibus aut τὸ ἀλαλάζειν passim tribuitur, aut τὸ παιανίζειν. Duos enim (*a*) Pæanas norunt Græci: Unum ante prœlium, Marti; Alterum post prælium, Apollini. Illum ἐμβατήριον παιᾶνα, *Congressivum Pæana*; hunc ἐπινίκιον, παιᾶνα, *Victorialem Pæana* dixerunt. Videntur cum cantu aut rhythmo quodam fuisse, atque ideò Pæanes dicti. Mansit apud imos etiam Græcos, qui tamen, ut Christiani, *Vicit Crux*, pro Pæane habebant.

4. *De Signo pugnæ.*

Signum [*b*] pugnæ diversum a Classico, quia istud mutum: illud auribus, hoc oculis serviit, & tempore Classicum præivit. Nam Romani, cum decretum jam pugnare, tunicam russam in Prætorii fastigio extendebant in hasta, ut eo signo miles moneretur parare se, & arma; tum etiam, ut si qui dispersi, convenirent. Utile fuit in re subita, & ut momento omnes mo-

---

(a) *Pæanes*. (b) *Signum pugnæ, Tunica russa.*

monerentur. Hanc tunicam alii *Vexillum russum* vocant. In navali etiam pugna usurpabant. Tale signum etiam erat ad iter. Apud Curtium, cum tubæ sonus haud pariter ab omnibus exaudiretur, dum castra movenda essent, Alexander perticam, quæ undique conspici posset, supra Prætorium statuit, ex qua signum eminebat pariter omnibus conspicuum.

Signum denique superest, quod item *Signum pugnæ*, aut simpliciter *Signum* dicunt. Illud idem [*a* *Tessera*, & Græcis σύνθημα, quod datur in uno alteroque verbo sub ipsam pugnam ab Imperatore, ut eo commilitones inter se norint, & item hostem; cujus usus perit, cum iste quoque tenet. Remedium huic rei non absurdum in Polyæno, qui inter stratagemata recenset, quod Acues quidam Dux Arcadum suis militibus signum dedit, interficere eos, qui signum interrogassent. Cæsari bello Africo signum fuit *Felicitas*; ut Bruto *Libertas*: & plerumque tale aliquid, breve, & ominis boni: ut puta, *Victoria*, *Palma*, *Virtus*, *Deus nobiscum*, *Triumphus Imperatoris*, & alia pro libito Ducum supremorum. Veteres nomi-

(a) *Tessera*.

na fere Deorum dabant, quos aut patria, aut ipsi Duces colebant. Ita Cyro signum erat, Ζεὺς σύμμαχος, ἡγεμὼν, σωτήρ. *Jupiter socius, Dux, Servator*. Cæsari, *Venus genitrix*. Augusto, *Apollo*. Etsi alia quoque, immo & dicta, & versus.

L I B E R V.

DE DISCIPLINA.

Disciplina [a] militaris nihil est aliud, quam *Præscriptum & lex quædam militandi, & in militia se gerendi*. Itaque ea continet modum, munia, opera, tempus militiæ. Sed quia *Castra* Gymnasium, palæstra, & sedes, immo domicilium disciplinæ, ab iis exordiendum. In Castris enim Munia, Opera, Exercitia, Prœemia, Pœnæ, & uno verbo, hic regitur miles & formatur. Ipsa Castra non sine disciplina fiunt aut constant, quæ sanè accuratissima apud Romanos. Hic reperies specimen eximium Romanæ prudentiæ, immo sapientiæ, in toga & sago.

De

(a) *Disciplina quid*.

De Castris.

Nullam noctem Romani sine castris agebant, & semper ligneis terreisque istis mœnibus, ut in urbe, cincti. Institutum hoc sub ipsis Regibus, & statim post eos. [a] Castrorum metatio apud Romanos aliter, quam apud Græcos, aliosque, qui pro locis & temporibus mutabant: non sic Romani, simplex semper & eadem, nisi quod minor vel auctior spatio, pro numero legionum. Sed quadrangula semper, sed portæ & sectiones eædem, sed tabernacula Ducum & militum eodem situ. Hinc utilissima illa notitia castrorum, & prævisa, & invenienda militibus omnia, sicut civibus in aliqua urbe. Uniusmodi igitur semper castra, si formam consideres; paulo alia, si apparatum totum & instructum.

Duplicia Romanis [b] castra, *Aestiva* & *Hibernia*. Illa, quæ mobilia, & æstatis [c] sive expeditionis tempore in unam sæpe noctem structa. Quæ iterum Duplicia, a moræ mansionisque differentia. Si enim una alteraque, aut omnino paucæ noctes in iis agendæ, sine alia additione *Castra* dicebant, aut *Mansiones* etiam, posterio-

(a) *Castra Rom. uniformia.* (b) *Castra duplicia.* (c) *Æstiva.*

ri ævo. Si diutius ſubſiſtendum, ab ipſa re *Stativa*, aut *Stativas*, ſcilicet *ſedes*; etſi ipſa vox *Sedes*, pro caſtris; *Aeſtiva* Suetonio. [a] *Hiberna* ſunt, quæ per hyemem, & in diuturna manſione militibus receptaculum; ab ipſo item ſic tempore dicta. *Hyemalia* Vopiſco, *Hibernacula* Livio. Horum origo apud Livium bello Vejenti, ſub A. V. 358. Stativa illa ſub pellibus, Hiberna in oppidis aut caſtris, quæ tabernaculis, aut alio opere accuratius inſtructa: & merito, tum contra cœli injurias, tum quia uſui plura neceſſaria in diuturna mora. Itaque hæc talia partes ſive membra habebant magis diſtincta, ut Armamentarium, Fabricam, Valetudinarium, & talia. Immo revera inſtar oppidorum ſæpe ſtruebantur, præſertim in finibus Imperii, & ubi perpetuæ ſtationes & prætenturæ contra hoſtem. Tale in Euphratis, Danubii, Rheni ripa: & hæc ea origo & genitura nobilium aliquot hodie oppidorum. Habebant & [b] *Proceſtria*, id eſt, ædificia ante caſtra, adnexa Hibernis aut Stativis, ut eo reciperentur lixæ, advenæ, mercatores, & qui alii paganorum caſtra ſequerentur; miſcere enim eos militibus, non Ro-

(a) *Hiberna*. (b) *Proceſtria*.

Romanus ufus, habuerunt tamen receptum in caftra, hofte inftante.

Caftrorum Partes *duæ* : *Supera*, & *Infera*.

De Parte Supera Caftrorum.

Pars Supera Caftrorum nihil habet præter [*a*] Duces, & eorum comites & adminiftros; atque omne corpus legionum & Sociorum infra metationem habuit. Eaque caufa ibi denique *Principiorum* nomen, quafi hæc Supera effet extra caftra. In fupera enim hac parte erat *Prætorium*, *Quæftorium*, *Pedatura Legatorum*, *Tribunorum*, *Præfectorum*, *Evocatorum*, *Ablectorum*, *Extraordinariorum*. De quibus nunc dicendum.

Prætorium.

In fupera Caftrorum parte *Prætorium* primum locum habuit, honoris & decentiæ caufa, [*b*] quia primo Duci primus locus debitus, nempe ea pars, quæ editior, aut cui aliunde nihil obftaret, quæ afpici undique & afpicere poffet, e qua dari mandata & audiri. Nam allocutio, figni ad pugnam propofitio circa Prætorium, aut fuper ipfum facta, quæ locum volebant liberum & confpectum. Ea ipfa

(a) *Qui in hac parte*. (b) *Prætorium cur in loco edito*.

res ad majeſtatem aliquam & vim imperii faciebat, eminere loco, qui dignitate eminebat. Ipſum etiam tabernaculum non ſolum latius cæteris, ſed altius, & quaſi in urbe aliqua templum.

Prætorium Polybius vocat τȣ̃ ϛρατηγȣ̃ σκηνὴν, [a] *Tabernaculum Prætoris*. Etſi Græci quoque ſimpliciter ϛρατήγιον, quaſi *Imperatorium*, aut *Prætorium* dicunt. Auguſtæa ætas videtur hoc *Auguſtale* dixiſſe; poteſt ab Auguſtis ita dictum eſſe, qui in eo tendebant. Latinis ideo *Prætorium* dictum, quod initio Prætores erant, qui deinde Conſules, & ii bella adminiſtrabant, quorum tabernaculum quoque dicebatur *Prætorium*. Aliter quoque vox *Prætorii* apud Latinos uſurpata, pro conventu, & hominibus, qui in eo loco. Hoc ſenſu dicunt, [b] *Prætorium dimittere*, quod perinde eſt, quaſi *Curiam mittere*, aut *Senatum*. Quæ miſſio ſemper ad horam & ſtatutum tempus facta, ſcilicet veſpere & luce abeunte, cum vigiliæ mox conſtituendæ eſſent, & quiſque ad corpora, aut munia ſua curanda abiret. Ideo mandata, ſiqua in noctem,

aut

(a) *Nomen*. (b) Prætorium dimittere, *quid*.

aut primam lucem Imperator vellet, tunc dabat, ne quies turbaretur castrorum. Simile est alterum illud e militia, *Mittere Principia*, apud Frontinum. Dicuntur enim mitti, aut dimitti principia, cum Tribuni non ultra ibi præsident, jus aut mandata dispertiunt, sed sub noctem ad Prætorium eunt, mox ad se ituri; sicque conventum militum solvunt, qui ibi frequentes.

Area [*a*] Prætorii ampla erat, justum quadratum, cujus latera singula 200. pedum. Latere in latus ducto efficitur area pedum 40000. passuum 1600. Grandis igitur & capax hæc metatio, ac par illi quatuor manipulorum, sive hominum 480. Et opus erat tanta: (*b*) nam Prætor ipse per se laxius paulo agere & tendere debuit, quam caput aliquod e vulgo. Deinde, quia ministri aut comites illi plures, quos juxta se habebat. Inter ministros erant primo Lictores, & peculiares deinde servi ad varios usus. Inter comites honestiores multi, qui amicitiæ causa aut militiæ sponte eum secuti. Hi *e contubernio Prætoris*, aut *Contubernales* ejus dicebantur, quoniam eadem ista pedatura tendebant. Immo Senatorum filii,

(a) *Area ampla*. (b) *Cur*.

& tale nobiliorum genus comitari ita magiſtratus ſolebant. Atque ipſe Julius Cæſar, cum ſua cauſa quadam peregrinari nobiles nollet, tamen hoc utiliter a majoribus inſtitutum non abrogavit, & cum exceptione edixit: *Neu quis Senatoris filius, niſi contubernalis aut comes magiſtratus, peregre proficiſceretur*. Et ſane (*a*) utilitas hic clara, quod juventus caſte modeſteque agebat, ſub oculis & in latere Ducis: quod ſermonibus ſæpe militaribus, & interdum conſiliis intererat: denique Duces agere parendo diſcebat. Sed & laxitate Prætori opus ad mulos & jumenta, quæ plura habebat; itemque ad ſupellectilem & vaſa. Pecunia e publico ad mulos & tabernacula dabatur, & altera ad vaſa, (*b*) *Vaſarium* appellata. In his quidem adeo non uſum, ſed delicias & luxum quidam ſpectabant.

Forma (*c*) Prætorii ſuperior fuiſſe videtur rotunda, teſtudinea, id eſt, curvata in cameram rotundiorem. Hac cauſa fortaſſe Joſephus cum templo componit, quod templa pleraque talia: aut etiam, quod eminebat in mediis caſtris, ut in urbe aliqua templum.

(a) *Utilitas contubernii*. (b) *Vaſarium*
(c) *Forma Prætorii*.

plum. An & quia religio ibi, & pars ſacrorum? Certe in eo *Augurale* fuit, ubi ſacrificare & auſpicari Imperator ſolet: nam ante illud ara fuit, in qua ſolemniter libamenta aliqua illata & cremata, quotidianæ religionis ergo. *Auguratorium* vocat Hyginus, qui & ſitum ejus parte dextra Prætorii docet; ut tribunal læva.

Tota igitur area ſive pedatura (*a*) Prætorii erat quaternum jugerum, ſeu potius verſuum. *Verſum* autem dicunt 100. pedes quoquo verſus quadratum. *Pedatura* vero Latinis eſt, quod Græcis ποδισμός; etſi *Podiſmi* ipſa Græcanica voce crebro in hac tali re Vegetius eſt uſus. Ποδισμός autem dimenſio; aut & dimenſum ipſum per pedes; ſicut ςαδιασμὸς, per ſtadia: ad verbum eſt *Pedatura*. Et accipiunt non pro ipſa menſura tantum, ſed pro ſpatio areaque, quam ſic dimenſi.

Situs (*b*) Prætorii in medio, non quidem caſtrorum, ſed aliorum Ducum. Nam ſemper, veteri & novo more, in medio Tribunorum, aliorumque Ducum Prætoris locus. Profecto ut in acie Prætor ſeu Conſul (confundimus hic iſta) poſt Haſtatos & Principes ante Triarios ſtabat, media fere

E 6 acie,

(a) *Pedatura Prætorii.* (b) *Situs.*

acie, & ad latera Tribuni: ita hic, nisi quod pro Triariis Ablecti, & Extraordinarii, & Evocati substituti. Et hic (*a*) situs magnæ rationis. Primum, non longe ab hoste, & ad Prætoriam portam, quæ illum fere semper spectabat: nimirum ut observet, si quid ille moliatur aut moveat, & nuncios quoque aut exploratores statim admittat. Causa altera, ut Duces omnes circum se habeat, quorum consilio, cum opus, statim utatur; item jubeat aliquid aut mandet. Tertia, ut in conspectu habeat subjecta castra, & militem totum, videatque si quid peccent aut turbent. Ipse ille aspectus coercebat milites, qui sciebant semper sub oculis sui Ducis se versari, eoque in omnibus magis composite se gerebant: nec Ducis tantum, sed Ducum; quoniam Quæstor, Legati, Tribuni omnes fere huc spectabant. Denique causa etiam hic, honor & dignitas, quod media omnia honestiora, immo & tutiora.

Quæstorium.

Ad Prætorium situm est *Quæstorium*, ad latus dextrum, & supra Legatos, quia Quæstor magistratus erat Populi Ro-

(a) *Causa Situs.*

Romani, alii non nisi in dnigitate. (*a*) Dimidiatum est ad Prætorium in pedatura, quia Quæstor proximus est dignitate Prætori: & magis ideo, quia ampla ei vasa & instrumenta. Habet pedes 200. in latum, 100. in longum. Planities pedum 20000.

Quæstorio *Forum* adsitum, quod rebus venalibus serviit, & conventibus, & legationibus etiam audiendis; ad eum enim locum veniebant & deducebantur primo Legati. Suidas *Gnomam* appellat. Utrumque hoc spatium, tam Fori, quam Quæstorii, grande fuit, & in omni latere circiter pedum 300. Forum illud Quæstoris (*c*) *Quintana* appellabatur, in castris scilicet post Prætorium, ubi rerum utensilium forum fuit, ut ait Festus; dicta *Quintana*, a quintis cohortibus ibi tendentibus.

Pedatura Legatorum.

Legatorum (*d*) pedatura ad alterum latus Prætorii, & ubi Forum, ita ut parte una Quæstor sit, parte altera ipsi. Omnino ratio vult, haud longe Prætorem eos tetendisse, quia & dignitate proximi, & ad eum sermonis consiliique causa sæpe advocati. Hi ergo

(a) *Quæstorii pedatura*. (b) *Forum*.
(c) *Quintana*.
(d) *Legatorum metatura*.

ergo iterum dimidiati ad Quæstorem: ergo habent in longum singuli pedes 50. in latum 100. Est area 5000. (*a*) Appello autem longum hoc loco (ne aberres) spatium a Prætoria ad Decumanam, latum a principali ad principalem. Quid si plures jam Legati, & tot quot legiones, ut inferiore ævo factum? Credo, cum tunc Quæstor non ita vulgo comitaretur, eos utrimque ad latus Prætorii fuisse, & sic medium habuisse suum Ducem.

Metatura Tribunorum.

Tribuni(*b*) sub ipsum Prætorium ordine siti: divisi in duas partes via media, quæ a legionibus ad Prætorium ducit: & ita collocati seni & seni, ut quisque ordo suam legionem habeat in conspectu. Exempli causa, sex Tribuni primæ legionis, huic sunt oppositi; sex secundæ, illi. (*c*) Ordo etiam inter ipsos, ut primus Tribunus ad Prætorium primus esset, oppositus equitibus; secundus deinceps, & sic ad sextum. Tabernacula illorum secreta & disparata: sive quia dignitas in eo aliqua est, seorsim tendere: sive quia ratio voluit vias quasdam medias esse, per quas ad forum utrumque sine ambitu

---

(a) *Nota*. (b) *Locus Tribunorum*.
(c) *Ordo inter eos*.

bitu iretur. Eæ viæ utiles quatuor ſunt in utraque parte, quinta enim perit Prætorii objectu. Semper hi ad unum latus, idemque hujus quadrati, collocati, & infra eos legiones; ad id nempe latus, quod aquando aptiſſimum ſit & pabulando. Igitur ita aptabant caſtra, ut Prætoria porta fere hoſtem ſpectaret, Decumana averſiſſima ab illo. Et per hanc plurimum aquabantur & pabulabantur: ergo & facies caſtrorum tota verſa in illam.

Quoad pedaturam, (*a*) Tribuni dimidiati ad Legatum; & habent æqualiter in quadro 50. pedes; ſunt in area pedes 2500. Et eo fine hoc ſpatium, ut tabernacula illis Tribunorum, quæ æqualiter inter ſe diſtabant, poſſint ſtatui; atque ea ipſa laxiora, calonibus, equis, mulis. Quis enim neſcit, honeſtius paulo comitatos inſtructoſque fuiſſe hos militum Duces, & ſæpe Senatores?

Pedatura Præfectorum ſociorum, Evocatorum. &c.

Sociorum Præfectos (*b*) ad latera Tribunorum ponimus, ſitu & modulo paribus, quia pari munere & dignitate, niſi quod illi tamen honeſtiores, quate-

(a) *Pedatura*. (b) *Locus Præfectorum*.

tenus cives. Ratio autem vult eos opponi suis Alis sive Cornibus, sicuti legionibus Tribuni. Dividantur ergo, & sint in quaque parte seni, eadem metatura, qua Tribuni, nisi quod viæ aut intervalla hic magis exigua, an potius nulla? nec enim hic transitus aut commeatus ulli, cum a tergo excipiant Evocati & Ablecti.

Evocati equites (a) proximi a Præfectis, quia dignitate supra Ablectos sunt. Sequuntur *Evocati pedites*. Horum omnium numerus incertus, & ideo pedatura. Sunto tamen 30. id est, Turma una Romana; habebunt 80. pedes in longum, 125. in latum: area 10000. Supersunt inibi 238. semis. Ea area esset pedum circiter 20000. Caperet igitur manipulos duos civiles peditum, id est, homines 240.

Ablecti equites (b) turma una socialis; ergo 40. equites; ergo area 13333. semis. Efficiunt eam numeri, in longum 120. in latum 211. & quarta pars. A tergo cohors una *Ablectorum peditum* 336. hominum. Area illi esse debet 28000. ergo essent in latum 233. & dimidius circiter, in longum 120. Supersunt pedes 19.

Ex-

(a) *Evocatorum*. (b) *Ablectorum*.

Extraordinarii equites (c) ſunt in univerſum turmæ 8. utrimque locantur 4. Prætorium & Fora ſpectant Polybio, etſi quidam aliter. *Pedites Extraordinarii* a tergo equitum ſunt: eorum 3. ponamus cohortes, utrimlibet unam cum dimidia; ſed dimidiæ duæ viam aſpiciant, atque ita junctæ quodammodo ſint, niſi pedum aliquot intervallo.

Pars itaque hæc eſt caſtrorum Superior, in qua vix ulli cives. En prudentiam Romanam! cuſtodiam primarii Ducis & Ducum committere Sociis voluerunt; quid, niſi ut fide ſic habita, magis aſtringerent eorum fidem? Sed & cauſa occultior altera, quod præcipuos ſociorum circa ſe, & in ore atque oculis habebant, ne quid clam conſulerent aut innovarent. Etſi autem iſti undique cingunt Imperatorem, & in cuſtodia habent; non tamen ita, ut non ſit aliquod præſidium civile, ſi opus. Nam & Evocati utrimque ſunt, veterani milites; ſunt in contubernio ejus centeni aliquot homines, quorum munia, a cuſtodia, & velut ſatellitio Conſulis eſſe; unde ii ut plurimum juxta eum, in caſtris, in agmine, puto

&

(a) *Extraordinariorum*. (b) *Cur nulli cives in ſuperiori parte*.

& in acie ipsa : adsident cum suis Quæstor & Legati : præsident Tribuni, ad quos ei semper receptus, & per eos in medias legiones.

Consideratio altera, quod loca hic magna & vacua: (*a*) vel quia decore ibi, vel quia utiliter. *Decore*, ut Forum utrumque, ubi si quid litis aut injuriæ, in propinquo qui solvant aut ulciscantur: item ad res venales, ad prædam, ad circulos & sermones. *Utiliter*, ut Quintana illa magna; quia si opus instruere exercitum in castris, puta, cum eruptione pugnandum, aut tempore tali, ibi, & in foro utroque facillime fiat. Item si educendus, sublatis Extraordinariis, & in latus sepositis, gran de spatium ad ordinandum. Nunc ad inferam partem descendamus.

De Parte Infera Castrorum.

Pars (*b*) castrorum inferior divisa & ipsa in duas partes, sed conformes: Via enim media transversa secat disparatque quinos manipulos a quinis; sed in locatione alia nullum inter eos discernim.

Spa-

(a) *Cur ibi loca magna vacua.* (b) *Pars infera divisa.*

Spatium medium inter ſuperam & inferam caſtrorum partem, pedum 100. Romanis (a) *Principia* dictum, Græcis ἀρχαῖα. Etſi enim proprie ſic appelles initium ipſum caſtrorum, ubi legiones (inde enim vox) tamen totum hoc ſpatium medium inter legiones & Tribunos, ſic eſſe dictum conſtat. (b) Hæc Principia ſacra & caſta habita, & fuerunt in religione, ob præcipua ſigna, quæ ordine illic antefixa; omnes enim primæ decuriæ & manipuli metabantur illic, ergo & ſigna quæque prima, id eſt, primi Haſtati, primi Principes & Primipili etiam, id eſt, Aquilæ ipſæ. An & hoc verum, omnium cohortium ſigna ibi defixa, ante Prætorem ſcilicet, & non movenda, niſi eo ſciente, jubente? Sanctior item hic locus habitus, quia ibi legionum Numina, ibique aræ atque altaria exſtructa. Equidem in Græcorum etiam rebus hunc morem & religionem recognoſco.

De metatura Militum.

Primo *Romani equites*, ut digniſſimi, in medio locati, & liberrimos habent egreſſus. Tuti hic; & quamquam in acie alia diſpoſitio, tamen recepit tunc

(a) *Principia*. (b) *Ea ſacra, & cur*.
(c) *Pedatura equitum*.

tunc inter pedites, quia in castris nullus eorum usus. Horum podismus est area 10000. pedum; ad passus si redigas, sunt 400. Spatium satis grande 30. equitibus 30. equis, nec enim unus plus uno militari equo habuit; non tamen prægrande cogitanti calones totidem, fortasse & Decurionibus ipsis aliqui honestiores comites aut ministri: item jumenta aut muli ad sarcinas, hordeum, frumentum; nec enim ipsi equites onusti, aut eorum insessorii equi.

Triarii (*a*) honore & loco ab istis proximi, & conveniunt in unam aream: tum ut via compendifiat, tum ut equos observent, ne in castris soluti aut vagi dent turbas. Dimidiati erant ad equites quoad metaturam.

Principes (*b*) & *Hastati* in una item area, non manipulatim solum, sed & cohortatim locati: Triarii enim, Principes, Hastati, sic in una linea faciunt quique suam cohortem.

Velites, (*c*) ut militum infimi, ita extimo ordine locati, ad vallum scilicet, & spatium illud, quod castra interiora ambit, ut illud observent, & ut

(a) *Triariorum*. (b) *Principum & Hastatorum*. (c) *Velitum*.

ut in acie quoque, proximi ſint hoſti: ſane incuſtoditum hoc vallare ſpatium eſſe non conveniebat, aut leviter cuſtoditum. Et quia Velites ſint duplices, *Legionum*, & *Sociorum*: illi ad ſuperam inferamque caſtrorum partem locantur: iſti ad latus utrumque. Itaque 1200. Velites ſupra Prætorium tendent, totidem ad Decumanam, 1000. ad quamque Principalem. Tendent autem ſimplici ordine, nec multum ſpatii ſument introrſum, quia grande unumquodque latus eſt, & pedum 2000. ac ſupra. Sed nec impedimenta multa Velites habent, aut arma, & minore podiſmo iis opus.

Univerſum autem *corpus Sociale*, (*a*) Equitum & Peditum, extrorſum ſitum, ut fere in acie ipſa. Nec imprudentiæ fuit eos dividere, & vires ſejungere, ut contra Romani medii juncti, & numero firmi. *Socii* igitur per cohortes locati; quæ, detractis Velitibus, modicæ, nec niſi hominum 236. Erant ſeorſim poſiti, ut juncti tamen lateribus eſſent, ſicut Haſtati & Principes tergis. Omnes autem Centuriones vallum ſpectabant, aut principia & Quintanam; quod ex dignitate eorum, & commodo.

Hoc

(a) *Pedatura Sociorum*.

Hoc quoque notandum in tota metatione, (*a*) Decuriones & Centuriones esse in capitibus ad vias, & juxta eos Signiferos. *Prætoriæ cohortes* videntur juxta Prætorium tetendisse.

De Tentoriis.

Tentoria (*b*) militum in castris vulgo e corio & pelle constat fuisse: inde & nomen, quia funibus tendebant & detendebant. Unde *Sub pellibus esse*, id est, sub tentoriis. Hæ pelles e publico datæ, sed Ducibus tantum. Fecerunt ita & Græci, quibus Xenophon σκεπάσματα διφθέρας attribuit, tentoria & tegmina, pelles. Habebant hæc tentoria fulcra & tigilla dumtaxat lignea, quibus erigebantur & sustinebantur: etsi tamen e ligno etiam reperio, & *Papiliones* (*c*) vocabant, a similitudine parvi animalis volantis. In Hibernis & perpetuis illis castris ex asseribus & tabulis fuisse, nihil absonum; unde & *Tabernacula* (*d*) dicta videntur; quamvis revera non a materia, sed a forma & usu simili potius, nempe quod sint quasi Tabernæ castrorum. Interdum ubi inopia, etiam stramen-

(a) *Locus Capitum*. (b) *Tentoria ex qua materia*. (c) *Papiliones*. (c) *Tabernacula*.

mentis, centunculis, aut veſtibus uſi. Fiebant etiam ex lino, noſtrate ritu, & *Tenda* (*a*) dicta domus ex lino: res & vox hodierna.

Tentoria 12. in manipulum videntur fuiſſe. Vegetius quidem auctor, homines 11. una tetendiſſe, & id *Contubernium* (*b*) appellabant. Idem præſidem iis dat *Decanum*, qui ipſe ſcilicet undecimus. An ab iſto capite Italis hodie *Caporales*? etſi *Corporales* alii efferunt, & ad Ammiani *Concorporales* nos remittunt. Et iſte Vegetii numerus pro ipſa area non ineptus, ut terna & terna ſteterint tabernacula ordine quaterno. Atque iſtæ ſunt velut domus militares, cuique notæ, & ſciebant quoto, & apud quem manerent. Itaque familiaritas quædam erat & nexus, *Contubernalem* eſſe; ſicut *Adtubernales* Feſto dicti, quorum tabernacula juncta.

Culina non opus militibus, cum in ſtricta & dura militia Romana panis cibus eſſet, & obſonia nulla aut rara; de quibus poſtea. Nec cubicula habebant aut lectos: nam aut humi jacebant, aut ſuper gramen aliquod aut ſtramen.

Via

(a) *Tenda*. (b) *Contubernium*.

Viæ Castrenses.

Viæ (*a*) Castrenses sunt *octo*: quinque directæ & in longum; tres transversæ. Omnes aut 50. aut 100. pedum. Excipio minusculas inter Tribunos aut Præfectos: item semitas inter tabernacula, si quæ fuerint. Sic enim grandes viæ non solum decoræ, sed & utiles, ad equos & jumenta educenda, inducenda. Interdum tamen contractæ ob aliquam causam.

De externa facie Castrorum.

Partes castrorum Externæ *tres*: *Fossa*, *Vallum*, *Portæ*.

A tentoriis vallum abjunctum erat quaquaversus pedes 200. cujus spatii vacui (*Pomœrium* nominare liceat) (*b*) usus triplex. Primo, ad egressus ingressusque copiarum, nempe ut compositi ineant, atque in vacuo eo per genera & manipulos se disjungant, iterumque in egressu sic jungant; quod utibile maxime, si eruptione pugnandum, & instat hostis. Deinde ad pecudes adductas, vel ex hoste captas, vel ad militarem cibum sequentes, & ad prædas servandas: non tamen in longum ibi præda servata, sed ab ipsis, aut Quæstore mox vendenda. De-

(a) *Viæ* 8. (b) *Usus Pomœrii.*

Denique, si hostis noctu assiliat, aut per insidias & clam tela aut faces immittat, innoxia sunt ob illud spatium interjectum, & cum perveniunt, viribus defecta.

De Fossa.

Fossa (*a*) erat exterius vallo producta. (Sic enim ab ipsa re dicebant, *Præducere fossam*; dicebant & *Deprimere fossam*, iterumque *Percutere*) Ea fossa lata plurimum 8. pedes, & totidem alta: alii tamen adaugent. Non raro duplex fossa, ut & duplex vallum legitur, majoris firmitatis aut tutelæ causa. Hanc accincti fodiebant.

De Vallo.

Vallum (*b*) est aggestus e terra & sudibus, ad labrum interius fossæ velut murus. Duæ igitur ejus partes, *Agger*, & *Sudes*:

Agger (*c*) est ipsa terra, cum cespites circumciduntur e terra, & ex illis velut murus instruitur, altus 3. pedibus supra terram. Cespes fiebat altus semissem, latus pedem, longus pedem semis: nam nec temere aut pro arbitrio hunc exscindere licuit, sed omnia ad normam. Si terra solutior, ut ad similitudinem lateris cespes non posset

(a) *Fossa*. (b) *Vallum quid*. (c) *Agger quid*.

abſcindi, tum ſane aut foſſa præducebatur, cujus intrinſecus agger excreſcebat; aut ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipitibus, ramiſque arborum, ne terra facile dilabatur, Agger erigebatur. Altus ille ſæpe 10. pedes, totidemque latus.

Sudes, (*a*) qui proprie valli, & inde compoſitum ex utroque dixere *Vallum*: nam Vallum & Sudes idem ſunt Servio. Magis priſci dixere & *Suros*; inde *Surculi*, & *Crebriſurum* Ennio, vallum crebris ſuris, id eſt, palis munitum. *Sudium* tamen vox creberrima. Sudes erant ex quocumque & obvio ligno, robuſto tamen, cum daretur: ex robore eas facit Valerius, ex acere Propertius. In oppidis etiam iſtæ ſudes. Sudium forma: (*b*) Non fuerunt ex æquabili & ſimplici ligno, ſed habuerunt duas eminentias, & velut cornua, aut tres, aut quatuor, id eſt, ramos in majori ſtipite, qui reciſi ut cornua eminebant; tales præſertim in ſummo erant. Studioſe acutæ fuerunt illæ eminentiæ vallorum, ne quis facile poſſit apprehendendo evellere, lubrico ſcilicet ligno: & contra tranſgreſſum & tranſcenſum. Itaque longiuſculos fuiſſe oportuit hos vallos, cum pars in

(a) *Sudes*. (b) *Forma ſudium*.

in terram defigeretur, firmamenti causa; & pars emineret: etsi implexos & devinctos inter se etiam fuisse sciam.

Valli (*a*) modus parte una 2017. pedum, altera plusculo major 2050.

De Portis.

Portæ (*b*) in castris *quatuor*, ad unumquodque latus una. Atque inter eas prima *Prætoria*, (*c*) quæ scilicet vicina & a tergo Prætoris. Solet ea plerumque obverti hosti, ut Decumana averti: & per hanc plerumque exercitus in prælium eductus. Livius vocat *Extraordinariam*, ab iis ipsis turmis & cohortibus, quæ illic tendunt. Duæ laterales, & proximæ portæ *Principales*, (*d*) e quibus læva altera, ad discrimen, altera dextra: ita dictæ, quod ibi tendant principes ordines, capita, & apices castrorum, ut Tribuni, Præfecti, primique Centurionum: vel etiam a Principiis ipsis, sed tum magis essent *Principales*. Quarta *Decumana*, [*e*] a cohortibus Decimis ibi tendentibus dicta. Ea est opposita Prætoriæ, & remota ab hoste. Hæc eadem *Quæstoria* olim dicta. Extra hanc supplicia a militibus delinquentibus sumpta. Inferior ætas mino-

[a] *Valli quantitas*. [b] *Portæ* 4. (c) *Prætoria*. [d] *Principales* 2. [e] *Decumana*.

res quasdam portulas interstruxit. [a] Fores & januæ etiam iis impositæ ad serandum ac reserandum. (b) Turres etiam in portis ad defensionem lego. Quæ talia tamen non nisi in Stativis, & diuturnioribus sedibus habuisse credendum est: in unam noctem ne foribus quidem valde opus.

Portæ singulæ 50. pedum: latiore enim ingressu opus vehiculis, & jumentis.

Ambitus Castrorum.

Castra in toto ambitu (c) erant milliare unum, & semis, & aliquot passus. In eo spatio peditum 16800. locarunt belle, & commode, equitum 1800. præter comites Prætoris, Legatorum, Quæstoris, Tribunorum, præter omne genus calonum, jumentorum, & impedimentorum.

De Munitione Castrorum.

Ad castra munienda Romani & Socii communiter & solemniter adhibiti: immo ipsi Imperatores manum interdum admoverunt, in calcar & exemplum. Quotidiana erat, & si qua alia res, hæc militem firmabat & indurabat. (d) In muniendis vero castris perpetuus & certus ordo, & ut quisque in iis locum

[a] *Januæ*. [b] *Turres*. [c] *Ambitus*. [d] *Ordo in munitione*.

cum & tentorium suum noverat, sic partem quoque operis, quæ obveniret. Nam Socii semper duo latera habebant, ubi tendebant; & eo ordine etiam, quo tendebant: Romani duo reliqua, per manipulos sic divisi. Cum Socii jam esse desierunt, per legiones divisio facta; & si plures, singulis suum latus. Operi intendunt per partes Centuriones, sed toti operi præsunt & curant duo Tribuni, ut scilicet universe omnia apte & cohærenter, & nequid Centuriones remittant. Hi duo Tribuni ex quaque legione unus, qui per menses suos imperium habebat, ut infra dicemus.

Duo autem fuerunt militum genera, *Munifices*, & *Immunes*. (*a*) Illi, qui munus facerent, id est, fossas, vallum struerent, excubias stationesque obirent: in quo genere omnes gregarii, & quibus honos aut gradus vacationem non dabat. (*b*) Isti, qui his omnibus vacarent; qui & *Beneficiarii* dicti, quod beneficio Imperatorum muneribus vacarent. Ejusmodi Immunium duo genera: alii, qui *ex lege* & more; alii, qui *ex beneficio* vacabant. (*c*) *Ex lege*, omnes Tribuni, Centurio-

(a) *Munifices qui*. (b) *Immunes qui*. (c) *Vacatio ex lege*.

rionesque, qui arbitri & exactores munerum erant, non actores. Item equites, ob dignitatem. In eodem numero Veterani & Evocati, quos omnino probabile est, cum sponte militiam sumerent, munerum hac necessitate non adstrictos, nisi item in necessitate. A quo exemplo exauctorati, & qui sub vexillo habebantur temporibus Principum. (a) *Beneficio* autem, quibus id indultum per gratiam, sive quia virtute meruissent. Nec Imperatores solum ipsi dabant, sed indulgebant aut connivebant etiam pro tempore Tribuni. Remissiore jam & minus intenta militia invaluit, vacationes precio etiam, idque a Centurionibus emi. Inter alia, quæ militiam & rem Romanam everterunt, hanc scito esse inter occultas causas.

Posteriore ævo quin (b) munierint, opusque fecerint, dubitari non potest vel ex Vegetio, qui distinguit duo genera militum: *Principales, qui privilegiis muniuntur. Munifices, qui munus facere coguntur*. Ipse *Principales* appellat, illos eximios & in gradu; *Munifices*, viliores & gregales. Calones aut servi raro his operibus manum admo-

(a) *Ex beneficio. Milites ipsi munierunt*.

moverunt, ipsi Romani munierunt: sicut & Macedones. Non enim vilia aut servilia ista habenda sunt, quæ domini Orbis terræ usurparunt. Sub Principibus tamen, molliore illo ævo, lixæ & servi fecerunt hæc munia; interdum & Provinciales.

Postea cum pulverulenta virtus sorduit, & jam pene dedecus esset, vere virum esse, tota res abiit, & desierunt etiam muniri castra, metationis scientia aut usu prorsus intercidente. Etsi jam aliud muniendi genus & levius cœperat, ut non vallo, (*a*) sed scutis, idque multiplicata serie, cingerentur. Hæc scuta quidem recta & juncta stetisse videntur, ad pila aut hastas acclinata, sed milites item appositi ad tuendum. Græci posterioris ævi, sub quibus munitio iterum vixisse visa est, (*b*) ἄπληκτον, pro castris dixerunt. Suidas enim ἄπληκτα vocat locum, ubi a via quiescunt legiones.

Disciplina Militaris.

Sedem Disciplinæ quia vidimus, Castra nimirum, nunc ipsam. Ad Disciplinam *tria* spectant. 1. *Munia*. 2. *Exercitia*. 3. *Leges*. Quæ deinceps inspicienda.

(a) *Castra scutis munitia.* (b) ἄπληκτα.

1. *Munia*.

Tribunorum (*b*) munera in castris erant, vigilias disponere, circuire, tesseras & signum dare, denique quidquid ad usum imperare. Sed in primis etiam jus dicebant, & causas sive lites militares cognoscebant: immo puniebant etiam, & de capite cognoscebant.

Unius legionis sex Tribuni (*b*) in tres se partes dividebant, & bini imperabant per binos menses: ita, cum duæ legiones in castris, quatuor erant qui imperabant; nec ii continuo, sed diebus alternis. Ista divisio commoda fuit, & prudens: commoda ad alternam requiem; prudens ad concordiam. Quisque enim suis diebus & mensibus, in sua legione, imperium inhibebat. Idem imperandi modus Præfectorum in Socios, qui Tribunis ubique adæquantur. Quæres, cur in semestre tantum? cur non discreti sic in totum annum? Ratio, quod annus actionibus & negotiis inæqualis; æstas tota in expeditione & opere, hyems pigra & otiosa. Ne quis ergo queri posset, aut honoratum se parum, aut nimis onera-

(a) *Tribunorum officia*. (b) *Divisio munerum*.

ratum, omnes ad res & otium admittebant, prout tempora erant.

Cum (*a*) prima luce unius legionis omnes 60. Centuriones, & omnes 30. Decuriones veniunt uno agmine, & composite ad Tribunos, quorum illis mensibus imperium, per speciem officii, ut salutent, & ut deducant. Ipsi Tribuni cum hoc comitatu ad Imperatorem summum. Nonne decore omnia & utiliter ad dignitatem imperantium augendam? ad imprimendam subditis venerationem? Nec otiosa hæc, aut honoraria tantum salutatio, sed visio, Numquid vellent? Itaque Imperator tunc iis signum dabat, atque alia pro tempore edicebat agenda. Vide pulcherrimum imperandi modum. Imperator Tribunis edicit, isti Centurionibus, Centuriones suis.

Sunt autem Munia militaria, (*b*) *Ministeria*, *Excubiæ*, *Vigiliæ*, & hæc similia.

De Ministeriis.

Positis castris, post juramentum præstitum (de quo infra) primum quod curant (*c*) Tribuni, est partitio manipulorum ad ministeria, & munia diurna.

(a) *Deductio capitum, & modus imperandi*. (b) *Munia*. (c) *Ministeria qui curent*.

na. Ordinant itaque Tribuni forte ex utraque legione, ita ut fex & fex Tribuni, quifque non nifi ex fua legione manipulos capiat, ne miles extra fuam legionem minifterium Tribuno præftet.

Prima ergo (*a*) cura eft loci, qui ante Tribunos, ea funt Principia, celeberrimus & facerrimus locus, ad quem ordinant duos manipulos ex quaque legione, Principum & Haftatorum. His curæ eft, ut Principia verfa & terfa fint: nam quia frequenti itu & attritu neceffum erat pulverem aut lutum fieri (ibi enim fermones & conventus in totum diem, atque etiam judicia, & fi quid aliud publice agendum) jufferunt in dies viam hanc afpergi & mundari: Illud, cum pulvis; hoc, cum lutum. Sordes humanas extra caftra & vallum fecerunt, cum liceret, id eft, de die: fi nocte urgerentur, in tentoriis & vafis, ac calones aut ipfi afportarunt; nam difcurriffe in tenebris per caftra & excubias, non opinor, & fraudi fuerit locus. Quid fi etiam, ut Turcæ hodie, in foffis quibufdam hæc excreverint, iifque terra repletis, alias fubinde novas foderint? Id potuit, & Turcæ majoribus tabernaculis tentoriola

(a) *Cura munditiei.*

la quædam conjuncta habent cum his ſcrobibus, quæ tentoriola ſcilicet crebro mutant. Faciunt ſimile in extis, aliiſque rejectamentis carnium, & ea defodiunt atque humo operiunt ſtudioſe contra fœtores. Salubria haud dubie caſtra, per minutas has obſervationes.

Reliqui 18. manipuli ſenis [a] Tribunis per vices miniſtrant, tres in ſingulos. Cum caſtra metantur, eorum tentoria ſtatuunt, & locum circa complanant, ceſpitem viridem comportantes, & teſſellatim diſponentes: nec abnuam etiam de glarea aut lapide, ſi locus vicinus præberet, aut diuturna mora poſceret, ut in Stativis aut Hibernis. Et ſi quid ſepiendum aut claudendum ſit ad vaſorum utenſiliumque cuſtodiam, id præſtant. Aquatum, lignatum, pabulatum quoque iſtos iſce in uſum Tribunorum crediderim. Viſum enim hæc omnia, quæ militiam tangunt, per milites fieri, tum contra ignaviam & otium, tum cauſa obſequii, & ut opportuni magis imperiis atque obnoxii eſſent. Hodie abnuant, per malum faſtum; qui in milite bonus, ſed in hoſtem: apud Duces obſequioſi & flexi animi conveniunt.

F 6 *De*

[a] *Miniſteria Tribunis præſtita.*

De Excubiis.

Præter jam dicta ministeria, dant etiam excubias [*a*] Tribunis. Excubia autem est e viris 4. quorum pars ante tentorium, pars post illud juxta equos agunt. Cum autem sint cuique Tribuno tres manipuli, & in quoque istorum viri supra 100. [Triariis exceptis & Velitibus, nam hi non ministrant, illi ob dignitatem, hi ob vilitatem, & quia utrique alio vocantur] non nisi in quartum quemque diem ad manipulum redit & incumbit. Tribunis vero simul & commoditas ex hisce ministeriis, simul & dignitas atque honos imperio accedit. [*b*] Sunt enim hi velut custodes quidam Tribunorum aut apparitores. Immo fallor, aut cum ipsis Tribunis, si exibant, pars eorum exibat, ut honeste scilicet per castra & alibi incederent, militibus sic comitati.

Erat & equitibus [*c*] excubia una Triariorum. Nam hi a ministerio Tribunitio liberi, curabant cum alia, tum equos maxime, ne aut vinculis impediti illigatique lædantur, inutiles futuri ad militiam; aut soluti & ruentes turbas ac consternationem excitent in

[a] *Excubiæ Tribunis.* [b] *Comitatus.* [c] *Equitum excubia.*

in caſtris. Percommodum enim viſum, ut Triarii equitibus miniſtrarent, ſine moleſtia ulla ſua, in ſuis tabernaculis manentes.

Imperatori (*a*) unus ex omnibus manipulis in diem excubabat; quæ res & tutum præſtabat ab inſidiis, & ornatum ſpeciemque magiſtratui addebat.

Sociorum (*b*) manipuli etiam ad exemplum legionis diſtributi, ut quidam Principia munda habuerint in ſua parte; aliæ excubiæ fuerint Præfectis, exemplo Tribunitio: denique & Imperatori manipulus forſan unus.

Excubiæ (*c*) etiam ad portas & vallum: atque adeo Romanus mos fuit totas cohortes & turmas habere & ponere quietas ante ipſas portas, non unum aut alterum militem, ut hodie ſolet, quos a ſentiendo *Sentinellas* vocamus. Illi plures, atque etiam cum periculum eſſet, alios ſuper alios, & longius abjunctos. Id vocabant ab ipſa re, (*d*) *Stationes*: ſtabant enim, tam equites, quam pedites. Et diſtinguunt paſſim a Vigiliis, quod hæ diurnæ eſſent. Græci προφυλακὰς bene & apte

(a) *Imperatoris*. (b) *Sociorum*. (c) *Excubiæ portarum*. (d) *Stationes*.

apte vocant, quasi dicas *Procustodias* Ammianus *Stationes agrarias* aliquoties dixit; Vegetius compendio, *Agrarias*, quod in agris scilicet & sub divo. Hæ Stationes olim quidem totum diem habitæ, sed mutavit Æmilius, ob causas, & binas in diem statuit. Utiles valde, quod numquam hostis imparatos aut paucos deprehendebat, immo qui essent resistendo donec succurreretur. Anxiæ autem servatæ; & omnino capitale (nisi magna vi abriperentur potius, quam pellerentur) deseruisse. (*a*) Has Stationes puto ex omni genere militum, exceptis Velitibus, obiisse: ad singulas portas non minus cohorte & turma una; interdum & plures, cum juxta hostis. Quatuor autem portæ, in universum 40. cohortes, & totidem turmæ (exceptis iis, qui ad Prætorium Extraordinarii aut Selecti, hi enim ab hac re immunes) ergo munus rediit decimo quoque die; immo quinto die, si illum medium dividis & secas cum Æmilio. Aliter paulo Spartani, qui asservabant fœderatos suos & armorum socios una illa custodia, altera hostes. Custodia in socios, peditum fuit; in hostes, equitum,

(a) *Modus stationum*.

tum, atque ea in locis fere montanis aut excelsis.

De Vigiliis.

Sicut Excubiæ erant diurnæ, ita Vigiliæ nocturnæ: etsi illæ quoque pro istis usurpatæ, & est generale nomen, at non e contra. In Vigiliis *tria* consideranda. 1. *Tessera*. 2. *ipsæ Vigiliæ*. 3. *Circuitio*.

1. (*a*) *Tessera* hoc modo data & accepta. In quoque genere, equitum & peditum, ex decimo signo, quod ultimum est, & in strigarum parte extrema, vir unus eligitur, qui a reliquo munere excubiarum immunis sit, *Tesserarius* dictus ab ipsa re. Is quotidie, Sole jam inclinante, ad Tribuni tentorium venit, & signum petit; illud Tribuni ab Imperatore accipiebant in milites per Centuriones transfundendum; (*b*) ibique quotidie referebatur numerus militum, utili more, & cauto Duci omnino imitando: ut quoniam multi per commeatus, aut qua alia causa diffluunt, multi casu aut ferro pereunt, sciat quotidie suas vires, & quid militum ad manum. Ruunt multi in pericula fiducia virium, quas habere putant, nec habent: & fraudes quæ

(a) *Distributio Tesseræ*. (b) *Annumeratio militum*.

quæ hic hodie, non eſt ignotum, cum nomina magis Centuriarum, quam numeri conſtant.

Signum aut Teſſera militaris (*a*) erat tabella latiuſcula è ligno, inſcripta; nempe ipſo nocturno ſigno aut dicto, quod eſſe vellet Imperator. Sæpe unum, alterum verbum inſcriptum erat; interdum mandatum, aut ſententiam habebat, aut verſum, ut in pugna; de qua vide ſupra pag. 133. Et Imperator quidem ipſe ore dabat & pronunciabat, ſed Tribuni tum inſcribebant, & dividebant. Hanc tabellam ſive σύνθημα non ad ipſas vigilias ſolum, ſed ad mandata etiam adhibuerunt, quæ teſſeris ſic inſcripta, ſecuritatis cauſa, ne quis quid excuſaret; atque ideo ſæpe grandiuſculæ fuerunt, & quibus inſcribi plura poſſent. Immo *Libellos* Svetonius appellat. Sic enim tuto data ſub noctem, & ſine periculo revelationis, vigiliis jam ponendis. Denique & celeriter ſic tranſmiſſa, ordine noto. Per teſſeras etiam iter edicebant ſæpiſſime, & ad abſentes quoque mittebant. Dabant & interdum ſignatas, nec niſi tempore & loco reſerandas.

Teſ-

(b) *Teſſera quid, & ejus uſus.*

Tesserarius (*a*) accepta Tessera a Tribuno, non loci aut dignitatis ordine dabat, incipiens a primis manipulis; sed contra, redibat ad suum & ultimum manipulum, & Centurioni dabat: ille acceptam proximi manipuli Centurioni, iste iterum proximi, donec ad primos manipulos perventum esset. Bonus hic ordo dupliciter: tum ut Vigiliæ in ultimis castris & hosti propinquis statim constituerentur: tum ut tessera sic via recta, & sine flexu ad Tribunos rediret. Magna etiam ibi celeritas: nam luce ambigua, & Sole occiduo, tesseræ a Tribuno datæ, ante eundem occasum oportuit relatas. Si mora aut culpa, inquiritur, punitur. Cognoscitur culpa ex inscriptione: nam præter signum nocturnum, unum & idem omnibus in unam noctem, alia etiam erat inscriptio, quæ notaret partem & genus. Exempli causa. Tesserarius Hastatorum, Principum, Triariorum, Equitum, quisque suam tesseram accipiebat, cum notula H. P. T. aut tali, quæ initialibus aut pluribus literis notaret genus, ut inde statim constaret, in tali parte peccatum. Tessera dabatur adhibitis testibus; nam in tabernaculo

(a) *Modus dividendi tesseras.*

culo data Centurioni, præſentibus militibus, ne quis negare poſſet ſibi datam, aut Tuſco (quod ajunt) jurgio alter alterum culparet. Hodie in aurem ſaltem inſuſurramus, quam facili lapſu aut venia, ſi neges intellectam! Diſcurſu etiam datur. Nihil hic opus, & diſtribuitur in ſumma quiete. Ipſi quidem Centuriones legunt, & porro tradunt; ſed lectam iis enunciant, quorum ſunt vigilandi vices. Ita omnia ordine; a ſummo Imperatore Tribunus, ab ipſo Centurio, ab hoc miles in ſuo manipulo quiſque accipit: denique ratio ſic imperandi aliquid aliud probit, & quæ ad omnes in ſine tumultu.

2. (*b*) *Vigiliæ* per manipulos erant diſpoſitæ. Imperatorem & Prætorium manipulus accubans cuſtodit; Tribunos & Equitum turmas ii, qui e quoque manipulo conſtituti ſunt, ut in diurnis excubiis; & in numero nihil, ſed homines mutantur. Sunt autem in quaque legione manipuli 30. ergo excubabant homines 120. Per ſingulos manipulos omnes ex ſeipſis vigiliam diſponunt, reliquas ipſe Imperator ordinat. Fiunt autem plerumque tres vigiliæ

(a) *Laudata tesseræ*. (b) *Vigiliarum diſpoſitio*.

giliæ apud Quæstorem, id est, homines 12. & apud quemque Legatorum duæ. Exteriorem vero aspectum castrorum Velites complent, per totum vallum de die accubantes: & videntur illic sedes, & tentoriola sua habuisse. Vigilarunt autem sparsim & per excubias divisi: singulis centenis pedibus una erat excubia, nempe in latere uno 20. excubia, sive viri 80. Adde, quod etiam in portis excubiæ, sed & ibi Velites, junctis equitibus, immo manipulis & cohortibus.

Vigiles (a) quaterni se diviserunt in 4. partes, ita ut singuli vigiliam unam noctis obirent, sorte dividente, per ternas quique horas. Erant ergo 4. vigiles, atque ii una, sed unus ex iis sua vigilia quisque perstabat intentus & vere vigil, alii adjacebant aut accubabant. Itaque his quies aliqua, & ille stans, si auxilium posceret, ad manum habebat. Multo melior hæc ratio, quam nostrorum Sentinellarum, qui prorsus solitarii, & certe a suis abjuncti. Itaque facile intercipiuntur, immo & occiduntur, sine aliorum sensu. Qui vero ad vigilias destinati sunt, ex singulis eorum excubiis unus cujusque manipuli Tergiductor seu Optio du-

(a) *Vigilum ratio.*

ducit vespere ad Tribunum qui primas sunt acturi. Quis ergo secundos, tertios, quartos? Nemo, nec ullus ultra discursus in castris; sed probabile est, ipsos istos primos tesserulas quoque eorum vicem accepisse. Castra quidem noctu omnino quieta, ideoque statuendum, vigiles primos, etsi depenso suo penso, tamen non abivisse ad tentoria, sed illic reliquum noctis mansisse: idem in secundis & tertiis, non post venisse sub suam horam, sed illic eam otio exspectasse.

Optio omnibus vigiliam acturis dat tesserulas plane exiguas pro quaque vigilia. (*a*) Hæ tesserulæ diversæ fuerunt a priori: Illa uniusmodi fuit, & signum aut dictum nocturnum, quo sese ab hoste internoscerent: Istæ diversiformes, & propriæ cuique vigiliæ. Etiam in modulo discrimen. Illa tabella latiuscula, istæ plane exiguæ, aut velut taleolæ. Omnino non aliud fuisse videntur, quam ligella, cum nota duplici impressa; altera manipuli, altera vigiliæ ipsius. Id hoc fine, ut Tribunus, ea reddita, statim conspiceret quis in quoque manipulo, & quota vigilia, munus fecisset aut non fecisset.

3. Cir-

(a) *Tesserulæ a priore aliæ.*

3. *Circuitio* (*a*) positas vigilias firmabat, alioquin in noxam ruituras. Circuitio Græce ἐφοδεία, *obitus* aut *lustratio*. Prisci, auctore Festo, dixerunt *Fraxare*, vigiliam circuire. (*b*) Hæc circuitio commissa equitibus de more: ipsi interim Tribuni etiam circumiverunt, si propius discrimen. Quin & ipse Imperator interdum, & cum eo Legati. At sub Vegetii ævum *Circitores* proprium munus fuit, & militiæ gradus.

Oportet (*c*) primum turmæ Præfectum aut Decurionem in quaque legione uni Tergiductorum suorum præcipere mane, ut 4. juvenibus turmæ suæ indicet atque edicat ante prandium, iis qui debebunt circuire. Deinde sequentis turmæ Præfecto oportet eumdem vespere indicare, quod ad eum sequentis diei circuitionis cura pertineat. Qui cùm audierit, oportet similiter jam dictis eum facere in sequentem diem: pariter & eos qui sequuntur. In quaque turma tres Præfecti seu Decuriones; hæc cura fuit primi e tribus, idque per vices ivit in orbem: ergo undecimo die redibat ad turmam circumeundi munus, si tamen e quaque

(a) *Circuitio*. (b) *Qui circumeunt*. (c) *Lustrandi ratio*.

que legione Circuitores capti. Ergo 8. fuerunt in unam noctem, & partiti sunt lustrationem. Qui vero ordinati ab Tergiductoribus fuerint ex prima turma 4. postquam sortiti fuerunt vigilias, eunt ad Tribunum, & scriptum accipiunt quotam, & quot debeant obire. Post quæ illi 4. accubant ad primumpilum ad Aquilas, uno abeunte, reliqui tres accubant, ut scilicet proximi sint ad audiendum signum; atque ei attendendum ut in tempore detur: ejus enim Centurio curam habet ad quamque vigiliam (*a*) buccinæ signum dandi. Initio vero vigiliarum omnia signa cecinerunt, aut potius paulo ante ipsas, cum nimirum Prætorium dimitteretur; & hoc signum erat imperii. Erant autem vigiliæ quaternæ, & singulæ in horas ternas divisæ. Has Primipilus (*b*) clepsydris discernebat: habebant vascula aquaria, sive mensuras ex aqua, quibus 4. illa tempora æqualiter distinguebant.

Cum tempus appetierit, primam vigiliam circuit is, qui eam sortitus est, (*c*) habens apud se testes aliquos. Primum, fidei causa, ut si culpam alicui ingerat: non ille regerat aut abnuat: de-

(a) *Buccina ad vigilias*. (b) *Clepsydræ*. (c) *Testes in vigiliis*.

deinde decori etiam causa & periculi, quia nec honestum, nec tutum fortasse, solos ita circuire. Ergo aliquem, vel aliquos ex amicis assumebant; sæpe ejusdem illius ordinis, & quibus operam hanc in simili reddebant. Perlustrat vigilias. Quod si reperit qui primam agunt vigilantes, capit ab iis tesserulam: sin aliquem dormientem, aut loci desertorem, testificatus proximos abit. Idem fit & ab iis, qui sequentes vigilias lustrant. Quisque autem Circuitorum una cum luce ad Tribunum defert tesseram; & si omnes redditæ sint, sine culpa abeunt. (*a*) Quod si quis pauciores fert, quam pro numero vigiliarum, inquirunt ex charactere quænam vigilia defecerit. Quo cognito, vocat Centurionem, qui ducit eos, quorum vigilia fuerat, ii disceptant cum Circuitore. Et si vigilum delictum est, statim ostendit Circuitor adhibitis testibus e proximis; id enim facere tenetur. Si nihil horum, in ipsum cadit culpa, statimque consilio advocato Tribunus judicat, & si damnatus fuerit, fuste percutitur.

Vigilabant (*b*) armati; olim tamen scutum iis ademptum, ne, ubi fessi sint, inni-

(a) *Negligentia ut deprehendatur.*
(b) *Vigiles armati.*

innixi pilo, capite super marginem ſcuti poſito, ſopiti ſtarent. Poſtea vero redditum. Qui illo die in expeditione fuit, ne vicibus quidem ſuis vigilabat: cauſa ab humanitate, & quia tales egent quiete.

Duo adhibita ad excitandum: *Signum* ſive buccina, & *Voces*. Hæ ex ipſa re, (*a*) *Vigila*, *vigila*. Sed hoc videtur a Circuitore illo magis, quàm vigile uſurpatum. Facit magis quod hodie apud Turcas ille mos, & in arcibus oppidiſque excubias ita agunt, ut alta voce invicem appellent ſe & reſponſent. Pannones idem factitant, qui clare & mutuo ſibi accinunt, *Szollay megh*, *ſzoll'ay megh virrazto*, *ſzollay megh*, id eſt. *Vigila*, *vigila vigil*, *vigila*. Et cum ſub Auroram ſe recipiunt, canunt: *Haynal vagyon ſzeppyros haynal*, *haynal vagyon*, hoc eſt, *Erumpit jam elegans rubens* (ſcilicet Aurora aut dies) *erumpit jam*. Sed & Perſæ cantitare ſoliti in Vigiliis laudes ſui Regis. Quæ omnia bona & utilia contra ſomnum nemo neget. Græcis etiam tintinabula ſive (*b*) campanulæ ad excitandum, ut & Romanis in Urbe. Quod nec hodie prorſus exole-

(a) *Voces vigilum*. (b) *Campanulæ*.

levit, & in arcibus plerisque ad campanulam vigiliæ excitantur. Erant quoque crebro (*a*) ignes vigilibus, quos cænæ aut corporum curandorum causa ita structos, in noctem & vigilias producebant, donec paulatim exstinguerentur: etsi de facibus proprie ad vigilias, non abnuam, quas vigiles ipsi aut manu tenuerunt, aut apud se fixerunt. In turribus aut speculis etiam ignes structi ad illucendum, & ut accedentes noscerent: vel ad indicandum aliquid aut significandum. Tale hoc genus Græci dicunt (*b*) φρυκτοὺς. Horum usus pro litteris esse potest, ut per specularem hanc significationem indicetur quid agendum. Inventum Sinoni attribuit Plinius; Palamedi verius plerique Græci. Usurparunt & Romani, qui noctu igne, de die panno rubro in hasta sublato significabant.

2. *Exercitia*.

Altera Disciplinæ militaris pars *Exercitia* (*c*) sunt, a quibus ipse Exercitus nomen accepit: & Romanis præter & supra plerasque gentes usurpata exercitia. Hæc autem triplicia. 1. *Oneris*. 2. *Operis*. 3. *Armorum*.

G 1. *Exer-*

(a) *Ignes*. (b) φρυκτοί. (c) *Exercitia triplicia*.

1. *Exercitia Oneris.*

Quatuor oneris genera milites in agmine ferebant: *Cibum*, *Utensilia*, *Vallum*, *Arma*.

1. *Cibus*, (*a*) primum onus: nam plus dimidiati, & sæpe etiam totius mensis cibaria ferre cogebantur. Mansit hæc durities etiam molliore ævo, & in Principum inferiorum rebus onera ista leguntur. Ambigitur, an frumentum ipsum datum & latum, an vero panis excoctus, quem (*b*) *Bucellatum* (quia sectus in bucceas) vocabant; immo potius iste: nam Buccellatum communis cibus, sed delicatiores quidam asperitatem illam aut siccitatem refugientes, habuerunt interdum in exercitu pistores ad panem recentem. Erat talis panis (*c*) *bis coctus*; quod nomen hodie retinet, atque ita olim Græcis, nam δίπυρον dicebant, *bis ignitum*. Byzantinis dicitur *Paxamas*, sive *Paxamadium*. Hos panes in peris & saccis pelleis ferebant. Antiquitus frumentum portabant, non panem aut farinam; illud tundebant, pinsebantque, aut molis manuariis frangebant. Istas enim molas inter instrumenta militaria fuisse, & comitatas ca-

(a) *Cibos ferebant*. (b) *Buccellatum*. (c) *Bis coctus panis*.

castra, docet Livius, quas in jumentis ferebant.

2. *Utensilia*, (*a*) secundum onus: Præter hastam & scutum Romani pedites ferebant serram, & corbem, rutrum, & securim, amplius lorum, falcem, & catenam: pertinent enim hæc ad lignandum, pabulandum, muniendum, & postremum ad captivos vinciendos. Tulerunt ista, & plura etiam; ut ollam, veru, & talia ad victum, dicit Appianus, res ipsa vult, & monumenta antiqua ostendunt.

3. *Vallum*, tertium onus: (*b*) Non unum vallum, sed vallos ternos aut quaternos ferebant, ex usu & more; nonnumquam plures, & septenos, immo duodenos legas. Isti ferebantur, (*c*) ut statim liceret vallare se & munire, si castra subito locanda, aut alia necessitas esset. Cogita numerum militum, qui fuere in Consulari exercitu supra 16000. ter aut quater tot vallos, profecto densa & firma munitio statim strui potuit, contra equitem peditemque. Ita nec in agmine facile fuit eos opprimere aut dissipare.

4. *Arma*, (*d*) quartum onus: immo non onus, & habent milites quasi sua

(a) *Utensilia militum*. (b) *Vallorum numerus*. (c) *Utilitas*. (d) *Arma*.

membra, quæ quidem ita geruntur aptæ, ut si usus foret, abjectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare possint. (*a*) Pendebat galea ab dextro humero ad pectus (id quoque ad duritiem, ut incederent capite nudo) scutum in sinistra, in eadem pertica cum sarcinis. Ob tot ac talia ferenda pedites Romani joco *Muli* vocabantur. Unde *Muli Mariani*, in proverbio, nam C. Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime agmen oneratur, vasa & cibaria militum in fasciculos aptata furcis (quas appellarunt *Ærumnulas*) imposuit, sub quibus & habile onus, & facilis requies esset. Sic ergo onusti milites iter grande sæpe conficiebant, & gradu quidem militari, qui grandior: horis enim 5. æstivis hoc militari gradu 20. millia passuum conficiuntur. Cæsar (*b*) bello Africo 16. millia passuum confecit cum toto exercitu, nec totis 6. horis, idque nocturnis & æstivis; eæ sane noctu breviores, pro more Romano. Idem 50. millia confecit a media nocte ad diei alterius initium cum 4. legionibus & equitatu, sed (quod sane mirum) rebus gerendis & hoste im-

(a) *Ratio ferendi*. (b) *Cæsari celeritas*.

impeditus. Idem Cæsar; periclitante Q. Cicerone, cum M. Craſſus hora tertia diei adveniſſet, eo die circiter 20. millia paſſuum progreſſus eſt. Nec longe a duritia iſta Romana abierunt Macedones. Item Catti priſci. Quin & Turcas hodie ollam æneam, ſcutellam, ſecurim, igniarium, ſacculum cum annona, & talia quædam ferre ſcimus.

Habuerunt quidem Romani ſervos aut calones, (*a*) ſed nec multos, nec vulgo; Tribuni, Centuriones, & digniores militum habebant, gregarii non habebant, quibus amputata hæc adjumenta inertiæ: ſed & dignioribus arcte modus ſtatutus erat, ultra quos & quot non haberent. Nec aliter in veteri militia, in ſequenti hoc & alia ſolutiora, ubi magnus calonum & ſervorum numerus in exercitu increbuit. Ab his tamen Lixæ ſunt diverſi, qui velut negotiatores quæſtus ſui gratia caſtra ſequuntur. Jumenta (*b*) quoque plura in caſtris, ſed gregariis militibus non niſi ad uſum communem, nempe ut tentoria, ut molas, & ſi quid tale ferrent. Digniores ſibi quædam habuere & ad proprium uſum.

G 3 Re-

(a) *Calones pauci Romanis*. (b) *Jumenta in caſtris*.

Reperies & his, & vehiculis modum etiam positum ; immo rarenter vehiculis eos usos, quia hæc scilicet impediunt aut morantur iter, præsertim per angusta & confragosa .

De Agmine.

Sub jam dictis oneribus compositi & ordinati ibant, nec viæ tantum, sed pugnæ apti . Et hoc (*a*) *Agmen* dicitur ; cujus duo potissima genera . *Prius* commune, & cum sine motu incedunt, quod tale est. (*b*) Præeunt & exeunt Extraordinarii , & agmen ducunt ; quia portæ Prætoriæ vicini, per quam fere egressus : atque etiam quia ordine pene illo exeunt, quo metati . Secundi ; Cornu dextrum Sociorum ; & istos prædictorum jumenta sequuntur . Tertii, prima legio, a tergo habens vasa sua & impedimenta . Quarti, secunda legio, cui subsequuntur jumenta sua, & Sociorum item impedimenta, qui a tergo locati sunt . Ultimi, lævum Cornu : Ad latera equites ., aut quisque post suorum agmen, id est, Sociorum post Socios, Romani post legiones : habet enim quæque legio suam Alam, & item Cornu . Media his singulis ordinibus sunt impedimenta . *Alterum* ge-

(a) *Agmen duplex* . (b) *Primum* .

genus non ita commune, & cum in hostico, & vicino periculo incedunt: Id tale. (*a*) Præeunt impedimenta Hastatorum, ipsi sequuntur; tum iterum impedimenta Principum, & mox ipsi; idem in Triariis. Est igitur tum quasi composita ad pugnam acies; nisi quod evolvere se oportet ab impedimentis; quod fit, ad latus alterum declinando, & in hostem eundo, impedimentis subsistentibus, aut retro subductis. Velites in fronte positi, aut præmissi ad explorandum hostem.

Cum igitur castris discedendum, (*b*) ter signum dant, *Itinerarium sonare* appellant. Cum primum signum datum est, tabernacula sua detendunt, sarcinas compununt, & vasa colligant. Sed nec detrahere, nec constituere cuiquam tabernaculum fas, priusquam Tribunorum & Imperatoris erigatur deponaturve. Cum vero secundum signum sonuit, imponunt sarcinas jumentis. Cum tertium, procedere oportet primos, & movere tota castra, ordine jam dicto. At. Præco, id est, Accensus, aut Apparitor dexter Imperatori assistens ter rogabat, *An parati ad bellum?* id est, *An in procinctu essent?*

(a) *Alterum*. (b) *Ad iter signa tria data*.

sent? Illi toties alta atque alacri voce acclamabant, se paratos esse. Et fortassis hic est ille clamor respondentium, quem Cæsar aliique tangunt, cum *Vasa* ajunt *clamari*; & inter solennia ponunt. Signum nempe alacritatis ac fiduciæ erat, nec clam se subducentium.

De Castrorum metatione.

Cum appropinquarint ubi castra ponenda, præeunt Tribunus ex quaque legione unus, & Centuriones illi, qui ad hoc munus electi sunt: nam (*a*) castra metari munus fuit in certis hominibus, qui dicti *Metatores*. Est autem *Metari* (*b*) non aliud, quam dividere, secare suis finibus & metis. Inde *Metator agrorum* Ciceroni est Finitor; cui rei Gruma & Decempeda serviebat. Hinc *Degrumare viam*: & *Decempedator*, pro Metatore. Porro *Metandi* vox fusa latius, & a castris in urbem iit. Hospitia, mansiones, & quidquid tale adsignatum, *Metari* dicunt, & *Metata*: Primo quidem ipsorum militum, aut Palatinorum, sed mox & aliorum. Sic in Suida, *Metator*, præmissus a Principe nuncius ad loca designanda; nostro verbo *Forerius.*

(a) *Qui metati*. (b) Metari, *&* Metator *quid sit*.

rius. Sic *Metatio*, *Metatura*, *Metatorium*, pro domo adventoribus parata. *Metacula Deorum*, Martiano Capellæ domicilia & ſedes ab Aſtrologis datæ. Sic *Metator* in militia (ut eo redeam) qui vel caſtra, vel hoſpitia deſignat.

Cum igitur hi totum locum circumſpexerint, ubi metari oportet, (*a*) primo deſignant Prætorium, & ad quod latus aſpectumque loci Prætorio adjacentis ponere legiones oporteat. His electis & captis, dimetiuntur Prætorii ambitum; deinde lineam rectam, ad quam tabernacula Tribunorum locantur; tum aliam lineam æquidiſtantem, a qua incipiunt metari legiones. Conſimiliter & latera utrimque deſcribunt lineis, de quibus ſupra ubertim dictum. His factis, (*b*) vexillum unum figunt & primum in loco, ubi Prætorium ponendum; ſecundum in latere electo; tertium in media linea, ubi Tribuni tendunt; quartum, ubi legiones: hæc quidem punicea, illud autem Imperatoris album: ad latera porro interdum tenues haſtas defigunt, interdum vexilla coloris alterius. His factis, ſtrigas dimetiuntur, & haſtas in quaque ea fi-

(a) *Quomodo metati*. (b) *Vela fixa*.

figunt, e quibus, cum appropinquarunt copiæ, & in conſpectu habent caſtra, ſtatim omnia omnibus innoteſcunt, indicio & ratiocinio uſis a Prætorii ſigno. Ita milites in caſtra ibant, tamquam in notam & ſuam urbem. (*a*) Illic enim ſtatim a portis declinantes procedunt, & quiſque veniunt ad ſuas ædes ſine ambage aut errore, quoniam & univerſe, & in parte cognoſcunt, qua regione urbis iis divertendum: Simile igitur & in Romanis metationibus evenit.

2. *Exercitia Operis*.

Exercitii ſecunda pars, *Opera* (*b*.) quæ tam ſtupenda apud Romanos, ut fidem ſuperent, & fieri humana manu vix poſſe videantur. Rem afferam paucis & illuſtribus exemplis.

Cæſar (*c*) in Gallia Atvaticorum oppidum obſidens, vallo pedum 12. in circuitu 15. millium paſſuum, crebriſque caſtellis circummunivit. Mirum, in paucis diebus ſola militari manu hæc confecta. Idem ingreſſu Helvetiorum in Provinciam excitatus, cum una legione, militibuſque, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemano ad montem Juram, millia paſſuum 19. murum in

(a) *Caſtra inſtar urbis*. (b) *Opera Rom. mira*. (c) *Cæſaris opera varia*.

in altitudinem pedum 16. fossamque perduxit. Id quoque opus non multis diebus confecit, & Helvetios consilio & aditu dejecit. Non tam grandis munitio, quæ ad Alesiam ejusdem Cæsaris, sed operosa magis & multiplex. Ipsa enim in circuitu 11. millia passuum tenebat, sed fossa fuit pedum 20. directis lateribus ducta. Iterum ab ea fossa pedes 400. recedens, reliquas munitiones instruxit. Eæ erant duæ fossæ 15. pedes latæ, eadem altitudine, quarum interiorem aqua ex flumine derivata implevit. Post istas aggerem & vallum pedum 12. exstruxit; huic loricam pinnasque adjecit, grandibus cervis eminentibus, qui ascensum hostium tardarent: & turres toto opere circumdedit, quæ pedes 80. inter se distarent. Adde jam alias minores fossas, cippis consitas, & scrobes stimulis repletas. His rebus perfectis, pro loci natura 14. millia passuum complexus, pares ejusdem munitiones, diversas ab his contra exteriorem hostem fecit. Addo ejus Cæsaris munitionem, qua Pompejum ad Dyrrhachium clausit, omnia omnium opera superantem: Ille enim aggressus est difficile & inopinatum opus, ut uno muro omnes Pompeji copias circumplexus, a mari ad mare eum duceret; etiam si cœptis ex-

cideret, magnam apud posteros super hac audacia gloriam laturus. Erant enim stadia 1200.

Licinius Crassus (*a*) bello Spartacio in brevi tempore fossam a mari ad mare dixit per cervicem peninsulæ, stadiorum 300. latitudine & altitudine 15. pedum: super fossam vero struxit vallum altitudine & firmitate mirandum.

Augustus (*b*) bello in Cantabros, Medullum montem perpetua 15. milliarium fossa obsidione cinxit. Idem civili bello ad Perusiam, circumvallavit eam urbem primum spatio 56. stadiorum; sed brachia inde ducta ad Tiberim, quæ usum fluminis eriperent: postea alias fossas vallumque struxit, additis 1500. ligneis turribus, quæ 60. pedes inter se distarent.

Plura, atque ea operæ & structuræ melioris passim legas, perite & affabre facta: non quia olim in ipsis legionibus seorsim fabri, (*c*) sed quia milites ipsi, aut aliqui inter eos, longo usu sic docti, & mixti fortassis aliqui ex professo tales; denique præerat & dirigebat Præfectus fabrum. Postea vero quæque jam legio habebat fabros lignarios, structores carpentarios, ferra-

(a) *Crassi opus*. (b) *Augusti opera*. (c) *Fabri in castris*.

rarios, reliquosque artifices ad hos usus. Itaque etiam in pace & otio, sed contra otium, militari manu mansura multa struebant, ut vias, pontes, naves, aggeres, templa, porticus, basilicas, theatra, aquæ ductus, immo oppida tota.

3. *Exercitia Armorum.*

Pars tertia Exercitii, *Arma*. (*a*) Hæc quoque pars a Romanis diligenter habita. Non enim illis initium armorum ipsum bellum fuit, nec solum cum usus aut necessitas erat manus moverunt, in pace feriati; sed tamquam congeniti armis, numquam pausam exercitii faciebant, non expectantes occasiones. (*b*) Omni die, omni ætate exercebantur: tirones bis die, veterani semel. Ipsi Duces faciebant, ut scientiam ostentarent, & in exemplum, ut Scipio Africanus, P. Valerius, Pompejus. Quin ipsi Imperatores, ut Trajanus. Quisque ergo miles quotidie omni alacritate tamquam a bello exercebatur; sed maxime in Stativis aut Hibernis, cum quies scilicet a vero certamine & ab hoste. Nec pluviis aut hyemantibus diebus cessarunt, sed ei rei porticus quasdam & basilicas leviter canna aut

(a) *Arma a Rom. exculta*. (b) *Assiduitas exercitii*.

aut ſtramine tectas habuerunt, in queis equites, peditesque exercerentur. Alias in campo: inde *Campeſtres exercitationes*, in Svetonio: *Meditatio campeſtris*, in Plinio. *Campidoctor*, (*a*) ipſe ὁπλοδιδακτής, ſive *doctor armorum*. Et hoc officium certum inferiori ævo, non certum veteri; ſed tunc Centurio aliquis, aut miles annorum armorumque vetus docebat. Exercitia autem illis varia.

1. *Ambulatio*. (*b*) In hac duo ſpectata: *Celeritas* in ordinato inceſſu, ſub ſignis & ſub armis: tum etiam *Æqualitas*, ut ſuis juſtiſque intervallis. Hinc conſuetudo vetus, ut ter in menſe, tam equites, quam pedites educerentur ambulatum: 10. millia paſſuum armati inſtructique omnibus telis pedites, militari gradu ire ac redire in caſtra jubebantur; ita ut aliquam itineris partem curſu alacriore conficerent. *Juſtum* autem *iter* (*c*) diurnum erat, quantum militari gradu vulgo ſolet confici, aut certe circa: ſic tamen, ut horas ſemper aliquot ſumas ad quietem.

2. *Decurſio*. (*d*) Haud longe ab Ambulatione eſt, & fit in armis, & ſub ſi-

(a) *Campidoctor*. (b) *Ambulatio*. (c) *Juſtum iter*. (d) *Decurſio*.

ſignis. Decurrerunt 4. millium ſpatio. Finis & fructus; ut majore impetu in hoſtem procurrant, ut loca opportuna celeriter occupent, ut ad explorandum alacriter pergant, ut fugientium terga facilius comprehendant. Hæc Decurſio ad tubam facta, & ad eandem revocata.

3. *Saltus.* (*a*) Hujus utilitas, ut vel foſſas murales tranſcendere, vel impedientem aliquam altitudinem ſuperare, & ſine labore tranſilire poſſint.

4. *Natatio.* (*b*) In mari vel fluvio caſtris vicino. In ipſa Urbe, aut ad Urbem hoc olim factum, & Romani veteres Campum Martium vicinum Tiberi ideo delegerunt, in quo juventus poſt exercitium armorum, ſudorem pulveremque dilueret. Fuit & Piſcina huic rei, in Feſto. Cum cura res habita, immo parentes quidam ipſi liberos ſuos docebant, ut Cato Priſcus filium ſuum.

5. *Palaria.* (*c*) Non fuere aliud; quam armorum exercitium & pugnæ, quæ in manibus eſſet. Statuebatur palus (Diaconus Latinitate ſui ævi *Lanceam* vocat) in terram rectus & fixus, qui

(a) *Saltus.* (b) *Natatio.* (c) *Palaria.*

qui sex pedes emineret ad modum hominis, eumque hinc illinc tiro assiliebat, & variis ictibus, astante magistro, petebat. In qua exercitatione servabatur illa cautela, ut ita tiro ad inferendum vulnus insurgeret, ne qua ex parte ipse pateret ad plagam.

6. *Armatura*. [a] Hæc levium fuit, ut Palatia gravium. Sub hoc nomen non aliud venit, quam hastilium, jaculorum, pilorum, sagittarum missio. Causa, quod ipsi leves milites dicti sunt *Armaturæ* compendio; nam olim quidem juncto nomine altero, *Leves armaturæ* dicebantur. Et sunt alii ab istis de quibus Græcorum scholia, ὁπλοχρησοι *Armisalii*, [b] qui cum armis saltant. Non id ad nos, & est Pyrrhicha quædam, aliena a seria militia. Ad nostram spectant, hastilia jacere, sudem torquere & vibrare, arma tractare, sub vineam, vel vitem hastas jacere.

7. *Salitio*. [c] Ea ad Equites spectat; discebantque celeriter & expedite ab utravis parte, gladiis etiam strictis, aut contum tenentes saltare in ligneum equum. Iidem cursus, flexus, orbes, aliaque didicere. Nostri Equites tenuere

[a *Armatura*. [b] *Armisalii*. [c *Salitio*.

re concursus quosdam ludicros, quos *Torneamenta* & *Giostra* vocant; sed ii ad delicias fere versi & oblectamenta aulæ.

3. *Leges.*

Pars ultima Disciplinæ militaris sunt *Leges*, (*a*) quæ sunt *instituta militiæ scripta aut non scripta*. Ea multa & varia: nos tangemus ea, quæ tangunt *Furta*, *Stipendia*, *Præmia*, *Pœnas*, *Missionem*.

De Furtis.

Furtorum quia magna occasio & materies in castris, ubi pleraque aperta & incustodita, placuit ea severe cohibere & punire. Ergo post metationem castrorum primam, statim ut dilectus habitus est, & educti sunt in campos, Tribuni convocantes omnem copiam, tam liberos, quam servos, juramento adigunt viritim, ita ut calones & servitia quoque, & quidquid humanorum capitum in castris, adstrinxerit hoc juramentum; quod tale est: Nihil e castris furto tollere, immo si quis invenerit quidpiam, id ad Tribunum relaturos. (*b*) Itaque qui aliquid e castris furto abstulisset, fuste percutiebatur. Militem Prætorianum ob surreptum e viridario pavonem, capite punivit Tiberius. Pescennius Niger ob unius galli-

(a) *Leges quid.* (b) *Furtu punita.*

linacei direptionem, 10. commanipulones, qui raptum ab uno comederant, securi percuti jussit.

Nec ipsa prædatio illis libera, (*a*) sed per manipulos, cohortes, legiones sæpe missi milites, ut prædam agerent ex hostili terra & ferrent; sed cum lege, ut communis nempe ea præda esset. Romani igitur avaritiæ, & quæ affita est, injustitiæ coercendæ, prædam omnem in publicum fere vindicabant, & ad Quæstorem jubebant deferri: atque is divendebat, & ex pecunia militi persolvebat. Præda igitur plurimum relata in publicum: (*b*) & si quando militi concessa, ad excitandum eum in re aliqua ardua, id quoque sub lege & divisionis norma. Interdum quotidie permutabantur milites, qui manerent, qui raperent, interdum minime, sed semel per manipulos seponebantur & secernebantur: puta, ex quaque legione vel ala 5. cohortes mittebantur, 5. ad signa retinebantur. Præda autem relata æqualiter divisa; & ipsi Socii quoque (*c*) æquas partes accipiebant. Sors etiam interveniebat, ubi res dividebant, non ubi manubias sive pecuniam ipsam. Et hæc res

(a) *Præda non libera*. (b) *Ea publica*.
(c) *Æqualiter divisa*.

res una est inter præcipuas, quæ Socios tot sæculis tenuit in fide, lucellum & gloria, ex assiduis & felicibus bellis.

A furtis (*a*) ergo tam casti Romani, & tam manus eorum continentes, ut memoriæ tradiderit Scaurus apud Frontinum, pomiferam arborem, quam in pede castrorum amplexa fuerat metatio, postero die, abeunte exercitu, intactis fructibus relictam.

De Stipendiis.

Stipendium (*b*) Græcis ὀψώνιον, & ὀψωνιασμὸν, quod velut in obsonium pecunia ea primo data. Latini inferiores *Annonas* (*c*) dixere: nec enim ipsum quod esui modo, sed mercedem militarem & pecuniam intellexerunt. Græci infimi ῥόγας, *Rogas* appellarunt: an ab *erogando*? nam & ipsam rem ῥογεύεσθαι dicunt. Suidas tamen pro donativo Principis capit.

Olim certum est, (*d*) Romanos nullo publico ære militasse, idque annis plus 300. quibus milites privato sumptu se alebant de suo. Institutum 17. circiter annis ante Urbem a Gallis captam.

(a) *Abstinentia Romanorum*. (b) *Stipendium*. (c) *Annona*. (d) *Sine stipendio olim Rom.*

ptam. Erat autem Stipendium triplex, *in Pecunia*, *Frumento*, *Veste*.

Primum peditum stipendium fuit, (*a*) oboli duo in diem. Si computes, sunt in mensem Denarii 10. id est, Philippæus noster. Exigua certe summa, & tamen tam multi ad militiam prompti; quia frumentum additum exiguo precio, tum crebræ etiam in triumphis donationes: amplius, erant promotiones, & per virtutem ad altiores ordines veniebant, ergo & ad stipendia meliora. Julius Cæsar, qui per milites magnus, hic quoque leges fregit, & legionibus stipendium (*b*) in perpetuum duplicavit. Res semel motà non hic stetit, sed magis Augustus auxit, qui omnes ubique milites ad certam stipendiorum præmiorumque formulam adstrinxit: eum modum fuisse 10 diurnos asses, ex Tacito liquet. Mansit tamen non diu, sed sive Nero, sive Claudius, sive potius Otho aut Vitellius, aliquid, immo multum addidere, & jam Domitiani ævo stipendium menstruum erant Aurei terni. Ii essent in diem 25. Asses; quibus ipse Domitianus iterum addidit menstruum Aureum unum, id est, Denarios 25. Tanti enim Ro-

(a) *Stipendium peditum* (b) *Auctum a Cæsaribus*.

Romanus Aureus. Centuriones, (*a*) Succenturiones ſive Optiones, fortaſſe & Signiferi, duplum accipiebant. Et fuerunt etiam e gregia milites quidam ſic honeſtati ob egregia facta. Hi *Duplicarii* dicti, quia annonas duplices accipiebant. Sed & *Seſquiplares* legas, qui unam ſemis. (*b*) Equites habebant triplum; quoniam erant ſuper Centuriones, tum quia genere digniores, tum quia onerum plus ferebant. Tribunis ſtipendia magna, ita ut adagionem fecerint, (*c*) *Tribunorum ſalariis emere*. Habebant enim quadruplum ſalarii vulgaris, & alia uberiora in veſte, frumento, ſpeciebus.

Frumentum quoque accipiebant pedites Romani, quod certo etiam die datum, (*d*) & cum cura ne is laberetur. Bonum & utile inſtitutum, militi ſemper victum eſſe, nec inopia cogi ad rapiendum, aut deſerendum. Si pecunia in hunc uſum, potuiſſet ire in alium uſum; igitur maluerunt rem dare ipſam: atque ita, ut nefas etiam haberetur vendere. Itane culpa mercari, aut vendere? hodie nec rapere; &

(a) *Stipendium Ducum*. (b) *Equitum*. (c) *Tribunorum*. (d) *Frumentum datum*.

& vis aut injuria fere eſt quæ militem alat. Dabantur autem Attici medimni duæ partes. Medimnum faciunt 6.modios; ergo militi, Romano modo & ſermone, dabantur modii quaterni. Quidni tantum, cum ipſi ſervi eos acceperint in dimenſo? Magno & multo igitur opus frumento (*a*) ad plures legiones. Hinc e provincialibus frumenta hæc coacta, & e Decimis, quas hoc fine aratoribus imponebant. Si vero in hoſtili, tum etiam e vicinis provinciis, aut ex ipſo hoſtico; ſed ſic, ut non in privatum & ſibi miles raperet, ſed defecta aut inventa frumenta deferret ad Quæſtorem. (*b*) Equites hordei 7. medimnos ad jumenta (pro quo & æs aliquando accepere, quod *Hordearium* dictum Feſto) frumenti duos accipiebant: ergo triplo peditem excedebant; non enim illi fuere ſoli, ſervum aut ſervos potius habuerunt, & juſtum eſt hoc dimenſum in capita terna, modii 12. De hordeo etiam ſatis largiter, ſed certum eſt, præter equum militarem jumenta alia habuiſſe. (*c*) Socii pedites capiunt par Romanis: merito, nam & tantum capiebat eorum venter. Equites vero frumen-

(a) *Frumentum unde*. (b) *Frumentum Equitum*. (c) *Sociorum*.

menti medimnum unum & trientem, quia minus digni aut opulenti quam Romani, eoque nec a familia sic instructi: singulis ergo famulus unus suffecerit: & est mensura hæc in duo capita, modiorum scilicet 8. Simile in hordeo, & habuere pauciora impedimenta. Datur autem hoc Sociis muneri: cum enim pecuniæ stipendium a suis acciperent, quid minus a Romanis debuere quam victum? illorum certe usui & gloriæ militabant. Contra in Romanis fuit, quibus nec muneri frumentum quidem datum, minus arma aut vestis, sed pro his omnibus certa aliqua pecunia de stipendio detracta. (*a*) Militibus etiam salem (sine quo vita non est) & leguminum aliquid datum passim legimus. Data etiam suilla salita, id est, laridum. Atque hi tales sunt, quos *Militares cibos* scriptores appellant.

Bis (*b*) die cibum sumpserunt milites, sua hora quisque & addo etiam suo cibo. Prandium tenuius, & sine ullo apparatu. Stantes fere prandebant, & cibum sine igne: in cœna addere poterant, si copia esset, carnem assam aut elixam. Metellus coquos, li-

(a) *Sal & legumina data.* (b) *Prandium & cœna militum.*

lixas, & totum id genus castris ejecit, vetuitque vendere cibum coctum. Vendere vetuit, non sumere: noluit prostare cibos tales, & facilitate parandi gulam irritari; sed si quis haberet, e præda aut pecunia, ipse pararet & vesceretur. Hoc fine inter instrumenta militis verua & ollæ. Nolebant curiose & ab professo opifice panem coctum sumi, sed subitarium, & quem sua manu miles parasset. (*a*) Ipsi coquebant, illi ingenui, illi cives, quid? immo ipse aliquis Imperator, nec ex Curiis aut Fabriciis, sed novitiis, ut Antoninus Caracalla, qui triticum sua manu molens, quod ipsi satis esset, massamque ex eo conficiens, & in carbonibus coquens, eo vescebatur. Ergo manuarias quasdam molas circumferebant, aut lapide tundebant: denique sine furni aut clibani opera, subito sic in carbonibus, aut sub cinere coquebant. Panis (*b*) igitur ille gravis, madidusque & Plinio *Panis militaris* & subcineritius, nec bene aut diu excoctus. Sed & sine pane, frumento suo usi in pulte: unde a Plauto *Pultiphagi* Romani appellati. (*c*) Potus militis aqua,

(a) *Parem ipsi coquebant*. (b) *Panis militaris*. (c) *Potus aqua*.

aqua, eaque mera vulgo: interdum usi aceto, non solo, sed cum aqua mixto, quod *Poscam*, vel *Puscam* vocant. (*a*) Pro mensis iis plerumque elatior cespes, aut cespites quadri. Cibum capiebant sedentes, non jacentes delicate aut recubantes, civili illo promiscuo ritu: immo steterunt, præsertim in prandio, ut dixi. Luxus deinde castris importavit triclinia, porticus, cryptas, trichilas, id est, umbrosas pergulas, Græcis σκιάδας. (*b*) Pocula erant lignea, nam rarum in castris argentum, nec id frugalitas castrensis admittebat; certe non copiosum. Nemini præterea fas prandium aut cœnam sumere, nisi ad signum.

De Præmiis.

Præmia & Pœnæ, quæ omnem vitam & societatem continent, vinculum & coagulum rerum publicarum, in primis studiose a Romanis habita. Duo autem (*c*) Præmiorum genera: *Minora* & *Majora*. Minora sunt, quæ ob læsum aut dejectum hostem data. Majora, ob servatum civem.

Cum igitur occasio se dat, (*d*) & aliqui fortiter & strenue fecerunt, Imperator, re divina prius facta, convo-

(a) *Mensæ*. (b) *Pocula*. (c) *Præmia duplicia*. (d) *Præmia ut data*.

cat classico in concionem omnes copias, & circumponens sibi eos, qui auctores egregii facinoris, primum quidem laudes eorum edisserit, & super hoc facto, & si quid aliud in omni vita gesserint laude & memoria dignum. Ii ibi conspicui, in loco edito, juxta tribunal, a tergo, a latere Duces, ante & circa immensa multitudo, sicque voce Imperatoria laudantur, mox donantur.

Si (*a*) quis extra ordinem, aut in singulari pugna, ut in excursione aut velitatione, aut tali tempore, in quo nulla necessitas fuerit viritim periclitandi, sponte se & ultro eo dederit, & hostem percusserit, *Hasta* donabatur: quod jaculi genus sine ferro, ideoque dicta *Hastà pura*; sicut *Argentum purum*, cui nihil insculptum; & *Vestis pura*, cui nihil è purpura attextum. Qui vero hoc amplius, hostem dejecerit, aut spolia legerit, duplex jam hic præmium, diversum pro genere militiæ; nam pediti datur (*c*) *Phiala* sive (*d*) *Armilla*, equiti *Phalera*. (*e*) Phaleræ distinctæ a Torquibus: illæ demissæ ad pectus pendebant; hæ strin-

ge-

(a) *Præmia minora*. (b) *Hasta*.
(c) *Phiala*. (e) *Armilla*. (d) *Phalera*.

gebant magis & ambibant ipsum collum. Diversitas etiam in forma, quod illæ planiores & magis jacentes; istæ contortæ & ex annulis aut catellis plexæ. Unde ipsæ *Catellæ* dictæ. Hoc præmium mansit ad infimum ævum. Et quamvis notum sit, torques Gallorum jam olim gestamina propria & patria fuisse; tamen ab hoc militiæ ritu manasse magis arbitror, quod hodie nobilitas Europæa tam passim sibi vendicat torques. Inter minora præmia erant etiam (a) *Vexilla*; eaque vel *pura*, quæ uniusmodi coloris, nec tincta: vel *bicolora*, quæ diversi coloris. Vulgo etiam argenteis vel aureis filis & textu.

Majora dona sunt (a) *Coronæ*: quæ plures, ob plures causas. Prima (c) *Civica*, quæ data illi, qui civem servaverat, & eodem tempore etiam hostem occiderat. Hac eum Imperator honestat, & Tribuni cogunt servatos (nisi id quidem ultro faciant) servatorem suum coronare. Colit autem hunc qui servatus est per omnem vitam, ut parentem, & omnia ei conferre ac deferre debet, ac si genuisset. E quercu sive ilice fuit; cujus causam

 vi-

(a) *Vexilla*. (b) *Coronæ*. (c) *Civica*.

vide, si lubet, apud Plutarch. Altera, vel potius prima (superat enim dignitate Civicam) est (*a*) *Obsidionalis*, quam ii, qui liberati sunt, dant ei Duci, qui liberavit. Nulla hac nobilior: & merito, cum non unus, sed plures civium morte erepti. E gramine hæc fuit, decerpto e loco, intra quem obsidebantur: quia summum victoriæ indicium erat, herbam porrigere victos. Hanc ipsi quoque dant, qui servati sunt, ut in Civica factum. Tertia (*b*) *Muralis* est, qua donatur ab Imperatore, qui primus murum subiit, inque oppidum hostium per vim ascendit. Huic vicina est (*c*) *Castrensis*, quæ ejus, qui primos hostium castra pugnans introivit. Utraque hæc aurea fuit. Vallis igitur distincta ista fuit, & ideo *Vallaris* quoque dicta: sicut illa prior habuit & prætulit murorum pinnas aut turres. Quarta (*d*) *Navalis* corona ex auro, data ei, qui primus in hostium navem armatus vi transsilivit. Hæc re & materie non abit a Murali aut Castrensi; distincta tamen a *Rostrata*. (*e*) Nam hæc in summo precio, & non iis data, qui in navim ali-

[a] *Ob sidionalis*. [b] *Muralis*. [c] *Castrensis*. [d] *Navalis*. [e] *Rostrata*.

aliquam tranfcendiffent, fed qui navale aliquod magnum decus aut victoriam magna induftria perperiffent. Data ipfis Ducibus, & affimilanda aliquatenus Obfidionali : foli Civicæ eam cedere facit Plinius. Communiter fæpe donata [*a*] corona aurea, fine alio agnomine, virtutis ergo. A Græcis hoc manaffe videtur, & maxime Athenienfibus, qui viritim & populariter fic donabant. Pœni quoque hoc de coronis ufurpaffe videntur, forfan exemplo & imitatione Romana.

His donis etiam fua [*b*] commoda adjuncta, fed quæ fere honefte conftabant. Nam qui ea adepti dona, præter gloriam in exercitu, & domi etiam famam, cum redierint in patriam, ludos pompafque ita confpicui ineunt: quoniam folis iis licet ornamenta hæc geftare & imponere, qui ab Imperatore virtutis caufa donati funt. In triumpho (quod tempore primum) etiam fic ornati incedebant. Si quis plures etiam coronas aut dona meruiffet, tuliffetque, ea ipfa præferri moris fuiffe videtur. Equites equo publico in Tranfvectione annua donis iftis ufi. Solebant in judicium quoque aut

[a] *Aurea.* [b] *Commoda donorum.*

discrimen hæc introducere interdum; virtuti ostentandæ.

In ædibus vero, conspectissima earum parte, ponunt spolia, indicia & testimonia suæ virtutis. Appellantur [a] *Spolia*, arma & exuviæ detractæ cæso hosti. Id jam olim apud Græcos solebant, & ostendere monumentum virtutis. Apud Romanos honori ea res, postibus ipsis & foribus suspendere, in transeuntium aspectum. *Antipagmenta* vocat Festus, valvarum ornamenta, quæ antis, id est, lateribus ostiorum adpanguntur, id est, affiguntur. In primis hoc etiam triumphales usurparunt, & arma hostium suspenderunt. Etiam Rostra suspensa fuerunt. Id est, spolia marina. Ista autem spolia affixa revellere, aut refigere, aut tollere non licuit, etiam alienatis ædibus. [b] Hic ergo spoliorum honos; & quia magnus, multi ambitiose, nec meriti affectabant.

De Pœnis.

In castigando tria sunt imperii & juris [c] Tribunorum. Primo, *mulctam dicunt*: deinde, *pignus capiunt*: denique, *verberibus castigant*. Idem jus Præ-

[a] *Spolia suspensa*. [b] *Honor spoliorum*. [c] *Jus Tribuni in pœnis*.

præfectis in Socios. Capitis causas cognovit & punivit Tribunus, si Concilium adjunctum, & una cognoscant: alias sæpius ipse (a) Dux summus cognovit, damnavit; cui etiam fas erat sine causæ dictione (nempe ubi res liquida) condemnare, sine Concilii advocatione ulla, ita ut etiam provocatio nulla esset. Sed a Principibus hic novatum, quibus non ex usu aut dignitate sua visa tam libera hæc potestas, & circumciderunt. Gregales puniri a Ducibus permiserunt, Centuriones aliosque primores sibi adservarunt. Legati Prætorii jus in vitam non habebant; (b) Legati Consulares habebant, sed cum exceptione, ut ne in digniores. Præterea pignus capiebant Tribuni, nempe cum mulctam non solverent: & dicitur *Censio hastaria*. Privabatur parte armorum miles; eaque pecunia debebat luere.

Verberabant autem Tribuni ad castigationem, vitibus aut virgis: sed & ad mortem, fuste; de Concilii tamen sententia. Et hoc dictum Latinis *Fustuarium* (c) (quam pœnam vigiliis & circuitioni neglectæ fuisse, supra dixi) Græcis ξυλοκοπία, Ea autem talis: H 4 Fu-

(a) *Imperatoris*. (b) *Legatorum*.
(c) *Pœna Fustuarii*.

Fustem capiens Tribunus ipse (neque enim hic lictores ulli administri , aut carnifex) condemnatum leviter tangit & delibat, & quasi signo dato objicit reliquæ multitudini militari : quo facto, omnes, qui in castris sunt, ferientes alius fustibus, alius lapidibus, in ipsis castrorum Principiis occidunt. Objiciebant etiam delinquentes gladiis militum: item saxis occisi , quæ pœna fere Macedonum fuit in hac re , quam & Romani adhibuerunt . Quin & securi percussi : sed sub Principum tempora gladius securi successit.

Fustuaria hac pœna ad mortem puniebantur, præter eos, quos dixi, alia quatuor genera delinquentium . (*a*) *Primo*, qui furto aliquid abstulit è castris. *Deinde*, qui falsum testimonium dixit : quia læsum aut spretum perjurio supremum Numen, suprema pena luunt. *Præterea*, qui in flore ætatis corpore suo abusus deprehenditur. Id crimen olim ante Scantinium in toga non fuit capitale , fuit tamen in castris : quia occasio ejus magna, nullo fœmineo sexu, & multis juvenibus in ipso vigore formæ , sub annum decimumseptimum. *Tandem* , qui ter ob eamdem culpam mulctatus fuerit. Sic levio-

(a) *Qui fustuario puniti.*

viores & pecuniariæ culpæ, capitales fiunt si ter repetitæ. Causa: quod talem pravo ingenio censebant, & factum ad peccandum: fortasse etiam contumacia iis visa punienda, & quod quasi per ludibrium & contemptum legis peccaret. Bene factum; nihil satis adstricti aut severi inter armatos; & terrent nisi timent. Hac eadem pœna puniebantur & alia delicta, militiæ propria. (a) *Si qui* falso strenuum aliquod factum suum referunt ad Tribunos, honoris præmiique causa; tale mendacium & prava ambitio morte castigabatur. Ratio: quia in militia eorum varia & multa præmia virtuti posita, ad quæ ne indigni aspirarent, & decus hoc polluerent, rigide fraus punita. *Deinde*, si qui in præsidio aut statione positi, per metum deseruerunt locum. *Tandem*, si quis abjecerit armorum aliquid in ipso discrimine per metum. Nam miles vitam amittit, si sua arma; cum duplici restrictione, si in acie, si per metum. Idem in Signiferis, qui signa. Hinc Græcis ῥιψάσπιδες, proverbio infames sunt.

Quod si plures peccasse contingat, & manipulos aliquot simul locum de-

(a) *Delicta militaria punita.*

ferere fiebat (*a*) *Decimatio*; ratio puniendi commoda pariter & terribilis. Vetus Romanum institutum hoc, & patria lex, qua decimus quisque sorte ad supplicium lectus. Interdum etiam *Vicesimatio* adhibita, immo & *Centesimatio*. Et hoc modo puniebantur turbidi & seditiosi in Ducem. (*b*) Utilis iste modus, quia periculum omnibus super caput est atque imminet ob incertam sortem, atque inde metus, qui fere inhærere solet iis, qui semel serio admoti ad extremam illam metam: sicque metus ad omnes, pœna ad paucos pervenit.

Duo præterea hic consideranda in pœnis: (*c*) *Castigatio*, & *Ignominia*. Illa verberibus facta: & fuerunt in hac re, *Fustes*, aut *Virgæ*: illi honestiores, istæ acerbiores. Sed (*d*) Fustes iterum duplices: e *Vite*, aut *alia materie*. E vite, civibus reservati; & eligebant nodosam, ad validiorem ictum. Et hæc vitis gestamen & insigne Centurionum, aut Evocatorum erat, eaque bifurcata aut incurva: sicut Græcorum Ducibus fuit baculus in manu. Fustes ex alia materie ad castigandum adhibiti, non ad occidendum; & erat levior ista pœ-

na

(a) *Decimatio*. (b) *Ejus utilitas*.
(c) *Pœnæ non capitales*. (d) *Fustes*.

na quam virgarum. Fustes etiam crebriores, & inferiore ævo. Retinent nunc Turcæ & plerique Orientales, in publica quotidiana castigatione. (*a*) Virgæ raro in militia adhibitæ, nisi ubi mors a securi consecuta, & hæ solemniter tunc præiverunt.

Fuerunt & ignominiæ, (*b*) quibus boni honestique animi haud minus coerciti, quam pœnis. Eæ multiplices Romanis fuere. *Primum*, (*c*) hordeum pro tritico datum: ut indigni viderentur communi militum cibo, sed rejicerentur potius, jungerenturque cum jumentis. *Alterum*, cum ære privantur, & stipendium non procedit. Et miles, cui stipendium non datur propter ignominiam, *Ære* (*d*) *dirutus* dicitur. *Resignatum æs* quoque dicitur militi, cum ob delictum, ne stipendium ei daretur, in tabulas refertur. Qui infrequens notabatur, hanc pœnam patiebatur. *Infrequens* autem appellabatur miles, qui abest abfuitque a signis. (*e*) *Tertium*, cum extra vallum & castra jubentur tendere. Caussam habuit, quasi indigni essent, qui inter vere milites agerent, projecti & ob-

(a) *Virgæ*. (b) *Ignominia*. (c) *Hordeum pro tritico*. (d) *Ære dirui*. (e) *Extra castra tendere*.

objecti hosti; idque interdum sine tentoriis. *Quartum*, (*a*) discinctos & turpi habitu prostitui, nempe ut parum viros. *Quintum*, (*b*) mutare militiam, quod est ab honestiore genere in humilius transcribi. Immo interdum extra omnem ordinem projecti, inter impedimenta, & sarcinas, & captivos agere coacti. (*c*) Erant & alia quædam minora, ut stantes cibum potumque capere; quod de cœna intelliges, nam in prandio usitatum stare. Ista de pœnis in Romano ritu, similia quædam in Græco. (*d*) Charondæ lex statuit, ut qui pro patria arma non cepissent, aut in bello ordines deseruissent, hos tales in foro per 3. dies sedere in vestibus muliebribus. (*e*) Spartani eos, qui ignaviæ in bellis comperti essent, varie notabant: omni magistratu arcebant, uxorem ei dare, aut ab eo accipere, infame erat. Percutiebat eos qui volebat obviorum: at illi ferebant, squalidi & humiles, palliaque gestabant colore aliquo tincta & inscripta. Partem etiam barbæ, quæ est ad labrum superius, sive mustaca, redabant, partem vero alebant. Et hi stimuli apud va-

(a) *Discingi*. (b) *Mutare Militiam*.
(c) *Pœnæ leviores*. (d) *Græcorum*.
(e) *Spartanorum*.

rias gentes, excitandæ virtuti, socordiæ comprimendæ.

De Missione.

Post confecta stipendia, (*a*) mittebatur miles, liber deinceps & immunis. Sed debebat explevisse legitima stipendia: ea 20. annorum in pedite, 10. in equite, ut supra dictum. Atque his confectis mittebantur; si quis aliter se subduxisset, mors aut servitus pœna: nec dubium, quin pro desertore puniretur, si quis sine justa missione recessisset; de qua ipsa Censores etiam Romæ cognoscebant.

Justa Missio *duplex*: Honesta, & Causaria. (*b*) *Honesta*, quæ emeritis stipendiis datur. [*c*] *Causaria*, quæ ob vitium, defectum, morbum. Puta, aliquem manu truncatum, oculis captum, valetudine aut aliter inutilem militiæ factum, mittebatur. Hæc quia justam causam habebat, etiam præmiis interdum Honestæ æquata.

Injusta Missio idem *duplex*: [*d*] Gratiosa & Ignominiosa. *Gratiosa*, per gratiam aut ambitum ab Imperatoribus impetrata; sed sæpè invalida, & Censores rescindebant. [*e*] *Ignominio-*

(a) *Quando missus miles*. (b) *Missio Honesta*. (c) *Causaria*. (d) *Gratiosa*. (e) *Ignominiosa*.

niosa, qua ob delictum aut crimen quis militia solutus: & ideò sic dicta, quia nominis notam & infamiam adferebat.

Sub Augusto duplex Missionis genus factum; *Exauctoratio* & *Missio*. [*a*] Illa fuit, cum expletis stipendiis solvebantur onere omni militiæ, nisi pugnæ in hostem. Nec jam sub signis aut Aquilis erant, ut alii milites, sed sub uno vexillo habebantur seorsim: dicebanturque *Veterani*. Id repertum, quia plena Missio commoda & præmia sua habebat, instituta ab Augusto, quæ non statim solvi & repræsentari a rep. poterant, atque ideò exspectabant ea sub vexillis; unde & *Vexillarii* dicti. Sed fraus sæpè in hac re, & de industria protrahebantur, bono fisci. Missioni præmia adhærebant, quæ alio verbo [*b*] *Commoda missionum* dicuntur. Eorum quantitas: Prætoriani post 16. annos capiebant 5000. drachmarum: alii post 20. annos 3000. Id sub Augusto institutum, at a Caligula accisa & ad modum redacta commoda.

ΠΟ-

(a) *Exauctoratio*. (b) *Missionis commoda*.

ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΙΚΩΝ,

Sive

DE MACHINIS,

TORMENTIS, TELIS.

LIBER PRIMUS.

Machina, (a) Grecis μηχανὴ, παρὰ τὸ μῆδω, ab inveniendo aut ſapiendo: ſive παρά τὸ χαίνειν, quòd hiſcere non ſinat. Sanè ab ingenio conſenſu derivant, quod intervenit; & poſteriores ſcriptores Latini hæc ideo *Ingenia*, & eorum Architectos *Ingeniarios* dixerunt. Itaque fraudes, doli, inſidiæ, in hoc nomen apud Comicos, alioſque paſſim venerunt. Sed & molitiones altiuſculæ, *Machinæ*. Unde *Machiones*, Gallorum *Maſſons*, fabri cæmentarii. Veteres Græci μάγγανα etiam hæc dixerunt; ita Heſychius, & Hegeſippus. Eſt & Conſtantinopoli *Mangana*, locus a Con-

(a) *Machinæ etymon*.

Constantino exstructus, ad instrumenta bellica reponenda.

Origo [*a*] Machinarum, ut & plerorumque armorum, Moysi adscribitur. Græci, & cum iis Homerus, non videntur initio habuisse, nec sub Trojanum bellum. Romani habuere sub ipsis Regibus, & statim post exactos Reges A. V. 252.

Machinæ *triplices*: (*b*) 1. *Machinæ* presse magis & restricte. 2. *Tormenta*. 3. *Tela*. De quibus dicendum est. Sed iterum cum discrimine, quia duplex Oppugnatio: *Subita*, & *Diuturna*.

De Oppugnatione Subita.

Oppugnatio [*c*] *subita* est, cum impetu, nec circumvallatione adhibita incurrunt. Ad hanc rem leviores machinæ adhibitæ: primum usi *Corona*, tum *Testudine militari*, sæpè & *Scalis*, *Cratibus*, *Vineis*, *Pluteis*, variis *Testudinibus*, *Musculis*, *Vectibus*, & similibus.

De Corona.

Corona [*d*] primum adhibita, ad terrendum aut claudendum, sed & ad distinendum. Hinc sæpè occurrit, *Corona cingere urbem*; *Corona capere*, *expu-*

(a) *Origo*. (b) *Divisio*. (c) *Oppugnatio subita*. (d) *Corona*.

pugnare. Fuit interdum ſpiſſa, id eſt, duplex, triplex, aut ſupra, ut numerus militum, aut magnitudo loci oppugnandi erat.

In Corona (*a*) introrſum erant pedites, quorum invadere; extrorſum equites, quorum inſpectare & tueri. Et eminus quidem ſeries ita duplex aut triplex, ſed cum appropinquabant, ratio vult magis arctatos multiplicatoſque item fuiſſe, in gyro ſcilicet aſſiduè anguſtiore. Et forſan etiam corpora alibi militum & cohortes relictæ, ad ſubita belli, & ſubſidium aut præſidium. Hoc etiam amplius, primos ordines peditum ſcutatorum graviorumque fuiſſe, qui cominus aſſultarent, invaderentque: retrorſum leves aut velites, ut funditores, ſagittarios, qui eminus pellerent telis, & deturbarent propugnatores. Coronam hanc Græci cum Sagena comparant, dicuntque rem ipſam σαγηνεύειν, quod eſt *Corona cingere*, & includere vel ut piſces.

De Teſtudine militari.

Sequebatur *Teſtudo*, qua ſtatim ſub muris uſi, ut tecti & conferti ſuccederent, aſcenderentque. (*b*) Teſtudo verò, ſive φάλαγξ Græcis, aut συ-

(a) *Ordo Coronæ*. (b) *Teſtudo quid*.

συνασπισμὸς, *Conscutatio*, est junctio corporum armorumque, & scuta partim lateribus applicata, partim capitibus superlata. Usi ea Romani in triplici discrimine, *in Oppugnando*, *Pugnando*, *Repugnando*: (a) unde & *triplex* testudo.

In *Oppugnando* (b) fuit, cum scutis super capita elatis muro succedebant, primis altioribus, & ordine paulatim, tecti simplicis in morem, decrescente. Causa, ut tela injecta per proclive laberentur, & minus insidere possent aut infigi. In has ergo testudines manipulatim aut centuriatim se conglobabant. Hujus testudinis finis unus, succedere & subruere: alter, succedere & ascendere. Nam ascendebant alii super alios, ut fastigio altitudinis muri æquarentur. Id Tacitus vocat *Iteratam testudinem*, & quasi duplicatam: immo etiam tertii super duplicem illam seriem ascenderunt.

Testudo altera in *Pugna* (c) est, cum globo facto, & tecti scutis, sic invadebant ac perrumpebant. Ea densatio firma utilisque fuit in equitatum repellendum. In hac autem secunda te-

(a) *Triplex*. (b) *Testudo in oppugnando*. (c) *In pugnando*.

teſtudine nec latera ſemper tecta, nec item ſubſeſſio illa & inclinatio per gradus.

Tertia Teſtudo eſt in *Repugnando*, (*a*) cum ab equitatu aut levi armatura cincti, huc decurrunt, ut in orbem ſe muniant, mediis altioribus, extremis undique deſidentibus. Accuratiſſime hanc deſcripſit Dio, lib.49. his verbis: (*b*) *Teſtudo talis eſt, & fit hoc modo. Impedimentis, & levi armatura, & equite omni in medium acceptis, gravis armaturæ pedites illi, qui oblongis & in tubi dimidiati modum factis ſcutis utuntur, in extremis partibus pro muro ponuntur, & reliquos omnes ipſi extra ſpectantes ambiunt. Cæteri, qui latiora ſcuta gerunt, in medio denſi locantur, & ſcuta cum ſuper ſe, tum ſuper alios attollunt, ut in tota phalange non aliud ſit, quam ſcuta cernere, & a telorum jactu omnes tutos eſſe, ob denſitatem inſtructionis. Adeo enim valide firmant, ut & ſuper eam homines aliquot ingredi poſſint; immo etiam equi & currus agi, quoties in cavo & anguſto aliquo loco conſtipantur. Hæc eſt forma ejus inſtructionis, & nomen a teſtudine cepit,* ob

(a) *In repugnando.* (b) *Deſcripta a Dione.*

ob firmitatem , & quia optime tegit. Usus autem duplex. (Illum pugnæ omittit, quia rarus Romanis) *Nam & in oppugnanda munitione aliqua subeunt , & sæpè in ipsum murum quosdam attollunt : aut circumventi a sagittariis, inclinant se omnes simul (nam & equi docti sunt in genua submittere se & inflectere) & sic opinionem hostibus de fatigationis suæ præbentes, iis appropinquantibus , statim terrore injecto, consurgunt atque incurrunt.*

De Scalis.

Præter Testudinem *Scalæ* etiam communiter admotæ. (*a*) Harum inventio ad Capanea refertur , qui Thebas sic invadere conatus , a Jove fulmine repulsus est.

Varia (*b*) autem sunt Scalarum genera : Quædam [*c*] *Compactiles*, id est, quæ aut pluribus partibus constant, ut plicari rursumque explicari possint ; aut ipsi gradus removeri & recondi quasi in vaginam , stipite coeunte. Appiauus κλίμακας πηκτὰς, sive *plicatiles* appellat. Plutarchus διαλυτὰς, *solutiles* , quas Aratum apparasse ait , cum de Sicyonis arce invadenda cogitaret, & recondidisse in arcis quibusdam

(a) *Scalarum origo*. (b) *Varia genera*. [c] *Compactiles*.

dam thecisque rusticis, quas *Achanas* dicebant. Nam transferri istæ sine suspicione poterant, & minore etiam molestia: atque is finis. Sed fuere præterea *Coriaceæ*, (*a*) quæ sunt instar utrium, consutæ è corio, & inunctæ sevo aut adipe circa suturas, ne evaporent; eæque erigebantur ad murum spiritu inflatæ, & dabant ascensum. Erant item (*b*) *Reticulatæ*, aut *Stuppeæ*, quæ ex funibus stuppeis instar retis contextæ, ad quarum summitates hami adjecti, ut murorum pinnas apprehenderent. Hæ eædem vocatæ (*c*) *Nauticæ*, quia nautæ fere id genus scalis nituntur. In Herone sunt & aliæ Scalæ, quas ipse (*d*) *Spectatores* vocat, basi accuratiore instructæ, ita ut erigi possint & attolli, & in supremis iis aliquis constitui, qui spectet quid in urbe agatur, is enim earum finis, & inde Spectatorum nomen. In eodem aliæ sunt (*e*) Scalæ rotis impositæ, iisque procedentes, quibus supremis pons adhæret, qui e propinquo injicitur in muros.

Sunt & alia, quæ etsi non formam, tamen usum Scalarum habent, ut *Tol-*

(a) *Coriaceæ*. (b) *Reticulatæ*.
(c) *Nauticæ*. [d] *Spectatores*.
(e) *Scalæ in rotis*.

Tollenones & *Sambucæ*. [*a*] Est autem *Tolleno*, quoties una trabs in terram præalte defigitur, cui in summo vertice alia transversa trabs longior, dimensa medietate, connectitur, eo libramento, ut si unum caput depresseris, aliud erigatur. In uno ergo capite, cratibus sive tabulis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati; tunc per funes uno depresso attractoque capite, alio elevati ponuntur in murum. Res facilis, & traxit originem ab instrumentis, quibus aquam haurimus, pondera navibus educimus, quæ *Grues*, aut *Ciconias* dicunt. Huc quoque adhibetur *Sambuca*, [*b*] cujus usus maxime in navibus: dicta a similitudine Musici instrumenti, quod erat forma trigoni, *Sambuca* dictum. Nostra autem Sambuca ita fiebat, formata ex Polybio: *Scalæ fiunt latitudine* 4. *pedum*, *altitudine quanta muris sufficit & pariare potest. Earum duo latera pluteis muniunt, superne loriculis tegentes. Has deponunt in latus & reclinant super navium proram, longe super rostra eminentes. In malis autem navium aptatæ trochleæ, & in iis funes, quibus funibus, cum opus est, ad caput scalarum religatis, ii* qui

[a] *Tolleno quid*. [b] *Sambuca quid*.

qui in puppe, attrahunt eas & attollunt. Sed & in proris quidam adjuvant sublationem fulcris aut tignis subrigentes. In supremis porro scalis est tabula, cujus tria latera cratibus muniuntur, in quam veluti turribulam viri 4. conscendunt per dictas scalas, & in muros insiliunt, cratibus remotis: alii deinde consequuntur.

De Cratibus.

Quartum in subita oppugnatione, sunt Crates. (a) Hæ in duplici usu: sive ut tegerent antelatæ: sive ut fossas iis explerent, & mixto aggere quasi per pontes irent. Crates autem, quibus fossas explebant, non fuerunt elaboratæ ad modum illarum stabilium, quas in obsidione defigebant; sed leviores, fortaſsè nec tecto aut lateribus, sed simplici textu vimineo, quem ante se ferebant. Sanè aliæ accuratiores, *Vineæ*, quibus in obsidione diutina maxime usi.

De Vinea.

Vinea (a) a similitudine veræ illius dicta, quæ jugata, & in tectum allevata. Sub illa quia considere fas, & latera sic clausa; hæc quoque militaris nomen sumpsit. Talem dat Ve-ge-

(a) *Cratium usus*. (b) *Vinea*.

getius : (*a*) *E lignis levioribus machina colligatur* [nempe quia transferri opus, & a militibus moveri; hinc ad illum motum indicandum, *Vineas agere*, *procedere*, *proferre*, dicebant: nam eminus paratæ, paulatim admovebantur ad oppidum; ſive ut ſub iis Arietem admoverent, ſive ſubruerent muros] *alta pedibus* 8. *lata* 7. *longa* 17. [totam magnitudinem ſi conſideras, dixeris duplicem virorum ſeriem ſub ea ſtetiſſe, quinos & quinos] *Hujus tectum duplici munitione, tabulatis cratibuſque contexitur. Latera quoque vimine ſepiuntur*, [atque hæc præcipua ejus materies & tegmen, ideò Græci γέῤῥα dicunt: interdum tamen, ſi plura aut graviora in oppida tormenta, nec vim ſufferrent hæ craticeæ, faciebant e craſſiore ligno; hinc Cæſar vocat *Porticum*, quia ſpecies ea longior] *ne ſaxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinſecus autem, ne immiſſo concrementur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Cum plures factæ fuerint, junguntur in ordinem, ſub quibus ſubſidentes* [quia is fere latentium caventiumque habitus] *tuti ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta*. Vineis *Plutei* aſſident.

De

(a) *Deſcripta & explicata*.

De Pluteis.

Plutei (*a*) fuere olim e tabulis & asseribus, quod ipsa vox dicit; nam id *Plutei* Latinis: & distincti erant à Cratibus, & Vineis. Postea faciebant Pluteos e cratibus, corio intentos. Formam describit Vegetius: *Plutei dicuntur, qui ad similitudinem absidis contexuntur e vimine, & ciliciis vel coriis proteguntur, ternisque rotulis, quarum una in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quamcumque partem admoventur, more carpenti.* Cedrenus *Lesas* appellat, sub id ævum etiam *Spallionæ* dictæ. Hæc sunt nomina, res eadem, & finis suffodiendi muros.

De Testudine triplici.

Jam dictis vicinæ sunt *Testudines*, immo eo nomine inferiores Scriptores etiam Vineas, & hæc talia comprehendunt; faciunt generare Testudinum nomen in machinas omnes has tegentes. Harum plura genera & formæ: (*b*) sed præcipua tria, quæ proprie *Testudines* dicuntur.

Prima, quæ Græcis χελώνη χωστρὶς, Vitruvio (*c*) *Testudo ad congestionem fossarum*; quadrata fuit, habens quo-

(a) *Plutei*. (b) *Testudo triplex*. (c) *Aggestitia*.

quoverſus latera ſingula pedum 25. *Altera* eſt, quam ὄρυλα Græci agnominant, Vitruvius, (*a*) *Teſtudinem ad fodiendum comparatam*, foſſoriam, ſive roſtratam; nam frontem habet, quemadmodum anguli trigonorum, ut a muro tela, cum in eam mittantur, non planis frontibus excipiat plagas, ſed ab lateribus labentes, ſine periculoque fodientes, qui intus ſunt, tueatur: *Tertia* denique (*b*) *Arietaria*, in qua Aries ſuſpenditur.

De Muſculo.

Inter ſubitæ oppugnationis inſtrumenta fuit etiam *Muſculus*: differt a Vineis, Pluteis, cum forma, tum modulo & firmitate. (*c*) Exiguus enim eſt, & muris quaſi facie oblongior, ſed lignis validis ſtructus, & ne perfringi deſuper poſſit. Dictus *Muſculus*, quia inſtar ejus animalculi foderent ſub eo terram: aut quia milites, ut mures, cavum id ſubirent. Vegetius cum teſtudinibus miſcet, quarum finis æquare. Cæſar alium a Vegetiano diverſum deſcribit, cujus hanc tradit formam: (*d*) *Duæ primum trabes in ſolo æque longe, diſtan-* tes

(a) *Foſſoria*. (b) *Arietaria*.
(c) *Muſculus quid*. (d) *Muſculus Cæſaris*.

tes inter se pedes 4. collocantur, inque eis columellæ pedum in altitudinem 5. defiguntur. Has inter se capreolis molli fastigio conjungunt, ubi tigna, quæ musculi tegendi causa ponant, collocentur. Eo super tigna bipedalia injiciunt, eaque laminis clavisque religant; ad extremum musculi tectum trabesque extremas, quadratas regulas, 4. patentes digitos defigunt, quæ lateres, qui super musculo struantur, contineant. (istas regulas hodie *Latas* dicimus, sunt directa & tenujora ligna.) *Ita fastigiato atque ordinatim structo, ut trabes erant in Capreolis collocatæ, lateribus lutoque musculus, ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus esset, contegitur. Supra lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immissa lateres diluere possit. Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur.* Et paulò post: *Interim sub musculo milites Vectibus infima saxa turris hostium convellunt.*

De Vectibus & Dolabra.

Quid sint *Vectes*, quæ eorum vis & forma, non ignotum. Græci μοχλία, vel μοχλȣς vocant, (*a*) & sunt pali è ligno aut ferro, ad onera sublevanda aut promovenda. Vitruvius & tor-

(a) *Partes quid.*

culari vertendo adhibet : eumque, qui vecte immisso torquet, *Vectiarium* dicit. Si e ligno essent, lingula è ferro in altero capite addi solet, atque hos tales *Lingulatos* dixere, sive *Rostratos*. (*a*) Utebantur & ad muros subruendos, sed ferreis haud dubiè. Hinc *Vecticularia vita* dicitur eorum, qui vectibus parietes perfodiunt furandi gratia. Inter exercitia etiam militaria erat, in vecte robur ostentare. Et utiles sane isti ad lapides prægrandes emovendos emoliendosque, uti sæpe in veterum muris. Ubi minores aut infirmiores, Dolabris magis hoc peragebant.

Dolabra (*b*) autem distincta a Securi, licet forma sit securis, sed unica & simplici acie, parte altera in mucronem acuminata, quæ serviebat maximè muris deruendis, ut Securis vallo & lignis cædendis. Eo sensu Corbulo dicebat, *Hostem dolabra vincendum esse*. Id est, & opere & munitionibus.

LI-

(a) *Usus Vectium*. (b) *Dolabra quid*.

LIBER II.

DE OPPUGNATIONE DIUTURNA.

DIuturna oppugnatio admota, ubi *subita* non successit; & aut artibus ingeniisque vincendi hostes, aut longa fame domandi erant. Sed hanc exspectare anceps, arduum, & ideo ad majora OPERA, & TORMENTA conversi.

DE CIRCUMVALLATIONE.

Inter *Opera* primum CIRCUMVALLATIO. Ea solemniter olim adhibita Græcis Latinisque, cum premere obsidio munitionem aut locum vellent. (*a*) Causa justissima: claudere enim prius opus erat, ne nuncii, cibi, auxilia intrarent; tum & ne quis exiret: sed etiam ut sese obsidentes munirent contra subitas eruptiones. An & causa etiam aliqua, terror? certe enim metum, aut & desperationem concipiant necessum est, qui vident sic arcte se claudi, &

(a) *Causa Circumvallationis.*

quamquam cætera adſunt, cogitatio tamen illius carceris nocet, tum fiducia aut pertinacia hoſtilis. Ergo plerique olim circumvallabant, ii quidem, quibus cura aliqua bonæ militiæ, aut artes. Græcis ſæpè nominatur: ἀποτειχισμὸς καὶ περιτειχισμὸς, & ii quoque accurate uſi. Veteres eorum Hiſtorici πλίνθους καὶ πλινθία ad hos muros ſtruendos adhibent, id eſt, *lateres aut laterculos*, ſed crudos ſcilicet, nec ratio aut otium fuiſſe videtur ad excoquendum. Fuere igitur ut Romanorum ceſpes. De Romanorum Vallo alibi diximus; nunc addo, non ſimplicem ſæpè hunc murum fuiſſe, (*a*) ſed duplicem, contra exteriorem etiam hoſtem. Si enim auxilia metuebantur, & vis aliqua major, ipſi ſeſe includebant, ne ſubito adventu aut impetu poſſent ſuperfundi. Hoc in obſidione Platæenſium factum deſcribit Thucydides. Mira etiam fuit P. Scipionis minoris obſidio, qua Carthaginem cinxit, ut ſcribit Appianus in Libyco. Sed Cæſar ille Julius, qui in omni re militari ſuper omnes, etiam in iſta fuit. Adſumatur una nunc Aleſiæ obſidio, in qua res geſtæ quan-

tas

(a) *Duplex murus in vallo Romanorum*.

tas audere vix hominis; perficere penè nullius, nisi Dei esset.

Opus igitur illud tres habuit partes: INFERIOREM MUNITIONEM, EXTERIOREM, tum CIRCUMVALLATIONEM his interjectam. Hæc autem postrema habuit has partes,

1. *Vallum*. 2. *Loricam*. 3. *Cervos*. 4. *Turres*.

1. *Vallum Circumvallationis*.

Vallum fuit pedum 12. Quid vero in ejus structura fuerit, diximus in *Militia*, supra pag. 121. Nunc addo, nomen aliquando variare, & (*a*) *Brachium* appellari. Causa nominis, quod ejusmodi valla in brachium & cubitum fere curvantur: unde & a Græcis ἀγκῶνες dicuntur, sive & σκέλη, *Crura*. Alioquin flexus illi etiam & sinus terræ, *Brachia* simili causa appellantur.

2. *Lorica Valli*.

Pars secunda Valli, *Lorica*. (*b*) Ea vox varia significatione innotuit: pro tegmine pectoris militari, ut frequentissime: pro tegmine aliarum etiam rerum, aut inductione, per traductionem ab illa militari, quæ cor-

(a) *Brachium pro vallo*. (b) *Variæ Loricæ significationes*.

pus amplectitur & tegit. Paulatim longius itum, & objectio aliqua aut tegmen nobis antepositum, sive municiuncula, *Lorica* dicta. Ita muruli in ambitu, minores valli minusque lati; sed & è cratibus, aut tabulis pluteisque sepimenta, in hoc nomen venere. Sed & alia ambitio aut περιβόλος sic dicta; ut structura illa supera ædium, quam quidam e Latinis *Loriculam* dixerunt. Græci στεφάνην, qua solaria sua ambiebant & cingebant, contra casum aut delapsum. Nam plana tecta eorum esse solebant, ad apricandum aut inambulandum; atque in orbem isti muruli, quibus innitentes fas erat despicere. Davidi hoc factum, quem sacræ litteræ ajunt deambulasse in solario domus regiæ, & vidisse lavantem illam, quam in omni vita pœnituit vidisse. Pro vallo autem aut terreo murulo, crebro apud veteres. (*a*) Sed & legitimum ipsum Vallum, sudibus turribusque instructum, Vegelius vult sic dictum. *Loricam* item de Cratibus & viminea sepe, item de Pluteis intelligit Cæsar. Interdum & lignea fuit. Atque hæ Loricæ murorum vallorumque sunt, pinnis distinctæ, ἐπάλξεις Græcis, προμαχῶνες, & cre-

a) *Pro Vallo ipso.*

& creberrimè Latino ritu θώρακες, sive θωρακία *Loricæ* aut *Loriculæ* dictæ.

Majores has tenuerunt, & paulum modo vetustiores muri nostri Europæi habent, idque cum distinctione ista pinnarum. (*a*) Hodie omitti placuit pinnas, ob infirmitatem, etsi Loricas tenemus, & nostro verbo *Parapettos*. Hæc in humili vallo fuit paulo humilior, grandiuscula in altiore.

3. *Cervi*.

Tertia Valli pars, *Cervi*. Non ii quidem in omni vallo erant. (*b*) Et sunt ramosi trunci arborum, in faciem & similitudinem cornuum cervi: atque ii firmiores alias, alias infirmi. Isti teneriores & infirmi, *Cervoli* dicebantur, verbo diminuente.

Utebantur (*c*) his in vallo struendo, ad terram coercendam adstringendamque, identidem interjectis. Nos hodieque facimus: quod tamen, ubi legitimus densusque cespes, vix opus. Et minorum hic usus: majorum diversus, & ferè duplex. Recepissimus iste, ut truncos illos firmiores in terram depangerent, & varie sererent, itineri impediendo aut ob-

(a) *Lorica quid hodie*. (b) *Cervi quid*. (c) *Horum usus*.

ſtruendo. Fuere foſſæ & valli, & ante ea Cervi iſti. Amburi ſolebant, ad robur & duritiem, & ſimul acumen, ut in ſudibus præuſtis. Atque is prior uſus, & creber: alter, qui in Cæſare, rarior; ut eminerent in exteriore vallo, inſerti inter loricam ligneam & aggerem ipſum, & ſimplicis coronæ in modum, ſicque aſcenſum hoſtium tardarent. Agreſtes noſtri ſpineas ejuſmodi projecturas in loricis terreis eidem fini uſurpant.

In Virgilio (*a*) *Cervi* etiam leguntur; ſed pro arborum truncis longioribus, iiſque furcatis, quibus tranſverſa tigna injici poſſent, ad ſuſtinendum. Fit in tuguriis, & rudi opere ruſticorum.

4. *Turres*.

Pars Valli quarta, *Turres*, quæ toti operi circumdatæ, intervallo inter ſe pedum 80. Atque hæ diverſæ turres erant ab iis, quas poſtea dicam, mobilibus: (*b*) fixæ enim iſtæ, & minus operoſæ, minuſque etiam altæ. Julianæ ſane crebræ fuerunt; & calculus evincit, fuiſſe in 11. milliarium ambitu ad 687. Quid in ambitu exteriore 14. milliarium?

IN-

(a) *Cervi Virgilii*. (b) *Turres ligneæ ſtabiles*.

INTERIOR MUNITIO.

Ea comprehenſa eſt in latitudine pedum 400. ab oppido caſtra verſus, & habuit has partes: 1. *Foſſas*. 2. *Cippos*. 3. *Lilia*. 4. *Stimulos*.

1. *Foſſæ*.

Foſſæ (*a*) fuerunt tres. Prima, ſub ipſum oppidum ad radices collis, pedum 20. directis lateribus. Ab hac pedum 400. ſpatio, duas iterum foſſas duxit, ſub ipſis caſtris. 15. pedes latas, eadem altitudine. Ex duabus autem iſtis ultimis, alteram interiorem, campeſtribus ac demiſſis locis, aqua ex flumine derivata, complevit.

2. *Cippi*.

Totum deinde illud ſpatium 400. pedum varie fuit impeditum. (*b*) Primo *Cippi* ibi defixi. Nam *truncis arborum, aut admodum firmis ramis, accifis, atque horum delibratis* (melius *dolabratis*) *ac præacutis cacuminibus, perpetuæ foſſæ quinos pedes altæ ducebantur: huc illi ſtipites demiſſi, & ab infimo revincti, ne revelli poſſent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter ſe atque impliciti: quo qui intraverant, ſeſe* I 6 *ipſi*

(a) *Foſse tres*. (b) *Cippi Cæſaris*.

ipsi acutissimis vallis induebant. Hos Cippos *appellabant*. Hæc Cæsar.

3. *Lilia*.

(a) *Ante Cippos obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim angustiore ad summum fastigio* (immo, *ad infimum*; scrobes nempe ita factæ, ut patula rotunditate, paulatim angustarentur coirentque ad imum) *Huc teretes stipites, feminis crassitudine ab summo præacuti & præusti demittebantur; ita ut non amplius 4. digitis ex terra eminerent. Simul confirmandi & stabiliendi causa singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur*, (Ex tribus ergo illis pedibus altitudinis tertius ab immo deperiit, terra aggesta ad stabiliendum stipitem, & circa eum stipata & exculcata) *reliqua pars scrobis, ad occultandas insidias, viminibus ac virgultis integebatur*. (ut summam oram foveæ texerint, ei superstrata: immo & herbidus cespes super ea virgulta, ad magis occultandum stylum, qui etsi 4. digitos eminebat, tamen facilè hac tali materie celabatur) *Hujus generis octoni ordines juncti, ternos inter se*

(a) *Lilia a Cæsare descripta*.

ſe pedes diſtabant. (a) *Id ex ſimilitudine floris*, Lilium *appellabant*. Aſpicit ſimilitudo totam foveam ſuperne expanſam, jacentemque in orbem, cui medius deinde ſtipes inſeritur: atque id eſt velut Lilium patens, cum ſtamine ſuo aut ſtylo. Feſtus id *Cæcum vallum* dixit. Alii paſſim *Stylos* vocant.

4. *Stimuli.*

Quartum in hac area opus, (b) *Stimuli*. Non enim contentus Cæſar dupliciter impediſſe iter, hos quoque addidit; & *ante Lilia taleæ pedem longæ, ferreis hamis infixæ, totæ in terram infodiebantur; mediocribuſque intermiſſis ſpatiis, omnibus locis diſſerebantur: quos* Stimulos *nominabant*. Et notandum, totum opus per gradus creviſſe, primo minoribus Taleis, mox majoribus Liliis, maximis denique Cippis: creviſſe dico, aſpectu eorum qui invaſiſſent.

EXTERIOR MUNITIO.

Munitio exterior fuit eadem, facies modo diverſa; & hæc hoſtem ſpectavit, ut illa oppidanos. In hac ergo tot iterum Foſſæ, Vallum alterum, Turres, denique Cippi, Lilia, Sti-

(a) *Cur Lilium dictum*. (b) *Stimuli*.

Stimuli: omnia hic, in aucto ambitu, auctiora.

Tale opus Cæsar 10. legionibus haud longe supra 30. dierum spatium fecit. [*a*] Exitus quidam ad frumentationes, pabulationes, aquationes, aliosque usus relicti in castellis. Nam in ea circumvallatione 23. castella, id est, parva quædam castra fuerunt, in his cohortes aliquot militum, & velut corpora, contra vim & incursum. (*b*) Inter exterius & interius vallum fuit intervallum 954. passuum, propemodum milliari uno, ut scilicet equi laxius haberentur, & pabulum etiam iis esset: tum denique ob calones, lixas, & id genus, quos probabile multos fuisse. Sic Vallum interius habuit ambitu 11. milliaria, exterius 14.

DE AGGERE.

Clausum habemus hostem, nondum oppugnatum. Vt id fiat, Opera alia struenda sunt: in primis AGGER. (*c*) Is fuit terreus quidam, & alia materie mixta, mons & elevatio; quem paulatim versus urbem producebant & attollebant, ut ex alto pugnarent, & *Turres* ibi constituerent, sed

[a] *Exitus ad castella*. [b] *Distantia utriusque valli*. [c] *Agger quid*.

sed & *Tormenta*. (*a*) *Agger* vocabatur ab ipsa re; quia aggerebant & cumulabant: posterior ætas *Aggestum* dixit, sed & alio genere *Aggestus*. (*b*) E terra, lapide, ligno congeriem struebant. Virgulta etiam & fasces maxime hic usui, sive ad implendum & attollendum, sive ad ligandum. Itaque & *Aggeris* voce, hæc sæpe intelligebant. Immo videbatur vix strui sine istis. Arbores quoque requirit Agger, non ob virgulta solum, & tenuja ramorum, sed ob ipsos truncos: quia illa in mediam molem stipabant, hos & ad latera applicabant, firmando & coercendo. Struebant enim latera, & cancellatim tignis directis transversisque varie ligabant. Unde *Stellatos axes* vocat Lucanus, quod transversi & decussati radiorum aut stellarum aliquam faciem referrent.

Aggeres vulgo (*c*) alti, & id fere pro muris, in quos struebantur; nam æquare aut superare debebant: & sepe muris plane admoti sunt, ut e propinquo pugnarent. Apud Cæsarem legimus Aggerem altum pedes 50. latum pedes 300. In oppugnatione Massadæ, castelli Judææ, situ & ope-

[a] *Cur sic dictus*. [b] *Materia ejus*. [c] *Altitudo*.

opere mirifice muniti, Agger erectus fuit, cujus altitudo 310. cubitorum.

Admovebant (*a*) autem muris paulatim & progrediendo. Nam latera vinciebant claudebantque lignis: sed antrorsus & urbem versus pars ea manebat aperta. Aggerebant igitur paulatim & promovebant, in fossas ipsas; denique ad muros. Dum id fieret, nihilominus Turres in aggere impositæ, quæ administrantes aut operantes tuebantur: sed eæ quoque cum aggere paulatim procedebant. Scite tergum & cauda aggeris humilior fuit, & in clivum, frontem versus, assidue ivit. Qua in re interdum factum, ut Agger, si parum firmatus aut densatus, prolaberetur in fossas. Sed cavebant scilicet, & virgultis aut lapidibus identidem adfirmabant.

De Turribus mobilibus.

In Aggere (*b*) *Turres*, & statim ab eo structæ, immo & tunc, cum is nondum perfectus; & tutelæ operis ministrorumque causa imponebantur. Vineæ enim primum factæ, ut sub iis commeare miles & aggèrere posset: sub eas (id est, altius quam eæ) ipse Agger, (*c*) & in eo denique

[a] *Ad muros promotio.* [b] *Turres.* [c] *Aggeri imposita.*

que Turres. Hæc igitur statim structæ, sed paulo ab urbe longius, & ne tela vitiarent aut impedirent: Gallis, Indis, Barbaris ignotæ, & stupori erant, qui divinum quid esse rati. Enimvero (*a*) apud Græcos, aut certe Siculos reperta primum res. Ideo caute capiendus Athenæus, qui non dicit, Diadem primum reperisse turres *ambulatorias* simpliciter, sed τοὺς φορητοὺς πύργους, id est, eas quæ circumferri poterant, solutiles: [has forte Appianus vocat ἐπτυγμένους, *plicatiles*; quia per partes scilicet tollebantur, ponebantur, reponebantur: nec enim ad illas, quę pegmatum modo deprimebantur attollebanturque per cochleas, puto respexisse Appianum.] Nam simplices *ambulatoriæ*, aut *subrotatæ* sane jam ante inventæ in Sicilia. Hæc igitur inventio non ipsarum Turrium [fixæ enim illæ jam diu innotuerant, in oppidis, in castris] sed *mobilium*, & quæ rotis agerentur.

Agebantur [*b*] rotis ad minimum 4. sed & 6. aut 8. etiam subditas, prout turrium modus esset, legimus. Et oportebat sane humum æquabilem densamque huic rei esse. Actæ igitur ro-

[a] *Turrium inventio*. [b] *Turres ut promotæ*.

tices dicuntur, plerumque plura in turribus, ut defensores plures imponerent, tum ut Tormenta, sed non maxima, Scalas, Pontes, & talia ad invadendum.

Frontes harum turrium ferratæ erant, (*a*) munimen contra ignes. Cum enim præcipuum in eas remedium & repugnatio esset, per jacula ignita, faces, malleolos, murices; repertum, ut totæ ferro tegerentur, aut certe a triplici latere: sic enim stabiliores ob pondus, & igni incorruptibiles. Alia quoque materia turribus interdum circumdata, scilicet centones, coria, storeæ, & hæc de more.

De Pontibus.

Vulgatæ & notæ Pontium formæ apud Romanos; nos rariores aliquot dabimus. Et primo hanc, qua sæpissime usi in fluminibus transmittendis, (*b*) ponte e navibus facto. Bella inventio, & Eunapius scitissime depingit. *Lata jacentesque sunt naves, quibus fluvius jungitur. Sursum autem paulum in statione sunt, supra locum eum, ubi pontem facturi sunt. Atque ubi signum datum est, unam solam e navibus demittunt prono flumine ferri, jux-*

(a) *Munimina*. (b) *Pons navalis*.

juxta suam & amicam ripam. Ea ubi ad locum jungendum & ponti destinatum venerit, corbem plenum lapidibus in flumen jaciunt, alligatum fune quodam, velut anchoram; quo navis devincta juxta ripam consistit, & sternitur tabulis tignisque, quæ affatim ipsa navis vehit. Et statim ita ad finem descensumque in terram usque constrata est. Deinde vero aliam demittunt, paulo ab ea remotam, aliamque ab ista, donec in adversam ripam perduxerint pontem. Quæ autem hostili ripæ navis objacet, ea & turres habet, & portulam, & sagittarios, & catapultas. Sed Hispani ritu gentico, leviori etiam opera, [*a*] inflatis utribus incumbentes solent tranare; quod & Romani interim fecere: & Græci usi. Stramentis etiam & aridis sarmentis utres implerunt. Ita fiebat: Utribus junctis, lapides iis appendebant, quos velut anchoras demiserunt. Denique toti operi sarmenta cratesque injecerunt, & terram superstraverunt. Pontem simili junctura Romani voce Græca dixerunt Ascogephyrum, quasi *Pontem utrinum*. Sed usi ad hanc rem [*b*] & cuppis interdum,

[a] *Pons ex utribus*. [b] *Ex cuppis*.

dum, five inanibus vafis. Huc quoque refertur Pons ille nobilis, quem Julius Cæfar in Rheno ftruxit.

LIBER III.

DE TORMENTIS.

SEquuntur TORMENTA; & inter ea præit *Aries*, tum *Catapultæ* excipiunt, *Balliftæ*, & *Scorpiones*.

De Ariete.

Origo [*a*] *Arietis* vetus, fed parum certa, cum pars ad Græcos, & Epeum, pars ad Tyrios five Carthaginenfes referant: vel ipfa ratio aut natura commoftravit. Certe qui impetum facere in fores aut objectum aliquid vult, cubito id facit, aut pedis impulfu. Ab eo exemplo tignum in auxilium affumptum; & noftri protervi aut ebrioli in foribus perfringendis quotidie ufurpant. Ubicumque autem, fic dixere [*b*] a fimilitudine & reciprocatione ictus arietini. Dixit deterior ætas *Carcamufas*, a fono fortaffis. Eadem

(a) *Origo Arietis*. (b) *Nomen unde*.

dem autem ſequens etiam *Cancrum*, an a ſimilitudine aliqua fabricæ? an quia identidem retro iret?

Aries iſte non uniformis aut ſimplex, ſed [*a*] *triplex* fuit. Eſt [*b*] *Rudis* & a prima inventione, quem manibus lacertiſque validi homines ſuſtinent & agunt. [*c*] Eſt *Compoſitus*, qui trabem quoque alteram jungit & ſtatuit, a qua pendulus vi majore, conatu leviore libratur. Hic in plurimo uſu, & inter Romanorum opera ex profeſſo Joſephus deſcripſit. [*d*] *Eſt*, inquit, *Aries trabs prægrandis, quæ malum navis adſimilat.* [Immo ex ipſis malis navium interdum lecta & adſumpta; genus vero abies vel ornus: longitudo 80. pedum, Vitruvius & Græci formant pedum 106. immo & 120.] *Is ſolidatur in capite gravi ferro, in arietis formam, unde & nomen adſumpſit.* [Caput arboris ferro tegitur, & affigitur laminis paulo longius: antrorſus in acumen producitur, quod *Cornu* Hegeſippus dixit, Græci ἐμβολὴν, ſive *Roſtrum*; iidem communius & κεφαλὴν, ſive *Caput*, ſicut Latini: & fuit interdum trifidum, quatrifidum in

(a) *Aries triplex*. (b) *Rudis*.
(c) *Compoſitus*. [d] *Deſcriptus & declaratus*.

in mucrone, ut solent navium rostra Finis (*a*) & opus præcipuum Arietis fuit, cum grandiores firmioresque lapides, more prisco, muris inderentur, juncturas penetrare ac findere, & lapides emoliri.] *Dependet medius, funibus suspensus ex alia trabe*, (vel etiam catenis) *velut trutina; quæ trabs tignis utrimque firmis munita est & fulta. Repulsus porro magna virorum manu retrorsum*, (quantam scilicet admittebat longitudo; sed recens manus manui succedebat, eratque perpetuus is ictus) *iisdemque antrorsum statim & cum impetu reflectentibus, quatit muros prominulo ferro.* (*b*) *Neque est ulla turris tam valida, aut mœnia tam lata, quæ, ut primas maxime plagas tulerint, sustinere & subsistere assiduas eas possint.* Ideo Diaconus *Exterminatorium instrumentum* dixit: quia is admotus signum erat perdendæ urbis: uti hodie mos, aut lex est, durius in eos consuli, qui tormenta expectarint: sic olim qui arietem. Circa hunc Arietem compositum alius etiam erat labor & cura: Nam & cratibus tegebant, & coriis, contra jactus aut ignes. Etsi pro his tegumentis receptum etiam, ut soli-

(a) *Finis arietis.* (b) *Vis ejus.*

ſolida teſtudine totus Aries tegeretur: atque ea forma eſt tertia, (*a*) *Teſtudo arictaria*, vel *Teſtudo aries* dictus. Hunc quoque Carthago reperit.

Aliud inſtrumentum ad muros diruendos deſcribit Athæneus, quod (*b*) *Terebra*, Græcis τρύπανον dicitur. Eſt autem gladii aut mucronis quedam ſimilitudo, quo muros perfodiebant. Romani ea non uſi.

De Catapulta.

Duplex inſtrumentum priſcis, quo in hoſtes emitterent & jacularentur: altero, tela vel grandiores ſagittas; altero, lapides & ſaxa. Id prius *Catapultam* dixere, poſterius *Balliſtam*: alji poſtea confuderc.

Catapulta Græce dicitur καταπέλτης, ἀπὶ τῆς πέλτης, id eſt, (*c*) *ab haſta & jaculo*. Erat autem machina, quæ tela & ligna jaciebat, quamquam alij & pro inſtrumento ſaxi-jaculo ponant: Nam vox Catapultæ paulatim in deſuetudinem venit, & pro ea *Balliſtam* dixere, quæ antiquis non niſi ſaxa jecit. Repertam (*d*) Catapultam a Syris, refert Plinius: Græci Siculis adſcribunt.

Fue-

(a) *Teſtudo arietaria*. (b) *Terebra*. (c) *Catapultæ nomen*. (d) *Origo*.

Fuerunt (*a*) duplices Catapultæ: *Majores*, & *Minores*. Ille, quæ telum fere 3. cubitorum emitterent; istæ, quæ dimidiatum. Telum illud *Trifax* dictum. Græci vero minores Catapultas vocant τρισπιθάμους ὀξυβελεῖς, quia tela 3. spithamarum, id est, 36. digitorum jaciebant. Interdum tamen & machinæ, & tela grandiora, immo non tela, sed tigna, & asseres 12. pedum, immo 12. cubitorum, & ad stadii spatium jaciebant. Nihil ergo mirum, si plures homines simul penetrarint.

Formam (*b*) Catapultæ ex ligno, ferro, nervo fabrefactam ita describit Ammianus: *Ferrum inter axiculos duos firmum compaginatur & vastum, in modum regulæ majoris extentum, cujus ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet stylus, extensius recto canalis angusti meatu cavatus, & hac multiplici chorda nervorum tortilium illigatus, eique cochleæ duæ ligneæ conjunguntur aptissime; quarum prope unam assistit artifex contemplabilis, & subtiliter apponit a temonis cavamine sagittam ligneam, spiculo majore conglutinatam. Hocque fa-*

K *cto*,

(a) *Eæ duplices*. (b) *Forma Catapultæ*.

cto, hinc inde validi juvenes versant agiliter rotabilem flexum. Cum ad extremitatem nervorum acumen venerit summum, percita interno pulsu a ballista ex oculi avolat, interdum nimio ardore scintillan.

De Ballista.

Priscis Ballista semper lapidem jecit, nec aliter ante Cæsarem legas, etsi posteriores variant. [*a*] Græcanica autem stirpe videtur vox, *ἀπὸ τοῦ βάλλειν a jaciendo*; & ideo *Ballistam* gemina consonante, vel potius Ballistram scribi melius. Sed quamquam ab iis vox, ipsi vix ea usi; & dicunt (*b*) λιθοβόλους, πετροβόλους, πετροβολικὰ ὄργανα: communiter magis ἀφετήρια ὄργανα, itemque μάγγανα, aut μαγγανικά. *Manganum* sane communiter *Machina*, sed huc transfertur ad violentissimam machinarum. Posterior ætas etiam *Mangam* appellavit; sed leguntur etiam in avorum aut proavorum historiis, *Mangonella*, *Mangonalia*, *Mangatella*. Item *Bibliam petrariam*, & *Petrariam* simpliciter Ballistam dici notum est.

Jaciebant vulgo, & minoribus Ballistis, (*c*) lapides fere centenum pondo:

(a) *Ballistæ etymon*. (b) *Nomina*.
(c) *Ballistæ vis quanta*.

do: atque eo ſenſu Lucillo ipſa *Balliſta centenaria* dicitur. At majoribus amplius jaciebant, & vel talenta tria; id eſt, pondo 360. Noſtra iſta fulminea hodie non capiunt aut pervehunt hoc pondus. Igitur non ſolum contundebant, ſed diffringebant omnia & disjiciebant. *Tanta autem hujus tormenti vis erat* (ſcribit Hegeſippus) *ut percuſsus unus ex ſociis Joſephi, qui propter adſtaret, comminuto capite rueret, & occipitium ejus uſque ad tertium ſtadium excuteretur. Mulier quoque alvo gravis, percuſsa uterum, ſupra dimidium ſtadii de intima ſede genitalis ſecreti excuteret infantem.* (*a*) Non ſolum rotundos lapides iſtis jaciebant, ſed enormes & ſepulcrales, immo & molares, quibus domos & edificia confringerent, & quidquid incidiſſent. Etiam equorum hominumque cadavera jaciebantur, ſtercora fœtoreſque alii; ſed & plumbei globi emiſſi, ferrum candens, metallum fuſum. Quin muros ſive turres concutere iis ſolebant; & in pugna interdum utebantur.

Formam Balliſtæ ſatis ubertim Am-

K 2 mia-

[a] *Uſus.*

mianus tradidit his verbis : (*a*) *Dolantur axes duo quernei vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbos: hique in modum serratoriæ machinæ conectuntur, ex utroque latere patentius perforati: quos inter, per cavernas funes colligantur robusti, compagem ne dissiliat continentes. Ab hac medietate restium stylus exsurgens obliquus, & in modum temonis jugalis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius tolli possit & inclinari; summitatique ejus unci ferrei copulantur, e quibus pendet stuppea vel ferrea funda: cui ligno fulcimentum prosternitur ingens cilicium, paleis confertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum super congestos cespites, vel latericios aggeres. Nam muro saxeo hujusmodi moles imposita, disjectat quidquid invenerit subter, concussione violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ imposito, quaterni altrinsecus juvenes repagula, quibus incorporati sunt funes, explicantes, retrorsus stylum penes uncinum inclinant: itaque demum sublimis astans magister, claustrum, quod totius operis continet vincula, rescrat malleo forti per-*

(a) *Ballistæ forma descripta.*

ti percussum. Unde absolutus ictu voluceri stylus, & mollitudine offensus cilicii, saxum contorquet, quidquid incurrerit collisurum. Et Tormentum *quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur:* Scorpio *autem, quoniam aculeum desuper habet erectus.* Cui *etiam* Onagri *vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod asini feri cum venatibus agitantur, ita eminus lapides calcitrando post terga emittunt, ut perforent pectora sequentium, aut diffractis ossibus capita ipsa displodant.* In tota hac paratura duo adnotanda, de *Nervis*, & *Fundæ*.

Nervi (*a*) ad omnia hæc tormenta maxime requirebantur: secundo *Capilli*, si copia eorum non esset. Nam tormenta nihil prosunt, nisi funibus nervinis intenta. Equorum tamen setæ de caudis & jubis utiles, indubitanter vero crines fæminarum: illi enim cum tenues sint, longi, multo oleo perfusi, cum plectuntur, vires & intentionem validam accipiunt, ut nec dissonent multum a robore nervorum. Historiæ etiam passim de hoc capillo. Carthaginenses obsessi ad catapultarum intentiones raserunt

 fœmi-

(a) *Nervi ad tormenta necessarii, & Capilli.*

fœminas, aliorum crinium inopia. Romani idem fecere: Nam in Capitolii obſidione, cum nervorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines ſuos viris obtulere; & ob hanc memoriam *Veneri calvæ* templum ſtructum fuit. Idem de mulieribus Salonenſibus apud Cæſarem, de Aquilejenſibus apud Capitolinum legimus.

Funda, (*a*) quæ in Balliſta ſive Scorpione ponitur, ſtuppea aut ferrea, receptaculum lapidis fuit, & in qua firmaretur. Et ideo ipſæ Balliſtæ ſive Monangones a nonnullis *Fundæ* vocantur, Græcis σφενδόναι, quas rectiſſime Hieronymus *Fundibala* vertit; ita enim illo ævo dixerunt.

De Scorpionibus.

Scorpiones Balliſtis jam dictis vicini, ſed tamen diverſi ab his & Catapultis. Deſcribit Tertullianus: (*b*) *Scorpio ſpiculum & fiſtula eſt, patula tenuitate in vulnus & virus, qua figit, effundit.* Vegetius *Manuballiſtas* ait vocari Scorpiones. Vir unus dirigebat, & utebatur, ideo non magni fuerunt. Ut illi ergo parvi, ſic proportione & foramina illa ac cavi.

De

(a) *Funda.* (b) *Scorpio quid.*

De Muris veterum.

Ut plene & firmiter noscatur Tormentorum vis, (*a*) *Muri* Veterum sunt noscendi. Hos enim quatiebant & diruebant Arietes illi & Ballistæ; hos sub Musculis aut Vineis deruebant: & nesciemus quo robore ii aut viribus? Caligat omnis machinalis & oppugnatoria ista res, nisi hæc illustratur.

Muri Veterum validi & operosi fuerunt, *Firmi*, *Magni*, *Alti*.

De *Firmitate* sic Vegetius: (*b*) *Murus ut numquam possit elidi, hac ratione perficitur. Intervallo pedum vicenum interposito, duo intrinsecus parietes ædificantur: deinde terra, quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, vectibusque densatur; ita ut a muro primus paries parum inferior, secundus longe minor ducatur, ut de plano civitatis, ad similitudinem graduum, quasi clivo, molliusque ad propugnacula possit ascendi. Quia nec murus ullis potest arietibus concuti, quem terra confirmat; & quovis casu destructis lapidibus, ea quæ inter parietes densata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obsistit.* (*c*) Paulo firmiorem dat Vi-

(a) *Muri noscendi.* (b) *Murus firmus.* (c) *Alius.*

Vitruvius: *Interiore parte substructionis, fundamentum, distans ab exteriore introrsus amplo spatio, constituendum est; ita ut cohortes possint, quemadmodum in acie, instructæ ad defendendum supra latitudinem aggeris consistere. Cum autem fundamenta ita distantia inter se fuerint constituta, tunc inter se alia transversa, conjuncta exteriori & interiori fundamento, pectinatim disposita, quemadmodum serræ dentes solent esse, collocentur.*

Jam quod (*a*) *Magni* & *Alti*, ab exemplis aliquod videamus. Appianus scribit: *Pyræi muros Athenis* (*Periclis opus*) *altitudine fuisse* 40. *circiter cubitorum*, *sive pedum* 60. *saxo quadrato exstructos*. Thucydides de iisdem: *Latitudine fuisse tanta, ut duo currus juncti inter se, vel obvii, per murum transirent: introrsus autem neque cæmentum, neque lutum interpositum, sed junctos & coagmentatos grandes lapides, qui secti quadratique essent, eorumque exteriora ferro & plumbo revincta*. Dio Cassius: *Byzantii veteris muros fuisse firmissimos, quorum frons exterior grandibus lapidibus constructa, qui crassi* 4. *pedes erant, lato ferro aut ære inter se vincti*. Herodianus addit: *Adeo*

---

[a] *Muri magni & alti*.

Adeo tenui & inconspicua junctura, ut nemini compositum opus, sed ex uno perpetuoque lapide videretur. Voluerunt ergo muros altos, contra turres, machinasque ligneas ad ascensum. Nam muri quamdiu super eas, tuti erant ab hac pervasione. Firmi igitur, contra Arietes: Alti, contra Turres.

Inter artes munitionum hodie habemus, flexus & sinus (*a*) in muris facere, ut pateat ad ictus accedens hostis: id a veteribus & Vegetius prodit: *Ambitum muri directum veteres duci noluerunt, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus clausere urbes: propterea, quia si quis ad murum tali ordinatione constructum vel scalas, vel machinas voluerit admovere, non solum a fronte, sed etiam a lateribus, & prope a tergo, veluti in sinum circumclusus opprimitur.*

Sed & προτειχίσματα quædam habuere, sive (*b*) *Antemuralia*; quæ fuerunt quasi loriculæ, ante præcipuum murum ductæ. Nec solum loriculæ istæ, sed veri magnique muri plures ducti, ut uno diruto aut capto, alter & alter superessent. Lubet exem-

(a) *Muri in sinus ducti.* (b) *Antemuralia.*

exempla duo dare splendoris atque operis prisci. Prius ex Appiano, de Carthagine, quæ à Romanis capta & diruta. (*a*) *Murum*, ait, *fuisse triplicem, quorum quisque altus 30. cubitos esset, absque loricis & turribus. Quæ turres 200. pedum spatio inter se distabant, & 4. contignationes singulæ habebant. Ipsi muri fornicati, & capaces: & duplici quasi contignatione facti; in quorum parte ima elephanti 300. stabulari poterant, & adjunctæ iis cellæ ac repositoria ad cibos: super eos 4000. equi, item cum receptaculis pabuli hordeique. Viris ipsis ibidem diversoria & habitacula, peditibus* 20000. *equitibus* 4000. *Atque hic bellicus apparatus in solis mœnibus erat*. Alterum ex Josepho, de Hierosolymis, superba & valida urbium, quas historiæ celebrarint. *Murus* (*b*) *triplex erat; exterior altus* 20. *cubitos, loricæ ejus ternos, pinnæ binos: in totum* 25. *Lapides in eo plerique* 20. *cubitos longi, &* 10. *lati. In muris turres erant, quæ super ipsos eminebant cubitis* 20. *atque eadem erat latitudo. Hæc omnia solida, & iisdem lapidibus, quibus muri, structa. At super hanc turrium alti-*

(a) *Murus Carthaginis*. [b] *Murus Hierosolymitanus*.

altitudinem cubicula & cœnacula erant, & cisternæ, & lati ad hæc omnia gradus. Ejusmodi turres erant in eo muro 90. intervalla autem cubiti 200. inter singulas. Adde turres & portas, fiet ambitus circiter 6. milliarium) *Murus ipse, in quo erant, in colle fuerat conditus, atque is collis eminebat ad cubitos 30. Mirabilis & lapidum moles: non enim ex latere vulgari, aut saxis, quæ homines ferrent, structæ erant, sed e candido marmore: quodque saxum 20. cubitis longum, 10. latum, 5. altum. Ita autem juncta erant, ut unum saxum omnia viderentur, sed manu artificum in angulos & figuras divisa*. Hæc Josephus.

Qui, & ubi Machinas fecerint.

De *Machinis* & *Tormentis* pleraque dicta, nondum *a quo*, *quibusve*, & *ubi* ea facta.

Milites (*a*) ipsi pleraque fabricarunt: sic tamen, ut certi iis mixti, qui fabrilem omnem artem scirent. Hi tales præformabant dirigebantque opera, etsi milites quoque vulgo adjutarent. His caput unum, & operibus curator exactorque, qui *Præfectus fabrum* nominabatur. Plutarchus ἔπαρχον τῶν τεχνιτῶν appellat. Hi igi-

[a] *Milites ipsi fabricabant.*

tur cum valida illa manu militari, subito opera pleraque destinabant, & in loco faciebant. Usi interdum & provincialium auxilio, eorumque ad materiem subvehendam jumentis. Sic Sylla cum Athenas obsideret, & mirifica opera moliretur ad Pyræum, 10000. jugorum mularium habuit, quæ supportarent ad hunc usum. Sed & in agmine ac via horum opera, cum machinas aliquas secum ferrent. Conquiri igitur hæc talia & præparari interdum jam ante solebant, alias non solebant, & in loco, pro copia, parari.

LIBER IV.

DE TELIS.

TEla, (a) quorum usus in oppugnando aut repugnando, duplicia: *Lapides*, aut *Ligna*. Illos dupliciter iterum mittebant, aut *Manu*, aut *Funda*. De manuario jactu parum est, & natura ac mos docent: nec moneri aliud opus, quam plerosque

(a) *Tela duplicia*.

rosque veterum usurpasse. Sed de *Funda*, is accuratior, & explicandus est.

De Funda.

Funda (*a*) Latinis dicta, quod ex ea fundantur lapides. De inventione variant. Plinius Phœnicibus tribuit, Strabo Ætolis, Communis opinio Balearibus.

Materies (*b*) Fundæ triplex: *Prima* Melanchræna, quod est spartum, cujus copia in Hispania, estque junci acuti species: atque eo nomine linum & carnabin etiam comprehendimus. *Altera*, pili, vel setæ. *Tertia*, nervi. Forma (*c* talis: Funiculus in medio latior, ovali forma, & paulatim in strictius abit. At medium & fundus, ut sic dicam, fundæ circinat. Rotabant enim circum caput, & vires ita dabant; ter, ut videtur, ex arte aut more.

Duo Fundis missa, *Lapides* & *Glandes*. Lapides (*d*) jaciebant minæ pondere, nempe drachmarum 100. Hinc Cæsar dicit *Fundas librales*. Ad hos lapides, & ut frequentare possent ictum, sacculos pelliceos ferebant iis im-

(a) *Fundæ origo*. (b) *Materies*. (c) *Forma*. [d] *Fundis missi Lapides*.

implendos; magis expedite, quam ut ſinu etiam præ ſe ferrent, quod in lapidibus quoque factum. Telum alterum (*a*) Glandes, atque eæ e plumbo, ideo μολιβδίδες Græcis, & *Plumbeæ* ſimpliciter Spartiano. *Sphærulas* vocat incertus apud Suidam ſcriptor. His inſcribi aliquando ſolere, & occulte ſic ad hoſtem mitti, legitur, ut omnia, quæ gererentur, hoſtes ſcirent. Appianus ad iſtam rem teſſeras plumbeas quaſdam adhibet. Revera autem non iſtæ communes glandes fuerunt, ſed tabellæ magis productæ, & huic rei aptatæ.

Funda variis gentibus in uſu, (*b*) quia prompta, iteratu facilis, tum etiam quia longe & fortiter feriret. Nam ſæpe adverſum bellatores caſſidibus, catafractis, loricisque munitos, teretes lapides de funda vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus graviores; cum membris integris lethale tamen vulnus importent, & ſine invidia ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat. Ergo per ipſa arma interfecit, etſi ſine ſanguine; quia contuſio plerumque & confractio ex ictu lapidis. Glans tamen profecto penetrabat. Quod cum ita ſit, telum tamen

[a] *Glandes*. (b) *Fundæ vis*.

men hoc parum honeſtum habitum, & junioribus aut vilioribus aſſignatum. Itaque ipſi Romani raro uſi, inter Auxilia habebant.

Præter communem illam Fundam, quæ vulgo in uſu, fuerunt etiam diſtinctæ quædam ſpecies; (a) ut *Achaica*, *Ceſtroſphendonis*, *Fuſtibalus*. De Achaica ſic Livius: *Itaque longius certiuſque & validiore ictu, quam Balearis funditor* (loquitur de funditoribus ab Ægio, Patris, & Dymis accitis) *eo telo ſunt uſi*: (b) *& eſt non ſimplicis habenæ, ut Balearica & aliarum gentium funda, ſed triplex ſcutale crebris ſuturis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans, ſed librata cum ſederit, velut nervo miſſa excutiatur*. Habena autem, Græcis κῶλον, *Amentum* Latinis, hoc loco *Scutale* dicitur, quia pars ea fundæ, cui lapis imponitur, quaſi ſcuti formam palam refert. (c) *Ceſtroſphendonem* idem Livius deſcribit; ſed tenebroſa illius deſcriptio lucem accipit ex Suida, ſic enim apud hunc aliquis: *Novum hoc inventum bello Perſico. Ipſum ſpiculum bipalme fuit, tubulum habens æqualem mucroni*. Huic

(a) *Fundarum ſpecies*. [b] *Achaica*. [c] *Ceſtroſphendonis*.

Huic hastile ligneum insertum erat, longitudine spithamæ mensuram æquans, crassitie digiti. In hujus medium tres pinnulæ e ligno infigebantur, plane breves. Hoc in funda, quæ duo funalia imparia habebat, in medio utrorumque, amento leviter & ut solvi posset ligatum, imponebatur. Tum igitur in circumactione fundæ, intentis funalibus manebat; cum vero alterum solveretur in emissione, excidens amento suo, velut glans e funda ferebatur, & cum impetu incidens, quidquid incurrisset valide lædebat. Tertium Fundæ genus, (*a*) *ustibalus*. Vox est novitii ævi: appellatur ita funda fusti alligata, quo incusso, lapis scite & robuste emittitur. Et qui eo utuntur, *Fustibalatores* dicti, non *Fundibalatores*; nam *Fundibalus* diversus ab hoc. Antiqui has vocabant *Fundas libriles*, & *Librilia*, quasi quæ lapides libræ pondo emittant: *Libratores*, qui iis utuntur. Ita Vegetius descripsit: *Fustibalus fustis est longus pedibus 4. cui per medium ligatur funda de corio, & utraque manu impulsus, prope ad instar Onagri dirigit saxa.*

De

(a) *Fustibalus*.

De Jaculis Rudibus.

Jacula (*a*) duorum sunt generum. *Rudia* & *Ferrata*. *Rudia* appello, quæ simplici ligno constabant, non alia materie ad lædendum. In eo genere *Sudes*, & *Faces*.

Sudes (*b*) est lignum in capite acutum leviter, & igni duratum. Vetus id telum, & plerisque gentibus sic usitatum. Sed tamen meliore etiam ævo, & in legitimis bellis usurpatum.

Faces, (*c*) non adustæ, sed urentes quædam hastulæ, e picea, tæda, larice, & si quod tale genus. Obvium & populare fuit hoc telum.

Huc quoque referuntur (*d*) *Præpilata missilia*, quæ sine ferro, nec aliud quam pilæ instar, obtuso acumine, rotunda. *Præpilare* enim Ammiano non aliud videtur, quam *Præjaculari*: etsi *Pilare* idem usurpat pro *prædari*, *vacuare*. Aliter Servius, cui *Pilare*, est *cogere*, *premere*: & ita interpretatur *Pilatum* agmen, *densum*.

De Jaculis Ferratis.

Jacula *Ferrata* pluria & multigenera sunt, nec alia in re fœcundius Mar-

---

(a) *Jacula duplicia*. (b) *Sudes*. (c) *Faces*. [d] *Jacula præpilata*.

Martialia ingenia luserunt. Nos crebriora quædam tangemus:

(*a*) 1. *Hastam*. 2. *Lanceam*. 3. *Verutum*. 4. *Gesum*. 5. *Tragulam*. 6. *Securim*, & similia.

1. *Hasta*, (*b*) Græcis δόρυ. Etsi commune fere id nomen est, & in plura valet; diciturque tam de grandi illa, qua cominus utuntur, quam de leviore, quam eminus jaculantur. Simile in Lancea & Conto, in Sarissa & Pilo. Ab Hasta dicti *Hastati*, jaculatores olim in legionibus.

2. Alterum nomen communius, (*c*) *Lancea*, Græcorum λόγχη. Et est Hispanica vox, ut Varo & Agellius testificantur; Gallica, ut Diodorus. Sed potest esse Hispanica stirpe, in Galliam tamen post traducta, uti & in Latium ipsum. Vox quidem *Lanceare*, (*d*) quod est *jacere*, *mittere*, ipsis Hispanis Gallisque & hodie est in usu. Lucanus Lanceam pro Pilo usurpat, ut est profecto nomen jaculis commune. Hinc λογχοφόροι, bene redduntur *Jaculatores*: & sunt ista, quæ *Menaula* posterior & deterior ætas dixit. *Venablum*, seu *Venabu-*

(a) *Jacula Ferrata*. [b] *Hasta*.
(c) *Lancea*. (d) *Lanceare*.

bulum idem; unde & vox depravata videtur *Menaula*. Sunt quidem Lanceæ venatorum.

3. Tertium, sed magis strictum, (*a*) *Verutum*; cui nomen & formatio ab ipso Veru, quod refert. Itaque alii *Veruinam* dixerunt. Non nemo etiam *Veru*. Est spiculum tenue & longum; aptum forare. Σαύνιον, Græci *Vecutum* dicunt. Etsi Samnites primo & proprie usi, tamen & alii Itali. Livius levi armaturæ tribuit; sed veteri. *Hastæ velitares* haud longe iverunt ab istis, si non eædem.

4. (*b*) *Gesum*; alii, & sæpius Græci, *Gæsum* scribunt: vox ac tela peregrina videntur. Athenæus quidem Romanos petisse ab Hispanis vult; alii magis a Gallis. Est autem telum vel contus longe feriens: & grandius fuisse jaculum, etiam Festus indicat, cum vocat *grave jaculum*. Pastoricium telum Livius facit, & Silius.

5. *Tragula* (*c*) dicta quod scuto infixa trahatur. Hispani ea usi apud Livium: sed & Galli apud Cæsarem. Usi & Romani. Validum fuit telum, hamatum, forte ob etymon illud a tra-

(a) *Verutum*. (b) *Gesum*. (c) *Tragula*.

trahendo. Hoc telo Cotta tam validam plagam inferebat, ut percuſſum per loricam, per latera, transfigeret, & velut clavo terræ affigeret. Vegetius *Tragularios* vocat, qui ad manuballiſtas vel arcuballiſtas ſagittas dirigebant.

6. *Securis* (*a*) etiam eſt in hoc numero; nam & miſſilis fuit, etſi cominus pugnaſſe ea non nego. Sidonius Scythis, Horatius Rhætis tribuit: atque etiamnunc habent & ſic utuntur Bojemi, & vicini. Veteres item Galli. Securis ferrum craſſum eſt, & utrimque acutum. Hanc Franci in primo congreſſu jacere in hoſtem conſueverunt eo impetu, ut ſcuta perfringant, & ipſos ſimul interimant. Ipſum hoc telum eſt, quod *Haggones* (*b*) patria lingua, *Haecken*, Franci dixerunt, vel *Anconas*, ut apud Agathiam; & ſunt brevia tela, quorum pars major ferro obducta eſt, ita ut ex ligno aliquid præter manubrium, vix exſtet. In ſuperiori ferro tamquam hami utrimque ſunt, & deorſum vergunt. Non eſt plane *Hallebarda* (*c*) noſtra, etſi hæc poteſt inde nata eſſe. Suntne Græ-

(a) *Securis*. [b] *Haggones*. (c) *Hallebarda*.

Græcorum διβολια, *bipennes?* Iſtinc fortaſse originem habent *Martiobarbuli*, qui his telis ſcienter, & fortiter utebantur.

7. (*a*) *Aclis*, exiguum & teres quodam miſſile fuit, religatum lino vel loro, ut peractis vulneribus poſſet redire. Fere idem eſt Aclis cum (*b*) *Cateja*, quam ſic deſcribit Iſidorus: *Eſt genus Gallici teli, ex materia quam maxime lenta; quæ jactu quidem non longe propter gravitatem evolat, ſed quo pervenit, vi nimia perfringit. Quod ſi ab artifice mittatur, rurſus ad eum redit, qui miſit.*

De Amento.

Jacula alias manu ſola miſſa, alias loro revincta, & eo excuſso adjuta. Id dicebant (*c*) *Amentum*. Latini & *Nodum* vocant: item *Anſam*; unde *Anſatæ haſtæ*. *Habenam* etiam alii. Græcorum id inventum. (*d*) Fuit autem non aliud, quam lorum revinctum in haſta media circiter, quod manui deinde & primoribus digitis illigabant leviter, in emiſſu cum impetu ſolvendum. Et videtur plane eſſe Græcorum μεσαγκυλον: etſi teli certum genus Grammatici proponunt; cer-

[a] *Aclis.* (b) *Cateja.* (c) *Amentum.* (d) *Quid ſit.*

certe vix aliud, quam *telum amentatum*, possunt & debent explicare. Nam Græcis ἀγκύλη, *amentum* est, & ἀγκυλίζειν, *amentare* (a) proprie, etsi interdum pro *Jaculo* & *Jaculari* usurpant. Ante pugnam strictis illigatisque amentis ad digitos primores incedebant, prompti scilicet & parati. Contra, ubi ignavia aut metus, laxe ea habebant & solute: quod etiam in pluvia fiebat, & humor resolvebat.

Quia igitur amentum roborat & incitat hastam, inde Tertullianus metaphorice (b) dixit: *Amentavit sententiam*, id est, fortiter & serio edixit, & velut amento intorsit. Et *Amentata sententia*, apud Ambrosium. Inde *Hastæ amentatæ*, fortes & sic ligatæ.

De Sagittis, & Sagittariis.

Romanis ipsis ab antiquo vix fuerunt *Sagittæ*. Sed post Punicum bellum secundum creberrime in Romanis castris Sagittarii; sed Auxiliares, non cives. In hoc numero maxime Cretenses, quos & excelluisse hac peritia certum est; & quidam (c) originem primam ad eos trahunt. Alii ad Persas;

(a) *Amentare*. (b) *Metaphorice*. (c) *Origo sagittarum*.

ſas; alii ad Scythas: & certe noſtrate lingua *Sagittare*, etiamnunc eſt *Schieten*, forſan a Scythis. Scythæ igitur inter inventores cenſentur, & celebratur Arcus Scythicus, cujus forma τῦ Σ. Græcorum. Sed & Parthi hoc tali arcu uſi. Ab Arcu Feſtus notat [*a*] *Arquites* dictos, arcu præliantes, qui nunc Sagittarii. Ipſæ Sagittæ dictæ etiam *Virgæ*. Sic & Græci uſi voce ῥάβδε. Item *Calami*; quia ſæpe ex leviore illa materia, etſi quædam firmiores atque etiam grandiores. Et Arabes majoribus uſi. Pleræque autem (*b*) Sagittarum hamatæ, & ne facile evelli poſſent: quædam etiam triplici hamo: quædam quadruplici, Hippocrati τετραγωνα βέλη, *quadrangulæ Sagittæ*. At illæ Parthorum mirificæ, quæ videntur aciem ſuper aciem habuiſſe, quæ tenui ferro nexæ, aut ut involucrum inſertæ, in corpore fere manerent, & rumperentur, ſi quis tentaret educere. [*c*] Tanta autem violentia ſagittæ emittebantur, ut arma perfringerent, & per omne quod obſtaret durum aut molle penetrarent, quibus ne-

(a) *Arquites*. (b) *Sagittæ hamatæ*. (c) *Sagittarum vis*.

neque thorax ullus, neque ſcutum poſſit reſiſtere.

Fuerunt & thecæ ſagittis, quas [a] *Pharetras*, aut *Corytos* priſci dixerunt. Leo Imperator pharetras vocat *Cocura*, ſive *Cocurra*; vox noſtras, *Kokeren*. Feſto *Scorteum*.

L I B E R V.

DE REPUGNATIONE.

Oppugnati non ita peribunt inulti & indefenſi, ſed repugnabunt noſtris armis, quæ dabimus in tutelam eo ordine, quo dedimus oppugnantibus, ad ſingula nocumenta & plagas adhibebimus medelas, amoliemur Tormenta & Tela.

Contra Teſtudinem.

Primum in ſubita oppugnatione fuit *Teſtudo*, & globus militum denſus, qui incurrit, & niſi amolimur, ſcandit. Reſiſtebant, [*b*] & ſaxis aut ponderibus adventantem obruebant, aut certe diſſipabant. Primum igitur erat

(a) *Pharetra*. (b) *Saxa in teſtudinem*.

erat faxis obruere: si pars aliqua leviter cessisset, aut se abjunxisset, tum contos aut lanceas inserere, donec compage scutorum soluta, jam intutos lapidibus, pilis, aliisque missilium prosternerent. Quod si qui per ipsam testudinem tamen scanderent, ii vero gladiis & armorum incussu præcipitati, sudibus & pilis obruebantur.

Contra Scalas, & Ascensum.

Contra *Scalas* repugnantes *Furcas* [*a*] usurparunt. Certum fuit furcæ genus oblongioris, aut in pertica longiore. Dupliciter igitur Furcæ utiles, ad scalas ipsas rejiciendas & resupinandas; sed & ad homines ipsos.

Erant & alia communiter in ascendentes, tum in eos, qui testudine nixi; tum & qui sparsi aut sine ea. Primum inter hæc, [*b*] liquida quædam, aut liquefacta; ut Oleum fervens, Pix, Sulphur, Bitumen, Plumbum, & si quid tale. [*c*] Oleum enim celerrime a capite ad pedes, per omnia sese arma insinuat, & carnem instar ignis depascitur: quippe quod natura facile accenditur, &

[a] *Furcæ in Scalas*. [b] *Liquida in ascendentes projecta*. [c] *Oleum*.

tarde refrigeratur, ob pinguedinem & lentorem. Loricis itaque & galeis illigati cum eſſent, fuga non erat hujus peſtis; ſed nunc ſubſilientes, nunc dolore ſe incurvantes, decidebant de pontibus. (*a*) Picem, ſulphur, bitumen vaſis plurimum inſerebant, ſive fictilibus, eaque fervefacta appropinquanti exercitui injiciebant, & imbris in modum denſe & confertim inſpergebant. Corbes etiam, ſitellæque e ferro huic rei adhibitæ: item Quali; ſed ipſos vimineos, & una cum materie ardentes jaciebant. Et hæc non in viros tantum, ſed & in machinas ipſas ligneas uſurpata. Immo vaſa hæc eminus etiam projecta in hoſtem, idque auxilio fundarum. Jam & (*b*) Plumbum liquefactum infuſum ſcandentibus, quod in vaſis æreis perticis contiſque protendentes effundebant. Atqui non plumbo ſolum uſi, ſed & (*c*) ferro; quod cum fundi non poſſet per naturam, raſerunt in pulverem, eumque ignitum ſic injecerunt. Cui adſimile, ſed parabilius, quod Curtius Tyriis factum in Macedonas nar-

(a) *Pix, ſulphur, bitumen*. (b) *Plumbum*. (c) *Ferrum*.

narrat: (*a*) *Ii clypeos æreos multo igne torrebant, quos repletos fervidæ arena cœnoque decocto e muris subito devolvebant. Nec ulla pestis magis timebatur*. Iidem Tyrii Macedonas scalis ascendentes retibus piscatoriis involverunt, & inutiles ita factos scalis facile detruserunt.

Fuit & illud callidum & novitium: Fœnum Græcum (*b*) elixum tabulis pontium, quibus usi ad ascendendum, inspergebant & superfundebant; qua re milites lapsantes & casabundi, incerto vestigio vacillabant, adeo ut nec progredi, nec regredi rectis iis esset; aliique super ipsos pontes resupini caderent; alii in aggeres delaberentur. (*c*) Rumices & Tribulos spargi, non rarum fuit, nam & hi in defensionem valent, contra ingressum, & in oppidorum tuitione item utiliter possint; sed & castrorum. Utile inventum hoc ligandi, & sic retrahendi. Reperio etiam Sudes plumbatas in flumine defixas. Sed & contra equos & camelos (quorum molles ungulæ) rumicibus usi, sæpe cum successu. Remedium in eos, calcei e ferro aut duriore ligno.

(a) *Arena*. (b) *Fœnum Græcum sparsum*. (c) *Rumices & Tribuli*.

Sed quædam ex dictis rara aut novitia, lubet addere inter vetera de Doliis, Cylindris, aliisque talibus, quæ oppugnati & in homines, & in machinas usurpabant. [*a*] Dolia saxis farcire solebant, & sic cum pondere & impetu immittere, præsertim per declive. Sic molis & columnarum fragmentis pugnatores obruebant. Item de ligno (*b*) Crates fecerunt, quas *Metellas* vocaverunt, lapidibusque complerunt, ea arte inter bina propugnacula constituta, ut si per scalas ascendisset hostis, & partem aliquam ipsius contigisset, supra caput suum vergerent saxa. Rotas (*c*) quoque de lignis viridibus ingentissimas demittebant per præceps, non solum ut obruerent subeuntes, sed etiam machinamenta confringerent. Intercisos etiam ex validissimis arboribus (*d*) Cylindros (quos *Taleas* vocant) ut essent volubiles, lævigabant, qui per pronum labentes prosternebant bellatores. Præterea axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibusque eminebant, in modum Ericii militaris, veruta binum pedum. Est

[a] *Dolia cum lapidibus*. (b) ***Crates***. (c) *Rotæ*. (d) ***Cylindri***.

Eſt enim [*a*] *Ericius militaris* nil aliud, quam tranſverſariæ ad portas trabes, aculeis confixæ, eæque verſatiles: quarum & hodie uſus manet. (*b*) Currus etiam quadrirotos ponderibus onuſtos dejiciebant. Item lapides (*c*) molares: qui non tam grandes, ut noſtri, ut nec ipſæ molæ, quæ manuariæ tantum; & a ſervis volvendæ. Itaque crebræ eæ, & fere domeſticatim erant. Noſtros enim molares quæ brachia, immo qui vectes ſubito moviſſent?

Contra Machinas ligneas.

In omnes Machinas e ligno duo tela valuerunt, *Saxa* & *Ignes*: in Vineas dico, Pluteos, Muſculos, Turres, & ſi quid tale. De Saxis aut ponderibus dictum jam ſatis. Ignes reſtant: ii varii.

Fuere [*d*] *Faces*, communes illæ e picea, larice, abiete, & quibus in uſum luminis domi etiam uſi; etſi hæ paulo robuſtiores aut grandiores. Has manu jaciebant & deſtinabant in machinas propinquas: ſed & iis pugnabant.

Aliæ magis ſepoſitæ & militares,

(a) *Ericius militaris*. (b) *Currus* (c) *Molares*. (d) *Faces*.

quas (*a*) *Malleolos* dicebant. Id quoque duplex genus: [*b*] *Simplices* & rudes; atque hi non aliud videntur, quam manipulus aut collectio spartheæ, ligata in medio forma quadam mallei, & pice aut sulphure illita, sic projecta. At (*c*) *alterum genus*, magis efficax & militare, quod teli in morem formatur & aptatur. Id Ammianus ex professo describit: *Malleoli, teli genus, figurantur hac specie.* (*d*) *Sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quod in muliebris coli formam, qua nentur stamina, concavatur, ventre subtiliter & plurifariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento.* (Lino aut stuppa, continendis alimentis illis ignis) *Et sic emissa lentius invalido arcu (jactu enim rapidiore exstinguitur) si hæserit usquam, tenaciter cremat, aquisque conspersa, acriores excitat æstus incendiorum, nec remedio ullo, quam suprajacto pulvere consopitur.*

Malleolis adsident σιδήρια σπινθηραίζοντα, *ferramenta minuta scintillantia*: item φλογερὰ σιδήρια, *ignita fer-*

ramen-

(a) *Malleoli*. (b) *Simplices*. (c) *Efficaciores*. (d) *Malleoli quid*.

ramenta, quæ non proprie Malleoli, ſed (*a*) hami quidam aut unci ferrei, ſive murices, qui toti igniti ad incendium adfigerentur.

Haſtæ ardentes tormentis adigebantur, quæ proprie *Falaricæ* dictæ, quas deſcribit Livius: (*b*) *Falarica erat miſſile telum, haſtili oblongo, & cætera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum exſtabat: id ſicut in pilo quadratum ſtuppa circumligabant, liniebantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, ut cum armis transfigere corpus poſſet*. Solebat e locis editis turribuſque mitti, quas priſci *Falas* dicebant: atque inde *Falaricæ* nomen, ut Grammatici volunt. E balliſta has Falaricas & Malleolos jaculabantur.

Contra Aggeres.

In oppugnatione diuturna conſidero primum *Aggeres*, qui everſi aut conſumpti dupliciter: *Cuniculo*, aut *Igne*. [*c*] Illo, cum ex urbe duxiſſet, terram ad ſe introrſus identidem ſubtrahebant; cum foris aſſidue injicientes, minus tamen attollerent; ſubducto ſcilicet inferius aggere, & in locum vacuefactum aſſidue ſubſi-

[a] *Unci ardentes*. [b] *Falarica quid*. (c) *Aggeres deſtructi Cuniculo*.

dente. (*a*) Nec ſubtrahebant ſolum Cuniculo, ſed & incendebant ſuppoſito igne. Sed alia item ratio & magis expoſita deſtruendi per ignes: cum ſcilicet faces, malleolos, aliaque ad inflammandum, aut jacerent eminus, aut ipſi in aggerem inferrent.

Sed eſt (*b*) & tertium ſubſidium in Aggeres, molem & velut aggerem alium opponere in ipſis muris. Noſtri mechanici æmulantur, & eſt res quotidiana hodie in defenſione. Sed & Corbes (*c*) terra aut arena repletos, & in faſtigium ſic exſtructos invenias; quod haud longe abit a Sportis aut Gabionibus noſtris, immo iis dedit exemplum.

Contra Turres.

In *Turres* præcipuum telum (*d*) Ignes; ſed &(*e*)ſaxa e catapultis, quibus perfringebant. Utrumque hoc ſatis innotuit e prædictis. Sed & tertia repugnatio: Afferes aut (*f*) trabes advenientibus incuſſa, atque ita impetu evertebant aut frangebant. Muros quoque ea parte, ad quam turris admota, attollebant & augebant.

(a) *Igne*. (b) *Alio aggere*. (c) *Corbibus arena repletis*. (d) *Ignes* (e) *Saxa*. (f) *Trabes*.

bant. (a) Alias etiam turres ſtruebant ad opponendum illis.

Contra Arietem.

Aries violentiſſimus machinarum, & maxime terribilis, eoque plura in eum adinventa. *Primum* remedium. (*b*) Centones & culcitæ paleis plenæ, quas demittebant funibus in eam partem, qua impetus Arietis ferebatur, ut hoc modo & aberrare facerent ictum; aut ſi excepiſſet, vanus redderetur, mollitie & laxitate fractus.

Secundum. (*c*) Laqueis excipiebant frontem prominentem Arietis, & ſurſum trahebant, in obliquum, & cum ipſis teſtudinibus evertebant. Sed & laqueis *Falces* murales ſoliti avertere. Falces ſcilicet illas, quæ lapides e muris extrahunt, & vicem ac vim pene Arietis habent; non illas, quibus pinnas detergebant, quibus navium funes abſcindebant, atque talia patrabant.

Tertium. In modum forficis dentatum funibus illigabant ferrum, quem [*d*] *Lupum* vocabant, apprehenſumque Arietem aut avertunt, aut ita

[a] *Turres aliæ.* (b] *Primum remedium. Centones.* [c] 2. *Laquei.* (d) 3. *Lupus.*

suspendunt, ut impetum non habeat feriendi. Hunc Lupum alii κόρακα, sive *Corvum* appellant.

Quartum. [a] Ponderibus grandibus superne incussis aut injectis Arietem deprimebant, aut frangebant. Item Tollenonibus, libramenta plumbi aut saxorum, stipitesque robustos incutiebant. Nam magnas trabes adaptantes longis catenis, a capitibus utrimque suspenderant ad duas antennas, super muros inclinatas & extensas. Has trabes sursum trahebant, attollebantque obliquas, & quoties invasura machina esset, ictumque datura, trabem dimittebant, laxatis catenis, manuque remissa: atque is impetus decutiebat caput Arietis. Et plumbum ipsum in trabium formam factum, & in massam longiusculam productum, ut certius feriret.

Quod si tanta vis fuerit, ut murus Arietibus perforaretur, & decideret, una salutis spes supererat, ut destructis domibus (*b*) alius intrinsecus murus adderetur, hostesque inter binos parietes, si penetrare tentaverint, perimerentur. Hoc remedium hodie quoque receptum contra demolitoria no-

(a) 4. *Pondera.* (b) 5. *Murus alius.*

nostra tormenta: immo ut nos lunari fere forma tum ducimus, sic illi.

Contra Ballistas, & Catapultas.

Ballistis, Catapultis, & toti generi levium telorum unicum fere obstaculum & oppositio, [*a*] *Coria*, *Cilicia*, *Vela*. His enim vim excipiebant & frangebant, molliter ita suspensis: immo & ignita jacula repellebant. In urbe, extra urbem utebantur, quia utrimque scilicet periculum & metus ab istis. Tegumenta & vela e caprillis pilis, (*b*) *Cilicia* vocabant. Ea justa & sufficienti crassitie ac longitudine suspendebant e proceris lignis, & ante se prætendebant. Ita nec ignita jacula, nec alia tela eos attingere poterant, sed in ipsis ibi tegumentis sistebant, & hærebant. Sed & in alio opere usurpabant; tum ne conspici ab hoste possent; tum ut & tela sic eludi. Commodum inventum, & à nostra hodie militia non alienum. Immo vero sistebant etiam lapides Ballistarum. (*c*) Aqua quoque centones aut cilicia, aut coria humectabant, contra ignes aut ignita, quo minus corriperent, aut corrumperentur. Et proprie huic rei acetum habebant. Legimus, culcitas

(a) *Coria*. (b) *Cilicia* (c) *Aqua*.

paleis (*a*) aceto maceratis aut humectis farctas, & in ignes oppositas; quod e lana nostros hodieque facere accepi in tormenta.

Contra *Catapultas* proprie, habebant (*b*) rotas marmoreas quasdam oppositas, crebris intervallis aut septis distinctas. Has per machinam quamdam in orbem volvebant, & alia telorum frangebant, alia avertebant, omnia resolvebant.

DE

(a) *Paleæ*. [b] *Rotæ*.

DE AMPHITHEATRO LIBER.

LOcum spectaculi & ludicræ voluptatis, quem hodie *Colissæum* dicunt, quia Neronis cum capite Colossus in vicinia; prisci tribus nominibus appellabant: [*a*] *Amphitheatrum*, & sæpe *Caveam*, sæpe *Arenam*. [*b*] *Amphitheatrum* Græca voce ideo, quia gradus circum undique, & sedilia continenter disposita ambibant in orbem. At (*c*) *Cavea* Latinis, ab interiore hac parte, quæ concava, & capaci quodam profundo. Quod nomen quidem apud antiquos (libera rep. dico) in Theatris fere hæsit; sed sub Principibus, cum gratia & usus Amphitheatrorum increbuisset, bono jure migravit ad ista.

Sed & (*d*) *Arenam* dixere vulgo, scilicet quia is locus desabulari solet & arena sterni in usum pugnæ. Nam si

(a) *Nomina*. (b) *Amphitheatrum*. (c) *Cavea*. (d) *Arena*.

si lapide aut ruderato, in tam crebra effusione sanguinis, lubrico statim pavimento, quæ ratio standi aut certandi? (a) Arenam igitur injecere, quæ bibula: & quam ipsam per intervalla ludorum renovare, & velut inarare soliti per pueros quosdam, non sine lusus specie. [b) Vulgaris arena insternebatur; nisi quod quidam rasuram lapidis albi destinarunt etiam huic rei, quæsita gratia candoris. At Principes interdum arenæ loco instravere minium aut chrysocollam. Sed hæc monstrorum aliquot dementia, quibus satis non fuit ostentare opes suas in spectaculis. Voluerunt etiam calcare. Cæterum Editorum vulgus contenti arena: inde ea vox passim pro certamine amphitheatrali, proque ipso loco. Ab hac stirpe [c] *Arenarii*, qui in arena depugnant.

Dii, quibus Amphitheatra sacra.

Dedicabant in primis locum & ludum hunc (d) Dianæ, Tauricæ sive Scythicæ: nec ab alia causa Dianam pro ipsa venatione amphitheatrali posuit Martialis. Sed & [e] Jovi sacrabant, sive Latiari, sive Stygio. Et

(a) *Cur arena instrata.* (b) *Qualis.* (c) *Arenarii.* [d) *Dianæ.* (e) *Jovi.*

Et aram immo (*a*) Ditis in Amphitheatro positam, quæ sanguine hoc perfusa, videtur agnoscere Prudentius. Quinimmo ex Minutio colligas, solemne quoddam ibi hominis sacrificium fuisse, velut ad committendos ludos: mactatio horrida, nec Romanorum cultu digna. Præter hos Deos, (*b*) Saturnus etiam in partem venit hujus tutelæ.

Origo Amphitheatrorum.

Nata [*c*] Amphitheatra haud diu ante tempora reip. desidentis: & quidem temporanea primum, & e ligno. Ita Curionem [illum Tribunicium, qui tuba belli civilis] (*d*) ligneam molem exstruxisse, quæ diducta duo theatra redderet; iterumque Amphitheatrum unum conducta, refert Plinius. Et in Dione legitur, Theatrum quoddam e ligno exstructum corruisse cum multorum clade. Sane valde recepta & crebra theatra hæc lignea. Et Cæsar ipse Julius, jam Dictator Amphitheatrum ligneum exstruxit in campo Martis.

At sub Augusto, (*e*) & venatio valde jam increbuit, & increvit ejus digni-

(a) *Diti.* (b) *Saturno.* (c) *Amphitheatra.* (d) *Prima lignea.*
(e) *Sub Augusto primum lapideum.*

dignitas. Sive una cum opibus augeſcente luxu: ſive potius, quia ipſe Princeps valde in hunc ludum pronus. Itaque ſtatim venationi tunc reperta propria & manſura domus; Amphitheatrum exſtructum e lapide, Auguſti ſuaſu, Statilii Tauri opibus & ſumptu, in campo Martio, Anno urbis 725. Hoc ſolum primumque lapideum Amphitheatrum Romæ fuit ad tempora Veſpaſiani.

Illud ergo in multa fama & uſu, donec (*a*) ambuſtum ſub Nerone. Et quamquam reſtitutum poſtea, tamen quia incendio illo informius redditum & infirmius, occaſio data Veſpaſiano & cupiditas ſtruendi novi. Struxit, & quidem in media Urbe; hoc ipſum, cujus ſemiruta moles adhuc Romæ viſitur, & quod jure miremur injuriis reſtitiſſe tot annorum, tot bellorum.

Struxit autem Veſpaſianus in Conſulatu ſuo octavo, id eſt, vix biennio ante vitæ finem: (*b*) Itaque cœpit opus ipſe, non abſolvit; ſtruxit, non exſtruxit. At Titus filius ſummam manum impoſuit, idemque dedicavit. Duorum ergo Principum opus: etſi

(a) *Id ambuſtum, & reſtauratum.*
(b) *Amphitheatrum Titi ſtructum.*

etſi fama & vulgus Tito magis adjudicavit; ſive favore quodam in illum, ſive potius ex Romano ritu, quo receptum, opera cenſeri a dedicante. Atque hi duo ſoli Principes fecere, alii refecere, cum caſu aliquo læſum, aut igne. Inter eos M. Antonius Pius. Item Heliogabalus. Denique Senatus ipſe eam tuitionem ſuſcepit ſub Gordianis. Ita multorum cura, & Genio quodam Perennitatis pervenire tanta machina potuit ad hoc ævi.

Amplitudo Amphitheatri Titi.

Altitudo (*a*) Amphitheatri Titiani nunc quoque miranda eſt, etſi multum a vertice ejus corruit, multum a pedibus ſubſedit. Nam mole & ævo magna hæc pondera clare deſident, terra cedente: adde aggeſtum ruinarum. Ammianus de altitudine ea ſcribit tantam fuiſſe, ut ad ejus ſummitatem ægre viſio humana conſcenderet.

De ejuſdem capacitate (*b*) P. Victor aſſerit, cepiſſe loca 87000. Et de gradibus tantum intelligit; in quorum pulvillis ſederunt commode 87000. hominum: at in ambitu illo ſuperiore, & circumjectis porticuum aulis non minus item ſpectarunt, quam de-

na

(a) *Altitudo*. [b] *Capacitas*.

na aut duodena millia, sive stantes, sive in allatis cathedris sedentes.

De forma Amphitheatri.

Arenæ sive Caveæ totius forma non rotunda & orbicularis prorsum est, (*a*) sed porrecta magis paulum, & oblonga: quia Amphitheatrum junctum & factum ex duobus Theatris, rejecta scena. Ex integro enim circuli ambitu quartam partem si abscindis, quod majus ejus reliquum est, scito Theatrum fuisse: atqui ex iis duo si jungis (ita tamen, ut flexas lineas circa abscissionem dirigas, vel potius extra leviter flectas) Amphitheatrum habebis. Ovo aptissime comparatur; item Valli, quæ cincta undique supino monte.

Area erat pura, sine substructionibus aut ædificiis, (*b*) libera tota ad cursum ferarum & ad pugnam; nisi quod in ea alibi ara fuit e lapide: illa, dico, cruda ara, quæ sacra Jovi Latiari.

De Cloacis, Specubus, & Caveis.

Sub ipsa area Cloacæ, (*c*) forsan ad exsurgendum educendumque humorem illum stagnorum (Nam in stagnis Neronis structum Amphitheatrum)

(a) *Forma ovalis.* [b] *Area libera.* (c) *Specuum usus.*

trum) ſtructæ : an potius fuerunt cameræ quædam & ſpecus ſubterranei, ad cuſtodiam & receptum ferarum ? ſive etiam ad uſum aquarum, quas in Arenam occulte & ſubito inducebant atque educebant ad Naumachias ? Certe cum ferina magna vis quotidie in Amphitheatrum induceretur, credendum eſt, partim ſubterraneos hos cavos fuiſſe, in queis reconderentur ſub ipſos ludos ; partim depoſitas eas in caveis ſub interiore porticu, e qua portulæ & aditus plures pertinent in Arenam. Ibi ergo caveæ ferreæ exſtructæ, per quas beſtiæ intromittebantur in Arenam. In his caveis erant portæ, (*Oſtia* vocat Varro, Vopiſcus, *Aditus*) ex quibus cum impetu quodam emittebantur in Arenam feræ : iterumque in caveas immittebantur poſt pugnam.

Habebant (*a*) & caveas itinerarias, in quibus feræ clauſæ & tranſvectæ : quæ potuere forſan in his ſpecubus & fornicibus deponi. Hæ autem caveæ ex argento & auro, per ſplendoris ſpeciem, ſæpe factæ.

De vario Arenæ ornatu.

Hæc fuit ſolens & vulgata Arenæ facies : cui comptus aliquis novitius ſæpe

[a] *Caveæ itinerariæ.*

ſæpe additus, & colorum quiddam fuci. Varia enim quotidie ab ambitioſis Editoribus excogitabantur, ut ſtudia ſpectantium allicerent lenocinio quodam novitatis. Ita fuere, qui arboribus hoc planum consererent, (*a*) & Arenam totam verterent in ſilvam: ſcilicet ut vivam imaginem exhiberent veræ germanæque venationis. Arbores validæ per milites radicitus vulſæ, connexis longe lateque trabibus adfixæ erant, terra deinde ſuperjecta, totuſque Circus ad ſilvæ conſitus ſpeciem, gratiam novi viroris obtulit. Æmulati ſunt hoc idem in provinciis.

Neque in ſolo ſolum hæc variatio, ſed in caveis ipſis; quarum loco invenerunt (*b*) antra quædam coeuntia & decuntia, quæ velut e terra emitterent ſubito feras. Quæ ipſa decora fuiſſe fatendum eſt, & blandientia ſenſibus imitatione quadam Naturæ. At illud fuit improbi acuminis, [*c*] quod navim ædificare ſolerent grandem aliquam in ipſa Arena, quæ ſolutilis eſſet, & ſubito luxata emitteret omne genus ferarum pro arbitrio magiſtri temperantis. Ea enim occul-

te

[a] *Arena in ſilvam mutata.*
(b) *Antra.* [c] *Naves in Arena.*

te soluta exsiliebant ursi, leæ, patnheræ, leones, struthiones, onagri, bissontes: ita ut septingentas feras aut pecudes simul & currere liceret cernere, & occidi.

Nec naves solum ejusmodi induxere in Theatra, sed quod magis admirere, quodammodo (*a*) mare ipsum. Reperti enim, qui totum locum, per occultos quosdam ductus & meatus, subito aqua replerent; & pro terrestribus feris, monstra maris ostenderent, & classes, & navalem pugnam.

De Podio.

Post Arenam murus occurrit, qui Podium sustinet, quique claudit & ambit infimum solum. Dicitur enim (*b*) *Podium* projectura quæ in summo muro, quæ paulum provehitur & propendet instar pedis: Unde & nomen. Mænianorum ea quædam species est, facta in theatris, templis, ædibus, ad circumeundum, innitendum, spectandum. Ergo Podium est muri pars projectior & prominentior, ante imum spectaculorum gradum; cui columnæ impositæ cum epistyliis ad ornatum, sive (cum liberet) ad inni-

[a] *Mare in Arena*. (b) *Podium quid*.

innixum. In Podiis istis victoriolæ etiam reponi solebant.

Ad hoc (*a*) Podium spectare soliti primi e Senatu. Nam cum Orchestra plurium graduum esset, dignissimus habitus ille imus, qui Podio proximus & Arenæ; quippe ex quo facillima spectatio. Inter ipsum Podium & gradus spatii aliquid vacuum fuit latioris, in quo spectare soliti honorati: idque proprie, *Ad podium spectare*. Quidam enim sellis curulibus spectarunt. Et eædem sellæ honoris causa positæ absentibus, sive etiam mortuis. Consules Prætores, aliique quibus id jus, in curulibus suis ad Podium sic sederunt, cum lictoribus, viatoribus, & magistratus sui pompa.

Nec magistratus solum ad hoc Podium spectavit, sed & ipse (*b*) Princeps, cui tamen eminentior quidam suggestus exstructus, & velut sua domus. Origo rei a Julio Cæsare, qui inter alios honores, quos nimios recepit, admisit statuam inter Reges, suggestum in Orchestra. Secuti Principes id tenuere. Suggestus ille rectus & inædificatus fuit ad modici cubiculi

(a) *Locus ibi honoratiorum.*
(b) *Locus Principis.*

culi formam: cui proprium etiam suum podium, quod ostiis quibusdam sive fenestris Arenam versus aperiretur.

Sed præter hunc suggestum, ad Podium etiam tribunal (*a*) Editoris fuit. Cum enim aliis honoribus, ut lictoribus & veste prætexta, insignes voluerint eos esse, qui ludos exhiberent; tum etiam altiori hac sede, in qua præsiderent. Quod vero ad Podium ea sedes, cum ratio evincit, tum Svetonius[1], qui ex adversum collocat Vestales; eæ autem ad Podium.

Hujus Podii murus, qui Arenam dividebat, [*b*] non minus olim altitudinis habuit, cum hoc Podio, duodenos quindenosque pedes. Hunc ergo nulla fera poterat transilire. Et tamen contra inopinatos quoque casus a catis illis provide provisum: (*c*) nam primum retia valida, nodosa, in orbem undique Podium cingebant, quorum raritas scilicet non impediebat aspectum. Et interdum retia illa per luxum inaurata. Nec retia solum, (*d*) sed versatiles quidam trunci appositi muro & Podio, contra scansionem omnem ferarum & insultum;

(a) *Editoris tribunal*. (b) *Podii altitudo*. (c) *Retia obtenta*. (d) *Ligna versatilia*.

tum ; ſiquidem ligna illa tranſverſa & verſatilia objecta fuerunt muro quæ feras, dum enituntur, fallerent, inſilientium impetum frangerent, & vertendo excuterent. Contra elephantes & immanes illas feras alia arma parata ; (*a*) nam aut clathris ferreis Arenam totam circumdabant ; aut, quod certius, euripis: Valde enim id genus metuens aquæ.

De Gradibus.

Gradum promoveo ad Gradus, & ad hos Subſelliorum, ut ſic dicam, (*b*) colles. Non male colles, quia revera per declive jacentium ea forma. Sed ut tota hæc ſedendi ſpectandique ratio ſubtili quadam Minerva intelligatur, non craſsa, opus hoc omne ſpatium diſtingui per partes: quæ erunt iſtæ. (*c*) 1. *Gradus*. 2. *Præcinctiones*. 3. *Aditus*. 4. *Viæ*. 5. *Cunei*. 6. *Cathedræ*. 7. *Porticus*

1. *Gradus*. (*d*) ſunt ea ipſa loca, in queis ſedebant. Sic dicti in Amphitheatris, quia ad formam ſcalarium graduum alii alios conſequuntur. Alti erant pede uno & palmo, ſive palmis 5. Palmus enim 4. digitos

[a] *Clathri ferrei*. (b) *Gradus clivoſi*. (c) *Graduum partes*. [d] *Gradus quid*.

tos continet, Pes 4. palmos. Quamvis ista altitudo non convenit gradibus Amphitheatri Veronensis. Latitudo pedes duo & semis. (*a*) Hanc enim latitudinem exigebat in contextu graduum ratio sedendi. Pedes enim eorum, qui in superiore gradu spectant, innixi inferiori gradui proximo: qui ne læderent sedentes alios, neve ipsi læderentur, opus habuere aliqua laxitate. Fortasse etiam ad pone transeundum, si qui surgerent, aut sedentibus jam aliis intrarent.

Gradus (*b*) autem isti e lapide. Unde scitum illud Aristippi: Cui bono eruditio? *Huic saltem*, inquit, *ne in Theatro lapis sedeat super lapidem*. Quamquam & sæpe ex ligno. Sero repertum, ut pulvilli insternerentur Senatui, ne nudis asseribus insiderent: idque primus Caligula instituit. Postea id etiam equiti concessum.

2. *De Præcinctionibus.*

Præcinctiones (*c*) non sunt aliud, quam graduum intervalla & divisiones quædam in orbem. Videntur autem sive ad Vomitoria & ipsos Aditus, sive in discriminibus Orchestræ,

[a] *Cur latiores*. (b) *Gradus lapidei*. (c) *Præcinctiones quid*.

Equestrium, Popularium, gradus quosdam latiores altioresque struxisse, qui reliquos minores velut præcingerent & complecterentur. Unde & nomen. Vocatur id alio nomine (a) *Baltheus*, a pari causa; quia velut cingulum quoddam latum fuit. Eaque re Zodiaci zona etiam Baltheus a Manilio vocatur. *Diazomata* item, Græcanica voce, commode appellat Vitruvius. Apparent autem clarissime Præcinctiones istæ in Theatris: observavit Torellus in illo Veronensi, gradum esse circa medium, qui duos pedes & uncias *6.* altus, cum reliqui tantum pedem & uncias duas.

3. *De Aditibus*.

Aditus (b) sunt portæ quædam sive ostia in ipsa gradatione, per quæ ab exterioribus porticibus venitur & descenditur in ipsas sedes. *Vomitoria* appellat Macrobius, voce vulgi; quod homines inde glomeratim ingredientes in sedilia se fundant.

4. *De Viis*.

Viæ inter gradus duum generum: (c) *Aliæ*, quæ ad cardines sive limites Baltheorum in circuitu: *Itinera præcinctionum* vocat Vitruvius: *Aliæ*, quæ

[a] *Baltheus*. [b] *Aditus quid*.
[c] *Viæ duplices*.

quæ a Vomitoriis illis in descensu aut ascensu inter Cuneos, proprie *Scalaria* dicta. In his Viis, qui locum non habebant, quique (ut suo verbo dicam) excuneati erant, spectabant stantes. Latitudo Itineris ad Baltheum non minus trium quatuorve pedum. Gradus autem Viarum humiliores aliis sedentariis parte dimidia.

Canaliculæ (*a*) quædam & derivationes aquarum ad oram extremam graduum fuerunt, qua Scalaria incipiebant; & usum habuerunt sive aquæ cælestis derivandæ, sive potius humanæ. Nam cum dies totos in spectaculis persederent, quin urina reddenda fuerit, non ambigendum, eique usui hi incisi canales tributi. Nam ad pluviam, omnes gradus leviter penduli & proclives fuerunt.

5. *De Cuneis*.

Cunei (*b*) jam Alexis κεοκίδας dixit) inter has vias medii. Quidquid enim sedilium dividitur præcinctionum Itineribus, & secatur lateralibus viis, in hoc nomen id venit. Nomen datum a forma, quia re ipsa scalarum directio talis, ut ab imo ordiens magis divideretur in altum, red-

[a] *Canaliculi & eorum usus.*
[b] *Cunei.*

redderetque cunei formam. [*a*] Viæ istæ scalares non ab imo ad summum recta & sine intercisione iverunt; sed contra, dirigebantur salte ab ima Orchestra ad primam præcinctionem, ibi desinebant, & alternis aliæ incipiebant, cum Cuneorum nova variatione. Apparet hoc clarissime in Veronensi. Ita si triplex præcinctio, triplex etiam ordo & discrimen Cuneorum. Nec absurde fortasse senserit, qui Cuneos & præcinctiones finiat ac discriminet limitibus Orchestræ, Equestrium, Popularium. Inde est, *Theatrum cuneatum*. Inde *Excuneandi* verbum, id est, ejiciendi & velut extra cuneum excludendi, usurpatum Apulejo.

Hi (*b*) Cunei certi certis adsignati. Cuneos autem etiam Equitum & Senatorum fuisse, clare docet Svetonius. Et Virgilius plebis item ac Patrum agnoscit.

6. *De Cathedra.*

Cathedra (*c*) vocatur ipse in amfractu ad consessum situs; id est, superus locus, ubi clivi subselliorum desinunt, & murus incipit, qui porticum facit, clivosque illos velut frangit. Nam

[a] *Cuneorum ratio.* [b] *Cunei certi certis.* (c) *Cathedra.*

Nam plani aliquid spatii ibi fuisse videtur, unde cathedris positis spectarent. Et sane de sellis allatis & illatis quidam suadent: & fœminæ & pullati non nisi ex superiore loco spectabant, ex Augusti decreto.

7. De Porticibus.

Porticus (*a*) superiores, e quibus tenuiores spectabant, pars est suprema, sive summus fornix Theatri. Dio vocat ἀψῖδα θεάτρου. Nec male: quia porticus illæ arcuato opere tectæ, ideo *Cameras* vocat Tertullianus.

De Ordine in sedendo.

Populi Romani prisca divisio in Senatum, Equitem, Plebem. His discreta in spectaculis sua loca & gradus. In Theatris quidem jam olim lege Roscia, at non ita diu in Circo & Amphitheatris: promiscue enim ibi spectabant, & quovis loco libere, quamdiu libertas Romæ. At id mutatum sub Principibus, & discrimina dignitatum facta, bono jure. (*b*) Senatui in Amphitheatris sua sedes fuit, sua Equiti, sua Plebi. Illam, *Orchestram* dixere; alteram, *Equestria*; tertiam, *Popularia*.

(a) *Porticus*. (b) *Tribus ordinibus suæ sedes*.

Orchestra (*a*) vox nata in scena & pulpito, transiit communi abusu quodam ad alios etiam ludos. Sedes illi inter gradus imos: Is enim locus quia Scenæ & Arenæ proximus, ideoque oculis auribusque expositus, optimus habitus spectioni, sive auditioni. Magnitudo ejus in gradibus 4. aut 5. aut fortasse pluribus, ut etiam Sacerdotibus ibi locus, & sociarum gentium Legatis.

Equestria (*b*) lege veteri 14. gradus tenuere. Itaque passim legitur *Sedere in quatuordecim*, & pro ipsa equestri dignitate. Ut autem numerus idem sub Principibus fuerit, aucto immaniter numero Equitum, non hercle videtur probabile. Tribuni quoque inter Equites spectarunt, militares in primis, quia adnexum hoc Tribuniciæ illi dignitati. Et quidem hi Tribuni in gradibus primis spectabant: fortasse & alii, qui vario agnomine sub Principibus nati.

Popularia (*c*) sunt loco tertio. Et quamvis *Populi* vox communis est tribus ordinibus; hic tamen pro una ejus & uberiore parte capitur, pro Plebe sola. Popularibus autem attributi

(a) *Orchestra*. (b) *Equestria*. (c) *Popularia*.

buti reliqui omnes gradus, id est, cavea media & summa; nam ima Senatui & Equiti vacabat. Itaque propter granditatem discrimen aliquod in ipsis popularibus: & pro varia conditione plebis, varii adsessus. Quosdam, immo plerosque Svetonius expressit in Augusto: (*a*) *Militem secrevit a populo, maritis e plebe proprios ordines adsignavit; Prætextatis cuneum suum, & proximum Pædagogis*. Pullati ex loco superiore spectarunt, ut & fœminæ. Hinc *Verba ad summam caveam spectantia*, sunt vilia & ad gustum minutæ plebis.

Hos limites, & hunc ordinem migrabat & [*b*] miscebat sæpe Quiritium turbida plebs. Avidi enim multi ludorum, & exclusionis metuentes, loca de multa nocte occupabant, & inhærebant ut suis. Idque proprio verbo vulgo notabant *Occupare*. Interdum loca [*c*] pretio aliquo distributa, quod receptum in servis. Et Græci pretium hoc ὀπτήρια appellasse videntur, τὰ ὑπὲρ τῶν ἰδεῖν δῶρα, *dona videndi causa*. Nec in servis hoc tantum, sed receptum etiam in

---

[a] *Ordo quidam in plebe*. (b) *Confusi sæpe loci*. (c) *Pretio distributi*.

aliis e plebe, qui Locariis nescio quid pro sedibus pendebant. Appellat autem Martialis [a] *Locarios*, qui loca designabant, homines locabant, disponebantque; alio nomine *Dissignatores*. His lictores attributi: ut enim in funere publico lictores comitabantur Dissignatores, severioris imperii causa & ordinis servandi, sic in Theatris. Non quod proprii Dissignatorum ulli apparitores [viles enim ipsi olim, & fortasse inter libertinos] sed accipiebant a domino funeris & Editore ludorum. Horum tamen dignitas sub Principibus aucta, & non pro modico beneficio dabatur. Horum munus, ordinibus sua loca adnotare, pellere occupatores ab alienis. Et id dicebant theatrali verbo, *Excitare* aut *Suscitare*. Labente ævo, præter Dissignatores, fuere & digniore quodam nomine Tribuni, qui electi ad moderandas & temperandas ludicras populi voluptates. Ii dicti *Tribuni voluptatum*.

De Fistulis Amphitheatralibus.

Tubi [b] sive Fistulæ in imo & summo Amphitheatro erant dispositæ, ea arte & fine, ut odoratum quem-

(a) *Locarii qui*. (b) *Tubi pro aspersione*.

quemdam humorem ejacularentur leviter & inspergerent in sedentes. Is humor e croco plerumque qui e fistulis illis per minuta quædam foramina stillabat in modum imbris. Unde Antonius Musa apud Senecam has sparsiones *odoratos imbres* vocavit. Martialis *Nimbos*. Proprie autem vocabant illum rorem ingeniosum *Sparsiones:* & *Spargendi* verbo in hac re usi.

Nec e fistulis solum hic imber, sed scito magis invento [*a*] e statuis expressus, velut humanus quidam sudor. Et ex Theatri Marcelli configuratione conspicuum, in media & summa præcinctione statuas plures fuisse, partim ad ornatum, partim ad hunc usum. Eas autem scire licet concavas fuisse, & per immissas fistulas ferreas sive æneas [quas grandes fuisse suspicamur, & alias minores, quæ ab illis diffusæ per membra] minutis foraminibus, velut per poros & membra expressum hunc humorem; non sine, præsenti quidem auxilio & manu administrorum, qui in parte inferna stabant.

Sed [*b*] sparsio hæc non fuit cro-

M 5 cus

(a) *Aspersiones ex statuis.* (b) *Crocus quomodo sparsus.*

cus merus aut aridus, sed vino dilutus: mixtus videlicet tritusq ue flos is herbæ cum vino fuit, quod colorem deinde assumeret & odorem. Hinc *Liquidum Crocum* Ovidius dixit. Et fluebat per gradus. Balsamo, etiam usi, etsi minus id crebrum. At de croco in omnibus spectaculis protritum; etiam Scenicis. Ideoque *solemnes crocos* Propertius agnominavit. Adeo ut etiam supinorum hominum deliciis e Theatris in convivia sparsiones migrarint, & eadem illa arte unguentis perfusi convivæ.

De Velis Amphitheatrorum.

Tegmen (*a*) etiam in Amphitheatro fuit, quod superduci solebat arcendo æstui ac Soli. Tegmen hoc e velis. Primus inventor rei Q. Catulus: aut certe jam inventæ primus Romæ imitator. Ejus ritus vestigia in ipsis Amphitheatris, ubi foramina in summis lapidibus ad funes velorum illigandos: ut in Nemausensi illo clare; & in summo Romano quædam grandiora, per quæ conjicitur trajici & in altum dirigi antennas solitas, velorum funes sustinentes. At ipsæ deinde antennæ sive mali, per foramina ea immissæ & demissæ mutulis

---

(a) *Amphitheatra tecta.*

tulis quibusdam excipiebantur, firmitatis causa. Ad antennas autem subrectas, funes transversim ligati & extensi, super quos ducta vela. Hinc dicunt *Vela ducere & reducere*: & *Velorum inductiones*. Huic muneri præpositi milites e classe: scilicet quia maritimi illi, jure periti tractandorum velorum.

Vela (*a*) illa varie colorata fuisse, ad ornatum, Lucretius ostendit. Et Carbasina vela Plinius nominat, cum auctore Lentulo Spinthere. Cæsar Dictator vela serica suspendit. Jam Nero purpurea etiam vela induxit, stellis aureis vare interstincta.

Hæc ipsa vela Juvenalis dicere videtur (*b*) *Velaria*. *Velarii*, qui præpositi velis in aula ducendis. Sed Theatrica hæc vela non semper extensa, quia sæpe id impediebat ventus. Nec mirum, in tam laxo & capaci circo.

De Pilleo & Umbella.

Ne autem indefensi a Sole spectarent, cum vela non superducerentur, duplex iis tegmen, sive *Pillei*, sive *Umbellæ*.

(a) *Vela colorata*. (b) *Velaria*.

Pilleis (*a*) quidem usi Thessalicis, qui fere idem cum Petaso. Usi & Gausapis & Causia loco illius pillei. Ad hunc usum interdum pillei in Theatris ab Editoribus dati, sive birri.

Umbella (*b*) autem, a facienda umbra dicta, non aliud fuit tegmen, quam quo hodie in Italia passim supra caput suspenso utuntur per viam, & in æstu. E linteo formant, instar obtusæ & brevioris metæ, quod orbiculata virga extensum, baculo sustinent supra caput erectum. (*c*) Hanc, puto, colorabant, pro favore cujusque in hanc illamve Circi factionem, Prasinam, Venetam, &c. Umbellam Græci vocant σκιάδιον. Hinc & *Umbellati clavi*, apud priscos Architectos, qui capite paulatim instar turbinis latiore: itemque *Umbellati flores* fœniculi, anisi, sambuci, apud hortenses scriptores.

De Spoliario.

Spoliarium (*d*) non erat in ipsis Amphitheatris, sed juxta ipsa: & videtur e regione ad alteram illam portam fuisse, quæ Libitinensis. Nam Spo-

(a) *Pilleis usi*. (b) *Umbella*. (c) *Umbella colorata*. (d) *Spoliarium ubi*.

Spoliarium, quod receptaculum mortuorum aut graviter in Arena læsorum, jure constituitur juxta mortualem istam portam. Enimvero solent gladiatores occisi turpiter unco per Arenam trahi in Spoliarium.

De Gradibus interioribus.

Erant (*a*) & gradus interiores intra porticus, per quos ad spectacula ascensus: hi ita flexi & dispositi apte, ut quantumvis conferta multitudo, statim ingredi & egredi ordinate & sine conflictu potuerit. Ordines hi graduum sive scalarum miro artificio pene invicem decussabantur, & ad ostiola sua sive Vomitoria singuli ducebant.

Jam (*b*) columnæ, jam coronæ, epistylia, zophori, & uno verbo, omnia exteriora hujus operis, admiranda nostro sæculo, non imitanda. Sed hæc videlicet potentia Romana, hæ olim opes, quas etiam docti plerique capiunt dumtaxat & vident per nubem.

De Pegmatis.

Pegmata (*c*) antiqui appellarunt machinas quasdam e ligno, quibus usus

(a) *Usus horum graduum.* (b) *Exteriora Amphitheatri.* (c) *Pegmata quid.*

usus in Theatris aut Arenis. Vox Græca origine est, ἀπὸ τοῦ πήγνυμι, quod est *Figo*, *Gelo*, *Compingo:* Itaque Glossæ priscæ πῆγμα interpretabantur *Confixum* : & docte Apulejus *Confixilem machinam* dixit, allusione ad vim ipsam verbi. Pegma paulo aliter pro loculamentis pluteisque librariis, Cicero dixisse videtur.

At Pegma (*a*) Theatricum non aliud, quam grandis quædam & ingeniosa contabulatio, quæ sponte & occulte statim cresceret, statim subsideret; ideoque compacta raris quibusdam & interlucentibus tabulis & sublicis, ad laxandum & comprimendum. Quæ ornatus causa tecta sæpe argento vel auro, sed tenui.

In his (*b*) Pegmatis varia inventa & stupendi lusus ingeniorum, de quibus Augustinum loqui sentio: *Ad quam stupenda opera industria humana pervenit? quæ in Theatris mirabilia spectantibus, audientibus incredibilia, facienda & exhibenda molita est?* Nam hæc Pegmata ex se surgebant, tabulata tacite in sublime crescebant, subsidebant mox hæc eadem: quin interdum chasmate & ruina subita

(a) *Pegma theatricum quid.* (b) *Stupenda inventa in Pegmatis.*

bita dehiſcebant, ſive tota pegmata, ſive homines qui impoſiti. Et ſolebant interdum ita componere pegma & hanc ruinam, ut ii, qui impoſiti, præcipites ruerent in caveas ferarum, ibique diſcerperentur. Sed & flammarum quidam luſus & imago in hoc pegmate, ſine ulla ejus plerumque noxa. Duces etiam captivos & oppida in Pegmatis ſolere oſtendi, Joſephus adnotat; ſed non hæc theatrica intelligens, verum Fercula, quæ portari ſolita per triumphum.

DE

DE GLADIATORIBUS LIBER I.

SPectaculorum apud Romanos (*a*) quatuor genera fuerunt. *Gladiatores*, *Venatio*, *Bircenses*, *Scena*. Tria ex iis ad oculos maxime, unum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria fere Romanorum; aut si in alia gente, tenuja præ istis, & dictu parum digna. De GLADIATORIBUS dicemus: quod inter omnia celeberrimum fuit frequentissimumque Romæ, & in quo plebs maxime vel delectabatur, vel verius insaniebat, juventique erat in deliciis.

Spectaculum hoc appellatum proprie, *Munus*: (*b*) vel quia populo gratis daretur: vel ab officio, quia officium se mortuis facere arbitrabantur. Nam *Munus* proprie officium antiquis; sicut *Munis*, officiosus: & e con-

(a) *Quatuor ludorum genera*.
[b] *Munus cur dicta spectacula*.

e contrario *Immunis* dicitur, qui nullo fungitur officio. (*a*) Is qui præbebat, ab ea voce *Munerarius* dictus, Glossæ, *Munerarius*, ἀγωνοθέτης: cujus vocis primum patrem Quintilianus facit Augustum. Nam antea vel *Domini ludorum*, vel *Editores*, & res ipsa *Editiones*. Quamvis hæ voces communes sint omnibus ludis, *Munerarius* non nisi is, qui munera edit; id est, Gladiatores aut Venationes. Hunc Florus magis nove dixit *Muneratorem*. Et *Gladiatores* plus semel pro spectaculo & munere ipso usurpat Cicero aliique, homines pro re. *Gladiator* autem ipse est, qui in arena populo spectante pugnavit.

In hac autem re de Gladiatoribus *quatuor* sunt dicenda. 1. ORIGO *progressusque*. 2. LOCUS. 3. HOMINES. 4. MODUS.

1. DE ORIGINE GLADIATORUM.

ORigo Gladiatorum a re funebri: exemplum ab Hetruscis. At fortasse Hetrusci ipsi a Græcis. Undecumque exemplum, causa tamen & ori-

(a) *Munerarius quis*. (b) *Gladiator quis*.

origo Funus. (*a*) Nam quoniam olim animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos vel malo ingenio servos mercati in exsequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare: itaque quos paraverant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabant. Hæc muneris origo. Atque Gladiatores illi a busti cineribus *Bustuarii* dicti.

Itaque prætextu hoc religionis dati publice Romæ (*b*) primi gladiatores in foro boario, A. V. 490. Dederant M. & D. Bruti, causa mortis patris. Dixi, *publice*; quia facile suspicor, jam ante privatim & per convivia innotuisse. Nam in lætiori convivio solemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam, qui cum applausu convivantium occidebant, occidebantur. Ortus mos a Campanis; ab iis avide hauserunt Romani, perseveravitque ille mos ad extrema imperii tempora. Atque hi convivales gladiatores sunt, quos *Cubicularios* vocat Lampridius.

Olim

---

[a] *Causa muneris Funus.* (b] *Primi Gladiatores.*

Olim in funere tantùm data munera gladiatorum; (*a*) nec eo omni, sed virorum Principum, illustrioru.nque. Non enim dabantur, nisi in funere Indictivo: Imperatorum ergo, Procerumque. Sed paulatim, ut solet, res increbuit, & a tenui canali in mare quoddam [fas sic loqui] excrevit editionum. (*b*) Dare enim cœperunt vulgo etiam privati, & plerisque ea cura in testamentis: cavebant enim post mortem suam tot & tot paria sibi edi. Immo usque eo mos evaluit, ut ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret velut debitum, & ex præscripto legis. Nec vero hoc fine, aut in virorum saltem funeribus stetit mos, transiit etiam ad fœminarum. Dux & auctor rei stirps illa Veneris Julius Cæsar, qui munus populo epulumque in filiæ memoriam pronunciavit, quod ante eum nemo. Nec dubium, quin Divi exemplum cupide imitatus sit vulgus.

De Progressu Munerum.

Præter funus & religionem, etiam Voluptatis causa (*c*) dati gladiatores.

[a] *Dati in funere illustrium.*
(b) *Postea & aliorum.* (c) *Voluptatis causa data munera.*

res. Postquam enim res placere populo visa est, & omne vulgus cupiens harum voluptatum, ecce ansa præbendi reperta est etiam citra *funus*. Scilicet nimis raræ illustrium divitumque mortes: & inventum, ut Magistratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes, qui gratiam a populo exambire vellent aut honorem.

Primi (*a*) e Magistratibus dederunt *Aediles*. Quidni enim exemplum rei primum ab illo Magistratu censeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Editio tamen ea quando cœperit, non scitur; vix est ut ante 600. Urbis annum. Quandocumque cæperint, mansere tamen ad extrema Imperii.

Secundo dedere (*b*) *Prætores*, more item vetere. Augustus hac in re aliquid innovavit & astrinxit; e publico aliquid eis dari præcepit, & interdixit, nequis a se aliquid amplius altero impenderet, nisi Senatus decrevisset. Neve sæpius, quam bis quoque anno Gladiatores daret, neu plurium quam 60. parium. Postea tamen edictum illud, qua de sumptu

est,

[a] *Primo dederunt Ædiles.*
(b) *Prætores.*

est, laxavit idem Augustus: immo e publico aliquid dari ultra vetuit. Caligula etiam aliquid statuit hac in re. At Claudius prorsum vetuit, & a Prætoribus ea munera removit. Videntur tamen iterum irrupisse.

Tertio (*a*) *Quæstores*, instituto Claudii: quod tamen conatus Nero tollere, qui sanxit, ut ne designatis quidem Quæstoribus gladiatores edendi necessitas esset. Sed reduxit denuo Domitianus, & quæstoria munera olim omissa revocavit. Non levavit, sed auxit Quæstorum onus Alexander, qui Quæstores candidatos jussit ex sua pecunia munera populo dare.

Quarto dedere (*b*) *Consules*, exemplis tamen haud ita crebris. Non enim sæpe reperias Consularia munera gladiatorum, venationem sæpe. Hæc de Mag stratibus.

Jam vero dedere etiam (*c*] *Sacerdotes*. Atque ita Pontificales & Sacerdotales ludi passim observantur.

Item novo nomine & re *Ærarii*. Hos alii vocant *Arcarios*, qui præerant arcæ fisci.

Denique [*d*) *Imperatores*, ita quidem frequenter, ut hoc eximium censuisse

[a] *Quæstores*. (b) *Consules*. (c) *Sacerdotes*. (d) *Imperatores*.

fuisse videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali suo, dabant Quinquennalibus, Decennalibus, Vicesimalibus; dabant in dedicatione publicorum operum, in victoria & triumpho, & per variam occasionem. Ista Romæ.

Munera extra Urbem data.

Sed & Provincias pervasit studium hujus ludicri, velut tabes. Primus (*a*) Perseus Macedonum Rex transtulit in Græciam, majore primo cum terrore hominum insuetorum ad tam cruentum spectaculum, quam cum voluptate. Nec dubie alii Reges & Dynastæ in sua regna. Et profanæ solum gentes? immo ipsi ecce Judæi, apud quos Herodes Rex sub Augusto in singulis pene oppidis Theatra & Amphitheatra constituit. Et Agrippa una commissione dedit paria 700. Romanos quodammodo ipsos exsuperans.

Nec Reges solum insanierunt hanc insaniam, sed etiam in provinciis passim Proconsules (*b*) Præsidesque. Editiones ejusmodi aliquando vetitæ, sed obedientia non diuturna. Jam vero coloniæ & municipia æmulabantur,

[a] *Dati gladiatores a Regibus.*
[b] *Dati a Præsidibus.*

tur, & passim inter reliquias vetustatis Amphitheatra etiamnunc, cædium istarum sedes. Atque ut Romæ magistratus præbebant, sic in coloniis municipiisque Duumviri aut Ædiles. Sed & multi (*a*) privati dabant, nulla lege, ad populi tantum gratiam, & pecuniæ suæ illudentes, immo & cerdones & libertini. Et ab hac causa in lapidibus frequenter decreti honores leguntur, frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris; quamquam id Claudius, quod in se erat, vetuisset. Atque hi fortasse *Honorarii ludi* Svetonio dicti, quia in honorem Principis suscepti.

Postremo non homines solum certi qui darent, (*b*) sed etiam tempora quædam quibus darentur. Saturnalia in primis. Deinde Quinquatruum festi dies. Atque etiam per adulationem Senatus dies unus alterve gladiatoribus sæpe additus, in honorem Cæsaris.

Crebritas Gladiatorum & Numerus.

Munerum crebritas, & multitudo pugnantium supra nostram fidem. (*c*) Cæsar Ædilis 320. paria dedit; (*d*) Adrianus Cæsar Gladiatorum munus per 6. dies

---

(a) *A privatis.* (b) *Certis diebus dati.* (c) *Munera Cæsaris* (d). *Adriani.*

6. dies continuos exhibuit. (*a*) Gordianus ædilitatis suo tempore populo Romano 12. munera, id est, per singulos menses singula exhibuit; ita ut gladiatorum nonnumquam 500. paria exhiberet, numquam minus 150. Ergo unus ille non minus 3000. dedit unno anno. (*b*) Titus Gladiatores, Venatus, Naumachias per 100. dies dedit. Bonus & moderatus Princeps (*c*) Trajanus spectacula ejusmodi per dies 123. continuavit, & gladiatorum 10000. dedit. (*d*) Cajus 1000. paria. Itaque magna copia Romæ & in provinciis gladiatorum fuit. Gordianus Romæ habuit gladiatorum fiscalium paria 1000. nec tamen aut imperium tunc, aut ipse ad ævi illius opes. Otho Imperator 2000. gladiatorum contra Vitellium armavit: credo; ex iis tantum, qui in Principis fisco,

Legibus inhibita munera.

Calamitas Orbi invecta per hos ludos: (*e*) nullum enim bellum tantam cladem vastitiemque generi humano intulit, quam hi ad voluptatem ludi. Numerum dierum hominumque recen-

(a) *Gordiani*. (b) *Titi*. (c) *Trajani*. (d) *Caji*. (e) *Detestatio horum ludorum*.

recenſe; mentior, ſi non unus aliquis menſis Europæ ſtetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Neronem culpamus aut Caligulam, qui 100. aliquoc homines vita interfecerunt, ira ſive metu: ecce unus Editor homines ſupra 1000. ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabat, & cibum oculorum; fiebantque non per unius alteriuſve laſciviam, ſed velut publica lege & decreto. Itaque eo ventum eſt, ut aliis legibus effuſio iſta fuerit coercenda.

Primo [*a*] ad ambitum reprimendum, cautum fuit, ne quis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius Conſul. Cautum etiam de numero aliquid gladiatorum, ſub idem tempus, ſupra quem ne haberent in Urbe. Sicut in Catilinaria conjuratione item remoti gladiatores ab Urbe. Sed Auguſtus certe etiam de numero parium cavit, edixitque A. V. 732. nec Gladiatores ſæpius quam bis anno dari, nec plurium quam 60. parium: At Tiberius firmus contra iſta, certum numerum in commune præſcripſit. Sed poſt Tiberium Caligula, conculcato hoc edicto, permiſit volentibus cunctis, etiam ſupra numerum definitum,

(a) *Gladiatorum munera repreſſa.*

tum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo & sæculo videtur.

Nec de numero solum Tiberius, aliquid etiam statuit de Munerariis, (*a*) cavitque SC. nequis gladiatorium munus ederet, cui minor 400000. res. Fortasse & idem vetuit, nequis edidisse vellet libertus. Quin & Nerone Principe statutum, nequis Præses aut Procurator, qui provinciam obtineret, gladiatores daret. (*b*) Sumptus etiam ad munera coercitus plus semel. Antoninus Pius profusionem vetuit, certa pecunia definita. Post illum Marcus Philosophus. Alexander vero habuit in animo, ut munera per totum annum dispergeret, ut per 30. dies munus populo daretur: salubri consilio, sed sine effectu. Perrupit enim omnia sepia inveterata licentia; nec jam Princeps aut lex, qui capere posset tam effusis cupiditatibus modum.

Tarde, immo sero descensum eo, (*c*) ut gladiatoria spectacula prorsum tollerentur. Pulcherrima hæc laus ad Constantinum Imperatorem referenda: is primus Romanorum Principum gladiato-

(a) *Qui dare posset qui non.*
[b] *De sumptu cautum.* (c) *Tandem sublati gladiatores.*

diatoria spectacula e toto orbe Romano submovit, A. V. 1067. pene 600. annis post ea instituta. Repressit igitur Christianus Princeps: (*a*) tamen & sub Constantio, & postea sub Theodosio & Valentiniano conati irrumpere; immo irrupere. (*b*) Etiam sub Honorio, qui tamen sustulit, occasione Telemachi cujusdam Monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, a populo lapidibus obrutus fuit. Ita obviam itum ludo non ludo, & sublata adeo res cum memoria gladiatorum, ut ægre nunc ad intelligentiam retrahere possimus morem fugitivum.

De habitu edentium, spectantium.

Duo genera fecimus Editorum: *Magistratus* & *Privatos*. Qui enim munus mortis causa dabant, plerique videlicet fuere privati, tamen dabant non quasi privati: [*c*] per dies enim omnes muneris prætextæ illis jux, lictorum, accensi, omninoque imaginem quandam gerebant Magistratus. Nec illud occasione prætereundum, [*d*] propriam quandam vestem fuisse in munere funebri ipsorum spectatorum:

(a) *Restituti*. (b) *Denuo aboliti penitus*. [c] *Editores prætextati*. (d) *Habitus spectatorum*.

ſpectabant enim in penula pulla. In munere vero voluptuario ſpectabant togati.

2. DE LOCO GLADIATORUM.

LOcus Gladiatorum duplex: (a) *Ludus*, & *Arena*. Ille, ubi habiti altique gladiatores; hæc, ubi dati & producti. De priore prius.

DE LUDO GLADIATORIO.

Ludus gladiatorius inde dictus; (b) quod in eo juvenes uſum armorum condiſcerent. Nam primo gladiatores domi & in reliqua familia fuerunt: mox creſcente numero, & crebritate editionum, aperti iis velut publici quidam ludi, & in his armorum Magiſtri. Ita quidam ſplendidiores, etiam poſt inſtitutos ludos, habuere domi eos aut apud amicos. Quod tamen perrarum, & vulgo ars pugnandi docta exercitaque in ipſis ludis. *Luſorium* appellaſſe videtur Lampridius. Græce καταγωγιν μονομαχων, appellat Herodianus, quaſi dicas *diverſorium domiciliumque*. Suidas μονομαχοτροφεῖον.

In

(a) *Locus duplex*. (b) *Ludi gladiatorum unde*.

In Urbe autem (*a*) plures ejusmodi ludi, nominibus suis noti & discreti: ut *Ludus Gallicus*, *Dacicus*, *Magnus*, *Mamertinus*, *Matutinus*, *Aemilius*. Ex his aliqui etiam Bestiariorum fuerunt; uti certe *Matutinus*, nam matutina spectacula ferarum. Et distincti ludi bestiariorum & gladiatorum.

Hisce ludis non Lanistæ solum præerant, (de quibus mox dicetur) sed etiam digniori nomine (*b*) *Procuratores:* nec ii de plebe, sed ex civium primis, fuitque velut inter dignitates & infulas id munus. Nec longe ab istis diversi Curatores munerum ac venationum. (*c*) Medici etiam sui singulis his ludis; nec id invento novi sæculi, sed diu ante Imperatores, anno Urbis *663*. adeo antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Exemplum translatum e Græcia, apud quos Medici athletis.(*d*)Medicos autem hic haud tam arcte acceperim, ut hodie; sed incluserim etiam Chirurgos, usurpatione prisca: ii autem opus certe gladiatoribus læsis, luxatisve. De-

 inde

(a) *Ludi plures in Urbe*. (b) *Procuratores ludorum*. (c) *Medici*. (d) *Quo fine*.

inde & ratio victus gladiatorii ea, ut salvi esse sine Medico non possent: large enim edebant, bibebant, & dabantur velut in saginam; eo fine, ut domini valentes eos producerent, & ut Cicero ait, cum gladiatoria totius corporis firmitate. Inde *Gladiatoria sagina* Tacito. Inde *Saginæ* nomine ludum ipsum Propertius intellexit. Plinius videtur attribuere hordeum iis in cibum. Sed non credo eo usos; male alibilis est is panis, flatus genitor malique coloris, ideoque ignominiæ causa militibus datus qui deliquissent. Seneca etiam eum inter vilissima genera habet. Quæ omnia contraria huic gladiatoriæ saginæ.

Lusti isti non solum Romæ fuerunt, [*a*]sed in coloniis municipiisque: Capuæ in primis & Ravennæ. Nam Ravennæ ludum exstruxit, aut certe voluit Cæsar.

De forma ludorum nihil dixerim, præter multiplices in iis minutasque [*b*] cellas fuisse, in queis seorsim haberentur singuli gladiatores: exemplo scilicet servorum, quibus cellæ. Sed & meretricum cellæ (ex Juvenale & Pe-

(a) *Ludi in Coloniis*. (b) *Cellæ in ludis*.

Petronio) & capitum omnium vitiorum.

De Laniſtis, Ludorum præfectis.

His ludis præfuiſſe Laniſtas ſupra tetigi. Vocem (*a*) *Laniſta* vulgo a laniandis corporibus formant; nec perſuadent. Iſidorum potius audio, qui Tuſcum verbum eſſe vult, & illis carnificem ſignare: & audio eo libentior, quia res gladiatoria petita a Tuſcis. Laniſtæ avium etiam apud Columellam, qui aves condocefaciunt ad pugnam. Emebant autem Laniſtæ futuros gladiatores, aut expoſiticios pueros huic rei tollebant.

Tota autem manus, quæ ſub uno Laniſta, (*b*) *Familia* appellabatur; & eum dicebant Familiæ præeſſe. Hinc natum proverbium Ciceroni familiare: *Ducere familiam*, quod idem eſt, ac Familiæ præeſſe, ſumptumque ab hac ipſa Laniſtarum præfectura.

Hi iidem Laniſtæ honeſtiore & invidendo verbo [*c*] *Doctores* dicti, & *Magiſtri*: videlicet: quia gladiatores novitios & tirones docebant. Quin iidem *Commentarii* dicuntur, & *Dictata*

(a) *Laniſta unde dictus.* (b) *Famili gladiatorum.* (c) *Doctores pro laniſtis.*

ctata dare, verbis omnibus a meliore ludo sumptis. Nec inepte *Dictata*, quia revera præcepta sua armorum commisere etiam scripris.

In ludo duo erant genera: *Tirones* seu novitii, & *Veterani*. Veterani nobiliores, & usu longo edocti. [*a*] Ad Tirones cura & institutio præcipue pertinebat. Ratio modusque instituendi, ut rudibus batuerent cum Lanista: sive etiam ad palum exercerentur, militum instar. Sed prius illud de rudibus proprie *Batuere* dicebant: & gymnasium ipsum, *Batualia*, vulgo *Battalia*, γυμνάσιαι τῶν μονομάχων. Erat autem *Rudis*, [*b*] gladius e ligno. Et quidem pro modo cujusque armaturæ, Threci incurvus, Secutori rectus, Retiario dentatus. Fortasse etiam e ferro, sed tamen hebes. Amplius, (*c*) duplex fuit Rudis: Lanistarum, & Tironum sive exercentium. Lanistæ sua rudis, qua secerni cognoscique potuit; ea fuit e ferula, qualia sceptra Pædagogorum: & *Ferula* etiam nominata priscis, qua novos auctoratos, & novitios gladiatores abberrantes Lanista cædebat, velut legitimus magister. Nam

(a) *Tirones in ludis docti*. (b) *Rudis quid*. (c) *Ea duplex*.

Nam & hæc res a litterario ludo. At Rudis ad gymnasia diversa ab hac, & gladii forma, fortasse etiam ponderosior, graviorque. Hæc exercitatio & velut meditatio novis gladiatoribus ad cædem.

DE LOCO PUGNÆ.

Dictum de loco, ubi habiti gladiatores; superest locus pugnæ, qui non unus: [a] ad rogum enim dati, in foro, in Circo, in Amphitheatro, in septis; vicatim, & regionatim. Ad rogum olim in exsequiis, isque antiquissimus locus. Postea non placuit circumducere populum, & omisso rogo ipsi gladiatores funebres in foro dati. [b] Forum ergo locus vetus pariter & diuturnus, nam & sub Augusto fuit; & Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in septis. Tamen cœptum vilescere & forum: forte ideo, quia loca sessui & spectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Consules Magistratusque clientibus tribulibusve suis adsignabant, & in beneficii loco. Igitur structa Amphitheatra, [c] destinata proprie huic ludicro & Venationi. Et plerumque

(a) *Gladiatores ubi dati.* (b) *In foro.* (c) *In Amphitheatro.*

exhinc in iis dati gladiatores, tamen non omisso prorsus foro. Etiam in septis Agrippæ. Sed & Circus interdum huic rei. Sæpe vici, & 14. regiones Urbis, quod sub Imperatoribus factitatum.

De Spoliario.

In loco ludi etiam Spoliario suus est locus. Est autem (*a*) *Spoliarium* non ipse ludus, sed ludi pars. Ductum nomen a re balnearia: nam exteriores cellulæ in balneis, *Spoliaria* dictæ, Græce ϛπϵδυτήριον. Ubi ergo in balneis exuebantur, seque veste exspoliabant, *Spoliaria* dicta; & a causa simili in ludis. Nam ibi gladiatorum vestes & ornamenta. Immo amplius, locus ille receptor vulneratorum cæsorumque. Quin & ii, qui sine spe curationis læsi, illic interficiebantur.

Erat (*b*) & locus obscænus in ludo, ubi spongia damnata, de qua Martialis & Seneca.

De Diludiis.

Tempora, (*c*) quæ gladiatoribus concedebantur inter dies munerum, quibus pugnatur, dicebantur *Diludia*, ut vult Horatii vetus Scholiastes.

(a) *Spoliarium*. (b) *Pars ludi fœda*. (c) *Diludia quid*.

stes. Verum potius Diludia videntur esse, cum medii ludi alio genere spectaculi interrumpuntur, & quasi diffinduntur[1]. Ita enim mos, ut in media sæpe Comœdia aut Tragœdia Venationem, aut paria aliquot gladiatorum poscerent, tædii levandi.

LIBER II.

3. DE HOMINIBUS PUGNANTIBUS.

DE *Origine* & *Loco* dictum: Tertium nunc de *Hominibus*, de quibus *duo* dicenda: *Quæ* CONDITIO *fuerit gladiatorum*; *&* *Quæ eorum* GENERA, *quodque discrimen*.

CONDITIO GLADIATORUM.

Ad *Conditionem* quod attinet, (*a*) e servis plerumque fuerunt, aut captivis. *Servi* aut vendebantur in ludum, aut damnabantur, adeoque id increbuit, & ob levem sæpe causam. Eos conquiri moris etiam in provinciis fuit. De (*b*) *Captivis* etiam non

(a) *Gladiatores Servi*. (b) *Captivi*.

ignotum: aut enim venditi illi ipsi lanistis, aut ab Imperatoribus, postquam in triumpho ducti, dati in ludum; sæpe & sine triumpho. Servi ergo captivique primo ad hoc munus.

Sed paulatim etiam (*a*) liberi & ingenui, nulla quidem aliunde vi, sed precio inducti vel mala libidine pugnandi. Et vero paulatim, non desidentibus sed corruentibus moribus, eo ventum, ut (*b*) primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent; quidam desperatione & bonis exuti, alii Principibus gratificantes. Quin vulgo jam sub Principibus (*c*) Equites polluti arena & Senatores. Origo primarei a C. Cæsare, qui permisit Equitibus Romanis uti pugnarent. Eoque temeritas hæc, sive insania fuit, evasit, ut lege cavere Augustus debuerit; qui tamen Equitibus palam id permisit, non item Senatoribus. Sed denuo id vetitum SC. & fraudem, quæ huic legi fiebat, repressit Tiberius. Sed non ad Tiberii severitatem Principes secuti, qui solute adeo permiserunt, ut Caligula una commissione 26. Equites dederit: Nero exhibue-

[a] *Liberi*. [b] *Nobiles*. (c) *Equites & Senatores*.

buerit ad ferrum 40. Senatores, 60. Equites Romanos. Vitellius (*a*) quamquam ipse infamis, infamiam hanc genere quodam sustulit, cavitque severe, ne Equites Romani ludo aut arena pollucrentur.

Nec solum Romana juventus tam prodiga sanguinis sui pariter & honoris, (*b*) sed & fœminæ ipsæ in arena nudæ pugnarunt veram illam gladiatoriam pugnam. Hoc adeo verum est, ut, Severo Principe, vetandum SC. fuerit. Nec tantum fœminæ venerunt in hanc pugnam, (*c*) sed pumili & nani, improbo quodam studio novitatis.

De Auctoratis.

Fuerunt ergo in universum duo genera gladiatorum, Coacti & Voluntarii. *Coacti*; servi, damnati, captivi. *Voluntarii*, liberi, quique pretio se addicebant. Hi postremi proprie [*d*] *Auctorati* dicti. Inde *Auctorandi* verbum, notione pari ab eodem [*e*] & *Auctoramentum*, pretium ipsum gladiatoris & merces. *Gladiatorium* Livius appellavit.

Hæc

(a) *Vitellius morem sustulit*. (b) *Fœminæ in arena*. [c] *Nani*. [d] *Auctorati*. [e] *Auctoramentum*.

Hæc autem *Auctoratio* non simplex; Quia enim liberi, juramento solemni interposito fiebat, quod vinclum servitutis; jurabatque novitius gladiator, se omnia passurum ausurumque, quæ legitimum gladiatorem jus mos esset. Formula adeo ipsa juramenti in Petronii Arbitri fragmentis: *In verba*, inquit, *Eumolpi sacramentum juravimus, uri, vinciri, verberari, ferroque necari, & quidquid aliud Eumolpus jussisset, tamquam legitimi gladiatores, domino corpora animosque religiosissime addicimus*. In tria jurabant, ustionem, verbera, necem; quæ gladiatores patiebantur ex more: Necem, cum cecidissent, & ferrum juberentur recipere: Flammam, & Verbera, si quando timidius pugnarent, aut fugerent e ferro. Hoc fine Lorarii fuerunt, sive Mastigophori in Arena & in Scena.

GENERA GLADIATORUM.

Sequuntur genera & discrimen gladiatorum. Nec enim gladiatorum unum nomen, aut una classis; (*b*) sed Ab *armis*: A *locis*: A *tempore*: aliisque *causis* diversi. Ea omnia operæ est accurate persequi, quia nec vul-

(a) *Juramentum in Auctoratione*.
(b) *Varia genera unde*.

vulgo nota, & litteratorum in his sæpe error.

In prima classe, qui armis & ratione pugnæ diversi, collocantur isti: (*a*) *Secutores*, *Retiarii*, *Threces*, *Myrmillones*, *Hoplomachi*, *Samnites*, *Essedarii*, *Andabatæ*, *Dimachæri*, *Laquearii*. De his singulis dicendum.

De Secutoribus.

Secutor, ab insequendo Retiarium dictus est. Nam [*b*] *Secutor* proprie est assecla, comes, ἀκόλουθος. Itaque extra rem gladiatoriam legitur, *Secutor Tribuni*, *Secutor Cæsaris*; muneris operæque nomen. Et forte sic dicti milites, qui ex instituto prisco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum. Ab hac eadem notione Mars cognomento *Secutor*, apud Apulejum. In Petronio etiam legitur *Secutuleja mulier*, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat, & sectetur ipsa. At Secutorum, inter cætera gladiatorum nomina, mentio multa.

Arma (*c*) Secutoris describit Isidorus, sed parum ex fide: Gestabat enim

---

[a] *Varietas gladiatorum ab Armis.* (b) *Secutor qui dictus.* (c) *Arma Secutoris.*

enim cuspidem seu gladium, clypeum, & galeam; quæ communis plerisque gladiatoribus. Isidorus ipsi tribuit etiam massam plumbeam, quæ adversarii jaculum impediret, ut antequam ille feriret rete, iste superaret.

De Retiariis.

Retiarius plerumque commissus cum Secutore. Interdum etiam cum Myrmillone: nec enim novum, ut unus cum diversis componatur; sicut Myrmillo cum Threce. Retiarium Isidorus describit: (*a*) *Retiarius*, inquit, *qui contra alterum pugnantem occulte ferebat rete jaculum, ut adversarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret: quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis causa*. Origo (*b*) & exemplum ejus armaturæ non dubie a Pittaco, qui inter sapientes. Ita enim ille ex provocatione cum Phrynone pugnavit.

Juvenalis cum cura ejus (*c*) arma descripsit, & velut ex professo. Non erat ei clypeus, non sica, non galea; quia fuit contentus solo galero: nuda facie soli hi ex gladiatoribus. Ita autem docti Retiarii factique, ut arte quadam collectum suspensumque dextra

[a] *Retiarius quis*. (b) *Origo*.
(c) *Arma*.

tra manu rete in adversarii caput jacerent: & si errassent, effuse fugerent donec forte iterum rete collegissent. Tridens sive fuscina illis pro gladio: inermes & in sola tunica. Tertullianus tamen spongiam iis attribuit, pectori nimirum tegmen.

De Threcibus.

Thraces, vel (ut libri fideliores) (*a*) *Threces* gladiatores, a similitudine parmularum Thraciarum. Immo non ab armis solum, sed quia ipsi ex ea gente. Certe suo ingenio ea gens prona ad pugnas & cædes: & jam antiquitus ad rogum singulari certamine decertabat. Sane Monomachia hæc ad gladiatores Threcas spectat, quorum sparsa in libris mentio.

Arma (*b*) videamus; quæ Ciceroni aliisque *Threcidica* dicta: & inde *Pugnare Threcidicis*. Festus & Martialis iis parmam dant: sumpta enim parma a Thracum populo, quibus velut propria. Harpe etiam, id est, ensis falcatus Threcum, Latinis *Sica*, Curtio *Copis* dicta.

De Myrmillonibus.

Mirmillones (*c*) venerunt e Gallia, *Crupellarii* iis forte dicti: quasi qui ob gra-

(a) *Threces qui.* (b) *Arma eorum.*
(c) *Myrmillones qui.*

gravitatem armorum reperent; non irent; hinc *Crupellares* aut *Prorepos* vocarunt: Certe Myrmillones toti in armis. Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum adversarium, & vitabundi. Mirmillo plerumque cum Threce compositus; nonnumquam etiam cum Retiario. Unde est illud Festi: *Retiario pugnanti adversus Myrmillonem cantatur: Non te peto, piscem peto; quid me fugis Galle? quia Myrmillonicum genus armaturæ Gallicum est, ipsique Myrmillones ante Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigie inerat.*

De Hoplomachis.

Hoplomachi Græcum nomen, universe sonat quemvis gladiatorem, qui pugnet armatus: Romanis tamen etiam certa species. [a] Confundi possunt cum Myrmillonibus, vel Samnitibus. Nam & in Myrmillonem vox Græca convenit, quia tectus armis. At verius fotasse in Samnitem, cujus nomen ante Ciceronem celebre, desiisse sub Imperatoribus videtur, & abiisse in Hoplomachum: at res armaque eadem.

De

(a) *Hoplomachi iidem cum Samnitibus.*

De Samnitibus.

Samnitium (*a*) originem non celat nos Livius: *Campani*, inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt*, *Samnitiumque nomine appellarunt*.

Arma eorum idem Livius describit. (*b*) Scutum auro & argento cælatum, cujus summum latius, qua pectus & humeri teguntur, fastigio æquali, ad imum cuneatius, mobilitatis causa. Spongia sive Baltheus pectori tegumentum, & sinistrum crus ocrea tectum: pinnæ in galeis. Itaque *Pinnirapi* non alii, quam qui cum Samnite compositi, quique rapiunt ejus pinnas. Hos Cicero vocat *Provocatores*, qui cum Samnitibus solebant componi: Artemidorus *Probactores*, voce, ut videtur, peregrina.

De Essedariis.

Essedarii [*c*] sunt, qui ex essedo pugnant: quamquam mixtim modo e curru, modo pedites præliati sint. Nam desiluisse, & pedibus pugnasse, præit ad suspicandum Seneca. Servum etiam habuisse videntur in pugna, qui pro auriga.

De

(a) *Samnitium origo*. (b) *Arma*.
[c] *Essedarii qui*.

De Andabatis.

Andabatæ (*a*) his proximi, five ἀναβάται. Hi pugnabant ex equis, galea frontem oculofque tecti: inde origo adagii apud D. Hieronymum: *Claufis oculis Andabatarum more pugnare*. Galeæ iftis ex auro.

De Dimacharis.

Dimacharus [*b*] five Orbelas parum notus, & inter legendum repertus, fed non inventus: Colligas tamen facile duobus gladiis pugnaffe.

De Laqueariis.

Laquearii [*c*] Ifidoro funt, quorum pugna erat, fugientes in ludo homines injecto laqueo impeditos confecutofque profternere, amictos umbone pelliceo.

De Suppofiticiis gladiatoribus.

Receptum erat, ut feffo gladiatori aut victo alius atque alius fufficeretur, & contenderet cum victore. Ii (*d*) *Subditicii*, vel *Suppofiticii* dicti. Græci, apud quos idem in Athletis mos vocant ἔφεδρυς. Subftituebatur autem fæpe unus, alter, tertius; unde in Gloffis, ἔφεδρος, *Tertiarius*. Id autem non fiebat ad cujufque arbitrium, fors decidebat.

De

(a) *Andabatæ*. [b) *Dimachari*. (c] *Laquearii*. (d) *Subditicii*.

De Pegmaribus.

Dictum de Gladiatoribus, (*a*) qui ab armis appellati; ad reliqua genera eundum. Inter hos primi se offerunt (*b*) *Pegmares*: ii a loco nomen habent, quia pegmatis impositi pugnabant; licet tantum captivos aut insignis sceleris damnatos in pegmatis solere ostendi constat. Ad pegma autem moliendum movendumque multi e numero fabrorum administri. Ii ergo admoti per occasionem, tractique in arenam a Caligula, deficientibus bestiariis.

De Meridianis.

Meridiani occurrunt, (*c*) quibus hoc nomen scilicet a tempore, quia sub meridiem darentur. Nec hi tamen legitimi destinatique gladiatores, sed bestiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim spectaculum, Matutinum & Meridianum. Mane cum bestiis depugnabant; post meridiem, ii qui superfuerunt, inter sese, & *Meridiani* gladiatores vocabantur. Cæterum nec docti factique ad pugnam erant, nec armis in ea utebantur aut arte: cædes tantum promiscua, & velut laniena.

De

[a) *Gladiatores a loco denominati.*
(b] *Pegmares.* (c) *A tempore.*

Alia Gladiatorum cognomenta.

Gladiatores (*a*) *Fiscales* sunt ii, qui in Cæsaris bonis, & velut fisco. Nam Principes ipsi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad instruendum suas populique voluptates. Itaque recte Arrianus dixit istos καισαρ ς μ νομαχυς, *Gladiatores Cæsarianos*, aulicosque. Nec gladiatores solum, sed alebant etiam histriones.

Ab his orti (*b*] *Postulaticii* gladiatores. Quia enim Cæsariani isti eximii viribus arte, ornatu, (ornati autem auro & apparatu aulico) sæpe a populo postulari solebant, velut muneris auctarium & ornamentum. Et nominatim hunc illumve gladiatorem flagitare in pugnam solebant, sive manu, sive scelere notum.

Sunt & [*c*] *Catervarii* inter gladiatores, a modo pugnæ: scilicet cum non singuli, cum singulis, ut moris, sed confusi mixtique pugnant, & per catervas. Nec ab alia mente *Catervarii pugiles* Tranquillo.

Inveniuntur & (*d*) *Victores*; dubium, an γενικῶς & ab effectu, an cognomine certo, & discernendi causa.

Eli-

[a] *Fiscales*. (b) *Postulaticii*.
(c) *Catervarii*. (d) *Victores*.

Eliciunt aliqui ex Plinio [*a*] *Consummatos*; sed rejiciuntur, nisi accipias consummationem gladiatorum, apud Plinium, cum conjuncti omnes congregatique pugnant, redacti tamquam in unam summam.

Postremo [*b*] *Ordinarii* gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur; a prioribus illis (Postulaticios dico, & Catervarios) diversi.

De Veste, & Ornamentis Gladiatorum.

Vestis Gladiatorum in genere, (*c*) *Tunica*; ut decuit servos. Sed Togatos facit Tertullianus & Capitolinus: forsan labenti ævo mutata res. Togam certe, cum in honore & usu fuit, quis credat fœdatam ministeriis arenæ?

Arma gladiatorum antiquis proprie appellata [*d*] *Ornamenta*. Svetonius ipsos gladios vocat Ornamenta. Festum audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, ut miles, aut gladiator, aut acturus fabulas*.

4. DE

(a) *Consummati rejecti*. (b) *Ordinarii*. (c) *Vestis tunica*. (d) *Arma gladiatorum Ornamenta*.

4. DE MODO PUGNÆ.

QUartus terminus & ultimus supereſt, de *Modo*; de quo modice dicendum, aut potius intra modum. Et *tria* erunt ſermonis capita. 1. *Quid ante pugnam*. 2. *Quid in pugna*. 3. *Quid poſt pugnam*.

1. QUÆ ANTE PUGNAM.

Ante pugnam quædam fiebant ante diem muneris, & quædam ipſo die pugnæ, ſed tamen ante pugnam. Ante diem muneris fuit *Apparatus* & *Invitatio*. Ipſo die ante pugnam, fuit *Pompa*, *Compoſitiones*, *Oſtenſio ornamentorum*, *Preluſio*, *Tubæ cantus*, & *Verſa arma*.

Apparatus & Invitatio.

Ante pugnam moris, (*a*) ut Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: ſcilicet alliciendæ plebi, & exſpectationi commovendæ. Id vocabant, *Pronunciare munus*, *Oſtendere munus*, *Proponere munus*. Seneca vocat *Edicta*. Edicebant enim deſcribebantque futurum munus in libellis, quos tamquam ludorum indices vendebant deſcribebantque palam, ut

(a) *Libelli gladiatorii*.

ut in provincias mitterent & ad amicos absentes. *Libellum munerarium* apposite vocat Pollio.

Nec vero in libellis solum pronunciatio hæc munerum, sed etiam (*a*) in tabulis & pictura. Pingi, inquam, jubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, munerisque totius. Picturæ hujus primum auctorem Plinius facit C. Terentium Lucanum. Idemque in Venatione servatum esse, ex Capitolino discere est. Et hodie servant nostri in isto Batualium ludicro, quod *Gladiatorium* vocant; etsi prisci illius vix umbram. Atque hæc ante muneris diem.

Pompa & Traductio.

At die ipso, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & (*b*) inibi solemni quadam pompa circumduci. De qua traductione Quintilianus: *Jam ostentata per Arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant.* Ad hanc traductionem etiam accommodatur illud Capitolini, Faustinam quondam, cum gladiatores transire vidisset, unius ex his amore accensam.

(a) *Pictæ tabulæ gladiatorum.*
(b) *Pompa gladiatorum.*

Compositio.

Poſtquam introducti, paria inter ſe (*a*) componebantur, ſive ut Græci decenter appellant, ζεύγη. Hoc enim dicebant, *Componere*, *Comparare* etiam, item *Committere*. In hac compoſitione prima Editoris cura, ut pares cum paribus confligerent; atque adeo id volebant ipſi gladiatores.

Armorum oſtenſio.

Poſt comparationem, gladii armaque, quibus pugnaturi, (*b*) Munerario oſtendebantur, explorandi cauſa, & an ſatis acuti. Facit ad hunc invulgatum adhuc ritum, quod Dio ſcribit, gladios acutiſſimos Druſianos vulgo vocatos: videlicet; quia crudelis ille & cruentus editor acutiſſimos ſemper exigebat. Contra leniſſimus Marcus Imperator, qui ferrum acutum nemini gladiatorum permiſit.

Præluſiones.

Ipſi pugnæ præmittebatur [*c*] Præluſio. Quidam enim arte quadam jaciebant haſtas; quidam, velut ferie-bant gladiis: ſed haſtæ illæ puræ a ferro, obtuſi gladii; denique prolude-

(a) *Compoſitio*. (b) *Arma inſpecta*. (c) *Proluſio ſive Præluſio*.

debant & eludebant. Prælusionis diem vocat Symmachus; qui præmissus legitimo certamini. Sed ille de Venatione aut Circensibus intelligendus: Gladiatores illo ipso die pugnæ proludebant.

Prælusio autem in *Hastis*, *Rudibus*, *Armis*. Præludentes Hastis, Quintilianus vocat [a] *Pilarios*, & *Ventilatores*, qui ea, quæ emiserant, ita librabant, ut venire in manus viderentur, quaque juberentur decurrere. Rudes autem Seneca appellat *Lusoria tela* sive *arma*: Tertullianus *Exercitatoria tela*. E contra, vera & acuta tela, *Decretoria*: forte ideo, quia hæc velut decreto Prætoris sive Editoris dabantur, postquam inspecta acriter & probata. Eadem *Arma pugnatoria* dixere. Seneca *Pugnatorium mucronem* dixit. Præluserunt item armis: Nam parmas aut clypeos in altum jaciebant, recipiebantque cum venustate; nec parmas solum, sed & hastas, ut dixi, fortasse & gladios. Id vocabant proprie *Ventilare*. (*b*) Hoc ergo erat *Præludere*: at cum desierint, dicuntur *elusisse*, aut *delusisse*. Nec absimili notione *Litus* defi-

(a) *Pilarii qui*. (b) *Ventilare quid*.

niebat Aquilius, qua fluctus eluderet, id est, ludere defineret. Plinius *Deludere* videtur dixisse.

Tubæ cantus.

Cantus tubæ signum fuit commissionis & veræ pugnæ. Ideo Apulejus (*a*) *Tubam terminalem* appellat, quia primitias & ludrica certaminis finiret terminaretque. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam scenicis.

Arma versa.

Dirempta ergo prælusione, abjectisque lusoriis armis, (*b*) transibant ad vera. Atque hoc est, quod *Dimicare ad certum*, Tertullianus vocat. Appellabant id etiam, *Pugnare versis armis*, id est, transmutatis.

2. QUÆ IN PUGNA.

Componebant (*c*) se gladiatores & colligebant in arma, mira arte curaque sui defendendi, alterius petendi. Nec mirum: nam gladiatori composito ad pugnandum hæc proposita sors est, aut occidere, si occupaverit; aut occumbere, si cessarit. Hanc ex arte posituram vocabant *Statum*: (*d*) & *In statu stare*, Curæ enim iis fuit, atque adeo laudi, mansisse in statu,

(a) *Tuba terminalis*. (b) *Arma versa*. (c) *Modus pugnæ*. (d) *Stare in statu*.

ſtatu. Immo nec læſi deſerebant. Idem eſt, *Stare in gradu*. Hinc apud Tertullianum legimus, *De gradu pellere*, *Cedere de gradu*, *Conſtruere gradum*. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus ſemel uſurpat, *Dejici*, *Deturbari de ſtatu animi*, *de ſtatu mentis*.

Cum hoc modo igitur paria in ſtatu; petebat alter, vitabat alter. Et hoc proprie dicebant (*a*) *Petere*: & ictus ipſos *Petitiones*. Videntur etiam appellaſſe conatus invaſioneſque ſingulas, *Manus*. Unde Seneca dixit, *Manum mittere*. Eſt igitur *Petere*, arenæ verbum: etiam *Repetere*: ſic enim appellabant geminare ictum.

Hæc invadendi verba: at vitandi cavendique, *Exire*: etiam *Excedere*. (*b*) Prudentius & Manilius id ipſum *Ludere*, vel *Eludere* dixerunt. In vitando præcipua cura, ut latus tegerent. Et latus certe adverſarius maxime petebat. Nec rarum erat, ut cum plura paria pugnarent, vulneraretur quiſpiam per alterius latus. Unde *Per alterius latus peti*, dicebatur.

Cum (*c*) quis læſus eſſet, aut cecidiſſet, vox adverſarii inſultantis, aut

(a) *Petere quid hic*. (b) *Exire quid*. (c) *Quid in vulnere & læſione*.

aut acclamantis vulgi erat: *Hoc habet*; aut simpliciter: *Habet*. Læsi autem & mortis metuentes gladiatores submittebant arma, id signum victi fractique. Solebant etiam digitum tollere gladiatores, cum se victos faterentur, & veniam a populo ostensione digiti postulare. Hinc proverbium, *Digitum tollere*. Nec ideo tamen liberi, a nutu populi pendebat mors eorum vel salus: sive etiam ab Editoribus. Imperatori etiam, cum præsens, semper jus liberandi. Quinimmo & solo interventu suo. Hæc liberatio, (*a*) *Missio* dicta; diversa a Rudi: nam Missio ad victos pertinebat, Rudis ad victores. Illius effectus, ut ab imminenti periculo, & in eum diem duntaxat liberarentur: hujus, ut ætatem. Mittebantur ergo læsi. Itaque *sine missione dare gladiatores*, & *sine missione pugna*, non aliud, quam ad certam mortem dari, nisi vincas; jus non esse vulneratos supplicesque liberandi. Augustus decreto prohibuit, gladiatores sine missione edi. Clementer, quoniam reperti sævi Munerarii, qui omnes dabant in certam mortem. Qualis Domitius avus Neronis.

Po-

(a) *Missio quid*.

Populi (*a*) ergo in arena præcipuum jus, & ad ejus voluntatem domini plerumque se conformabant. Intercedebat pro victis læsisque, interfici jubebat idem. Signum, conversus pollex. Hoc Tranquillus dixit, *infestis spectatoribus dimicare*. Causa huic malevolæ notæ a contrario proverbio, in favore pollices premendi. Hinc dicitur, *Pollicem premere*, in favore: nam pollex pressus, signum liberationis. Contra *Pollicem convertere*, minus favere. Hac in re multum potuit audacia & constantia gladiatorum, quæ accepta populo: ignavia odio fuit.

Post hæc ergo suffragia vulgi, si alba quidem faven'sque sententia, miser ille mittebatur, sed in eum diem aut id munus dumtaxat: sin funesta, boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterque recipere ferrum. Id enim imperabatur: (*b*) *Recipe ferrum*. Iis verbis subjecta vis, ut jugulum ultro præberent, ne membra contraherent, ne manum apponerent. Mira firmitas, si in re bona seriaque. Et tamen misericordia (si ita placet] admixta his sceleri-

(a) *Populi in gladiatores jus.*
[b) *Ferrum recipere jussi.*

leribus, si quis caderet gladiator famosus. Immo & quidam quasi mitiores, avertebant se a vulneribus. [*a*) At illud feritatis inauditæ, percussos jacentesque repeti jubebant, & cadavera ictibus dissipari, nequis illos simulata morte deluderet. Et superest alius ad sævitiam gradus: Nam & manum mittebant in vulnus, & sanguine velut se proluebant. Nec defuerunt e populo, qui gladiatorum sanguinem ex ipso vulneris hiatu biberent; calidum adhuc spirantemque contra morbum quidem; sed justa Plinii detestatione, cum plagis ne ferarum quidem admoveri ora fas sit humana. Non ergo injuria in hanc feralem arenam illata, una cum reliquo apparatu, (*b*) Libitinæ instrumenta, ut esset videlicet quo mortui subito efferrentur. Ab hac re certa porta in Amphitheatro, quæ *Libitinensis* dicta.

QUÆ POST PUGNAM.

Jam ad exodium perducta res, & pugna pugnata est. Venio ad ea, quæ post pugnam: *Præmia* & *Rudem*.

De

(a) *Mira crudelitas*. (b) *Libitina in Amphitheatro*.

De Præmio & Rude.

Præmium victori duplex: (*a*) *Palma* & *Pecunia*. Nam præter palmam iisdem & pecunia data. Quæ donationes effuse creverant, & coercendæ a Principibus sæpe. Sed & ultra legitima præmia, corollaria adjiciebantur, exemplo a scena.

Rudem (*b*) indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterii signum; aut etiam novis, in novo aliquo & strenuo facto: idque populo imperante. Hanc enim gladiator stans ad crepidinem Circi sub circulo Amphitheatri a populo petere & impetrare solebat. Dabat eam Editor, vel Lanista etiam ipse; sed tamen populi arbitrio aut postulatione: quod etiam in aliis præmiis obtinuit.

Rudis mentio apud omnes scriptores crebra, cujus effectus, liberatio ab arena. (*c*) Quod tamen aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim liberi erant, (*d*) sive Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant: ii donati rude, redibant in veterem prorsus libertatem,

[a) *Præmia gladiatorum*. (b) *Rude donati*. (c) *Discrimen in data rude*. (d) *Auctoratio*.

nullo ultra vinculo servitutis. Alii e gladiatoribus conditione [*a*] servi: hi donati rude non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat a pugna; Lanistæ deinceps, prove lanistis erant, doctores tironum, & batuebant, non pugnabant. Ideo *Tuta rudis* Ovidio dicta. Quod si libertatem etiam impetrarent, mos erat, uti pillearentur; id est, exemplo reliquorum servorum pillei impositione liberi judicarentur. Itaque Tertullianus bene Rudem a Pilleo sejunxit. (*b*) Quæ tamen præmia ne temere conferrentur, cautum est, quid in noxiis damnatisque servaretur: tempus rudi, tempus pilleo præscriptum.

Qui donati rude, (*c*) *Rudiarii* dicti: ii non ultra depugnabant, nisi pretio aut sponte inducti. Moris etiam fuit, uti gladiatores emeriti arma sua suspenderent ad Herculis; sacra videlicet ejusmodi gymnasiorum Deo. (*d*) Nam & athletis & gladiatoribus Hercules præesse putabatur; qui facta ejus scilicet & robur æmularentur. Igitur ut in Circo Ne-

(a) *Servis*. (b) *Damnatis non temere data*. [c] *Rudiarii*. (d) *Hercules athletarum præses*.

Neptuni, in Theatro Veneris: sic in Amphitheatro Herculis ædes vulgo.

De studiis & factionibus in Arena.

Vilissimæ animæ addictæ his ludis, & velut consecratæ, (a) in partes diducebantur, & magno studio huic generi gladiatorum favebant aut illi. Atque ut in Circo alius in Venetum pannum, alius in Prasinum pronus: sic in Amphitheatro hic in Threcum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Hinc *Parmularii* fautores Threcum dicti, quia parmæ favebant: & simili modo *Secutoriani*.

Sed & (b) sponsiones interponebantur vulgo, uter vinceret. Et vulgus hæc tantum? Principes immo ipsi imbuti hoc favore vel odio. Titus Imperator studium armaturæ Threcum præ se tulit. Domitianus contra, in hoc quoque diffidens a fratre, Myrmillonibus fautor. Nec simplex hic favor, & in re ludicra ludus; in iram, inimicitiam erumpebant, immo cædem.

(a) *Factiones in gladiatores.*
(b) *Sponsiones.*

Conclusio.

Profuisse potuerunt hæc bellica spectacula publice & privatim. *Publice*, quia hujusmodi meditationes fortitudinis fecerunt ad mortis contemptum; ideoque dari solebant tempore belli. *Privatim*, erat exhortatio ad constantiam.

AD-

ADMIRANDA SIVE DE MAGNITUDINE ROMANA.

LIBER PRIMUS.

INter Imperia & Magnitudines, quas Deus a condito Orbe esse voluit, eminet & primas fert Romana. *Nulla enim umquam*, Livio teste, *Respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit*. Ideo Ammianus *Romam Imperii Virtutumque omnium Larem* appellat. Hieronymus (a) duplicem interpretationem nominis ROMÆ, rei aptam reddit: *Roma*, inquit, *aut Fortitudinis nomen apud Græcos est, aut Sublimitatis apud Hæbreos*. Jungatur & tertia, quam dederit lingua nostra, quia Roma *Gloriæ* & *Famæ* nomen est Germanis, *Roem*. Quid, quod apud Orientales Indos *Rumes* appellantur (Osorio ita traditum) milites boni & fortes?

(a) *Interpretatio nominis, ROMA*.

tes? an quasi Romani, & admiratio vetus apud eos mansit? an vox indigena id quoque notat?

Ob (*a*) duplicem autem causam Romana Magnitudo anteferenda omnibus, ob POTENTIAM, & VIRTUTEM.

In POTENTIA consideranda	In VIRTUTE consideranda
FINES,	VIRI,
COPIÆ,	& ipsæ
OPES,	VIRTUTES
OPERA.	in specie

De his ergo singulis dicemus, & quasi in umbra & imagine conabimur repræsentare formam faciemque illam veterem, & qualis, & quanta Roma fuit.

DE FINIBUS.

FInes (*b*) Romanæ potentiæ fuerunt amplissimi, & spatia terrarum ac maris, uno velut sinu & junctim inclusa quanta in ullo priorum aut posteriorum imperiorum nunquam fuerunt. Itaque attollunt haud vane hæc veteres, & magnifice loquuntur, passimque illi sermones feruntur: *Roma-*

(a] *Propositio dicendorum.* (b] *Finium amplitudo.*

manos Orbis dominos: Solem utrumque in eorum imperio currere, & talia, animose magis, quam superbe dicta. Non quidem habitata omnia loca sub imperio habuit, nam multa sub Parthorum jure ad Orientem fuere; multa libera, aut sub Regibus ad Septentrionem ac Meridiem. Sed quidquid opportunum aut dignum vinci, vicit: cætera non tam non potuit, quam contempsit, & judicio reliquit.

Illud nemo negaverit, florem Asiæ, Africæ, Europæ in hoc Imperio fuisse; ipsa gentium robora, ingenia, opes. (*a*] Termini igitur finesque Imperii, cum maximum & in culmine suo sub Augusto, ab Oriente Euphrates: a Meridie Nili cataractæ, & deserta Africæ, & mons Atlas: ab Occidente Oceanus: a Septentrione Danubius & Rhenus. Ita enim Augustus bono consilio instituit, claudere Imperium naturæ aliquibus limitibus, & custodes ac milites ad eos habere. [*b*) Posteri consilium hoc neglexerunt, nec solum regna aliquot, defunctis aut eversis sociis Regibus imperio adjecerunt; sed etiam ultra terminos, nova quæsiverunt, ut Claudius,

(a) *Imperii fines sub Augusto.*
(b) *Prolati a posteris.*

dius, qui Britannias in ipso Oceano devicit; ut Trajanus maxime, qui ab Oriente Arabiam, Armeniam, Mesopotamiam; a Septentrione Daciam subegit. Ita moti prolatique tunc termini trans Euphratem ad Tigrim: iterumque parte alia ad mare rubrum; & trans Danubium ipsum tota Dacia addita fuit.

Provinciæ Romani Imperii.

In Asia (*a*) habuit *Colchidem*, *Iberiam*, *Albaniam*, *Pontum*, *Bosphorum*, *Cappadociam*, *Galatiam*, *Bithyniam*, *Armeniam*, *Syriam*, *Arabiam*, *Palæstinam*, *Ciliciam*, *Pamphiliam*, *Lydiam*, & *Asiam totam minorem*.

In Africa (*b*) *Ægyptum*, *Cyrenaicam*, *Marmaricam*, *Getuliam*, *Africam propriam*, *Numidiam*, *Mauritaniam*, aliasque minores aut ignotiores.

In Europa (*c*) *Italiam*, *Hispanias*, *Gallias*, *Inalpinos*, *Rhætiam*, *Noricum*, *Illyricum*, *Macedoniam*, *Epirum*, *Græciam*, *Thraciam*, *Mesiam*, *Daciam*, *Pannoniam*.

Consulto (*d*) omisi magnam partem, quidquid Insularum mari ambitur. Eæ quam multæ & magnæ quædam

(a) *In Asia*. (b) *in Africa*. [c] *In Europa*. (d) *Præter Insulas*...

dam in toto illo mari mediterraneo fuerunt, a columnis Herculis ad Pontum usque? profecto, quæ vel decimam partem pene provinciarum terrestrium æquent, si Britannias in exteriore mari adjungas.

DE COPIIS ROMANIS.

FInes (*a*) Imperii Romani mari, amnibus, montibus clausi ac muniti, sed Milite & Copiis multo magis. Nam Romanus mos & institutio, duplici via provincias munire, COPIIS, & COLONIIS, de quibus utrisque breviter dicendum.

Copiæ (*b*) nihil aliud sunt, quam perpetuus miles, qui ad tutelam Imperii, ex instituto Augusti fuit. [*c*] Eæ triplices fuerunt, *Provinciales*, *Urbanæ*, *Classicæ*: illæ maximæ, alteræ satis validæ, & tertiæ utiles ac opportunæ. Omnia hæc ab Augusto, qui sapienter pleraque in novo Imperio aut instituit, aut restituit, ut res visæ postulare.

De Copiis Provincialibus.

Miles ad limites positus, ubi minimo oneri subditis, maximo usui in ho-

(a) *Munitio finium*. (b) *Copiæ quid*. [c] *Triplices*.

hostes esset. [*a*] Sub Augusto & Tiberio 25. legiones fuerunt; postea tamen auctæ, ut sub Trajano & Hadriano essent 30. aut etiam supra. Hæ legiones Augusti & Tiberii ævo, sic dispositæ. In Hispania, legiones 3. In Gallia ad Rhenum, 8. In Africa, 2. In Ægypto, 2. In Syria ad Euphratem, 4. In Mœsia ad Danubium, 2. In Pannonia ad Danubium, 2. In Dalmatia, 2. Sed mutabant interdum, & ob causas huc atque illuc ibant, aut sedebant. Et quamvis legiones pleræque in castris, (*b* tamen & in oppidis erant, quæ valida aut magna, & ideo motui aut rebellioni opportuna. Talis Alexandria in Ægypto.

Sed præter legiones ipsas fuerunt etiam [*c*] cohortes sociæ, aliæque numero satis grandi. Atque alibi in minoribus provinciis solæ cohortes aut alæ fuerunt, ut in Rhætia, Judea, talibus, & quæ Procuratoribus regebantur. Interdum & in oppidis interioribus ad coercendum: ut Lugduni in Gallia, item Forojulii, auctore Tacito, & alibi.

Hæc

(a) *In provinciis legiones* 25. (b) *In oppidis*. [c] *Cohortes*.

Hæc ita sub Augusto, [*a*] sed creverunt, ut tetigi; & primum Claudius Imperator Britannia domita, legiones in ea 3. locavit, manseruntque. Tum Vespasianus 2. etiam in Cappadocia: & Trajanus deinde in Dacia 2. Et istæ Copiæ *Provinciales*.

De Copiis Urbanis.

Copiæ [*b*] *Urbanæ* fuerunt, quæ sedem Romæ & in ipsa domina Urbe habuerunt: duplici fine, ut *Principem* in ea tuerentur; & ut ipsam *Urbem*.

Principis custodiæ triplex miles fuit: *Prætoriani*, *Evocati*, *Batavi*.

Prætoriani [*c*] in 9. cohortes divisi ab Augusto, flos militum, fide, robore, & gente. Exemplum instituti hujus fuit a Prætoriis cohortibus in exercitu, quæ circa ipsum Imperatorem, & ad ejus tutelam erant; sed plerumque una. Augustus autem plures habuit in bellis civilibus, & victor quoque retinuit in pace, contra motus subitos, & ad plebem Romamque coercendam. Nam fuere 9000. militum, non robore solum, sed stirpe & domo eximii; nec capti nisi ex Hetruria, Umbria, Latio, & Coloniis

niis

(a) *Legiones auctæ*. (b) *Copiæ urbanæ divisæ*. (c) *Prætoriani quot*.

niis antiquitus Romanis. [*a*] Alii Imperatores poſt Auguſtum Prætorianos auxerunt. Vitellius videtur primus, qui 16. Prætorias, 4. Urbanas cohortes habuit [*b*] Iſtis Caſtra Prætoria fuere ad portam Viminalem, ut arctius & in diſciplina haberentur, ſecreti a civibus & urbe.

Evocati, propria quædam & ſeparata manus, vites ferebant, inſtar Centurionum, ut circa cubiculum Principis excubias agerent. Horum cohors una millenaria erat.

Batavi, (*c*) equites peditesque, quos Dio equitandi peritiſſimos facit. Videtur autem intelligere ſuperiores illos Batavos, maxime, qui Geldriæ nunc accenſentur; nam inferi & ad mare, nec ipſi, nec regio eorum equis ſatis facti aut apti. Hos puto haud minus duabus alis plenioribus fuiſſe, & ut minimum 1000. equites, pedites etiam olim ad 1000.

Alter nunc miles in Urbe, & pro Urbe, duplex eſt: *Urbanæ*, & *Vigilum cohortes*.

Urbanæ cohortes, (*d*) Tacito 3. Dioni 4. eæque grandes, atque etiam ſupra Prætorianas. Nam harum ſingulæ fue-

[a] *Aucti*. [b] *Caſtra eorum*. [c] *Evocati*. [d] *Batavi*. [e] *Cohortes Urbanæ*.

fuerunt 1500. militum. Earum officium præcipuum, tueri urbem: id eſt, motus aut turbas plebis coercere: noctu circum templa, fora, baſilicas excubare; ſtationes agere contra graſſatores aut ſicarios; itemque Præfecto Urbis, qui caput iis erat, apparere. Itaque & extra Urbem interdum diſpoſiti, cum ejus juriſdictio ad centeſimum lapidem porrigeretur.

Vigilum cohortes, [a] & ipſæ ab Auguſto fuerunt. Nam is, cum crebra incendia in magna illa & frequenti urbe videret, remedium quæſivit firmum & perpetuum, militemque ex libertinis collegit, & in 7. cohortes digeſſit. Id factum A. V. 759. Et quamquam præcipuus hic finis & inſtituendi cauſa fuit; tamen ſerviiſſe etiam tutelæ Urbis, & contra nocturnos fures aut graſſatores, non eſt ambigendum. Minus lecta hæc manus fuit, & miniſterio potius quam militiæ facta: tamen ut regi melius jubérique poſſent, digeſti in cohortes, & Centuriones Tribunoſque ſuos accepere.

De Copiis Claſſicis.

Terreſtri milite ſatis limites, item-que

[a] *Cohortes Vigilum.*

que vitalia Imperii, id est, Romam ipsam, munivimus; nunc & maritimo, sive fluviatili etiam muniamus. Nam cum mare medium per totum illud Imperium iret, cum etiam flumina magna clauderent & ambirent, utile censuerunt, Classes perpetuas in utravis parte esse, quæ & piratas cohiberent, & hostes excluderent; & suis etiam transitum aut transvectionem, cum opus esset, statim darent. Prudens & pulchra inventio: fueruntque (*a*) Classes in ipso Mari *Quatuor*: in Fluminibus *Tres*.

Primæ (*b*) duæ majores in mari se offerunt, *Misenensis* & *Ravennas*. Dictæ Prætoriæ, forsan dignitatis causa, & quia inter minores alias, ut Prætoria aliqua navis eminerent: nam Præfectus sane earum non fuit Prætor. Possunt & exemplo Prætoriarum cohortium esse dictæ, quia ad Italiæ & Principis tutelam. (*c*) *Misenensis* Classis apud Misenum, pulcherrimo sinu, stetit, & Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Etsi autem naves ibi & classis, tamen castra etiam in terra, & ad

(a) *Classes quot*. (b) *Duæ majores in mari*. (c) *Misenensis*.

ad portum ipsum fuisse, commoditas eorum exigit. In his item portibus, præter castra, Pharos sive turres quasdam ad prælucendum noctu fuisse, Plinius suggerit. (*a*) *Ravennas* Classis, ad notum & nobile illud oppidum, ob sedem ibi postea regni Gothorum, Epiron, Macedoniam, Achajam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum, petere directa navigatione consueverat. Atque hæ sunt duæ majores illæ Classes maritimæ, utræque navium 250.

Sequuntur [*b*] duæ minores: Prior in Gallia, colonia & portu Forojuliensi: tum ad ipsam Galliam, tum ad Hispaniæ illam oram tuendam. [*c*] Est autem hoc Forum Julii in Gallia Narbonensi. Ab hac causa urbs illa Plinio *Classica* dicta: & *Colonia Octavanorum*, quod octava legio eo deducta. [*d*] Altera minor in ipso Ponto: id est, in capite & fonte mediterrei maris. Statio ei supra Byzantium fuit; 40. naves rostratas habuit.

Ex Classibus fluminum [*e*] *prima* fuit

(a) *Ravennas*. (b] *Duæ minores in mari*. [c] *Forojuliensis*. (d) *In Ponto*. (e) *Classis prima fluviatilis*.

fuit in Rheno, per partes divisa: pars Bonnæ & Geldubæ, pars & certo ad exitum fluvii fuit, ubi Pharus olim, quam nunc *Arcem Britannicam* vocant. Pars enim hujus Classis *Britannica* dicta, quia & in Britanniam ea commeabat. Sed tota Classis communiter *Germanica* dicta, *Altera* (*a*) Classis fluviatilis in Danubio, cujus naves vocabant *Lusorias*, quibus pererrarunt totum amnem. Videtur & *tertia* (*b*) Classis fluviatilis fuisse, in Euphrate. Quidni in magno flumine, & contra Parthos? Ammiani aliquot loca suadent, etsi non cogunt.

Copiarum Summa.

Hæc est tota munitio Imperii, terra marique, an non valida, utilis, opportuna? Hinc ergo partium dictarum numerus, & totius præsidii summa facile patebit cogitanti. (*c*) *In provinciis* enim copiæ non minus fuerunt, legionum, cohortium, alarum, 250000. aut circa; & sic, ut nec legiones plenissimas, sed 4000. accipiamus. (*d*) *In urbe* ponere licet in universum ad 26000. militum: & post

Se-

(a) *Altera*. (b) *Tertia*. (c) *Provincialium*. (d) *Urbanarum*.

Severum vel ad 60000. (*a*) *In Classibus* omnibus haud minus 100000. militum remigumque. (*b*) Ita fient in universum supra 400000. ordinariorum: etsi Agathias Historicus plures etiam, & largiter, fuisse asseveret; colligi enim ex Romanis militibus vult 645000.

DE COLONIS.

Præsidia militum in longinquis limitaneisque locis fuerunt, pauca aut nulla in provinciis mediis: immo pleræque earum sine milite & armis ullis. Quid ergo tuebatur interiora, & quieta præstabat? (*c*) Coloniarum deductio, optimo & sapientissimo Romuli invento. Nam ad illum consensu referunt; qui victis finitimis oppidis aut gentibus, partem earum solitus in Urbem & ad se traducere; partem illic relinquere, sed sic, ut Romanos suos misceret, custodiam & regimen, ne quid moverent. Eos ita missos *Colones* appellaverunt, & ab agrorum novæ dedicatione culturæ, ipsas *Colonias*.

Ratio (*d*) & modus erat, ut agri dividerentur viritim, idque a Trium-

[a] *Classicarum*. [b] *Omnium*.
[c] *Coloniarum auctor Romulus*.
(d) *Ratio Colonias deducendi*.

viris, quos graves & prudentes viros huic rei legere solebant; qui & sedes, agrosque, & ipsum oppidum (si condendum esset) disponebant, & jura ac formam novæ quasi Reip. dabant. Sic tamen, ut omnia Romam & Urbem matrem referrent: ipsis quoque locis, Fora, Capitolia, Templa, Curiæ, pro illa imagine essent; & in gubernatione Duumviri plerisque Coloniis, quasi duo Consules; & Decuriones pro Senatu.

Utilitates & Causæ Coloniarum.

Varia in hoc instituto utilitas. (*a*) *Prima*, quod allevabatur urbs ipsa princeps, & superfluam nimiamque multitudinem, ut sanguinem emittebat. Ita victus facilior, ita turba minor; & turbæ quoque, faciles oriri inter tam confertos. Sed & soboli magis vacabant libentiusque, sic vacui: non aliter quam arbores aut plantaria magis se diffundunt & propagant, ubi in arcto non stipantur.

Altera (*b*) utilitas ipsos hostes aut subditos tangit. Ubi enim Coloniæ sic collocatæ, loca frequentabantur, colebantur, poliebantur etiam, novorum hospitum adventu, & artium inve-

(a) *Prima utilitas.* (b) *Secunda utilitas.*

vectu. Divina providentia hoc fine Græcos olim in Asiam, Europam hanc nostram, iisque in Hispaniam, per maritima loca misit & disposuit, ut rudes ferocesque humanitate & elegantia percolerent, atque ad mitiora studia & mores transferrent. Quod idem Romani mox fecere; & iis cultum hunc omnem debet pulcherrimus noster Europæ tractus.

Tertia (*a*) utilitas, quæ præcipue in oculis Romulo & Romanis, præsidium in subjectos. Sparsa hæc tot oppida locis opportunis, & in iis Romanus sanguis, quid nisi tot arces & propugnacula erant imperii Romani? Dicamus quidlibet, nihil tam validum, quam talis aliqua deductio: & ubi ii, qui agros in alieno accepere, semper obligantur aut tueri jura imperiumque donantium; aut pelli, si & ii pellantur. Atque hic primus præcipuusque aspectus.

Accessere mox, valde aucta re Romana, (*b*) duo alteri, *Prior*, ut plebem inopem & gravem sic exhaurirent. *Alter*, ut militibus emeritis præmia largirentur. Nam ecce in tanta Urbe, & cresente civium tenujo-

(a) *Tertia utilitas*: & *Prima causa*. (b) *Duæ aliæ causæ*.

rum numero per tot manumissiones, quæ ratio alendi aut subsistendi fuit, nisi ut emitterent? non aliter, quam ubi alvearia plena, nova examina in alia & nova transfunduntur. Sic & occulto Politico consilio, sentina & fæx urbis educebatur; purior meliorque pars asservabatur. Jam vero in militibus pulchrum: & quis non libens in eam militiam se impenderet, ubi & post eam tam magna & certa præmia essent? Agri & sedes dabantur, regimen illic & honores, pecunia etiam (nam sic Augustus instituit) ad instrumenta, jumenta, & si quid opus, coemendum.

Frequentia Coloniarum.

Ista fuit deductio Coloniarum, & causæ, [a] in quibus tamen tyranni aut violenti aliquot cives fraudem & injuriam miscuerunt; ut Cornelius Sylla, qui non, ut olim, agros ex hoste captos distribuit, sed in ipsa Italia, quod sciebat milites appetere, sedes iis dedit. Quod fieri non potuit, nisi pacatis fidisque populis per summam injuriam & scelus expulsis.

Appianus [b] auctor est, 23. legio-

[a] *Coloniæ per vim deductæ.*
[b] *Coloni Syllæ.*

giones a Sylla sic deductas, quæ facerent 120000. cum iis qui adjuncti. [a] Simile & Cæsar Julius in pace & Consulatu fecit, qui agrum Campanum & Stellatem 20000. civium, colonia Capuam deducta, divisit. Idem jam Dictator in transmarinas colonias 80000. civium distribuit, in Carthaginem maxime & Corinthum. (b) Augustus sub quintum Consulatum, bellis civilibus jam finitis, 120000. deduxit: & postea multa millia adjunxit. Immo in sola Italia 28. colonias collocavit; quid apud tot exteras gentes, & Imperio tam diuturno? Itaque hujus Principis plurimæ, & in toto Orbe fuerunt: quod ipsa agnomina earum ostendunt. Denique paulatim tanta frequentia, ut negem regionem, immo vix regiunculam fuisse, in qua coloniæ aut colonia non esset. Tot illis vinclis miramur Orbem compeditum, & astrictum in Romana ditione & imperio mansisse? (c) Harum alia atque alia genera tamen erant, & quædam *Romani*, aliæ *Latini*, quædam & *Italici* juris. Fuerunt & *Patritiæ*, & *Equestres* agnomina-

(a) *Cæsaris.* (b) *Augusti.* (c) *Genera coloniarum.*

minatæ: haud dubie, in quam digniores civium militumve deducti.

Fuerunt in sola Italia coloniæ (*a*) 150. In Africa circiter 60. In Hispaniis ad 30. paulo minus in Galliis; & idem de reliquo orbe judicandum.

Ratio adsciscendi gentes.

Romani primum (*b*) pauculi fuerunt, & cum Romulus militiam & Rempublicam ordinavit, vix ad millia terna peditum censa, & equitum trecentos. At idem ille, cum e vivis abiit, peditum reliquit 46000. & equitum 1000. Tantum viri opesque creverunt in annis circiter, quibus Romulus regnavit, 37. Hoc autem assecutus est apertione (*c*) Asyli, quæ haud dubie aliquid adjuvit, & e vicinis, etsi non optimos, elicuit. Lege de liberis lata, qua jussit quidquid natum esset tolli, modo ne mutilum aut monstrosum. (*d*) Receptione in civitatem, quam non exteris solum confluentibus, sed victis & hostibus dedit. Atque id sane diu retentum Romæ, ut e provincialibus, honestissimos hoc beneficio civitatis obli-

(a) *Numerus coloniarum.* [b] *Romani pauci, quomodo aucti.* (c) *Per Asylum.* (d) *Per receptionem exterorum.*

obligarent, & ita simul se augerent, simul discrimen, & tacitum pene dissidium ob æmulationem, inter illos conciliarent.

Sed tertia etiam ratio augendi cives, ex instituto non quidem Romuli, sed Servii Tullii. [a] Ille cum videret plerosque tunc servorum, aut bello captos, aut e præda emptos esse, atque eos fere e liberis & ingenuis, & ante etiam liberos; humanum bonumque putavit in civitatem recipere, si qui a dominis manumissi essent. Nam & Romanis moribus ingeniisque assuefacti jam erant; & sic fore providebat, ut semper, tamquam ex fonte domestico, proles scaturiret ad belli aliosque usus.

Difficile id persuasum primo civibus, & inquinari eo consortio videbantur: sed nempe ostendit, & origine bonos eos esse, & jam diu ipsos etiam hostes in hoc jus admissos: ita cur non idem domesticis & fidis servis indulgerent, caussam nullam esse. Maxime, cum in eorum manu totum hoc beneficium; & videre posse, ut nec temere manumittendo darent; & illos adnisuros, ut omni sedulitate ac fide emererentur. Amplius, futuros

[a] *Per receptionem servorum*.

eos nihilominus velut in cura & clientela Patronorum: & sic nobiliores cives, in comitiis aut suffragiis semper manum aliquam faventem & obnoxiam habituros. Ita illis persuasum: sed Regi in oculis præcipue frequentia & multitudo civium, fundamentum omnis potentiæ & diuturni status. [*a*] Nec tamen ii æquiparati statim dignioribus & veteribus civibus: rejecti in quatuor urbanas tribus fuere, & inventa ratio, ut minimum in suffragiis, aut alia publica re, pollerent. Quin & a militia legionaria & honestiore exclusi sunt; donec paulatim nepotes ac pronepotes eorum, vere jam Romanus sanguis, pervenirent. Liberti ipsi & Libertini, veteri quidem republica, arcebantur. Hoc institutum, incredibile est, quantum civitatem auxerit, in qua aliquot servorum millia pauculis annis manumissa. Neque negandum est, utile initio & præclarum fuisse, (*b*) sed lapsu temporis (ut fit in humanis rebus) hic quoque lapsus: cum jam Syri, Cappadoces, Asiatici, Græci, Barbari in servos recepti, & multi ex iis facinorosi & perditi, qui

(a) *Servi manumissi ut habiti.*
(b) *Lapsus hujus instituti.*

qui pretio, blanditiis, aut & fœdis obsequiis libertatem meriti, quam colluviem in civitatem non invexerunt? Immo per eos effectum, ut egregia illa animi ac morum, Romana olim plebs, vilissima facta hominum sit, & uno verbo, cloaca & sentina vitiorum. Sed ista sæculis aliquot post Tullium.

Interea profuit largiter institutum, & effecit, ut cum primo censu ac lustro Servi Tullii 74000. censa essent, illo qui sub primis Consulibus fuit, (*a*) 130000. censerentur, idque eorum, qui puberes & in virili toga essent. Post aliquot ætates, id est, A. V. 414. censa sunt 260000. & paulo ante bellum Marsicum, A. V. *639.* circiter 400000. paulo minus. At post id bellum, sociis jam in civitatem paulatim receptis, crevit valde numerus, & ad 900000. censa. Quid jam sub Augusto? In Consulatu suo sexto lustrum condidit, quo censita sunt civium Romanorum capita quadragies centum millia & sexaginta tria. At etiam crevit assidue, & sub Claudio Imperatore Tacitus ac fidi auctores accensent, sexagies novies centena sexaginta quatuor millia. Ultra quærere supervacuum sit, cum

(a) *Civium Romanorum numerus.*

jam passim in civitatem totæ urbes regionesque receptæ.

Ratio transferendi populum.

Non è solis civibus Romani copias scripserunt. Olim quidem & a Latino nomine: (*a*) at postquam ii civitate donati, Principum temporibus maxime, cœperunt & e provinciis auxilia scribi. Augusti id inventum: & præter conspicuam utilitatem in militia, causam occultam etiam hanc habuit, subditos sic exarmandi, & quasi obsidibus traditis in fide continendi. Nam quotannis dilectus istos habebant, & optimum ac robustissimum quemque abducebant. Ita enerves provinciæ; & illi qui dilecti, in longinquas & dissitas oras consulto trahebantur. Non enim facile res novas audere aut movere inter ignotos & alienos. Atque ejusmodi auxiliorum e variis gentibus magna copia.

Sed (*b*) judicio & consilio in hac re opus, ne plures suscipiantur aut traducantur, quam coercere possis: peccatumque a securis Imperatoribus, qui barbaris receptis, Imperium & Urbem prodiderunt. Alioqui multum commodi aut tutelæ translatio hæc ha-

(a) *Unde Romanis auxilia scripta.*
[b] *Instituti hujus utilitas.*

habere possit, qua Philippum Macedonem usum Justinus prodidit. (*a*) Parabat & Alexander simile, firmando Imperio, nisi mors intervenisset. (*b*) Antipater, qui in partem potentiæ successit, in idem hoc consilium: & Atheniensium urbis potens, ipsam ejusque regimen ditioribus honestioribusque concessit; tenues, & quidquid inopia turbidum, eduxit, & ad 20000. eorum in Thracia, agris datis, collocavit. (*c*) Lego & Tigranem Regem, cui bellum Pompejus fecit, 300000. e Cilicia & Cappadocia in Armeniam & Mesopotamiam traduxisse, ad ea loca frequentanda, & meliori genere implenda. Et ut vicina magis temporibus locisque tangam, (*d*) Carolum Magnum satis scitum est, Saxones sæpe rebelles translatione domuisse, & in Belgicæ oris posuisse. (*e*) Ludovicus etiam XI. Galliæ Rex, Atrebatium fidei infensus, & quia a vita divelli, quam a Burgundiaco Imperio malebat, sparsit eos per Galliæ Urbes aliquot, & suos in locum introduxit. (*f*) Reges Perua-

(a) *Exempla*. (b) *Antipatri*.
(c) *Tigranis*. (d) *Caroli Magni*.
(e) *Ludovici XI.*. (f) *Regum Perù*.

ni tractus novi orbis, quos *Ingas* ipsi appellant, pro firmamento status habebant, populos victos statim cum tota sobole transferre ad interiora loca, & in illa limitanea alios suos fidosque supponere. Hoc genus *Mitimaes* patria lingua vocabant.

LIBER II.

DE OPIBUS ROMANIS.

IN Romanorum potentia tertium OPES. Eas considerabo PUBLICAS & PRIVATAS. In *Publicis*. 1. *Vectigalia* sive *Tributa*. 2. *Triumphales manubias*. 3. denique *Liberalitates* aut *Erogationes*.

1. DE VECTIGALIBUS.

Vectigalia (*a*) olim fere triplicia, e *Decumis*, e *Pastione*, e *Portoriis*.

Decumæ, (*b*) cum decimam partem fructuum in agris sativis sibi retinerent. Quid in ea re fuerit, Cicero in Verrinis satis dixit; nec obscurum est vel ex moribus hodiernis.

E Pa-

(a) *Vectigalia triplicia*. (b) *Decumæ*.

E Paſtionibus genus alterum eſt, quod proprie & vulgo (*a*) *Scripturam* appellabant. Hinc *Scripturarius ager*, eſt publicus, in quo ut pecora paſcantur, certum æs eſt: quia Publicanus ſcribendo conficit rationem cum paſtore.

Tertium eſt (*b*) *Portorium*, quod ſcilicet in evehendo aut invehendo pendebant. Fuit (*c*) & *Portarium* antiquis, & faciunt diſcrimen Gloſſæ: Portorium, *τέλος ἐν λιμένι*, *Vectigal in portu*. Portarium, *τέλος πύλης*, *Vectigal in porta*. Et vero hoc quoque fuiſſe videtur, ævo præſertim inferiore, & ſub Principatu, ut & in pontibus, & in viis, & portis adeo oppidorum dederint, pro tranſgreſſu aut ingreſſu. Italia hodie, ſed & Belgica, hæc non ignorat. Hæc ſunt illa vetera, & Vectigalia proprie dicta, quibus dies & ſagacitas, addo & neceſſitas, aliquid ſemper addiderunt.

De Tributis.

Vectigal plura ſub ſe continebat, ſed primo ſolum ipſum Portorium, quia id ſcilicet e vectura, unde Vectigal. Græcis etiam hic diſcrimen ali-

---

(a) *Scriptura*. (b) *Portorium*.
(c) *Portarium*.

aliquod, quibus *Vectigal* (*a*) proprie est *τέλος*, *Tributum φόρος*. Sed & in re ipsa differunt, quod illud res, & fundos magis spectat & ligat: hoc capita ac mobiles opes. Atque ita pessima conditio eorum, qui Stipendiarii, ipsi atque agri essent. (*b*) Tales Pœni, Hispani, & plures, qui per vim ultimam & bello pertinace victi essent: Nam & corpora sive capita (ut Latini magis loquuntur) onusta erant, & terra ipsa. Hoc autem non nisi in vere victos, & vi subditos usurpatum: olim quidem, sed Imperatores, & ipse Augustus produxerunt, & valde hæc tributa dilatarunt.

Magnitudo Vectigalium.

Sola Asia (*c*) pro vectigalibus pependit annua 20000. talentum, id est, 12. milliones, (juvat his compendiis, vulgariter magis quam eleganter uti) Pompeji & Syllæ tempore. Decumas unius (*d*) Siciliæ, atque eas tenuiter æstimatas, Cicero fuisse dicit nonagies HS. quod nobis est 225000. Philippicum. Decumas dico frumenti: & hordei non computat, & le-

[a] *Differunt Vectigal & Tributum.* [b] *Qui Tributarii.* (c) *Vectigal Asiæ.* (d) *Siciliæ.*

& leguminum: quid jam vini, olei? quid Portoria, & Pastiones? Valde tenui ore atque animo est, qui non ausit concipere hæc universa ex proportione, supra quadringenties, sive unum millionem. Atqui Sicilia quanta pars fuit Romani illius orbis? profecto nec centesima quidem. Hinc liquere potest magnitudo reliquorum vectigalium per Orbem.

Sed ex Portoriis etiam constare in parte potest magnitudo vectigalium. (*a*) Unus portus Syracusanus ex unius hominis Verris exportationibus paucułis mensibus, idque ex Vicesima tantum, perdidit sexaginta HS. quæ sunt more nostro circiter 1500. Philippæi. Quid ergo reliqui portus, in omni evectione, invectione, & in totum annum? præsertim ubi Octava, ubi Quadragesima (ut factum constat) capiebatur. (*b*) Hæc enim pro locis, aut mercibus, sed & temporibus variasse opinandum est; maxime tamen pro mercibus, & ut gravius vectigal solverent peregrinæ, ad delicias magis aut pompas, quam usum invectæ. C. Cæsar ejus rei auctor. Quæ haud dubie ipsa Italia etiam pe- pen-

(a) *Portorium Syracusanum*.
(b) *Vectigal ex mercibus peregrinis*.

pendit, etsi reliqua portoria, lege Metelli, in ea sublata essent. Hæc sane magna fuisse, quis potest ambigere, ex pretio & copia rerum? Nam gemmæ, lapides, vestes, ebur, mancipia, aromata, unguenta, & plura ejusmodi exotica inferebantur: quibus si Octavam imponis, quanti ea sint?

De Capitatione.

Capitatio, seu vectigal capitarium vel maximum certissimumque fuisse arbitror; sed in modo, tenebras & nubes suas habet. (*a*) Videtur autem centesima imposita pro ipso capite, æstimatione omnium facta: ut si 10000. aureorum in censu habeam, solvam ex iis annua centena. Hoc placeat ob æqualitatem, & quia pauperes & tenues non sic pressi, quam si uniforme in omnia capita indiscretim fuisset Tributum. Sed alia sunt quæ refellunt, aut certe morantur. Quid enim tum servis fiet? quid filiis familias grandioribus? qui peculium suum nullum habent. Sed de servis responderi potest, dominum dependisse in suo capite, dum eorum æstimatio censibus ejus accedit: & servi alioqui in jure caput non habere scribuntur. Quod ad

(*a*) *Ratio Capitationis investigata.*

ad filios, certum est, parentes pro iis exsolvisse. Probabile ergo videtur, Capitationem fuisse ex censu, non uniformem.

Multum rediisse ex ea, (*a*) multitudo capitum dicet, quæ in Romano Orbe. Sola Ægyptus 750. myriadas (id est, 7. milliones cum dimidio) hominum habuit, Alexandria excepta, quæ & ipsa aliquot centena millia habuit. Si igitur talis ille Ægyptiorum numerus, facile intellectu est, in quantum creverit capitarium hoc vectigal ex 300. non minus millionibus hominum, quos in Romano orbe fuisse, ratione colligitur.

Tributa, (*b*) quæ Ægyptus solvit, Ptolomæi ævo, fuerunt annua 12500. talenta, id est, 7. milliones & semissis. At eadem Augusti & Tiberii ævo ad 10. aut 12. milliones producta fuisse credendum est. (*c*) Gallia quoque videtur primo reddidisse quater millies, id est, 10. milliones; postea hæc tributa aucta largiter, & vel in duplum ab Augusto, ad 15. vel 20. milliones. (*d*) Jam si solæ Ægyptus & Galliæ ad 30. aut circiter milliones

(a) *Capitum multitudo.* (b) *Tributa Ægypti.* (c) *Galliæ.* (d *Summat ributorum.*

æs pependerunt, quid totus Orbis reliquus? An non Syria & Asia tantum? Africa & Hispania? Græcia & Illyricum? Insulæ omnes simul? Ita ut supra 150. milliones summam tributorum fuisse asserere possimus: Quod vel hinc colligi potest, quod Vespasianus initio statim Principatus professus est, quadringenties millies opus esse, ut Respublica stare possit. Sunt ipsi 1000. milliones nostro ritu. Unde sic subito parandi, si non tales tantique reditus? Sed & nostro ævo, (ut desinant obloqui, qui nostra aut nova tantum cogitant) Rex Sinarum accipere in tributo annuo asseritur 120. milliones. Et Sinas aliquis ad totum Romanum orbem comparabit?

De Ærario militari.

Augustus ille, qui valde rem Romanam auxit, etiam onera, & hic quoque pro nomine suo fuit. Nam is Ærarium militare seorsim instituit, & ad id explendum reditus novos & certos. (*a*) Ii triplices: *Vicesima*, *Vicesimaquinta*, *Centesima*.

Vicesima (*b*) fuit hæreditatum & legatorum, quæ cuique obvenissent testamento. Deus bone, quanta & quam

(a) *Reditus Ærarii*. (b) *Vicesima hæreditatum*.

quam crebra ea, vel in Roma tantum? Quot illic divitiæ, & quoties, per captaturas & aucupia ad externos translatæ? Solvebant igitur sæpe Vicesimam. Excipiebantur tamen proximi sanguine juncti, & pauperes, quos hoc onere liberarunt. Atque ut verum fatear, hoc tributi genus imitabile videtur, nec grave etiam pendentibus; cum lætitia magni & inopinati sæpe proventus obruat vel minuat sensum inferendi.

Vicesimaquinta (*a*) erat mancipiorum, anno post Vicesimam instituta. Quanti hoc vectigal fuerit, is agnoscet, qui crebra mancipia in Romano orbe, crebram mutationem, & maxima deinde eorum precia cogitabit. Quis nescit, Daphnidem venisse 3700. sestertiis? id est, 7517. Philippæis cum dimidio: grande pretium in uno fluxo & mortali homine, & quem solus Grammatici titulus commendabat. Ab eadem classe & arte Lælius Præconinus, emptus 200000. nummum, quæ sunt 5000. Philippæorum. Jam Calvisius ille Sabinus plures anagnōstas habuit, & singulos 100000. emptos. Quot aurei igitur prodeunt e talibus singulis? quot ex millenis ali-

(a) *Vicesimaquinta mancipiorum.*

aliquot, qui, quotidie pene dixerim, væniebant? Et Jurisconsulti quidem pretia servorum definiunt in communi aliquo 20. aureos; in artifice, Medico, Notario, Eunucho 30. 50. 60.

Centesima (*a*) rerum venalium fuit. Si omnium autem venalium, quæ, & quam infinita summa fuit? Si in auctione tantum, minor, sed & sic grandis. Hæc de Ærario militari, quæ proprie quidem ad ipsum faciebant. Alias non nescio, & pœnas sive mulctas legum; item damnatorum confiscationes sæpe in hoc ærarium relatas.

De Metallis.

In ista re pecuniaria, non omittenda ipsa ejus materies, *Metalla:* magni ex iis reditus, & in variis locis; & reditus quidem innoxii, (*b*) justi, & sine onere subditorum. Terra, benigna illa mater, hæc quoque nobis donat. Aurum per bella quærere, nefas est; per maria, periculum; per falsitates, opprobrium; in sua natura, justitia. Sed nescio tamen, an non sævitia aliqua admixta. Nam multa millia hominum huc adigebant, quosdam mercede conductos,

(a) *Centesima rerum venalium.*
(b) *Reditus ex metallis justi.*

ctos, plerosque damnatos ad metalla, quos in subterraneo illo carcere fames, labor, vapor, & ruina sæpe etiam necabat. Ægyptiorum hoc inventum fuit. Atque hi tali interdum numero apud Romanos, ut Polybius ad Carthaginem novam, fodinis in Hispania, non minum 40000. hominum scribat assidue in opere versari. Plinius etiam notat, Censoriam legem fuisse, qua cavebatur, ne plus 5000. hominum in opere Publicani haberent. Nec id credito miseratione aut cura pereuntium factum, sed cautione, & dispensatione operis, ut ne in una conductione Publicani totum aurum exhaurirent. Itaque lex in elocatione dicta fuit de numero operarum.

Ex hac quoque metallaria parte igitur magnum uberemque factum quæstum, & nostra ætas doceat: maxime cum pulcherrimas fœcundissimasque (*a*) fodinas varie haberent, ut in Hispaniis, Galliis, Norico, Salassis, Illyrico, Pannonia, Thracia, Macedonia, Proconneso. Habuit & Italia, putatque Plinius, aliam nullam fœcundiorem metallorum quoque tellurem esse; sed interdicto Patrum cau-

[a] *Multitudo fodinarum.*

cautum, uti ei, velut parenti, parceretur. Præter hæc fuerunt & Cretariæ, & Picariæ, Salinariæ, Ærariæ, Ferrariæ; & nullum genus quæstus e terra omissum.

De Vectigalibus pudendis.

Ab Augusto & priscis ad noviores, atque adeo avidiores, veniamus. Vespasianus (ut communiter de illo Svetonius) auxit tributa provinciis, nonnullis etiam duplicavit. In paucis verbis quanta accessio rerum, attritio subditorum? Et quidni ille solita augeret, vel duplicaret, qui instituit & excogitavit etiam pudenda? (*a*) Nam urinæ vectigal commentus est: & notus, cum filio pecuniam ad nares admovisset, in ea re ejus jocus. Origo huic vectigali & causa, quod in publico amphoræ aut dolia stabant ad urinam reddendam, quam fullones vertebant deinde in suum usum. Principes etiam secuti tenuerunt, sive auxerunt: & videtur hoc fuisse triste illud (*b*) *Chrysargyrum*, Historiis decantatum; ut scilicet quisque mendicus aut pauper, meretrix, sive jam emerita, omnis servus, itemque libertus, inferrent in ærarium pro urina & ster-

[a] *Vespasiani Vectigal urinarium.*
(b) *Chrysargyrum.*

& ſtercore, jumentorum etiam & canum; ſive in agris, ſive in oppidis habitarent. Et homines quidem utriuſque ſexus, numiſma argenteum; equus, mulus, bos tantundem; aſinus & canis, folles ſex. Quanta hæc pecunia fuiſſe debuit, ex omni genere pene viventium? Viri Proceres & Reipublicæ primi hoc munus colligendi ambibant, non aliter quam militarem aliquam Præfecturam, aut civilem magiſtratum. O indignitas: ſed Princeps dignitatem addebat, qui & in ſacrum ærarium hanc pecuniam recipiebat. Atque iſti pudendarum ſordium lucrique exercitores aut conductores ſunt, quos *Foricarios* Juriſconſulti appellant.

Caligula ex capturis proſtitutarum (*a*) vectigal inſtituit, quantum quæque uno concubitu mereret: ſed cum illo periit, etſi poſtea quoque ſub Heliogabalo Lenonum vectigal, & meretricum, & exoletorum fuit. Iſta fœda, & Romano nomine indigna, nec ſuſtulit tamen optimus Imperator Alexander Severus; ſed dumtaxat in ſacrum ærarium vetuit inferri, & ad inſtaurationem Theatri, Amphitheatri, Circi deputari. Ex quo vere

(a) *Vectigal meretricium.*

re dixeris, magnum & hoc vectigal fuisse, cum ad tantorum operum restitutionem conferret.

De opibus Imperii Byzantini.

Divitiæ Imperii Græcanici quoque mirandæ: neque hic lubet in rationes aut vias omnes pecuniæ inquirere, ipsam dabimus.

Basilius (a) Imperator, qui vixit sub annum Christianum octingentesimum, implevit totum ærarium, & ipsos aditus viasque, pecuniis confertis stipatis. Habuit in thesauris 200000. talentum auri, [id est, 1200. milliones.] Nam alterius pecuniæ nec numerus iniri poterat, adeo ut terræ eam infoderet, ærariis aut repositoriis ubique repletis. Quin & arculas habuit lapillis gemmisque preciosis plenas, quæ æquarunt omnino summam illam auri. O mira, o rejicienda, nisi e dictis & dicendis fidem caperent, & mutuo sibi attestarentur. Nam hæc Judæus scriptor, nomine Benjamin, in suo Itinerario, ab Aria Montano edito, affirmat. Is ante annos 400. Europam, atque alia peragravit, & scribit se Constantinopolim quoque venisse, & in ea opes inenarrabiles vidisse. Deferuntur enim in

(a) *Opes Basilii Imperatoris.*

in Principis palatium quotannis tributa, quibus turres implentur, coccinea purpureaque veste, & auro; ita ut nullibi terrarum par congestæ pecuniæ exemplum reperiri possit. (*a*) Affirmatur etiam ipsius solius Urbis vectigal, ex foris venalium, & portu ac mercatorum pensionibus collectum ad 20000. aureorum in singulos dies accedere. Sint ergo menstrua 600000. aureorum nostrorum, sint annui 7. milliones, & pene quadrans: sed nempe Byzantium, id est, Nova Roma hoc dedit; & tunc quidem in suo flore, quid autem censes illam veterem olim dedisse?

I. DE MANUBIIS TRIUMPHALIBUS.

Alia nunc via se ostendit & aperit, lata, trita, & per quam cumuli & acervi pecuniarum invecti. (*b*) Pecuniarum? immo vasorum, coronarum, vestium, gemmarum, & quidquid dici appetendum, aut æstimandum potest; Opes nimirum, quæ e præda & manubiis per Triumphos inferebantur. Quot autem isti fuerunt?

[a] *Vectigal Byzantinum.* (b) *Opes magnæ triumphorum.*

runt? quam multi, supra modum & fidem, uberes divitesque? Nobis satis sit tangere, & specimem eorum aliquot per ætates dare.

Fuere igitur Triumphi a Romulo, usque ad extrema Augusti, circiter 312. & ex his primi non nimis uberes, tamen modici, & magis magisque creverunt. Sub Regibus L. Tarquinii Superbi (*a*) triumphus reperitur, qui victa Suessa Pometia & capta, tantum prædæ retulit, ut sacratæ Diis decimæ explerent 400. talentorum numerum. Ergo fuit in cumulo 4000. talentum: id est, viciesquater centena millia Philippæorum.

Post ejectos deinde Reges, insignis (*b*) L. Papyrii Cursoris de Samnitibus triumphus, quo æris gravis magna vis transvecta, vicies centum millia, & quingenta triginta tria millia. Id æs redactum ex captivis dicebatur, quos ingenti numero sub corona venundabant. Argenti, quod captum ex Urbibus erat, pondo 1330. Summa autem illa æris efficit 25330. Philippæos: argenti, 13300. Ac tales fere, aut minores, omnes illi usque ad Tarentinum triumphi, qui incidit

(a) *Triumphus Tarquinii Superbi.*
(b) *Papyrii Cursoris.*

cidit in A. V. 478. Purpura etiam, ſigna, tabulæ, atque adeo quidquid notabile aut optabile Orbis, aut in eo urbs aliqua haberet, per hanc viam portamque triumphalem id Romam fere invectum: etſi quædam etiam extra bellum, vi aut perſuaſione magiſtratuum.

Jam vero poſtquam copiæ & arma extra Italiam miſſa, in grandes illas, & priſcis opibus, aut victoriis quoque inclytas regiones, quid auri, argenti, ſpoliorum non relatum? (*a*) P. Scipio ex Hiſpania argenti præ ſe in ærarium tulit 14342. pondo, & ſignati argenti magnum numerum. Ea pondo faciunt 143420. Philippæos. Idem iterum, victa Carthagine, intulit in ærarium argenti pondo 133000. quæ ſunt nobis ter & decies centena triginta millia Philippum. [*b*] At alter Scipio, victa & diruta eadem Carthagine, retulit 4470.. pondo. Ea efficiunt 404700. Philip. Neque miremur, minus, quam antea relatum, quia pleraque urbs, dum capitur, incenſa & diruta fuit: ita opes perditæ, aut ruinis oppreſſæ.

L. Æmilius [*c*] triumphans de Macedo-

[a] *P. Scipionis*. (b) *Scipionis alterius*. (c) *L. Æmilii*.

cedonibus, tantum priores excessit, vel magnitudine Regis Persei, vel specie simulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies HS. ærario contulerit, id est, quinquagies centena millia Philippum. Nam reperta in thesauris Regis Persei in auro argentoque 6000. talentum, id est, 3600000. Philippum. Quod si in solis thesauris & ærario peculiari Regis, quid in reliqua præda publica oppidorum, aut privata hominum fuit?

Cornelius Sylla, (*a*) etsi splendido triumpho minus intulit, tamen transtulit auri pondo 15000. (1500000. aureorum) argenti pondo 115000. (1150000. Philipp.)

Excessit omnes deinde (*b*] Cn. Pompejus, in illo, quem de Rege Mithridate & Oriente duxit; intulit enim in ærarium 20000. talentum: ea sunt centies vicies centena millia Philippum, præter ea, quæ in milites expendit: iis enim solis donativi triumphalis nomine largitus est 16000. talentum, id est, 9600000. Philipp. adeo ut is, qui minimum accepit, habuerit drachmas 1500. Magna hæc omnia sunt, & vere illo Magno digna: sed hunc

(a) *Cornelii Syllæ*. (b) *Cn. Pompeji*.

hunc hic quoque (*a*) C. Cæſar, uti acie, vicit & ſuperavit. Is enim intulit 65000. talentorum; efficiunt nobis 39. milliones. Ex paucis his videre eſt, immenſas opes in ærario cumulatas e triumphis, quos non omnes, immo nec decimam partem dedimus.

De Auro coronario.

Aurum (*b*) coronarium dicitur, quod ſpecie triumphorum vel oblatum fuit, vel exactum. Origo ejus, ut ſocii & amici Imperatori victori coronas aureas offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes. Itaque primo quidem coronæ ipſæ datæ, aut miſſæ: poſtea invaluit, ut pro iis pecunia offerretur. Hæc accepta a ſociis, aut ſubditis; & ſicut manubias ab hoſtibus legebant, ſic ſpolia iſta occulta ab amicis. Mos plane vetus, & a Græcis ad Romanos imitationetranslatus. (*c*) Cn. Manlius cum Gallogræcos viciſſet, eoque terrore Aſiam liberaſſet, in triumpho tulit 212. coronas aureas, pondo: id eſt, ut ſingulæ fuerint librales. Ita enim obtinuerat, ut eæ coronæ ante ipſum victorem latæ in triumpho populo oſten-

(a) *C. Cæſaris.* (b) *Aurum coronarium quid.* [c] *Coronæ Manlii.*

derentur. Jam ante etiam in [*a*] Quinctii Flaminii triumpho, coronæ aureæ, dona civitatum, translatæ 114. In (*b*) Scipionis Asiatici triumpho Livius numerat aureas coronas 234. Appianus in [*c*] Cæsaris 2822. easque pondo 20414. ita ut 10. pondo, aut circiter, plerasque necessum sit fuisse. (*d*) Claudius cum de Britannia triumpharet, inter coronas aureas unam habuit ut minimum 700. pondo, quam contulit Hispania citerior; item alteram 900. vel potius 1000. pondo, quam Gallia comata. Etsi non ad usus tales, sed pompam modo fuisse sciamus. Sicut & in torque aureo, quem 100. pondo D. Augusto Galli dederunt. Hæc in speciem tantum; immo plerumque nudo nomine, pecunia ipsa data. Neque coronæ solum ipsæ, sed aurum aut pecunia ad coronas: atque id proprie *Aurum coronarium*.

Non ab ipsis victis (quod putavit Servius) ob vitam hoc aurum datum, sed a sociis amicisque: (*e*) datum tamen in pecunia, titulo coronario. Et hoc prætextu rapinæ extorsionesque usurpatæ. Immo vero & ab

[a) *Flaminii*. (b) *Scipionis*. (c) *Cæsaris*. (d) *Claudii*. (e) *Auri coronarii exactio*.

ab ipsis Italis, qui tamen immunes talium videbantur esse: decretis enim coronis statuisque, pecuniam ipsam dari sibi curabant. Eo paulatim ventum erat, ut hoc Coronarium non minus tributis fere attereret; nec in triumphis modo, sed in lætitia quacumque, & primordiis Imperii daretur; atque velut honorarium tributi genus exigeretur. Quid, quod legamus civitates in alia occasione, atque etiam tristi, coronas has misisse? Appianus in Syllæ funere supra 2000. coronas aureas, magna celeritate confectas, prælatas scribit.

Post prælationem (*a*) hæ coronæ in templis, & Capitolio maxime, videntur dicatæ. Immo & triumphale ipsum aurum interdum, aut pars ejus, ibi condita: fortasse ut religio magis servaret. Solebant tamen & alia templa auro coronario exornare. At Cæsar coronas suas in triumpho ductas vendidit, & ex earum pretio militibus promissa persolvit.

3. DE EROGATIONIBUS.

PEragravimus & emensi sumus Triumphalem viam, tempus desine-

[a] *Coronæ templis dicatæ.*

finere, nec addere ultra, sed erogare. Ne ergo omnis Roma illationibus tot auri impleatur, nunc exhauriemus, & expendemus non loculis, sed totis saccis: ut ipsum iterum admirandum sit, unde ad tot expensas ullæ opes. Oceanus si ærarium fuisset, dices desiccandum.

Impendia igitur sub Principibus (*a*) *duplicia* fuere, *Necessaria*, & *Arbitraria*: ex quibus sane colligas immensas & vere admirandas quasdam opes.

De Impendiis Necessariis.

Necessaria illa impendia fere trium generum: In *Militem*, in *Magistratus*, in *Populum*.

De (*b*) *Militibus* res clara est; stipendiis alendos, emeritis prosequendos; & id perpetuo, in legionibus & præsidiis perpetuis jam factis. De his in Militia Romana dictum, supra pagina 247. & seqq.

Magistratus (*c*) duplices fuerunt, in quos largiter & statim expendendum: *Urbani* & *Provinciales*. Urbanis quidem Augustus instituit, ad onera sublevanda, ad ludos præbendos, & talia, aliquid dare: præsertim Prætoribus, quasi ex lege. Provinciales autem

(a) *Impendia duplicia*. [b] *Impendia in Milites*. [c] *In Magistratus*.

tem vel plurimum auferebant, ut ipsi-plures, & per provincias dispersi. Ea-expensio immensa, vel hoc argumento, quod Cicero L. Pisoni objecit, eunti in Macedoniam, ut Proconsuli, sestertium centies octogies quasi Vasarii nomine datum. Ad sola vasa, in quam, id est, ornatum & instructum. Et objicit, non quia contra morem fuerit, sed quia supra modum. Quid igitur? esto vel centies tantum summa ordinaria (250000. Philip.) esto vel quinquagies (25000. Philipp.) in tot illis talibus nonne immensum accrescet? Et plura accedunt huic generi, ut Curatores variorum munerum alendi, vel ornandi; ut Legati exterarum gentium admittendi, & munerandi; & quæ scimus in omni Republica esse.

Jam de (*a*) *Populo*, perpetui etiam & certi in eum sumptus, & præsertim ad alimenta. Nam jam ante institutum, Principes tenuerunt, ut plebem egenam aut tenuem perpetua frumentatione pascerent; atque ea labore & sumptu magno paranda, advehenda, & tum gratis distribuenda.

(a) *In Populum.*

De frumentatione.

Frumentatio (*a*) vetus Romæ, & ab ipſo etiam Senatu. Ille in rebus & annona arcta, quaſi benignus pater, miſeritus plebis, frumentum aliquando diviſit, non tamen nullo, ſed modico ære. Acceſſere Tribuni ſtatim, & hoc tam populare ſibi vindicarunt, variis frumentariis legibus latis. Ultimus in hac re Clodius Annonariam legem tulit, ut frumentum, quod antea populo ſemiſſe æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur. Atque hæc origo, deinde & continuatio (*a*) gratuiti frumenti fuit. Et ſtatim a conjuratione Catilinæ, in Prætura C. Cæſaris, frumentationis ſumptus fuit 1250. talentorum. Id ſit trecenties HS. more Romano; noſtro, 750000. Philippicorum. Quin & ſub Imperatoribus largiter crevit, cum plures adſcripti, & claſſes etiam inſtitutæ ad tranſvehendum.

Numerus (*b*) accipientium aliquando ad 320000. fuit. Sed Julius Cæſar minuit. Auguſtus deinde auxit, & 200000. fecit. Hi pauperes, aut ſaltem qui ſublevari gauderent, inter

(*a*) *Frumentatio vetus.* (*b*) *Gratuita.* (*c*) *Qui, & quot acceperint.*

inter quos liberti, & id genus, maxime fuere. Et fraudes etiam hic factæ: multi enim ideo manumissi, ut frumentum in singulos menses accipientes, & si qua alia liberalitas Principum in pauperes fieret, id totum dominis ferrent, a quibus facti sunt liberi: sic quos puderet ipsos è publico pasci, id fecerunt succidane à libertorum persona.

Distributio frumenti erat (*a*) menstrua: nam in cujusque mensis initio accipiebant per tesseras; quique eas habebat, ad Curatores frumenti dividendi ibat, munus institutum ab Augusto. Quatuorviri enim erant, iique ex honestioribus, & qui ante quinquennium. Prætura functi essent. Etsi Præfectus etiam annonæ proprius, illustri honore; sed qui de advehendo & adservando in horreis satageret, non proprie de dividendo.

Ad hanc (*b*) frumentationem Augusti tempore ex Ægypto Urbi annua ducenties centena millia frumenti inferebantur: intellige, modios. Atqui Africa jam addenda est, quæ duplum ad Ægyptum dedit. Ex hac igitur ratiocinatione frumentum Urbi illatum

(a) *Distributio menstrua*. (b) *Frumentum ad frumentationem quantum*.

annuum fuerit ſexcenties centena millia modiorum. Sint in dies circiter 164083. Ingens copia, & quæ ſufficiat vel vicies centenis hominum millibus alendis. Nam modius paulo plus minuſve Romanis pendit 25. libras; ſed Romanas tamen libras, id eſt, 12. unciarum. Igitur cenſendum eſt, pleroſque iſtorum qui caperent, Patresfamilias fuiſſe, uxorem, liberos, ſervulos habuiſſe. Itaque largius valde quam in unum caput capiebant: & videtur teſſera ſive donatio ordinaria fuiſſe in ſingulos, 10. modiorum. Jam & hoc cogitandum, plures etiam in conſortium hujus frumenti veniſſe. An non probabiliter urbanos illos omnes milites? Quid ipſam deinde aulam & Palatinos? nonne item probabile annonas ſuas hinc accepiſſe? An non & Claſſiarios ipſos in Italia milites?

Circa Flaviorum imperium, non ipſum frumentum, ſed [a] panis diſtribui cœpit: credo, quia lucrum aliquod ex eo fiſcus captaret, & quo minore modo in plures largitio ſpargeretur. Is *Panis gradilis* dictus, quia in gradibus divideretur. Idem *Fiſca-*

[a] *Panes diſtributi*.

Fiscalis, quia è publico & fisco. Ii panes fuerunt bilibres. Aurelianus obsonium addidit, & populo (*a*) porcinam carnem distribuit, quæ distributio usque ad tempora Constantini fuit. (*b*) Oleum quoque perpetuum populo dedit & instituit Imperator Severus. Vinum etiam, ut nequid deesset, Aurelianus statuerat, sed morte præreptus non fecit.

De Impendiis Arbitrariis.

Arbitraria impendia trium maxime generum fuerunt: In *Ludos*, *Opera*, *Dona*.

Impensæ in Ludos.

Ludos (*c*) singulatim si persequar, aut exempla accumulem, seorsim theatrum mihi struendum sit, & novi aliquot sermones. Capita impendiorum tangam, de quibus universe sic Lactantius: *Quid dicendum est de iis, qui populari levitate ducti, vel magnis urbibus suffecturas opes exhibendis muneribus impendunt?* Item Ambrosius: *Magistratus in theatris, mimis, athletis, gladiatoribus, aliisque hujusmodi generibus hominum totum patrimonium suum largitur & prodigit, ut unius horæ favorem vulgi acquirat*

(a) *Caro porcina*. (b) *Oleum*.
(c) *Impensæ ludorum*.

acquirat. Merito damnant nostri Patres damnosam hanc insaniam, & quæ privatos homines bonis per ludum exuit. Principes ipsos attenuat & delibat. Atque id discere cum ex frequentia eorum potes, tum ex apparatu.

Unus Augustus [a] fecit ludos suo nomine quater & vicies; pro aliis magistratibus, qui aut abessent, aut non sufficerent, ter & vicies. Vix arbitror: ullos ex istis principalibus ludis minoris quingenties, aut & millies sestertio stetisse, (id est, millione cum quadrante, aut & duobus millionibus cum dimidio) quod apparatus & pompa facile persuadebunt. Nam in ipso Theatro, Amphitheatro, aut Circo adornando qui sæpe sumptus? cum semper gratia aliqua & illicitum novitatis in ipsa forma quæreretur.

Nero (b) Theatrum totum, non scenam ejus tantum, auro illevit & obtexit. Sed & quidquid illatum fuit, & omne instrumentum ac choragium aureum; itemque vela, quæ superne contra Solem obumbrabant, purpurea tota, & aureis stellis interstincta.

(a) *Ludi Augusti.*
(b) *Neronis.*

ſtincta. Ex quo & dies ille *Aureus* appellatus.

Quid [*a*] Julius Cæſar ante Neronem, & nondum Princeps? Is primus in ædilitate omni apparatu arenæ argenteo uſus eſt, ferasque argenteis haſtis laceſſere, tum primum viſum. Cæſar igitur hoc primus, ſed non ultimus: nam paſſim & in coloniis & municipiis argenteæ jam ſcenæ L. Muræna, & (*b*) Cajus Princeps, in Circo pegma duxit, in quo fuere argenti pondo 124000. quæ faciunt 1240000. Philipp. Nec id pro Cajo aliquo ſit magnum. immo nec pro privato nimium, quia argentum recipiebant, nec totum peribat, ſi tamen vellent.

Vis nunc unum & extremum furorem? (*c*) Heliogabalus Imperator in Euripis vino plenis navales Circenſes exhibuit. Tu cogita, quantum profuſum vini, foſſis illis & Euripis in Circo ita eo plenis, ut naves inter ſe concurrere ac certare de velocitate poſſent. Quid jam dicam tot gladiatorum millia? tot ferarum ex toto Orbe quæſitarum? tot equorum nobi-

(a) *Cæſaris.* (b) *Caji.*
(c) *Heliogabali.*

nobilium? quæ in vita actisque Principum assidua leguntur.

Addo huc Missilia (*a*) & sparsiones in populum, id est, Tesseras ligneas cum notis rerum, aut interdum res ipsas, magno certamine diripiendas. Quæ item velut legitima jam erant in omnibus ludis, ad populum illiciendum. Horum pretia & sumptus ex Neronianis istis colligantur apud Svetonium: (*b*) *Sparsa & populo missilia omnium rerum per omnes dies, singula quotidie millia avium, cujusque generis multiplex penus, tesseræ frumentariæ, vestis, aurum, argentum, gemmæ, margaritæ, tabulæ pictæ, mancipia, jumenta, atque etiam mansuetæ feræ; novissime naves, insulæ, agri*. Notetur hæc jactatio, quanti ea, & quantarum rerum. Præter aurum, gemmas, margaritas, insulas & totos agros dedit; insulas nempe urbanas, & habitabiles domos.

Neque Nero hæc solus, de more fiebat, etsi alius largius parciusque, pro opibus, præberet. (*c*) Titus sane Vespasiani filius item profusissime in ludis, quos per 100. dies dedicatione Amphitheatri sui fecit. Nam

(a) *Missilia & Tesseræ.*
(b) *Missilia Neronis.* (c) *Titi.*

Nam globulos ligneos quosdam de loco superiore in theatrum jaciebat, qui symbolum haberent inscriptum, hic alicujus esculenti, ille vestis, alius argentei vasis, alius aurei, equorum, jumentorum, mancipiorum; quæ oportebat eos, qui rapuissent, ferre ad Curatores ludorum, & ab iis accipere quamque rem inscriptam. Credis tu hæc per tot illos centenos dies fieri potuisse sine impensa bis terque millies HS? ego non opinor: & ubi sumptus ludorum reliqui? Neque miror jam profecto [*a*] Hadrianum, cum in adoptione Cejonii Commodi multa in populum profudisset per similes ludos, & in militem; atque is Cejonius ægro corpore, vitalis non videretur, sæpe dixisse: *Perdidimus quater millies HS. quod populo & militibus dedimus.* qui sunt nostri 10. milliones.

Sed dices, Principum virorum modo hæc fuisse. Erras: [*b*) de Milone hoc jam olim Cicero, tria patrimonia in has res effudisse. [*c*] Probus, filius Alypii, cum ipse Præturam gereret, 1200. pondo auri absumpsit, id est, 120000. aureorum. (*d*) Symmachus

(a) *Hadriani*. (b) *Milonis*. [c] *Probi*. d) *Symmachi*.

machus Senator, unus e mediocribus, in filii Symmachi Præturam 2000. effudit, id eſt, 200000. aureorum. At [a] Maximus, ſcilicet e divitibus, item in filii Præturam 4000. id eſt, 400000. aureorum. Edebant autem ludos Prætores non niſi 7. diebus. Vide dies, vide ſumptus: quanto immaniter plus olim alii? quanto ſcilicet tunc Reſp. florentior, & majores privatim opes. Si igitur ſola ſparſio, id eſt, miſſilia in populum, tanti, quid reliqui omnes ludi, & eorum apparatus?

De Donis Principum.

Dona ſequuntur [nam de impendiis *Operum* toto libro 3. agetur.] magnitudine ſua non jam inter admiranda, ſed ſtupenda. Si quis Midas fuiſſe fingatur, qui omnia tactu faciat aurea defecerit inaurare, quantum iſti ſunt largiti. Per Principes aliquot lubet ire, & hoc oſtendere.

Ordiar a capite ipſo, [b] *Cæſare Julio*, qui nullum largitionis aut officiorum genus in quemquam publice privatimque omiſit. Militibus ſingula interdum mancipia vel prædia viritim

(a) *Maximi*. (b) *Dona Julii Cæſaris*.

tim dedit. Quid in Senatum & digniores? vel invitatos, vel sponte ad se commeantes uberrimo congiario prosecutus est. Nec hic finis, extra Urbem quoque & Italiam ea largitas se diffudit: & non minore studio Reges atque provincias per Orbem terrarum illiciebat; aliis captivorum millia dono offerens; aliis quo vellent, & quoties vellent, auxilia submittens; urbes præcipuis operibus exornans. Atque hæc privatus Cæsar fecit, & nondum in fastigio illo principali. Magis mireris, si accogites, jam ab adolescentia profusum hunc fuisse, & (a) grandi ære alieno oppressum: debuit enim, priusquam ullum magistratum caperet, 1300. talenta. Ea sunt nobis 780000. Philippicum. Quid vero jam in ipsis magistratibus? materies & causa amplior largiendi. Itaque Appianus scribit, euntem ex Prætura in Hispaniam, creditoribus retinentibus, dixisse joco: *Mille sibi opus esse, ut nihil haberet*: id est, ut solum æs alienum solveret, in suo nihil haberet. Ea reddunt viciesquinquies centena millia. Auxit etiam in Consulatu, & deinceps ad Principatum,

[a] *Cæsaris æs alienum.*

patum, ut hominis hujus ingenium erat, tantum ut daret quærentis. Sed unde habuit & reposuit? Non longe te duxero. Gallias vide: iste fons, e quo hausit; ibi enim fana, templaque Deum donis referta expilavit, urbes diripuit, sæpius ob prædam, quam ob delictum. Denique e tot præliis accessit ingens captivorum multitudo, e qua divendita pecuniam redegit.

Sed habet singulatim inspicere viri (*a*) dona. Instante civili motu, in Gallia cum esset, L. Paulum Consulem designatum 1500. talentis flexit, ne contra se staret. Tot talenta reddunt 900000. Philippicum, id est, pene millionem; in virum unum. Quid jam in Curionem, ut pro se staret? amplius longe dedit, æs alienum ejus totum exsolvit; illud fuit sexcenties HS. Ea faciunt 1500000. Philippicum, quid nisi plurium Senatorum census?

Sequuntur (*b*) Milites, quibus unice se dedit, atque idipsum privatus. Certe adhuc in Gallia, cum Pompejus duas legiones colore belli Parthici revocaret; ipse, ut animos sibi

(a) *Dona Cæsaris in Senatores.*
(b) *In Milites.*

sibi pigneraret, singulis abeuntibus 250. drachmas divisit; id est, 25. Philippicos nostros. Cogita jam duplum in Centuriones, triplum quadruplumque in Præfectos & Tribunos; valde ea largitio crescet. Sed quid in ipso jam bello civili? privatim haud dubie multa; communiter hæc largitio fuit. Veteranis legionibus decem, prædæ nomine, in singulos pedites super bina sestertia (nobis sunt 50. Philippæi) quæ initio civilis tumultus numeraverat, 20000. nummum dedit. Ea sunt ipsi Philippici 500. atque ita viritim, & in gregarios milites divisi, cum duplum Centurionibus, Tribunis Præfectisque alarum quadruplum: præter hos ergo, & equites, soli gregarii milites acceperunt 15. milliones; sunt autem 30000. militum in decem legionibus.

Atqui an finis est? immo sub ipsum idem tempus largitionem (*a*) ad populum extendit. Præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim divisit, ac centenos pro mora. Populi vero illius, qui frumentum acciperet, gran-

dis

[a] *In Populum.*

dis numerus, & sub id tempus 320000. erant: accepit ergo totus populus viritim 400. nummos. Sunt Philippici 10. Ergo in summam tres milliones ducenta millia. Ubi olei deinde modus? ubi frumenti? nam viritim quoque denas libras olei, & denos modios frumenti elargitus est.

Augustus non diuturnitate solum Imperii, (a) sed etiam liberalitate patrem superasse videtur. Dona ejus quædam ante Imperium, alia in ipso sunt: & illa magis miranda. Primum militibus & Evocatis, quos contraxit metu Antonii, adita hæreditate Juliana, dedit singulis 500. drachmas. Is numerus Evocatorum ad 10000. fuit, ergo hic 500000. Philippicorum. Amplius, eodem pene tempore, cum legiones Quarta & Martia ad se transissent ab Antonio, dedit singulis totidem illas drachmas: iterumque cum in armis decurrissent & speciem prælii perite assimilassent, alteras totidem; quæ certe fuerunt ad dictam summam, & longe supra, si Equites & Centuriones suo more computentur, quod & in Evocatis fieri debuit. Jam vero in ipso primo Consulatu, cum signis a Mutina

(a) *Dona Augusti, adhuc privati.*

Mutina motis Urbem intravit, dedit qui se deduxerant singulis 2500. drachmas, sive 250. Philippæos; atque eæ 8. legiones fuerunt; minima legionum frequentia surgent 6. milliones, & Equites ac Ductores omittentur. Ubi autem prædæ, quas egit, aut spolia, quæ cœpit? adhuc nulla: quo magis in admirandis hæ donationes tres, a privato Octaviano, & sola spe futuræ magnitudinis, susceptæ & perfectæ. Sed quarta etiam donatio in privato immensa, aut certe immodica. In Philippensi prælio, ubi de Principatu actum vel libertate, hic ipse Octavianus cum Antonio promiserunt viritim 5000. drachmas 19. legionibus, quæ in pugna erant, & aliis 40. quæ in præsidiis aut Italia sparsæ! præter Auxilia, quæ haud longe infra legiones. Itaque hæc summa est supra 150. milliones. Atque hæc ille fecit ante Principatum; in ipso tenuit & cucurrit eundem liberalitatis cursum.

Donationes (*a*). Augusti in Principatu proponimus ex lapide Ancyrano. In prima, ex testamento patris dedit viritim populo centenos vicenos.

(a] *Dona. Augusti jam Principis.*

nos sestertios. Ii sunt 3. Philippici in singulos. In secunda, in quinto suo Consulatu, statim post Actiacam & Alexandrinam victoriam, sub triumphum, 400. nummi viritim dati, qui sunt Philippici 10. nec viris tantum puberibusque, sed etiam pueri, in gratiam Marcelli, sororis filii, adjecti: ita ut ad minimum fuerint ad 600000. capientium. Fiunt in pecunia impensa 6. milliones. In tertia, Consulatu decimo, populo dedit congiarium bis 400. id est, bis 10. Philipp. viritim. In quarta, Consulatu undecimo, datæ 12. frumentationes, privatim frumento coempto. In quinta, in Tribunitia potestate duodecima, quæ incidit in A. V. 741. cum peregre & e Gallia rediit, plebi refovendæ & conciliandæ distribuit ter uno anno 400. id est, Philippicos ter denos, sive in universum 30. In sexta, in 320000. capita plebis urbanæ dedit sexagenos denarios viritim, quæ summa ad duos milliones, paulo minus (1800000. Philipp.) se attollit. In septima, donatione militari iis dedit, qui in colonias missi aut mittendi, 1000. nummum; acceperunt autem viritim hominum circiter 120000. In octava, in Consulatu decimotertio,

tio, sexagenos denarios dedit in 200000. capita frumentantium. Liberalitates ejus plures ex facili dederim, ut ipse dare facilis, etiam per ludum & jocum. Cujusmodi ista: Omnibus qui secum pila lusissent, sestertia 100. dari Cæsar Augustus jusserat, soli Cœlio 50. Magna donatio in ludrica ista causa, singulis 2500. Philippici. Iterum totidem Græculo cuidam pro carmine, & audaculo dicterio factoque.

Aliorum quoque Principum carptim aut saltuatim quædam tangam. In *Tiberio* pauca sunt, parca ille manu & restricta fuit; atque ita moriens in thesauris reliquit [*a*] vicies septies millies HS. (id est, 66. milliones, & 50000. Philipp.) velut alii verius, ter & tricies millies HS. Sunt 81. milliones. Quod Caligula non toto vertente anno absumpsit; ille vero statim exhaustus & egens, atque ad rapinas se vertit.

In *Claudio* [*b*] notatur prima liberalitas in auspiciis Imperii, cum militibus omnibus ubique viritim promisit 5000. drachmarum, qui sunt 500. Philippæi. Quæ donatio supe-

R rat

(a) *Tiberii thesaurus.* [b] *Claudii liberalitas.*

rat omnes jam dictas, & fortasse dicendas.

Nero (*a*) sequitur, qui divitiarum & pecuniæ non alium fructum putabat, quam profusionem. Itaque nepotinos ejus sumptus frustra colligam, in Suetonio atque aliis patent: quædam addam, quæ magni & laudabilis animi sunt visa. Militi Prætoriano ob causam aliquam jusserat centies HS. numerari: id est, 250000. Philippicum. Et cum Agrippina mater, mirata improvidam fortasse liberalitatem, jussisset totam eam pecuniam ipso coram, in mensa exponi & expandi, ut sic vel aspectu pœnitentiam eliceret: ille magno animo jussit alterum tantum addi, & *Nesciebam*, inquit, *tam exiguum me dedisse*. Hoc Nero in militem: sed quid in regii sanguinis Teridatem? is per 9. menses continuos Romæ, aut in finibus Romanis fuit, & toto eo tempore immunis habitus ab omni sumptu. Decreta igitur ei in diem 800000. quæ sunt 20000. Philippæorum. Numera in mensem, quid ea nisi 600000.? In 9. menses, 5. milliones 400000. Jam ambeunti datum millies HS. quasi in viaticum, quod

(*a*) *Neronis profusiones.*

quod iterum efficit 2. milliones & dimidium. Atque ista conspicua & signata liberalitas Neronis est; quid minores aliæ & sparsæ, sed coalescentes in grandem summam? nam donationibus bis & vicies millies HS. effuderat. Ea sunt 55. milliones.

Severus (*a*) Imperator Decennalia Imperii celebrans, una donatione in populum, qui frumentum solebat accipere, & in Prætorianos, effudit bis millies HS. id est, 5. milliones. *Commodus* (*b*) vero Imperator pene triplum ejus, quod Severus postea dedit, populo congiarium donavit. Hæc de *Opibus publicis*.

DE OPIBUS PRIVATIS.

OPes privatæ & ipsæ magnæ fuerunt, & per multos sparsæ. Quis nescit, Senatores aut Senatorios plurimos fuisse, & plures longe Equites Romanos? Atqui primis illis census sub Augusto fuit decies HS. sive 25000. Philippæorum. (*c*) Istis, id est, Equitibus census 400. quæ faciunt 10000. Philippæorum. Hic census, quem ne-

(a) *Donatio Severi*. (b) *Commodi*. [c] *Census Senatorum, & Equitum*.

cessario haberent; quam multi autem, & plerique omnes excessere? Ac lubet pauli sper recensere hos divites.

Crassus, cognomento *Dives*, dicebat, neminem divitem esse, nisi qui exercitum, 6. legionibus, & magnis equitum ac peditum auxiliis constantem, suis fructibus alere possit. (*a*) In agris ille possedit bis millies HS. solos architectos & fabros in servis habuit ad 500. quorum operam elocabat in Urbe ruinis vel incendiis obnoxia. Quid deinde servorum ad reliquos usus, domi vel in agris? Universæ ejus opes fuerunt bis millies, sive 5. millionum, ditissimus post Syllam Quiritium. Post eum plures etiam opulentiores, qui ad ter millies, aut circa pervenerunt.

L. Domitius, (*a*) successor in Galliam Cæsari destinatus, agris sane abundare debuit, qui Corfinii obsessus, ad animandos milites, in concione agros ex suis possessionibus pollicetur; quaterna in singulos jugera, & pro rata Centurionibus Evocatisque. At enim 30. cohortes ibi militum, id est, circiter 12000. Ea sint igitur 48000. jugerum: quid jam in Centurio-

---

[a] *Crassi divitiæ* (b) *Domitii latifundia*.

turionibus & Evocatis, quibus duplum debebatur?

Poppæus (*a*) quidam ſub Caligula poſſedit aliquot flumina in ſuo orientia, in ſuo cadentia, ut loquitur Seneca. Oportuit igitur totas regiones poſſediſſe. Uti C. Antonius ille, collega Ciceronis in Conſulatu, totam Cephaleniam Inſulam, velut proprium patrimonium habuit, atque ibi oppidum etiam novum ſtruxit.

Inter divites (*b*) L. Cornelius Balbus etiam merito locandus, qui moriens populo Romano viritim legavit denarios 25. ſive aureum Romanum unum. Quid putemus nunc hæredes, & legatarios habuiſſe? (*c*) Senecam ter millies HS. id eſt, 7500000. Philipp. poſſediſſe, amicus illi Tacitus ſcripſit, & inimici cum multa invidia objecerunt. (*d*) C. Lentulus Augur, divitiarum maximum exemplum, antequam illum liberti pauperem facerent, quater millies HS. ſuum vidit. Hic ſtupor ergo poſſedit ipſos 10. milliones, Regum aut certe Regulorum opes. (*e*) Pallas libertus quater millies in bonis habuit, id eſt, 10.

 mil-

(a) *Poppæus locuples*. (b) *Cornelius Balbus*. (c) *Seneca*. (d) *C. Lentulus*. (e) *Pallas*.

milliones. Et hoc ipſum de colliberto ejus Ælio Narciſſo Dio narrat.

Sed aula hos beavit, inquies. Vis igitur & homines, non e Senatu vel aula? ecce e media plebe unum. Sub Auguſto (*a*) C. Cæcilius Claudius Iſidorus teſtamento ſuo edixit: Quamvis multa civili bello perdidiſſet, tamen relinquere ſervorum 4116. juga boum 3600. reliqui pecoris 250000. in numerato HS. ſexcenties, id eſt, 1500000. Philipp. Funerari ſe juſſit HS. 11000. (*b*) Beliſarius ille ſub Juſtiniano magnus, 12000. puerorum propria habuit. Athenæus affirmate ſcribit, quoſdam Romanorum ad 10000. aut 20000. ſervorum habuiſſe; nec ut quæſtum ex iis facerent, ſed ut aſſeclas aut ſubſequas eos modo haberent. De aliis armentis ſimile quid legimus in Vopiſco de villa Valeriani privata, in qua 500. ſervi, 2000. vaccarum, equæ 1000. ovium 10000. caprarum 15000. fuere. Et communia hæc, certe non nova, in opibus illo ævo.

Quid autem, (*c*) quod etiam inferiore ævo, rebus & imperio labentibus, magnæ iſtæ opes? Multæ Romano-

(a) *Cæcilii Claudii opes*. (b) *Beliſarii ſervi*. (c) *Opes ævi inferioris*.

norum domus in annuo reditu accipiebant e possessionibus suis ad 400000. aureorum, idque absque frumento, vino, & aliis speciebus, quæ si venderentur, facile trientem æquarent illati auri. Secundariæ autem domus quindecim centenarios aut decem auri recipiebant. Addam distincte & unum exemplum. (*a*) Gordianus adhuc privatus ditissimus & potentissimus fuit; in provinciis tantum terrarum habens, quantum nemo privatus. Quæsturam magnificentissime gessit. Ædilitatis suæ tempore populo Romano 12. munera, id est, per singulos menses singula de suo exhibuit, ita ut gladiatorum nonnumquam 500. paria exhiberet, numquam minus 150. Feras Libycas una die 100. exhibuit, ursos una die 1000. & plura deinde animalium nominatim, quæ omnia populo rapienda concessit. Amplius de eo; in omnibus civitatibus Campaniæ, Hetruriæ, Umbriæ, Flaminiæ, Piceni, de proprio illum per quatriduum ludos scenicos & Juvenalia edidisse. Qui bene hæc tollit singula & pensitat, quique scit quid sit ludos olim edere; nescio quam trutinam reperiet ad tot illa ponderanda aut æstimanda.

(*a*) *Gordiani divitiæ.*

LIBER III.

DE OPERIBUS ROMANIS.

AD *Opera* ducimur, quæ ordine ſequuntur. Duplicia autem iſta Romana opera: (a) *Temporaria*, & *Diuturna*. Illa, quæ ſubito & in breve tempus aliquod excitabantur, e terra aut ligno plerumque. Iſta, quæ in longum, & manſura, e latere, lapide, & materie firmiore.

DE OPERIBUS TEMPORARIIS.

TEmporaria [b] iterum duplicia: *In militia*, & *Extra eam*; atque utraque merentur juſtam admirationem. Nam ſive militiam videas, quis Foſſas, Vallos, Aggeres, & talia terrea; iterumque materialia, Turres, Teſtudines, Muſculos, Vineas legit, tam multa, tam crebra, & aut induſtriam, aut vires hæc patrantium non æſtimet & admiretur? Sive

(a) *Opera duplicia*. (b) *Opera temporaria duplicia*.

Sive extra eam quædam in voluptatem aut splendorem structa, quomodo idem affectus non insinuet animo vel irrumpat? De Militaribus jam dictum in libris *De Militia Romana*, & *De Machinis*. Igitur pauca ex civilibus tangam.

Inter (*a*) Opera civilia ludicra præcipuæ fuere; ut Theatra, Amphitheatra, Circi, & magnæ ejusmodi moles, structæ sæpe in paucos dies, & pene ut dejicerentur. Duo exempla in Plinio, etiam cum ejus, qui tam multa admiranda viderat aut legerat, nimia admiratione. (*b*) *M. Scaurus in Ædilitate sua fecit opus omnium maximum, quæ umquam fuere humana manu facta. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex, in altitudinem 360. columnarum. Ima pars scenæ e marmore fuit, media e vitro, inaudito etiam postea genere luxuriæ. Summæ tabulis inauratis columnæ; imæ 38. pedum. Signa ærea inter columnas fuerunt 3000. numero. Cavea ipsa cepit hominum 80000. Sed & reliquus apparatus tantus, Attalica veste, tabulis pictis, cæteroque choragio fuit, ut in Tusculanam villam reportatis quæ* su-

[a] *Opera civilia* (b) *Theatrum Scauri*.

superfuerant quotidianis usus deliciis, *incensa villa ab iratis servis*, *concremaretur ad HS. bis millies*, id est, 5000000. Philipp.

Alterum exemplum ex eodem Plinio, qui jam dictis subnectit: *Aufert animum*, *& a destinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis*, *aliamque connecti insaniam e ligno*. [a] *C. Curio*, *qui bello civili in Cæsarianis partibus obiit*, *funebri patris munere*, *Theatra duo juxta fecit amplissima e ligno*, *cardinum singulorum versatili suspensa libramento*; *in quibus utrisque ante meridiano ludorum spectaculo edito*, *inter sese aversis*, *ne invicem obstreperent scenæ*: *& repente circumactis*, *ut contra starent*: *postremo jam die*, *discedentibus tabulis*, *& cornibus inter se coeuntibus*, *faciebat Amphitheatrum*, *& gladiatorum spectacula edebat*, *ipsum magis auctoratum Populum Romanum ci cumferens*. *Quid enim miretur quisque in hoc primum? inventorem*, *an inventum? artificem*, *an auctorem? ausum aliquem hoc excogitare*, *an suscipere? parere*, *an jubere? super omnia erit populi furor*, *sedere ausi tam infida instabilique sede*. *Ecce Populus Romanus uni-*

[a] *Scena Curionis*.

universus, velut duobus navigiis impositus, binis cardinibus sustinetur, & se ipsum depugnantem spectat, periturus momento aliquo, luxatis machinis. Diserte ista Plinius, & culpans simul ac laudans.

Plura hujus generis passim, sed in circumfusa rerum copia, excerpimus pauca & eligimus. (*a*) C. Caligula pontem struxit in ipso mari navibus impositum, magnitudine trium milliarium & quadrantis: id est, toto illo spatio, quantum est a Puteolis ad Baulos. Per hunc triumphantis ritu cum Senatu militibusque incessit, spectante toto populo; in eodem epulatus, noctem etiam pervigilem egit, inter lascivias & ludos. In paucis etiam diebus pontem hunc totum structum narrant; immensum opus perpendenti, sed cui laudem vanitas detrahit? nam quo fine structum, nisi ut destrueretur?

Caracalla, (*b*) quem alterum Caligulam licet dicere, non suis solum, sed alienis opibus proterve abusus, cum adigeret homines Senatorii ordinis, quoties Roma egrederetur, domos & prætoria varia struere,

(a) *Pons Caligulæ.* [b] *Caracallæ insania.*

item diversoria splendida, etsi in plerisque non solum non acturus hæsurusque erat, sed nec ea visurus. Amplius, ubicumque hyematurus erat, aut etiam putabatur hyematurus, cogebantur Amphitheatra & Circos struere, nec in sumptum quidquam ab eo capientes: & ea ipsa mox diruenda.

DE OPERIBUS DIUTURNIS.

A Damnosis istis & Temporariis ad stabilia & utilia veniamus, & quæ sunt perpetua. In hoc genere multa sunt. [a]Romanæ magnificentiæ, nec in Urbe solum aut ipsa Italia, sed per terrarum orbem sparsa. Licet dicere, divino munere Romanos datos, ad quidquid rude, expoliendum; ad quidquid infectum, faciendum; & ad loca hominesque elegantia & artibus passim exornandos. Quot oppida nova structa? vetera ampliata, aut reparata? in iis *Templa*, *Basilicæ*, *Fora*, *Porticus*, *Aquæductus*, *Viæ*, *Theatra*, *Circi*, & plura, quæ aut usum haberent, aut amœnitatem. Quid jam privatæ structuræ? ut *Domus* & *Villæ*? omnia splendida, ab ingenio simul & pretio commendanda. Non per singulas provincias, urbes, agros ibo:

(a) *Romana magnificentia*.

ibo: solam Romam ostendam, omnium operum opus, & in qua sola fuit, quidquid ubique fuit. Nam & coloniæ sua Capitolia, Fora, Basilicas, Theatra, & talia habebant ad urbis dominæ & parentis suæ ritum.

De Situ & forma Urbis.

Non sine causa Dii hominesque hunc (a) Urbi condendæ locum elegerunt: saluberrimos colles, (hodie tamen vix ita sunt, sed causa, solitudo & desertio; tum & auræ e vicinis paludibus vel æstuariis) flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devehantur, quo maritimi conventus accipiantur, (Tiberis ille pater, qui Urbem secat, latus circa eam, ut Dionysius monuit, 4. jugera, sive pedes 400. profundus sic, ut maximas naves suscipiat & portet) mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum; (nam distat 16. millibus passuum, sive 120. stadiis) regionum Italiæ medium: In longitudine quidem, nam latitudinem si spectas, finem tenet. Est & munitissimo loco sita Roma, nec Alpibus solum

(a) *Situs Romæ.*

solum ab omni vi subita, sed Apennino defensa.

Forma veteris Romæ, (*a*) qualis sub Romulo fuit, quadrata. Sed in suo flore propemodum rotunda (etsi haud juste tamen) & septem suos colles amplexa, grandem ambitum fecit. Scribunt veteres, Servium Tullium Regem, ad quinque colles jam inclusos urbi, duos addidisse, Viminalem & Esquilinum, & talem tantamque deinceps fuisse Romam.

Liquet autem, [*b*] Romam quasi duplicem fuisse: unam clausam muris; & alteram non clausam, quæ tamen in orbe circumjecta esset, & continentibus ædificiis instructa. Illa habebat in ambitu 23. milliaria: hæc 42. Itaque totus ambitus interioris & exterioris Romæ erat 42. milliarium. Aurelianus vero muros Urbis sic ampliavit, ut 50. prope millia murorum ejus ambitus tenerent. Quid miraris? an adeo tale nihil alibi? Ecce in ipsa Italia urbs Locrorum (nec ea inter has maximas) 12. millia in ambitu habuit. Quid Carthaginem illam, Romæ æmulam? 24. millia passuum circumdedit. Ipsa Con-

(a) *Forma Urbis*. (b) *Ambitus Romæ*.

Conſtantinopolis olim 22. ut hac quoque parte compar matri ſuæ eſſet. Denique ad Tartaros & Sinenſes ſi abeas, hodie reperies exempla.

Iſte Urbis fuit ambitus, [a] ſed deſiit. Nam ecce cum Conſtantinus ſedem Imperii tranſtulit, & una ſecum tot nobiles familias abduxit; frumenti etiam trientem abſtraxit, denique ſe ipſum & aulam; nonne probabile eſt, Romam iterum valde minuiſſe? idque in extremis & longinquis maxime, ut ſolet: atque ita reditum, collapſis aut disjectis Aureliani muris, ad veterem ambitum & modum. Nec mihi aliquis rurſus dixerit, muros hodiernos contra nos eſſe. Tunc veteres eos potes credere? & ita neſcis, toties dirutam, incenſam, vaſtatam, iterumque inſtauratam & refectam eſſe? Noli arbitrari, quod in iiſdem veſtigiis; nam qua ſpe ejuſdem frequentiæ aut felicitatis? Immo Honorius contraxit, poſt Beliſarius, Narſes, denique & Pontifices Romani; e quibus Hadrianus Primus muros eos, qui nunc exſtant, 100000. aureorum e Tuſcia contractis exſtruxit.

Ma-

[a] *Valde minutus ævo poſteriore.*

Magnitudo Suburbiorum Romæ.

Romam duplicem hactenus habuimus, veteri ambitu, & novo: est & tertia quædam sine ambitu, & quæ in suburbiis procurrit. (*a*) Ea quoque ingens, & Plinii imagine ostendenda, qui ait: exspatiantia tecta multas addidisse urbes. Plures, inquam, sunt urbes, & tot quot suburbia. Quæ Tybur, Ocriculum, Ariciam, atque alio excurrebant, sed maxime Ostiam, & mare versus. Illuc vel ad 15. aut circiter milliaria procedebant: & fidem huic assertioni Neronis consilium ac destinatio faciat, cui ab hac causa visum, Ostiam tenus mœnia promovere, atque inde fossa mare veteri Urbi inducere: etsi non effecit.

De hac magnitudine jam suo ævo Dionysius: (*b*) *Omnia loca circa urbem habitata sine mœnibus esse; in quæ siquis intuens, magnitudinem Romæ exquirere velit, frustra eum fore, & hæsurum ubi desinat urbs, ubi incipiat. Adeo suburbana*, inquit, *ipsi urbi adhærent & innexa sunt, & speciem immensæ longitudinis exhibent spectanti.* Et Aristides Rhetor, qui vixit sub Hadriano, cum Urbs in summo flore,

(a) *Suburbia magna Romæ.* [b] *Magnitudinis testimonia.*

re, haud vanæ μεγαληγορία dixit: *Tantam Romam esse, ut in quacumque parte quis constiterit, nihil impediat & in media eum esse*. Quem locum hæc talia habeant, nisi in magnitudine ista adstructa?

De Hominum in Urbe multitudine.

Opportune additur multitudo habitantium, argumentum pro magna nostra Roma. Hanc colligere & affirmare possumus ex vestigiis Scriptorum, quæ sagaciter ibo indagatum.

Ex lapide Augusti, itemque e Svetonio constat, (*a*) 320000. aliquando fuisse plebis urbanæ: plebis, dico, tenuioris, & quæ e publico victitaret; immo supra. Considera, & iustitue ratiocinium; si tanta multitudo inopum istorum, quanta jam etiam (*b*) divitum? Quot illi Senatores aut Senatorii? Quot Equites, & ex ipsa plebe honesti? Visne illos quoque 300000. fuisse? age sunto vel 200000. tantum; quid conficitur? (*c*) pueros fœminasque addendas; & quo numero? profecto duplo triploque (si non ultra) superarunt: & ita ubique gentium aut urbium observamus

(a) *Numerus plebis*. (b) *Divitum*. (c) *Puerorum & fœminarum*.

mus. Habebimus jamnunc in noſtra Roma 2. hominum milliones.

Rurſus probabile eſt, totidem (*a*) Servos Romæ, quot liberos fuiſſe, immo plures. Nam tenuium quotuſquiſque fuit, cui non unus alterve ſervulus? At divites illi agmina eorum poſt ſe trahebant: nemo certe divitum iſtorum aut lautorum fuit, cui minus centenis aut ducenis, qui in varia ſua officia aut munia diviſi. Jam igitur 3. aut 4. milliones ſervorum, quantum nec in provinciis quibuſdam & regnis. (*a*) Quot jam peregrini ex toto Orbe Romam venerunt? alii negotii ſui cauſa, alii publici, multi & manſionis. Ita ſemper ea urbs referta iis, cum hi inirent, alii exirent; atque ipſa, ut mare, admitteret, emitteret, nec creſceret minueretve. Itaque Ariſtides Romam dicit eſſe velut commune totius terræ oppidum. Athæneo Roma eſt Orbis compendium & Epitome. Eadem Urbs urbium dicta, quia videre in ea eſt omnes urbes collocatas: Nam & totæ Nationes illic ſimul & confertim habitant. Ut jam igitur hoc claudam & definiam, putaſne & ſervos & peregrinos minus duobus millio-

[a] *Peregrinorum*.

lionibus fecisse ? Ita in universum sint 4. Romæ, & circa eam, nec mitius aut contractius possum. Quid autem hoc magnum sit? cum & alias (*a*) urbes reperire est affatim populatas. Cæsarea Cappadociæ (nec ea inter urbes principes) 400000. incolarum habuit. Et nunc ipsum numerum aut circa, Lutetia Parisiorum in censum deferebat ante ultimas istas turbas. Agrigentum Siciliæ olim 800000. hominum inhabitarunt. Sed hodie nonne Cairum in Ægypto scribitur ad 7. milliones hominum habere ? Et Quinzai illud famosum, ad 1600000. familiarum? præ quibus nostra illa frequens Roma decrescat.

At ecce hodierna Roma quam relinquitur, & a veteri illa abest ? nam præcipuos illos colles; & valles etiam, vacua habet & deserta. In veteri (*b*) illa, etsi ubique obvia Templa, Porticus, Basilicæ, Theatra, Circi, Fora, Balneæ, Thermæ, cætera publica, quæ vel magnam partem, si non maximam urbis occuparunt; non tamen vacua, sed plenissima fuerunt. In balneis & thermis an

(a) *Urbes populatæ aliæ.* (b) *Loca omnia in veteri Roma.*

an non multitudo curantium, miniſtrantium, ad obſervandum, purgandum, aquam aggerendam, lavandum etiam, fricandum, ungendum, ſi quis ſervum non habuiſſet? Templa autem, baſilicæ, fora, ſuos cuſtodes & æditùos habebant, ſatis grandi ſane numero, ob ſacrificia, ob ornatum, & tutelam. Et paſſim curatores, & ſervi item publici in publicis iſtis locis.

Sed duo non omittendi ad frequentiam urbis, (*a*) Milites, & Palatini. Milites tot illi in præſidio Principis aut Urbis erant: iis ſui calones, & honeſtioribus ſervi plures; certo ad 100000. excreverunt. (*b*) At Palatinos dico totam Principis aulam, in qua tot officia aut miniſteria fuerunt. Eſt & tertium genus. (*c*) Meretrices & ſcorta utriuſque ſexus ingentem numerum reddiderunt, ut in Urbe, quam multi cœlibes, multi exteri ſine uxoribus inhabitarent aut frequentarent. Quid jam gladiatores, venatores, ſcenici, quadrigarii, xyſtici? multa millia fuerunt.

Duo adhuc argumenta multitudinis addam: Primum quidem jocoſum ex Lam-

(a) *Milites in Urbe*. (b) *Palatini* (c) *Meretrices*.

Lampridio. Heliogabalus servis imperavit, ut omnes (*a*) araneas colligerent in urbe; atque ii collegerunt ad 10000. pondo: ut vel hinc intelligendum, quam magna Roma esset; quot enim domorum angulos excuti oportuit ad hoc pondus? Alterum argumentum triste, & a peste. In Eusebii Chronico traditur, sub Vespasiano ingentem Romæ (*b*] luem factam, ita ut per multos dies in ephemeridem 10000. mortuorum referrentur. Nec nimium pro nostra Roma, quando in Cairo etiam legimus ad 20000. hominum in dies absumpta. Sub Nerone pestilentia unius autumni 300000. funerum in rationem Libitinæ venerunt. Per hanc ergo frequentiam Romæ factum, ut paulatim Italia pene deserta esset, cum plerique eo confluerent, ob frumentationes, ludos, & alios usus aut voluptates: multi quoque maluerunt manus in thatro movere, quam in aratro, Quod maxime fuit, post frumentationes sic largiter & firmiter institutas.

De Aedificiis Urbis communiter, & de eorum Altitudine.

Ini-

(a) *Multitudo aranearum.* (b) *Peste mortuorum.*

Inimus nunc ipſam Romam, & perambulamus ac luſtramus. *Tria* in Urbe (*a*) miranda canit Claudianus, *Altitudinem*, *Spatium*, & *Decorem*. De *Spatio* hactenus dictum, duo alia exſequamur.

Altitudo (*b*) conſideranda, ſive in collibus ipſis ædificatio, pulchra ſpecie; ſive ſingillatim in operibus ipſis. Quod ad colles, quomodo non bellum, videre eos publicis privatiſque ædibus inſeſſos, gradatim declinantes & velut ſuperas quaſdam urbes urbi inferæ imminentes? Itaque Plinius, cum de magnitudine dixiſſet: *Quo*, inquit, *ſi quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto æſtimationem concipiat, fateaturque, nullius urbis magnitudinem in toto Orbe potuiſſe ei comparari*. Quæ altitudo tamen in templis, aut publicis maxime. Cæteræ ædes non communiter ſic altæ, nec humiles tamen fuerunt. (*b*) Nam Auguſtus Princeps, cum ambitionem in ædificando videret, atque alte attollendo, eamque cum diſcrimine & periculo ruinæ; ſive etiam quia aerem interciperent, & nimis inum-

(a) *Quæ in ipſa Urbe miranda*.
(b) *Altitudo*. (c) *Ab Auguſto definita*.

inumbrarent, coercuit, & 70. pedes definivit in modo ædificiorum. Nero hoc ipſum poſtea ſecutus, cum ab incendio Romam inſtauraret. Sed non ſic communiter; nam multa ædes, & in primis omnes publicæ extra legem hanc fuerunt. Quid ſi & divites illi nobileſque neglexerint? ego arbitror, ſive gratia impetrata, ſive & ea neglecta. Et titulus ſane fuit: quia lex in futuras novas ædes cavebat, ſtructas non diruebat, & fas eaſdem ſic reparare. Quidquid tamen ſit, ſi vulgo ædes omnes ſeptuagenum pedum, ſatis conſpicua ea altitudo, præſertim ubi tecta compluviata, aut teſtudinata, quod ſæpe. Noſtra hæc pectinata, & in anguſtum ſurgentia, aliquid de dignitate minuunt, ſed & capacitatem tollunt. In tali autem illa altitudine quid minus quam quaterna aut quina (*a*) cœnacula? quorum frequentiæ ſtudebant.

De Decore ædificiorum.

Ad (*b*) *Decorem* tranſeo, qui varius, in mole, in materia, in artificio, in ſymmetria, & ſi quid aliud elegantia aut peritia amat. In hac quoque

(*a*) *Cænacula*. (b) *Ornatus Urbis quantus*.

quoque parte quin Urbs omnes Orbis urbes ſuperaverit, nemo dubitet. Quidquid artificum inſigniorum Græcia aut Aſia habuit, Romam evocabantur, aut ultro veniebant: quippe hic præmia. Et quidam ex iis, quibus ingenium & audacia erat, etiam quæ natura denegaviſſet, per artem tentarunt. Sed primus aut præcipuus decoris hujus auctor Auguſtus, qui urbem neque pro majeſtate imperii ornatam, & inundationibus incendiiſque obnoxiam excoluit adeo, ut jure ſit gloriatus, *Marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſset*. Alter ab eo Nero Imperator, qui ambitione impulſus urbem incendit, ut novam melioremque repararet. Sub Trajano autem videtur culmen fuiſſe pulchritudini urbanæ: adeo ut & Plinius & Caſſiodorus [a] Romam totam, ac per partes, Miraculum eſſe, & inter prima Mundi ſpectacula cenſuerint. Sed paulo diſtinctius membra hujus pulcherrimi corporis videamus.

De Capitolio.

Divina, a quibus rerum hominumque ortus, præeant, & totum hoc

(a) *Roma Mundi miraculum.*

hoc pulchritudinis agmen ipſa ducant. Fuerunt Romæ (*a*) 424. templa; pleraque ex his magnifica, & aliter atque aliter ſtructa, vel inſtructa. A templo Tarpejo ſive Capitolino exordiemur, non quod pulcherrimum, ſed quia primarium, & Dei Principis; itemque quia multa ſubſtructionum mole, & opibus ac tempore pleraque præibat.

Mons *Saturnius* primo dictus fuit, in quo hæc ędes, tum *Tarpejus*, & mox (*b*) *Capitolinus*, a capite hominis (cui vivo *Toli* nomen fuiſſe Arnobius tradidit) invento, dum fundamenta moliuntur. Sed hæc nota, non vulgo nimis illud, duplex (*c*) Capitolium fuiſſe, *Vetus*, & *Novum*. (*d*) Illud in regione ſexta Circi Flaminii, a Numa conſtructum. Iſtud in regione octava fori Romani, a Tarquinio Priſco. Is complanato monte Tarpejo ſtruere cœpit, ex voto, quod voverat bello Sabino; idque oppido Apiolis capto, e manubiis & præda: ſed fato præventus abſolvendum nepoti L. Tarquinio Superbo reliquit, Regum ultimo; etſi Servium quoque

S Tul-

---

[a] *Templa Romæ*. (b) *Mons Capitolinus*. [c] *Capitolium duplex*. (d) *Auctores Capitolii novi*.

Tullium aliquid addidiſſe, ſociorum ſtudio adjutum, Tacitus (ſed ſolus) dixit. Præcipuus tamen auctor operis Superbus, qui Sueſſa Pometia e Volſcis capta, divendita præda, cum 400. talenta argenti aurique recepiſſet, [ea ſunt 240000. Philippæorum] concepit animo eam amplitudinem Jovis templi, quæ digna Deum hominumque Rege, quæ Romano Imperio, quæ ipſius etiam loci majeſtate eſſet. Nec tamen vel Tarquinius ſupremam manum impoſuit, & gloria operis libertati reſervata. Pulſis Regibus, Horatius Pulvillus Conſul dedicavit ea magnificentia, quam immenſæ poſtea populi Romani opes ornarent potius, quam augerent.

Capitolium ipſum Tarquinii deſcribit his fere verbis Dionyſius: (*a*) *Situm eſt in alta crepidine, habetque in ambitu 8. jugera, ſic ut latera ſingula* 200 *fere pedum ſint, exigua latitudinis & longitudinis differentia, niſi quod iſta illam vincit vix pedibus quindenis. Qua parte frons ejus meridiem ſpectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus duplici. In ipſo ſunt tres cellæ ex ordine, a lateribus communione parie-* tum

(a) *Deſcriptio Capitolii.*

tum clausæ . Media est Jovis , utrimque altera Junonis , altera Minervæ , sub eodem laqueari eodemque tecto . Verba si examinemus , 8. jugerum ambitu fuisse dicit , id est , pedum 800. sed sic , ut quadrum esset , immo pene quadratum , nisi quod longitudo 15. pedibus superaret. Egregia capacitas , & apta proportione . Ait , frontem ad meridiem spectasse , id est , Forum Romanum & Palatium versus ; frequentissimam Urbis partem . Ergo ab ea quoque parte 100. gradus , quibus superbe adibatur : quos tamen continuos fuisse non arbitror , & retractiones suas habuisse , id est , areolas , ubi fessi pedem figerent & respirarent , quas post singulos 7. aut 9. graduum ordines solere interponi , Architecti notarunt . Gradus autem isti haud dubie ad majestatem , eoque & in aliis templis , etsi pauciores , soliti usurpari . Sed ibi ratio , hic necessitas & locus editior voluerunt. Addit columnarum triplicem ordinem , quas L. Sylla Athenis , e templo Jovis Olympii advexit . Quam multæ eæ fuerint , haud dixerim , quia varia proportio in collocandis . Tres in ipso cellas locat Dionysius pro tribus Diis : nec alii quidem Dii in Capitolio , excipio Juventutem , & Termi-

num, qui cedere ſcilicet noluerunt exaugurantibus. Mons tamen paſſim & pene totus Deorum aris, ſtatuis, templis inſeſſus.

Sed notandum, quatuor in hoc ipſo loco, ex ordine, fuiſſe Capitolia. Nam (*a*) *primum* illud Tarquiniorum, bello civili Syllano, incendio periit, negligentia cuſtodum. *Alterum* ipſe Sylla inſtruxit, ſed non dedicavit, quod unum felicitati ſuæ defuiſſe, ipſe apud Plinium fatetur; Lutatius Catulus dedicavit & nomen inſcripſit. *Tertium* fuit a Veſpaſiano nam illud Catuli arſit civili iterum; bello Vitelliano: atque iſte reparavit iiſdem veſtigiis, ſed & dedicavit. *Quartum* Domitianus inſtauravit. Sunt hæc igitur 4. Capitolia, ſed in eodem loco repoſita ſemper, atque innovata. (*b*) Capacitas Capitolii pro menſura jam aſſignata largiter data, erit hominum 8000. (*c*) Altitudo, quæ minima eſſe potuit, fuit 200. pedum, ſicut in Pantheo Agrippæ; par item latitudo & altitudo. Juvit & decuit altitudo, ubi tanta multitudo, ut aer laxior ac liberior ad reſpirandum, ad refrigerandum: alioquin ubi arcta-

tio

(a) *Capitolia quatuor*. [b] *Capacitas*. (c) *Altitudo*.

tio & compressio, scimus quam subito animo male fiat.

Ab ædificiis ad ornatum pergo, qui tamen varius in vario isto opere. In illo Tarquinii (*a*) Capitolio ænea limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis aureis Ædiles posuerant: item clypea inaurata. Post Carthaginem eversam laquearia inaurata fuerunt, id est, totum illud internum cœlum & cameratio. Illud (*b*) Catuli fastigiatis supra tectis auro puro fulgens præluxit Capitolium, Catulus enim primus tegulas æreas Capitolii inauravit. Sane hoc magnificum & vere splendidum fuit; & quis ille fulgor, Sole irradiante? Fuit & ad firmitatem aptum æs., & contra æruginem aut rubiginem valuit inductum aurum. Cætera donorum & ornamentorum varia, Coronæ aureæ, Victoriæ aureæ, candelabra, vasa, & quæ tu tibi subjicias. Illud omnino observandum, omnibus his detractis, ex Ægyptiaca præda alia victorem Augustum reposuisse; detractis ex SC. ut tam multis his novis & melioribus locus fieret. Id vero ipsum tempus fuit,

(a) *Ornatus Capitolii Tarquinii.*
(b) *Catuli.*

quo una (*a*) donatione in cellam Jovis Capitolini contulit 16000. pondo auri [id est, Philippicorum 1600000.] & quingenties HS. in gemmis, id est, 1250000. Philipp. Quid censes in duas alias collatum? nam & eas sua dona accepisse Dio disertim dicit. Pleraque tamen horum periere incendiis. Sub (*b*) Domitiano quæ & quanta fuerint, ex Plutarchi verbis suspicemur, qui ait, in solam inaurationem privatum omnem modum excedentes opes impensas, nempe supra 12000. talentorum. Ea sunt nobis 7200000. Philippæorum, sive 7. milliones, & quod excedit. Tanti igitur inauratio, quæ fuit non in lacunaribus solum, sed in tegulis æreis, ut illo Catuli. Nec tecta modo inaurata, sed ipsæ fores auratæ, & crassis laminis obductæ: quæ mansere ad Honorii Imperatoris ævum. Tunc in pecuniæ inopia Stilico mandasse perhibetur, ut fores in Capitolio Romano, quæ auro magni ponderis erant obductæ, laminis iis spoliarentur. Cum autem qui hoc facere jussit erant, id agerent, in parte forium scriptum repererunt: *Infelici Regi ser-*

[a] *Donatio Augusti*. (b) *Domitiani*.

gi servantur. Quod eventus docuit; nam Stilico paulo post infeliciter periit.

De Templo Panthei.

Pantheon (*a*) ab Agrippa genero Augusti structum fuit, & opus notum est, hodieque (etsi ornamentis omnibus spoliatum) ipsum corpus exstat. Struxit in tertio Consulatu suo, quod inscriptio frontis indicat; sed perfecit biennio post & dedicavit, A. U. 729. Quæ causa nominis, ipse Dio dubitat. In Glossis illis priscis legitur, πανθειον, (*b*) *Omnium Deorum*. Sed & Athenis, atque alibi, τὸ κοινον τῶν θεῶν ἱερὸν fuisse, *commune Deorum templum*, ex Pausania disco: cui & origo esse apud Romanos potuit, ex communi Deorum sacro, de quo Festus. Sed Dio tamen aliter; & movit ipsum, credo, quod paucæ & certæ in eo statuæ essent, neque Diis communiter positæ. Fuit enim Martis, Veneris, (in cujus auribus sectus famosus ille unio Cleopatræ) & Cæsaris Julii; ipsius Augusti cum sua in vestibulo posuit Agrippa. Jupiter autem præcipuus, & præses ibi Deus fuisse videtur: sed & plures alii, eoque nomine haud male Pantheon, etsi Dio

S 4 a cœ-

[a] *Panthei auctor*. (b) *Nomen*.

a cœli forma magis petit, quoniam id ſcilicet receptaculum & ſedes Deorum.

Hoc inter pulcherrima operum Plinius recenſuit: quid mirum vel ab ipſo iſto corpore, ſed ſpoliato & nudo? [*a*] Nam artificium & ſymmetria per omnes partes maximas, minimas, in eo mirabilis; decor, ordo, devinctio ſingularis, ut Sebaſtianus Serlius, vir peritiſſimus talium, habendum cenſeat hoc velut unicum exemplar conſummatæ Architecturæ. Latitudo atque altitudo par eſt, pedum 144. Amiſit de ſpecie, quod rudera locum ſuſtulerunt, & gradibus in templum nunc deſcenditur; atqui antea aſcendebatur. Tectum & ipſum æreis tegulis, quæ pęgrandes aliquot in fornice repertæ, nec dubitandum & has auratas fuiſſe. Abſtulit eas tegulas Conſtantinus Heraclii filius, ut pleraque alia ornamenta Romæ reliqua; avexit in Siciliam, & Saraceni invadentes omnia abſtulerunt in Ægyptum avehentes.

Exuſtum (*b*) fuit magno illo incendio ſub Tito, cum & Capitolium tertio arſit: & refecit Domitianus. Sed

(a) *Architectura*. (b) *Exuſtum & reparatum*.

Sed nec diu post, Trajani anno 13. fulmine ictum conflagravit: & ab Hadriano restitutum. Itaque non soli ii restituerunt, qui in fronte operis hodieque insculpti leguntur, L. Septimius Severus, & M. Aurelius Antoninus; sed jam dicti. Mutavit & transiit in melioris templi usum, & a Venere ad nostram Virginem, faciente Bonifacio IV. Pontifice, sub Annum Christi 607.

De Templo Urbis.

Habuit & Domina Urbs, illa æterna & cœlestis, suum templum. O insaniam! ædificiis & inanimato corpori non vitam solum attribuere, (*a*) sed numen! Atqui fecerunt, & Urbs hæc, in qua sedes tanti Imperii tamquam in ea potentia & divinitas, sic culta. Inventio & adulatio a Græcis Asiaticis est, apud quos Smyrnæi primi templum Urbis Romæ statuerunt, circa A. U. 558. Nec defuerunt alii sequi exemplum, statimque Alabandenses in sua Urbe struxere. Non alio fine, nisi ut propitiam sibi non Urbem, sed Urbis incolas & rectores haberent. Ita igitur initium, sed in provinciis; immo nec sub Principibus statim Romæ, in ipsa Roma, templum.

[a] *Roma ut numen culta.*

Hadrianus fecit, & ob eam causam Colossum transtulit: qui idem Veneris templum struxit; non inepte, ut Venus, Æneadum mater, cum sua prole jungeretur. Credendum est, fuisse templum (*a*) Urbis ad radices montis Palatini, circa aut in comitio: in divisione tamen Urbis accensitum Regioni Pacis.

De Templo Genii.

Fuit & *Genii publici* (*b*) templum Romæ, distinctum ab isto Urbis; & hoc verecundius paulo, & minus insolenter excogitatum. Nam Genium locis, regionibus, civitatibus tribui, satis est frequens & notum. Itaque in Dione templum *Genii populi* aliquoties numinatur: sed diu ante Urbis, & quidem ab anno 741. ante Principatum Augusti. Sed & Antiochiæ, Alexandriæ, atque alibi Templum Genii leges.

De Templo Pacis.

Templum *Pacis* (*c*) Vespasianus Romæ consecravit, magna spe & animo mansuram, post civilia tunc quoque bella. Fuit foro proximum, ac nunc vestigia exstant, & ex iis operis ipsius forma. Grande fuit, & lon-

(a) *Ubi templum Urbis*. (b) *Temdlum Genii*. (c) *Templum Pacis ubi*.

longitudo 300. pedes attigit, latitudo 200. Igitur supra Capitolium ipsum. Hac causa merito Herodianus id appellat, *Maximum & pulcherrimum omnium in Urbe operum*: additque, ditissimum item fuisse, ornamentis auri & argenti excultum.

Fecisse id sub initia Imperii, & post triumphum, (*a*) Vespasianum ex Josepho discas. Magnis enim opibus in hanc rem usus, & priscorum etiam præclara omnia adhibens, picturis & statuis pulcherrimis adornavit. Omnia enim in hoc templum collata & disposita sunt, ob quæ homines videndi cupiditate antea per totum Orbem vagabantur. Consonat & Plinius, qui passim pulcherrima aut rarissima operum in templo Pacis fuisse adnotat. Quod magis impressiusque referatur, ut tristius (*b*) damnum cognoscatur, quod factum est templi hujus incendio sub Commodo. Tunc enim levi terræmotu prævio, sive ictu fulminis, sive igne e terra exsp rante, subito & improviso totum conflagravit, itemque porticus, & totus ejus ambitus: malo sane augurio, ut tunc Romani haud vane interpretabantur, periisse sibi Pacem.

[a] *Auctor Vespasianus.* (b) *Ruinae jus*

Inter adjecta autem vel circumjecta periit & Bibliotheca, quæ in ambitu ejus templi erat; cujus in A. Gellio memoria exstat.

De Foris Romanis.

Fora Romana, sed & Græca, alia quam pro nostris moribus hodie. (*a*) Græci in quadrato amplissimis & duplicibus porticibus fora constituunt, crebrisque columnis, & lapideis aut marmoreis epistyliis adornant, & supra ambulationes in contignationibus faciunt. Atque hæc ipsa Romam, nisi quod non quadrata æqualiter, sed oblonga magis faciebant, nec nisi tertia latitudinis parte. Sed nec columnas tam crebras interponunt, & Romæ etiam magnis circumpositis ædificiis, ut Templis, Basilicis, Chalcidicis, magis ornabant. Ambitus ipse fori porticibus claudebatur, viis relictis & spatiis ad intrandum: exterius deinde templa, & quæ dixi, circumponebantur, & late super porticus illas eminebant. Sed membra singula videamus.

Porticus (*b*) erant duplices, in altitudinem & latitudinem; magis tamen in latitudinem, ut latius inambula-

[a] *Fora Græcorum*. (b) *Fora Romana*. [c] *Porticus in foro*.

bularetur; quamvis nec de illa negem. Duplex ergo columnatio in altum folita ufurpari, fed in latum fæpiffime, atque adeo triplex, quadruplex, quintuplexque: pulchra fane tot columnarum feries, & fuperba facies. Jam fuper iftas porticus, ambulationes erant.

Fora [*a*] duorum generum Romæ, & in univerfum 17. numerant defcriptores Urbis. Erant *Civilia*, erant *Venalia*. Illa, in quibus res & lites agebantur: hæc, in quibus merces aut fpecies certæ venales; (*b*) ut Forum *Suarium*, *Pifcatorium*, *Piftorium*, *Boarium*. *Olitorium* & talia. In utrifque & cætus, ac circuli, ac fermones hominum erant, ut folet in vacuis; fed magis in Civilibus illis. Hæc olim fuerunt tria, (*a*) *Romanum*, *Julium*, *Auguftum*: Quartum Domitianus inchoavit, quod *Tranfitorium* vocabant, & poftea Nerva abfolvit, ab eo etiam *Nervæ* dictum. Quintum denique addidit Trajanus, ab ipfo fic appellatum. Lubet breviter luftrare fingula, & quædam in iis levi oculorum injectu præcipua obfervare.

(a) *Venalia*. (b) *Civilia*.

De Foro Romano.

Forum (*a*) *Romanum* eſt, quod *Vetus* appellant, aſpectu ad hæc poſteriora; itemque *Magnum*, quia ſpatio ſuperavit; & *Latium* dictum. Id a Romulo inſtitutum, inter Capitolinum & Palatinum montes, ad hujus finem: ſic ut templa Capitolina ei imminerent, Palatii variæ ſtructuræ, & varia in ambitu templa. Sed hæc poſtea fuere; Romuli ævo, ſimplex planicies. L. Tarquinius Priſcus poſtea exornavit, (*b*) & tabernis ac porticibus cinxit. Alii deinde tam multa & varia (quia quiſque opus ſuum in conſpicua maxime & celebri parte extare cupiebat) addiderunt, ut multæ & curioſæ curæ ſit ſingillatim recenſere. Statius quædam recenſuit in Equo Domitiani. Ille enim ex ære coloſſæum illum, & ſe inſeſſorem conſtituit in hoc foro.

De foro Julio.

Julium [*c*] Forum C. Cæſar, etiam privatus, & Proconſul adhuc Galliæ concepit, atque adeo cœpit. Nam locum & aream emit, ac purgavit; magno ſane, ſiquidem area ſuper HS. mil-

(a) *Fori Romani nomina.*
[b] *Ornatus ejus.* [c] *Forum Julium a Cæſare.*

millies conſtitit. Ea ſumma eſt nobis 2500000. Philippicum. Svetonius palam hoc inter Gallicanæ liberalitatis exempla refert. Tunc igitur emit, ſed bellis impeditus aut tardatus, non niſi poſt bellum Africum perfecit. Pulchrius Romano fuiſſe narrat Dio; quod equidem credo, vel quia a Cæſare, vel quia poſteriora opera prioribus fere antecellunt. Fuit autem hoc Julium haud longe nimis a Romano, poſt templa Pacis & Fauſtinæ.

De Foro Auguſto.

Tranſeo ad Forum (*a*) *Auguſti*, quod nominatim Plinius inter maxima operum collocavit. Profecto gradatim ſcandimus, & meliora ac majora in his damus. Mars *Ultor* hic in medio, ut in ſuperiore Julius, aut Venus. Ovidius *Biſultorem* cognominat, quia & ob vindicatam patris necem hoc cognomen Auguſtus impoſuit, & ob Craſſianam cladem, ſignis a Partho receptis. Porticus in eo, de more, ad latera: ſed hoc in iis ſingulare, & ab Auguſti invento, quod in altera ordine omnes Latini Reges a capite & principe Ænea eſſent; in altera Romani Reges, aut Duces clari a Romulo ipſo. Inter eos & ipſe Auguſtus locum

(a) *Forum Auguſtum*.

cum habuit, atque ejus tituli & acta. Ergo illic sub quoque viro aut statua suæ res gestæ breviter & index. Atque istæ novæ statuæ: quot deinde veteres, & priscæ raræque artis? Situm autem hoc forum supra ipsum Romanum, ad latus Capitolii, post ædem hodie Divæ Martinæ.

De Foro Nervæ.

Quartum Forum est (a) *Nervæ*, quod Domitianus inchoavit, iste perfecit & agnominavit. In hoc Alexander Imperator statuas colossas, vel pedestres nudas, vel equestres, Divis Imperatoribus locavit; omnibus cum titulis & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent, exemplo Augusti, qui summorum virorum statuas in foro suo e marmore collocavit, additis gestis. Istud fuit situm inter Capitolinum & Quirinalem colles, dictumque ideo *Transitorium*, quod per id in alia opportune velut transitus esset. An & quia Jani in eo templum? quod quatuor portarum ibi fuisse Servius tradidit. Forum hoc etiam *Palladium* dixere, quia Minerva etiam ibi, familiare Principi Augusto numen.

De

(a) *Forum Nervæ.*

De Foro Trajani.

Quintum Forum (a) *Ulpium* sive *Trajani*, quia Trajanus fecit. Quale hoc fuerit, Ammianus paucis verbis dixerit, clamitans *singularem sub omni cœlo structuram, etiam Numinum assensione mirabilem*. Consentit Cassiodorus, & *Trajani forum*, inquit, *vel sub assiduitate videre, miraculum est*. Apollodorus Architectus fuit, summus in arte vir, & quem Hadrianus postea, livore quodam ductus, occidit. Porticus & columnas fuisse, satis scitum est, & puto in altum plures. Et sane altitudo columnæ, quæ in medio sita fuit, hodieque apparet, est pedum 128. Credibile ergo est, aut tam altas, aut non longe infra porticus ipsas fuisse. In quarum fastigiis simulacra equorum, & signorum militarium, subscriptumque erat, *Ex manubiis*. Et hæc omnia inaurata fuerunt, & probabiliter etiam statuæ, quæ subter porticus collocatæ. Has M. Antoninus numero auxit. Ibidem & Templum, & Equum æneum fuisse, Victor ostendit, & circum Bibliothecam, alii.

De Thermis, & Balneis.

Thermas & Balnea Romæ fuisse ma-

(a) *Fori Ulpii laus.*

magna, ruinæ docent, ornata valde & magnifica. Quo respiciens Ammianus scribit, (*a*) *Lavacra in modum provinciarum exstructa*, quasi quæ non urbes, sed regiones totas æmularentur. Videntur hodie illæ parietinæ Thermarum Antonini, aut magis Diocletiani, in quibus mira laxitas. Nam Thermæ Antoninianæ in usum lavantium habebant 1600. sellas e marmore factas; Diocletiani autem circiter 3200. quid nisi igitur tot personæ inibi simul lavari potuere? Ubi jam reliquum Thermarum corpus? Cellæ, Solia, Piscinæ? Ubi capaces & longæ illæ Porticus, Xysti, Nemora, Sphæristeria, & reliquæ partes? De splendore porro & paratura earum audi hæc Senecæ: [*b*) *Pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis ac pretiosis orbibus refulserint; nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sint; nisi illis undique, & in picturæ modum variata circumlitio prætexatur; nisi vitro condatur camera; nisi Parius & Thasius lapis, quondam rarum in aliquo templo spectaculum, piscinas nostras circumdederit; nisi aquam argen-*

[a] *Thermarum magnitudo*. (b) *Ornatus Thermarum*.

argentea epitonia fuderint. (significat fistulas & canales argenteos fuisse, ipsa etiam labra) *Et adhuc plebejas fistulas loquor, quid cum ad ænea libertinorum pervenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, & impensæ causa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum venimus, ut nisi gemmas calcare nolimus*. Quod si igitur privata hæc ita culta, credo equidem & Principes in suis, quæ publicabant, parcos aut sordidos non fuisse. Ejusmodi publica & gratuita balnea (*a*) 12. P. Victor agnoscit Romæ fuisse; omitto alia publica, quæ meritoria licet agnominare. Nam parvo ære, & quadrante ad ea lautum ibant.

Sed ideo tam multa balnea Romæ, quia assidua [*b*] lavatio, & quotidie de more lavabant ituri jam ad cœnam. Hinc Artemidorus scripsit, balneum nihil aliud suo ævo fuisse, quam transitum ad cœnam. Itaque qui sæpius etiam cibum capiebant, sæpius lavabant. Commodus Imperator notatur septies aut octies in die lavisse. Etiam inter Christianos Sisinnius qui-

(a) *Numerus*. (b) *Frequens lavatio Romæ*.

quidam Episcopus bis in die, non sine suspicione intemperantiæ & voluptatum: sed ille dicterio culpantes illusit: *Quia ter lavare non posset* significabat bis se comedere, bis igitur lavare, tertio non ferre valetudinem.

De Odeo, & Rostris.

Alia quoque erant publica opera, ut Theatrum, Amphitheatrum, Odeum Stadium, Suggestus, quæ singulos tractatus requirerent. De *Amphitheatro* alibi dictum. [*a*] *Odeum* Plutarchus in Pericle describit, ad Musica certamina spectanda structum fuisse, interiore forma sedilibus instructa, & multis columnis, tecto declivi, & ad imaginem atque instar tabernaculi Regis Persarum.

Suggestus consularis huc spectat, scilicet *Rostra*, (*b*) quæ *Julia* dicebant, sive *Nova*. Nam vetera illa non in tanto nunc honore, vel usu. Vocat Ammianus *Suggestum*, a forma, quam ostendit per gradus surrexisse, cum dicit, vertice scansili fuisse. Dicit & imitamenta priorum Principum portasse, id est, vultus & statuas eorum, quas equidem arbitror in gradibus, ad extrema latera, dispositas in

(a) *Odeum*. [*b*] *Rostra*.

in ordine fuisse. Eorum basim, sive ima, ornata rostris navium ex Actiaca victoria, Dio Cassius docuit: & inde *Rostrorum* nomen. Ideo autem (*a*) *Consulum Suggestum* appellat Ammianus, quia initio magistratus eo conscendere solebant Consules, & populum salutare; eodem iterum, cum deponerent magistratum. Mos ab antiquo mansit; quia & adire, & orare illic, ac gratias agere populo solebant pro honore. Sed inferiore & Principum ævo nihil factum nisi ut conscenderent, salutarent, itemque jurarent, aut ejurarent. Immo & sedisse illic in sella curuli videntur, & sic se ostendisse, quasi auspicii causa.

De Statuis, earumque custodia.

Unum etiam in his omnibus operibus locisque monendum, de *Statuis*, quarum incredibilis [*b*] multitudo, pretium, speciesque. Nullum publicum opus, quodcumque nomines; nullus adeo locus publicus aut vacuus, ubi non hæc ornamenta. Et credo equidem nihil magis in tota Urbe admirandum elegantioribus ingeniis fuisse. Earum originem & au-

(a) *Suggestus Consulum*. (b) *Statuarum multitudo*.

augmentum breviter in Cassiodoro habes. (*a*) *Statuas primum Tusci in Italia invenisse referuntur, quas amplexa posteritas, pene parem populum Urbi dedit, quam natura procreavit.* Fuerunt (*b*) & *Tabulæ* magnorum illorum artificum, ob quarum unam alteramque vel Romam philocali & elegantes illi venirent.

Iam de (*c*) pretio statuarum quod tetigi, quis non vel e materie cernat? Omitto marmoreas illas & æreas infinitas; dico argenteas, aureas, eburneas fuisse. Et argenteæ quidem sub Augusto maxime increbuerunt: sed ille moderatus est, & suas conflavit; non ita alii Principes, & nominatim Domitianus, qui superbo arbitrio statuas sibi in Capitolio (locum hunc sacerrimum profanus Princeps statuis suis sedem eligebat) nonnisi aureas argenteasque poni permisit, ac ponderis certi. Nota materiem, nota pondus: & ex solido utraque igitur metallo fuisse. Fuerunt etiam graves pondere: atque adeo Commodus Imperator statuam 1000. librarum auream habuit, cum tauro & vacca, quasi Urbis conditor. Claudio Po-

(a) *Origo*. [b] *Tabulæ*. (c) *Statuarum pretium*.

Populus Romanus sumptu suo, in Capitolio, ante Iovis Opt. Max. templum statuam auream 1000. pondo collocavit. Eidem Principi in Rostris posita columna est, & palmata statua superfixa, librarum argenti 1500. Disce hinc pondus grande in utroque meliore metallo: quod crebrum omnino fuit, & crebrius etiam misceri, & æs vel argentum inaurari. Et id dicebant, *Sub auro statuam poni*.

Harum statuarum (*a*) tanta erat frequentia, ut Claudius Imperator coercere sit conatus; quia nimia jam copia Urbem, vias, vicos, non ornabant, sed stipabant & arctabant. Atqui exceptio quam posuit, & permissio item a Senatu, fræna iterum laxabant; & qui in Urbe non potuit, is se in villis aut agris publicabat. Variæ (*b*) statuarum fuerunt species; quædam Colossææ, Curules, Equestres, Pedestres, & habitu variante & diverso. Quid, quod equorum, leonum, sphyngum, & variorum animalium? ut Obeliscos, & hæc talia omittam.

Ne autem aliquis (*c*) e statuis illis aliquid abraderet aut resecaret, custo-

---

(a) *Magna statuarum copia*. (b) *Species variæ*. (c) *Custodia statuarum*.

ſtodia & cautela antiqua fuit. Miles in Urbe excubabat, Urbanus ille & vigilum ad templa, ad loca item publica. Sed præterea certus etiam Præfectus huic ſtatuarum cuſtodiæ, & qui militem haberet. Vocarunt id officii, *Comitivam Romanam*. Atque hic eſt, qui *Comes Romanus* appellatur, quia Romam, & ejus opera ſervabat.

De Viarum operibus.

Non Romam ſolum, ſed quædam circa eam oſtendam. [*a*] Tria autem occurrunt vel maxime admiranda, *Viæ*, *Aquæductus*, *Cloacæ*. Quæ tria Dionyſius vult veluc ſpecimen & argumentum eſſe Romanæ opulentiæ & potentiæ, ſive ab uſu conſideres, ſive ab impendiis & ſumptu.

Primæ ſunt (b) *Viæ*, quas illi non in Urbe ſolum, ſed extra eam, ad longiſſima ſpatia, plurimas, & plurimo opere muniverunt. Vel una via Appia conſiderantem in ſtuporem dabit, de qua audi Procopium, quem afferimus, & paſſim explicamus: (c) *Hanc* (viam Appiam] *Appius Romanorum Cenſor ante annos* 900. *ſtruxerat* (imo 850. circiter) *&* *a ſe dederat nomen. Longitudinem ejus* 5. *dierum ſpa-*

(a) *Tria circa Romam admiranda.*
(b) *Viæ.* (c) *Viæ Appiæ deſcriptio.*

ſpatio vir expeditus poſſit emetiri. Ab urbe Roma Capuam pertinet, (nimirum a porta Capena Capuam uſque, quæ ſunt milliaria 124. Deinde fuit uſque Brundiſium lapidibus ſtrata, an ab Julio Cæſare, an ab Auguſto, incertum: quæ longitudo eſt milliarium circiter 350. Addit de latitudine) *ea latitudine, ut duo currus ex adverſo obvii, libere queant pervadere & commeare*. (Ergò haud minus 25. pedes patuit.) *Et eſt ſane hæc via præter cæteras ſpectabilis, ſiquidem Appius ex alia & longinqua tunc, ut reor, regione excifos lapides, & hos quidem ſiliceos, & ſuopte ingenio duriſſimos in hanc viam vehendos curavit:* (intelligit ſilicem, durum aſperumque lapidem, & e rupibus, non illum minutum & tenuem, quem vulgo vocamus, & qui in glaream potius venit. Sed e qua regione petiti? in vicinia tales non eſſe, Procopius indicavit. Onufrius Panvinus hoc amplius, duos montes oſtendi, ad Sinueſſam unum, alterum inter Puteolos & Neapolim, e quibus ſaxa ea, colore & duritie ferrum referentia, videantur excifa. At Leander ſpecus & fodinas in Bruttiis exſtare, ad *Seminariam*, e quibus lapides ad vias eruti, præſertim ad Appiam. Quidquid ſit, opus mirum &

laboriosum fuit. Nos in Procopio pergamus, qui addit) *Quos planos deinde ac læves redditos, & quadratos incisione factos, junxit & in ordine locavit.* (conspiciuntur hodie tales, diversa magnitudine, 3. 4. 5. etiam pedum quaquaversus. Cætera de junctura & firmitate, utque unum corpus appareat, sunt miranda magis, quam explicanda) *metalli nihil vel alterius rei inserendo, sunt tamen ita connexi, & valide inter se hærent, ut speciem visentibus præbeant non conjunctos ita esse, sed congenitos. Et quamvis tot jam sæculis atterantur, assiduis plaustris jumentisque; tamen neque serie sua vel minimum exeunt & dimoventur, neque franguntur, aut lævorem suum amittunt*. Nec brevior quoque (*a*) *Via Flaminia*, quæ Roma Ariminum usque, & inde porro Aquilejam ducebat.

Observanda hoc loco duplex ratio sternendi vias apud veteres, vel *glarea*, vel *silice*. Amplius (*b*) Marginare solebant: quod caput sane erat, & agger ille viæ cum altiusculus, & instar pulvilli esset (ita solet) firmiter arctari & stringi lapidibus grandioribus

(a) *Via Flaminia*. [b] *Marginare quid*.

ribus ad oras debebat, ne diffluerel & spargeretur. Hoc *Marginari*: & ibidem etiam alii lapides duplices, & ad usum duplicem positi. Priores, (*a*) Cippi quidam eminentes, in quibus insidere fessis, onera reclinare, aut & ascendere ex iis in equum fas esset: Ii crebiores dispositi per totam viam. Alteri autem rariores, qui ut columellæ exstabant, & notis numerorum incisi, milliaria notabant. Utrumque hoc C. Grachus instituit; & gratum id vulgus fuit. Cur non esset? nihil magis ad tædium & fatigationem, quam ignaros spatiorum oberrare; & contra, refici animum ac vires ea signatione. Hinc ille mos per lapides computandi, quos Græci ab hac notatione milliarium, Σημεῖα vocant, id est, *Signa*, sive *Notas*.

Quod ad (*b*) munitionem viarum, pleræque similes, nec in Italia solum plurimæ, sed in provinciis ipsis. Nam scripsit Isidorus, Pœnos primos lapidibus vias stravisse, quas postea Romani pene per totum Orbem disposuerunt; excisis sæpe montibus, complanatis vallibus, ut æquabiles & faciliores ita viæ essent. Præcipuum ve-

(a) *Cippi in viis*. (b) *Munitiones viarum*.

ro in viis, ſi non in uſu, at ſplendore & voluptate fuit, quod monumenta & Sepulchra paſſim ad viam aſſita, & latus utrumque prætexebant. Quam [*a*] pulcher ille aſpectus viantibus? quanta & ſeriorum & jocorum materies? Illic illuſtrium ingeniorum, aut clarorum virorum memoria & inſcriptio; alibi libertorum, ſervorum, ſcortorum, ſuperba monumenta. Mirari, dolere, illudere, etiam deteſtari occaſio erat: & quid in tot titulis & inſcriptionibus paſci? Quædam enim à meliore ingenio, & ſcitæ; quedam aliqua nota aut inventiuncula ſpectabiles; & iſtæ quæ hodie exſtant, dicent. Sed & utilis [*b*] aſpectus ille; nam monumenta ſecundum viam prætereuntes admonent, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales. Quid amplius? omnium illorum, qui diſparibus monumentis teguntur, parem in exitu ſortem fuiſſe: Æquat omnes cinis; impares naſcimur, pares morimur.

De Aquæductibus.

Jam (*c*) *Aquæductus* videamus, & pulverem ſordeſque, ſi quas e Via contraximus, abluamus. Diu Roma ſine Aquæductibus; & Tiberis, ac ſi qui fon-

(a) *Ad pulchritudinem*. (b) *Ad utilitatem*. (c) *Aquæductuum origo*.

fontes nativi erant, sufficiebant populo, sed nondum sic aucto. Urbe dein magna, plena, & cum in collibus, procul a flumine degerent, optimum rerum aqua (ut Poeta canebat) quæsita, & per tubos ac canales, in fornicibus latericiis Romam advecta. Id factum primum A. U. 441. cum Appius Claudius Censor, idem qui vias sternere instituit, hoc quoque bonum invenit. Ab eo est *Aqua Appia*, per milliaria circiter 11. deducta. Hoc initium: sed Deus bone, quæ mox [*a*] incrementa? Nam egebant sane aquis populus ille, non solum ad potum, sed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos. Atque ita ubertim inducta fuit, ut quisque domi, aut in vicino haberet copiam. Ita autem flumina per Urbem & cloacas videbantur fluere, ut unaquæque domus propemodum haberet fistulas & canales, quibus aquam induceret. De hac re Plinius: *Si quis diligentius æstimaverit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis, suburbanis villis, spatioque advenientium exstructos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur, nihil magis*

(a) *Incrementa*.

mirandum fuisse in toto Orbe terrarum. Nec Romæ tantum, sed in coloniis plerisque & majoribus oppidis hæc fuere.

Fuerunt in Urbem perducti (*a*) 14. Aquæductus (P. Victor 20. numeravit) coctili laterculo per priscos illos ædificati, ea latitudine ac simul altitudine, ut vir eques commode per eos posset incedere. Sed hæc altitudo de ipsis modo est ; quid arcus & fornices arbitraris ? quos in quibusdam locis sublevatos 109. pedes, Julius Frontinus affirmat. O rem stupendam! & magis, quod a tot milliaribus continuo opere (etsi non ubique sic alto) perducebant. Reperies quosdam a quadragesimo milliari perductos esse, & nempe per valles, per montes, per tot inæqualia, supra, infra terram. Exstant juxta Sublaqueum Aquæductus (*b*) Claudiani fornices, & ingentes pilæ sustentantes ; de quo Plinius ita scribit : *Vicit antecedentes aquarum ductus novissimum impendium operis, inchoati a Cajo Cæsare* (Caligulam intelligit) *& peracti a Claudio*. *Quippe a quadragesimo lapide, ad eam excelsitatem, ut in omnes Urbis montes leva-*

[a] *Multitudo Aquæductuum*. (b) *Aquæductus Claudii*.

levarentur, influxere Curtius & Cœrulius fontes. Erogatum in id opus HS. ter millies. Fuerunt 7. nostri milliones & semis.

Idem Plinius quedam de Lacubus, aliisque additamentis Aquæductuum scribit, non sine miraculo etiam audienda. (*a*) *Agrippa in Ædilitate sua, adjecta Virgine aqua, cæteris corrivatis atque emendatis, lacus* 700. *fecit; præterea salientes* 105. *castella* 130. *complura etiam cultu magnifica. Operibus iis signa* 300. *ærea aut marmorea imposuit, columnas ex marmore* 400. *eaque omnia annuo spatio*. Hæc unus Agrippa, & uno anno. At scripsit Plinius, lacus 700. ab eo factos; recte ab eo: sed plures longe fuere in universum, & alibi 1352. legimus. Isti (*b*) non aliud, quam aquarum in publico receptacula, e quibus petere omnibus fas esset: etsi gratior, æstimatiorque e salientibus ipsis sumpta. Nota autem in Plinio tot signa, tot columnas, ad ornatum lacuum, salientium, castellorum: atque ea ab uno Agrippa; quid arbitraris ab aliis prioribus & secutis fuisse? Atque alia etiam assidua multa impendia circa has aquas.

(a) *Opera aquaria Agrippæ*. (b) *Lacus quid*.

Harum (*a*) aquarum Curatores ab Augusto fuerunt instituti, cum lictoribus, servis, scribis, librariis, accensis; præconibus. Sed præcipuum, quod familiæ & homines certi ad tuenda hæc opera, sumptu publico tolerati. Audi hac de re Frontinum, qui ipse inter Curatores aquarum; is ergo scribit, Agrippam primo per servos privatos suos hæc fecisse, eamque familiam Augusto morientem legasse. Augustum deinde publicasse, & deinceps mansisse; atque habuisse homines circiter 240. *Erat autem & altera*, inquit, *familia Cæsaris dicta, & numerus ejus* 360. *quam Claudius, cum aquas in Urbem perduceret, instituit*. Addit, in utraque familia varia ministeria fuisse, Villicos, Castellarios, Curatores, Silicarios, Tectores, aliosque opifices. Habes igitur perpetuos homines 600. ad aquarum tuitionem.

De Cloacis.

Ponimus & *Cloacas* inter magnifica, & sordes has inter illos splendores; immo & sub terra thesauros ostendimus, & latentium quorumdam operum moles. (*b*) *Cloacæ* a Tarquinio Prisco Rege structæ, ad munditiem,

(a) *Curatores aquarum*. (b) *Cloacarum origo*.

tiem, fordefque omnes vel abluendas, vel evehendas: fed & ad fanitatem, quæ illam amat. (*a*) Cloacæ operum omnium maximum, fuffoffis montibus, atque Urbe penfili fubterque navigata. Quid magni, fi tam magnæ, ut vehem fœni onuftam large tranfmitterent? Id enim non Plinius folum fcripfit, fed & Strabo. Latitudinem Marlianus reperit 16. pedum; nec forfan minor altitudo. Fecit id Agrippa in Ædilitate, per meatus corrivatis 7. amnibus, curfuque præcipiti torrentium modo rapere omnia atque auferre coactis. Fuerunt enim (*b*) 7. Cloacæ præcipuæ, tot quot funt montes. Nam ex iis diffluebant ac derivabantur aquæ ac fordes, & in magnam unam confluebant. Quin enim plures minutæ fuerint, non ambigendum eft; fed iftæ tot fuere quafi flumina, & alveo grandiore, atque eæ per plana Urbis ferebantur.

Cloacarum (*c*) firmitatem commendat Plinius, & caufas concutientes 4. commemorat, quarum vel fingulæ firmiffima opera evertant; at non labefactant iftud. Sunt, pugna aqua-

T 5 rum

(a) *Magnitudo*. (b) *Cloacæ 7. Majores*. (c) *Firmitas*.

rum & copia intus: moles & columnæ vastæ, quæ per vias, & super illas trahuntur: ruinæ variæ & pondera incidentium ædificiorum: denique validi aliquot terræmotus, Quidni igitur firmum & rara duritie opus, quod omnibus resistit? & id per tot sæcula? Etsi tamen (*a*) repararunt, aut fulserunt interim, quod omnino necesse fuit. Quam sumptuosa autem illa reparatio, dicit apud Dionysium C. Aquilius, qui scripsit, neglectis aliquando cloacis, & non defluentibus, Censores in earum instaurationem 100. talenta impendisse in redemptores. Ea sunt 600000. Philippæorum. Quid igitur & quanti paratio universa, si tanti in partibus reparatio?

De Trajani Ponte in Danubio.

A Tiberi ad Danubium magno saltu imus, ut ejus aquis sordes Cloacarum abluamus. Libet (*b*) Pontem in Danubio memorare, quem Trajanus Imperator struxit; operum omnium fortasse arte & difficultate maximum, si non sumptu. Describit graphice Dio Cassius, & gratia sectori ejus Xiphilino esto, quod hanc par-

(*a*) *Cloacæ reparatæ*. [b] *Pons Trajani*.

partem non recidit. O quam pulchras valentesque ille alias! (*a*) *Pilæ igitur*, inquit ille, *ejus sunt* 20. *e lapide secto & quadrato, quæ altitudinem habent* 150. *pedum, latitudinem* 60. *Distant inter se* 170. *pedes, fornicibus devinctæ*. (Grande hoc concamerationis spatium, nec efficiendum, nisi altitudo illa pilarum accessisset, & tarde ac lenta inclinatione fornix surrexisset. Ex hoc autem numero pilarum, & distantia earum colligo & efficio fluvii latitudinem 4770. pedum fuisse, id est, paulo minus unius milliaris.) *Quomodo autem non aliquis sumptum in istas pilas admiretur? quomodo non & destituendi firmandique modum? idque in flumine magno & vorticoso, & fundo ipso infido & limoso: nam nec avertere quidem cursum fluminis licuit ullo modo*. Hæc de Operibus publicis.

Privatorum quædam Opera.

In privatis Operibus duo nunc considero, *Domos*, & *Villas*.

De Domibus privatis.

Domos (*b*) fuerunt in tam splendida & nitenti urbe, pro ipsa urbe, & ut pulchri corporis apta ac decora mem-

T 6 bra.

(a) *Ejus descriptio*. (b) *Domus urbanæ quales*.

bra. Domus, dico, magnificæ, ornatæ, inſtructæ, columnis, marmore, auro, ſtatuis, & quidquid excogitare ambitio aut luxuria poterat. Sed eædem etiam laxæ, patentes, amplæ, & præſertim magnatium virorum procerumque. Hinc Valerius cum indignatione ait: *Anguſte ſe habitare nunc putat, cujus domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt*. Quid domus? immo earum aliquod membrum, Cellaria Piſcinæ, Culina. Et Seneca increpat paſſim ædificia laxitatem magnarum urbium vincentia: habebant enim aulas æmulas urbium. Quod non neſcivit Olympiodorus, qui ſcribit: *Quæque magnarum domuum omnia in ſe ipſa habet, quæcumque mediocris urbs poſit continere, nempe Circum, Fora, Templa, Fontes, Balnea diverſa*. Per *Fora*, puto intelligere hypæthra quædam & ſubdivaſia, inter illas porticus, & ſtatuis alioque ornatu, in fori faciem. Quid autem ſi revera ibi judicia & forenſes conventus? Fuere, & clientium, libertorum, ſervorum ſuorum cauſas domi cognoſcebant. Clientium autem magnus olim populus. Tales autem domus in tota Urbe fuerunt (*a*) 1780.

(*a*) *Numerus domorum*.

1780. Insulæ vero [quæ distinctæ a domibus] 46602. Illarum longe minor numerus, ut quæ tanto grandiores, instructioresque essent, & propriæ virorum procerum.

Apparatus (*a*) jam & instructio domorum admiranda. Columnas ingentes, e longinquis petitas, sive ex Ægyptiis arenis, sive ex Africæ solitudinibus, disponebant in porticibus & capacibus cœnationibus. Callistus, Claudiani libertus, in una cœnatione habuit columnas 30. easque e Sudine, lapide Germanico, cui ingens tunc pretium & novitas. Scaurus in atrio collocatas habuit maximas, atque adeo 38. pedum, Lucullæi marmoris. Vide hanc altitudinem in uno atrio, quam multæ domus totæ vix æquant. Deinde parietes marmore inducebant; quod genus (*b*) *Incrustationes* Latini, Græci μαρμαρώσει dicunt. Id non aliud fuit, quam marmor in tenues crustas sectum parieti imponere scite, & pro tectorio ei dare. Secandi ratio arena & serra, in prætenui linea versante arenas, tractuque secante. Primum autem Romæ parietes crusta marmoris ope-

(a) *Apparatus. Columnæ.* (b) *Incrustatio.*

operuisse totius domus suæ, in Cœlio monte, Mamurram Equitem Romanum, Præfectum fabrum Cæsaris, Plinius tradidit. Istæ marmorum crustæ sæpe picturatæ & variegatæ fuerunt, velut aliquod Musivum opus. Solebant præterea laquearia tota (*a*) inaurare, quod passim scriptores & tradunt & damnant. Nec solum levi inductione, sed solido sæpe auro. Trabes nonnumquam auratas faciebant, sed cameras gemmatas & eboratas, ad splendorem & varietatem, ut quasi cœlum imitarentur, & (ut Arnobius loquitur) *sidereos evomant variata interstitione fulgores*. Longius hoc quoque producebant, ad parietes & columnas.

Sed alia hic etiam & ingeniosa luxuria; nam lacunaria ista (*b*) versatilia faciebant, & alia atque alia subinde facie convivas delectabant. En privata ingenia & luxuriam; quid existimas Principes tentasse & fecisse? Nero Cæsar [*c*] in vestibulo ædium suarum Colossum 120. pedum posuit. Hoc principium: deinde porticus triplices milliariæ; item stagnum, maris instar, circumseptum ædificiis ad ur-

(a) *Inauratio*. (b) *Laquearia versatilia*. [c] *Neronis ædes*.

ium speciem. Rura insuper, arvis ue vinetis, & pascuis, silvisque ia, cum multitudine omnis gene- pecudum ac ferarum. In cæteris tibus cuncta auro lita, distincta mmis, unionumque conchis erant. epationes laqueatæ tabulis eburneis rsatilibus, ut flores: & fistulatis, unguenta desuper spargerentur. æcipua cœnationum rotunda, quæ erpetuo, diebus ac noctibus, vice lundi circumagerentur. Omnia illa apitolina, quæ & quanta fuerunt, ugæ & quisquiliæ visæ, præ uno mem- ro aliquo Palatinæ domus.

Inter tecta & domos inclusæ ali- uando (*a*) silvæ, & intermixtæ ve- æ aves. Luci enim & arbusta in ma- nis istis ædibus erant, immo & super ædes. Seneca castigans & increpans, it solet, suum ævum: *Pomaria*, in- quit, *in summis turribus ferunt, quo- rum silvæ in tectis ac domorum fasti- giis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent.*

De Villis Romanorum.

De *Villis* hoc universe Strabo pro- nuuciat: *In villis velut more Persarum regias quasdam struunt*. Quid majus ampliusque in hanc rem dicam? Vis ta-

(a) *Silva in ædibus.*

tamen specimen aliquod in una villa? Capitolinum audi : *Exstat Gordianorum* (*a*) *villa via Prænestina*, 200. *columnas uno peristylo habens*, *quarum* 50. *Carysteæ Claudianæ*, 50. *Sienitides*, 50. *Numidicæ*, *parimensura sunt*. *In qua Basilicæ centenariæ tres: cætera huic operi convenientia; & thermæ*, *quales*, *præter Urbem*, *nusquam in Orbe terrarum*. Sed nec Hadriani villam in Tiburtino ingero, cujus superbæ reliquiæ exstant. Quid tot aliarum in solo Latio, & circa Romam?

LIBER IV.

DE VIRTUTE ROMANA.

Quartus noster limes, de Viris & Virtutibus Romanorum. Plinii enunciatio est: *Gentium in toto Orbe præstantissima una*, *& in omni virtute*, *haud dubie Romana exstitit*. Quid homo Gothici sanguinis Cassiodorus? *Roma Virtutum omnium latissimum templum*. Profecto sedes suas per

[a] *Villa Gordianorum*.

per aliquot sæcula ibi habuere, nec injuria ipsi Romani templum struxere *Honori* pariter & *Virtuti*. (*a*) Utramque colebant: sed & *Fortunam* etiam, id est, providentiam & fata ab alto, quæ incredibile est, quam presso nec tardanti pede secuta sint Virtutem. His duobus incrementa sua Roma debuit, his duobus statum suum & firmitatem. Nullum imperium mihi dabis, & tam magnum simul, & tam diuturnum. Nam (ut breviter & nervose Florus) *ad constituendum Romanum imperium Virtus & Fortuna contendisse videtur*. Sed amica contentio fuit, in qua tamen ipsa Virtus vicit. Habuit igitur Fortunam, sive cœlitum illum favorem, sed habuit a causis, quas iidem cœlites per Virtutum gradus nexusque præstruxerunt. Ut id liqueat, videamus primum universe qui *Viri* in imperio illo fuerint & tum quæ *Virtutes*.

DE ORDINIBUS IN POPULO ROMANO.

VIros considero (*b*) dupliciter, & eos qui in Magistratu, Imperiis,

[a] *Virtus & Fortuna Romanos extulerunt*. [b] *Romani duplices*.

riis, Consiliis fuerunt, id est, *Capita Reipublicæ*; & parte altera *minora* etiam *membra*, id est, Populum, & eos qui paruerunt. Utrique egregii, nec quibus alia gens facile, aut ex vero comparetur. Primores igitur illi in duplici discrimine sunt, *Senatores*, *Equitesque*.

De Senatoribus Romanis.

Senatores si inspicias, qui proprie sedebant ad clavum, proh Deus, (*a*) quanta gravitas, sapientia, majestas! Ut merito illum ordinem, *Regum consessum*, Cyneas legatus Pyrrhi Regis, vir nec mentis, nec oris egens, appellaverit. Profecto talis fuit, & nec sub Principum imperio nimis degeneravit: etsi postea quidem discessit ab illa sua præstantia, & ut grande ædificium, paulatim mole sua desedit, & mox ruit.

Erant autem in illo Senatu civium eximii, genere, censu, virtute. Nam hæc spectabant; nec temere viles aut sordidos, (etsi plebejos interdum, quos magna virtus eveheret) inopes numquam, & improbos raro admittebant: aut si tales, non tenebant. Censores (*b*) enim legebant hunc Sena-

(a) *Gravitas Senatorum*. (b) *Quomodo lecti Senatores*.

natum, atque iidem per singula lu-
a examinabant, ac relegebant; si-
iis loco eo indignus, aut si quid in
ivata etiam vita turpe ac maculo-
m; notabant, & emovebant. Fie-
at id silentio, & sine accusatione ul-
, aut causæ apud judices dictione.
)umtaxat (*a*) in recitando Senatu,
uod publice & solenniter fiebat, no-
nen ejus præteribant, quem motum
Senatu vellent. Ita cum in albo illo
non esset, nec in Senatu consebatur.
Causa quidem iis movendi semper erat,
& hanc subsignabant, & volentibus
edebant: sed certare de ea lite nihil
opus erat, judicium sufficiebat, quod
a tam gravibus viris (nam primores
fere Senatus erant) bonum meruisse,
laus & approbatio habebatur; culpa &
damnatio, triste. Rarenter, & vix
evenisse legimus, ut Censores illi per
affectum judicarint. Nam voces sta-
tim omnium damnassent, & exagitas-
sent. Et fac tamen semel iterumque
evenisse; quid magni mali præ magno
illo bono erit? Non enim alia pœna
quam ignominia, facile aut contem-
nenda, aut eluenda, qui publica ju-
dicia aut testimonia pro se haberet.
Denique alii Censores mox repone-
bant.

(a) *Quomodo senatu moti.*

bant. Nam & hoc sciendum, non in gravibus & grandibus peccatis hanc censuram intervenisse; ea enim legibus & judiciis servabantur: sed minoribus delictis, aut domesticis flagitiis a quibus vacare & castos esse primos illos ordines maxime volebant, & quorum vita erat in exemplum.

Initio a Romulo centum facti, & *Patres*, iidemque *Senatores*, vel a cura, vel ab ætate dicti. Postea ad [a] 300. crevere, & in libera Republica sic mansere usque ad Livium Drusum: is in Tribunatu, cùm opes Senatus vellet extollere, eosdem judiciis etiam proponere, numerum auxit, & ad 600. fecit. Mansisse ita ad Cæsarem videtur, qui per bella civilia non opes solum, sed honores multis largiturus, amplificavit, & vel ad 1000. allegit. Displicuit Augusto, & magna cura, atque iterata aliquoties recensione, purgavit, & denique ad modum veterem, id est, 600. redegit. Qui sane satis amplus numerus, etsi in amplo illo Imperio: atque ex his plerique non solum consiliis publicis semper adhibebantur, sed etiam in provincias, ad imperia, aut exercitus mittebantur. Itaque Curia hæc velut

(a) *Numerus Senatorum*.

: promptuarium erat, e quo ſta-
Princeps caperet viros, ad omnia
ia aut militaria munia aptos: &
ctūros. Et hoc aſpectu tenuerunt
atum, grande vel unicum fulcrum
s Principatus.

logia [*a*] de Senatu res & veritas
ltis dictavit. In Cicerone leges, *atum principem ſalutis, publicæque tis*. In Ammiano, *Aſylum Muntotius*. In Caſſiodoro, *Glorioſum atum, morumque lumina*. In Pe-nio, *Recti bonique præceptorem*. m in Tacito etiam dicitur, *Caput perii, & decora omnium provinciam*. Quia jam ſub Principibus ex om- regione capiebantur Senatores: & : ditiſſimi honeſtiſſimique provinciaum civitate donabantur, Equites ebant, ita & mox Senatores. Utile ıventum, & ad populos ſub unum mperium firmiter colligandos. Symnachus ea cauſa ſcripſit: *Pars melior umani generis Senatus*. Caſſiodorus; *Quidquid humani generis floris eſt, hatere Curiam*.

De Equitibus Romanis.

Alter ordo eſt [*b*] *Equitum*, qui & ipſi ab illis notis tribus probati, aut probandi. Nam de genere, multi erant

(a) *Elogia Senatus*. (b) *Equites qui*.

erant a Senatoribus & Patribus orti ; & certe liberti aut libertini, nec si censum haberent (nisi beneficio Imperatorum) in hunc ordinem veniebant. Erant tamen ex ingenuis multi, & fere omnes, qui censum equestrem haberent. Is fuit 400. id est, 10000. Philippicorum. Igitur latus hic ordo & amplus, ut tunc opes plerisque amplæ erant; & ideo quod ad vitam, coercendus aut recidendus. Apud veteres id quoque Censores fecere, sive in Transvectione, (quæ tamen eorum modo erat, qui equum publicum habebant) sive per lustra singula, cum ordines digerebant, & recognoscebant. Nam hic quoque album erat, sive tabulæ, & recitabant; quique primus ex iis nominatus, *Princeps juventutis* dicebatur, plane ut qui in Senatu primus recitatus, *Princeps* item *Senatus*, augusto titulo dicebatur. Ideo autem dictus *Princeps juventutis*, quod olim & prima Republica, pauci Equites, nec fere nisi filii Senatorum. Crevit paulatim largiter numerus, & magnam civitatis aut civium partem comprehendit, sed nomen tamen *Juvenum* mansit. Sed & *Juvenes* antiquis dicti ad annum

(a) *Princeps juventutis quis.*

num 45. Hæc causa & origo nominis.

Sed Senatorum filii an non Senatorii, aut Senatores? Cave erres; distinctione hic opus. Aliud *Senatus*, si Principum tempora aspicias, aliud *Senatorius ordo*. (a) Ille certo numero stetit, ut diximus, & intra 600. sub Augusto quidem: at iste latius patuit, & juvenes quoque ac Senatorum filii, sed & alii Equites in eum cooptati. Censebantur enim Senatorii, qui jus lati clavi a Principe impetrassent, id est, insigne ipsum Senatorum: & in Senatum quidem ii veniebant, sed sententiæ jus fuisse non putabis. Institutum enim Augusti fuit, qui liberis Senatorum, quo celerius Reipublicæ assuescerent, protinus a virili toga latum clavum induere, & Curiæ interesse permisit. Hoc ita Augustus, sed restricte in Senatorum liberis: postea Caligula etiam aliis quibusdam Equitibus permisit. Permisit dico, aliique Principes; sed sic, ut ab ipsis peteretur. Hi ipsi *Senatores* interdum dicuntur. Atque isti sunt, qui *Illustres Equites* a Tacito atque aliis, ad discrimen appellantur; & palam ipse Tacitus cum Senatoribus jungit, aut coæquat.

Ge-

(a) *Senatorii qui.*

Genus (*a*) Equitum diffuſum, & in vario diſcrimine. Erant qui *Equo publico*, erant qui *Judices*, erant communi nomine *Equites* dicti. Illi qui equo publico, tempore Auguſti, ad 5000. erant aut ſupra. Qui in Judicibus, haud pauciores; immo plures, ex Plinii teſtimonio. Claſſis reliqua eorum, qui immunes. Atque iſti Equites, quos Perſeus Rex apud Livium ita laudat & inſignit: *Equites enim illis, Principes juventutis; Equites ſeminarium Senatus; inde lectos in Patrum numerum, Conſules, inde Imperatores creant.*

De Plebe Romana.

Supereſt tertius ordo, [*b*] *Plebis*. Is triplici diſcrimine fuit, *Ingenui*. *Libertini*, *Liberti*. Et in militia diſcrimen erat ab hoc genere: itemque a cenſu, ſicut & in aliis muniis, ſiqua publice ſubirent. Vita etiam cenſuræ permiſſa: quam tamen neglexiſſe poſtea (malo ſane publico] Imperatores conſtat, contentos duplicem illum priorem ordinem recognoviſſe.

Iſti ordines ſtatim poterant agnoſci in occurſu ab habitu. [*c*] Nam etſi toga communis omnium civium veſtis

[a] *Equites triplicis generis*, [b] *Tria genera Plebis*. [c] *Cognita ex habitu*.

veſtis eſſet, tamen diſcrimina alia ab aliis notis. Ut ſolis Senatoribus, aut iſtis quaſi Senatoribus, jus lati clavi geſtandi erat: quod non aliud, quam velut bullæ e purpura, & capita clavorum intexta aut inſerta. Equitibus autem aurei annuli, qui hunc ordinem a plebe diſtinguebant. Qui his duabus notis carebant, Plebs erant.

DE VIRTUTE ROMANA MILITARI.

IAM quod propoſitum de *Virtutibus* addamus: nam Viros illos laudabiles, vel potius admirabiles fuiſſe dico, idque a duplici virtute, *Militari*, vel *Civili*. (*a*) Illam in imperio & Republica jure conſidero, ut tutelam ejus, immo augmentum; ſine qua fruſtra aliquis ſtatus aut commune ſe jactet. Præmitto igitur, & duo hic in Romanis miror: *Juſtitiam*, & *Fortitudinem*.

Juſtitia Romanorum.

Quod ad (*b*) *Juſtitiam*, neſcio an alia gens conſideratius, & cauſis in rationis trutina libratis, bellum ſuſceperit, quam iſta. Nam plerique aut

(a) *Virtutes bellicæ Romanorum.*
(b) *Romanis juſte bella ſuſcepta.*

Regum suorum arbitrio arma induerunt, aut primorum aliquot in Republica, qui decernebant. Hic aliter: & nec Senatui, nec populo toti plenum hoc jus, nisi cognitio & judicatio Sacerdotum publicorum intervenisset, quos *Fetiales* dicebant. Eorum arbitrio sumpta arma, posita arma: & religio, non solum justitia, ea temperabat. Etenim semper duplici hoc titulo usi Romani, ut aut pro *Salute* arma caperent, aut pro *Fide*. Pro illa, ubi res eorum ageretur: pro ista, ubi Sociorum. Et hoc de Sociis late patuit, & est illa catena, quæ bella & terras conjunxit aut subjunxit.
Vis pauca exempla? (*a*) Ecce Carthaginenses validi sunt, immo æmuli virium Romanarum: obstant crescentibus. Quid fit? removendus ille obex, & causam ipsi præbebunt. Siciliam invadunt, & Mamertinos: isti ad Romanos appellant, ut Socios. Veniunt subveniunt, pellunt eos, & quæsita jam ipsis ad se trahunt. Fit pax, & Sardinia etiam Siciliæ adjicitur, concessu ipsorum. Vides augmentum? Sed enim jam sistimus, & illi manent ac florent? non: in Hispaniam mala cupidine transcendant, arma etiam Sa-

(a) *Exempla justitiæ.*

Saguntinis inferant, & amicum sociumque Romanis oppidum evertant. Bellum ergo iterum justum: quo fine, & fructu? Victi illi, & in Africam compulsi, Hispania aucti Romani. At enim Græcia & Macedonia jam desunt. Vis juste dari? Philippus Macedo fœdus cum Annibale coibit, Romanos & Græcos simul lacesset, atque isti eos advocabunt, & sibi primum, mox & Macedonibus imponent. Talia in Antiocho, Jugurtha, ipso Mithridate; qui sceleratissimus non Regum, sed mortalium, quid de fraude vel injustitia Romanorum queritur? ut volet; ipse ab illis & nobis audiet, *Væ victis*. Non dicam, pereant; sed tamen pareant, qui vincere aut quiescere non potuerunt. Hæc de antiquis saltem Romanis, & ante Syllam civili bello nondum infectis, &, ut sic loquar, decoloratis. Pleraque omnia tunc pura & justa. At postea degenerarunt, avaritia & ambitio quædam dictarunt, ad hoc rationis examen non dirigenda. (*a*) Punivit quidem populos quosdam, fateor, sed non nisi imperio suo, & stipendiario illo jugo. Quam multis autem & pacem indulsit, si

(a) *Clementia in victos.*

uti ea potuissent, aut voluissent? Ipsis Carthaginensibus bis; Philippo etiam, & Antiocho, & Tigrani: atque hos omnes cum pellere terris in eorum manu esset: contenti fuerunt restringere, & ut imagine hac utar, pennas incidere, ne temere & lascive sic evolarent.

Fortitudo Romanorum.

De *Fortitudine* Romanorum *militari*, satis in libris *De Militia Romana* dictum: sed argumenti & contextus etiam causa pauca dicantur. Igitur & *Milites*, & *Duces* præstantissimi huic genti fuerunt, & in omni ævo admirandi.

Vide mihi (*a*) legiones illas, quæ binæ junctæ, & cum totidem Sociis, equitatum autem 1800. ad quæcumque bella & hostem ibant, sed & victrices fere redibant. Tota autem ea manus quid amplius, quam 18000. erat? Jam si 10. legiones jungeres, quod item factum, quid nisi Hirtii verbis dicam, *Vel Cœlum diruere eas potuisse?* Ecce gigantes novos, & veros, nec e fabulis petitos.

An non tales ibi videbuntur, si in *Opere*, *Agmine*, *Acie*, paulisper eos consideras? Quod ad *Opus*, (*b*) fodiebant,

[*a*] *Militia Romana qualis*. (*b*) *Miles Romanus qualis in Opere*.

bant, vallum & fossas ducebant; aggerem, testudines, turres struebant: omnia celeriter & industrie, ut fidem superet, homines paucos tanta in tantulo tempore struxisse. Jam de *Agmine*, quid istud est? (*a*) arma omnia peditem ferre, cibos semestres aut menstruos, utensilia, & septenos aut plures interdum vallos. Jumentum ita oneres, negabis par futurum. Adde ordinem in toto incessu, a signis non discedere, pari passu omnes ambulare, decurrere etiam, cum opus esset, in plenis armis. Denique in *Acie* quis par Romano miles erit? (*b*) nam non fuisse quidem, id constat. Cum omnibus gentibus, omni genere armorum aut pugnarum concurrerunt, ecquando victi sunt ignavia sua aut culpa?

Quid autem mirandum tales fuisse, apud quos a prima adolescentia (*c*) vita omnis in armis, honos omnis ab armis erat? Nemo honestiorum ad Rempublicam accedere, aut magistratus capere poterat, nisi decem annos militasset. Et pedestris ipsa militia, 20. annorum decursu denique terminabatur. In ipsa pace, an quie-

(a) *In Agmine*. [b] *In Acie*.
(c) *Exercitia in armis*.

tem egiſſe cenſes? exercitia aſſidua erant, vel in campo illo Martio, vel in ipſis alibi caſtris: Quis jam neſcit locum in acie, vel in præſidio militi ſervandum, vel moriendum fuiſſe? Leviter ab eo diſcedere, a vita erat abire, ut ſeveritas quidem volebat ſaluberrimæ illius diſciplinæ. Inde contemptus periculorum & hoſtium: & in medios illos vel exiguam manum ſi Dux miſiſſet, quis non ſine cunctatione parebat? (*a*) Exemplum illuſtre & notum, ſed admirabile eſt, in bello Punico primo. Conſul parum provide ſuos ductans, in locum humiliorem, & collibus undique cinctum inſinuarat. Hoſtes aditus inſederant, & ſine ferro confectum bellum videbatur.. Ibi Tribunus conſilium ſuppeditat. *Conſul*, inquit, *vides tu collem illum ab hoſtibus nondum occupatum? illuc cenſeo mittendam cohortem aliquam militum, ſi te & alios vis ſalvos. Hoſtes enim in illos irruent, interea tu, ſi vir es, te explicabis, & pervades*. Placuit Conſuli ſententia, & vera erat: nec de militis obedientia dubitabat, ſed *Ducem*, inquit, *illum, qui in incertam mortem eat, quem habemus? Me ipſum*, ait ille. Dictum, factum, 400. ad moriendum pro-

[a] *Exemplum obedientiæ militaris*.

proficiſcuntur, & cadunt; ſolus Tribunus inter mortuos, ſemimortuus ipſe, repertus convaluit, & ſæpe utilem operam Reipublicæ poſtea navavit. Viros iſtos tali robore, tali obedientia alibi mihi dabis? Sed hæc infelix audacia; illa lætior, cum Punico item bello, fugientem eorum claſſem pedites in mare ſe conjicientes & natantes, quaſi in camporum firmitate aggreſſi, manibus ſuis in litus retraxerunt.

In Hirtio (*a*) legimus, Numidarum copias in coronæ modum Cæſaris copias cinxiſſe; Cæſariani interim non amplius tres aut quatuor milites veterani ſi ſe convertiſſent; & pila viribus contorta in Numidas infeſtos conjeciſſent, amplius 2000. ad unum terga vertebant. Vis nominatim (*b*) & L. Sicinium aliquem citem, qui centies & vicies in aciem deſcendit? 36. ſpolia ex hoſtibus retulit? 8. ex provocatione occidit? 45. vulnera pectore excepit, tergo nullum? Vis (*c*) Caſſium Scævam? qui in Britannico litore cum 4. commilitonibus in ſcopulo relictus, cum mari abeunte hoſtibus adire fas eſſet, atque ii confertim irruerent, deſertus ab aliis, ſolus

(a) *Exempla Fortitudinis*. [b] *L. Sicinius*. (c) *Caſſius Sceva*.

impetum sustinuit, multos dejecit aut occidit, denique armis suis onustus, solo scuto abjecto, in mare se dedit, & ad Cæsarem natavit. Qui stupens ad viri virtutem, laudare parabat: at ille disciplinæ memor: *Da veniam Imperator*, inquit, *quod scutum reliqui*. O dictum factis illis ipsis laudabilius! & quid a tali animo, non enim jam manibus solum, non speres? Idem Pompejano bello, ad Dyrrachium castello præpositus, solus inporta consistens, contra Romanas legiones & copias id servavit. Quo tempore ei oculus effossus, humeri trajecti & femur, scutum 130. ictibus perforatum.

Sed in victoria quid milites istos miror? magis pene in clade & morte. (*a*) Miles in Cannensi prælio, cum vulneribus confectus, manus etiam mutilatus esset, spoliare se conantis Numidæ cervicem brachiis invadens, ad se traxit, & naribus atque auribus corrosis (cum alia tela non essent, aut tractare non posset) deforme cadaver aspicientibus reliquit. De uno loquor: sed quinam illi viri fuerunt, quos ab elephantis obrutos Pyrrhi prælio accepimus? omnium vulnera in pectore, quidam hostibus suis immortui, omnium

(a) *Alia Fortitudinis exempla*.

nium in manibus enſes, & relictæ in vultibus minæ, & in ipſa morte ira vivebat. Vide mihi iſtos, non homines, ſed Martes, ſi fas dicere; & nec victos quidem vincendos.

Tranſeo ad *Duces*: etſi quomodo non iſti omnes Duces? (*a*) Sed tamen Duces etiam aliqui eximii: ut parens ille Romulus; ut M. Furius Camillus; ut L. Papyrius Curſor, quem vel Alexandro parem (ſi veniſſet) Livius opponit; ut M. Claudius Marcellus, igneo impetu; ut Q. Fabius Maximus, ſalubri tarditate; ut P. Scipio Africanus prior, divina felicitate; & poſterior, divina virtute; ut denique (nam omnes quis numeret?) caput & culmen C. Julius Cæſar, fortuna, peritia, magnitudine & celeritate animi ſuper omnes, qui arma tractarunt, aut tractabunt. Sed concludimus, ſi poſt Cæſarem tamen unum addidero, alterius Cæſaris o fidum utilemque miniſtrum! Is M. Vipſanius Agrippa fuit, vir bello providus & fortis, & vel cauſa victoriarum Auguſti, vel inſtrumentum.

(a) *Duces ſtrenui*.

DE VIRTVTE ROMANA CIVILI.

AD *Civilem* jam Virtutem venio, domi & in toga ſpectandam. Eam per omnes ordines diffuſam triplicem maxime reperio, (*a*) *Pietatem*, *Probitatem*, *Conſtantiam*.

Pietas Romanorum.

Pietas eminet, vana illa quidem, dixerit aliquis, ſed tamen in aſſiduo Numinis cultu (pro ipſorum captu) reverenter occupata. (*b*) Incredibile eſt, quam omnia publice & privatim religioſe cœpta, adminiſtrata, patrata: ut totam civitatem ſacris operatam & addictam poſſis arbitrari. Atque id ſecundum vetera inſtituta, nec novitati aut mutationi dabant hic locum. Miratur hoc Dionyſius, quod quamquam 600. nationes pene in urbem confluxerant, quibus ſingulis ſacra ſua ritusque patrii eſſent; tamen nulla peregrina religio publice ſuſcepta, aut ſi qua oraculorum monitu introducta, ea ipſa Romano more culta, abdicatis fœdis vanitatibus, aut fabularum portentis. Quo valde faciebat,

(a) *Virtus Civilis triplex* (b) *Romani religioſi*.

bat, quod facris præeffent, & ipfi non interpretarentur folum, fed adminiftrarent, viri in Republica primi, honoribus honefti, qui & exemplo plebem eo trahebant, & prudentia ac maturitate, nova aut nocitura fpernebant.

Probitas Romanorum.

A Pietate, tamquam capite, alia Virtutum membra, & in primis illa (*a*) *Probitas*, id eft, animi morumque integritas quedam & candor. Sine fuco, fine fallacia diu mores illi fuerunt, & in proverbium abierat, *Homo Romani ingenii: Romana fimplicitas*, & *Romana fides*. Et fane disferere alibi de virtute crebrum, hic ufurpare. Nec folum in pace, fed etiam in bello candor is fuit, & raro aftu aut fraudibus victoria quæfita aut parta. Tangit graviter M. Aquilium Imperatorem Annæus Florus, quod is bello Afiatico veneno fontes mifcuiffet, ad deditionem quarumdam urbium. Jam & huic Probitati *Abftinentia*; five etiam *Continentia*, adhærent: non fœde aut injufte appetere alienum, parce & modice fuo uti. Et illius quidem (*b*) (*Abftinentiæ*, dico) quam pulchrum, nec jactatum nimis

[a] *Probitas in Romanis quanta.*
(b) *Abftinentia Romanorum.*

exemplum fuit ab universo populo editum, Mariana & Cinnana proscriptione? Quippe cum ii hostium suorum penates omnibus opibus aut elegantiis plenos, vulgi manibus diripiendos ultro objecissent, nemo inventus est, nemo qui justam hanc prædam e civibus peteret, caperetque: sed tamquam e sacris ædibus, omnes manus & cupidinem abstinuerunt. Et quid in toga miramur hæc exempla, cum in ipso bello, & inter hostes prædæ abstinentia fuerit? quæ non nisi permissu capta, & sic quoque tota ad Duces relata.

Jam in [a] *Continentia* quam laudabiles, si cibum, vestem, aut externa alia spectes? Plinium & Plautum testes habemus, populum Romanum per aliquot sæcula non nisi farre & pulte vulgo usum. Quod si nuptiæ, festivitas, aut lætius convivium esset, pro magno pauci pisciculi, & porcinæ aliquot pondo in obsonium adjecta. Similis in vestibus frugalitas, & omnium, ditium pauperumque, e lana; atque ea nativi & albidi coloris, nisi quod ditiorum splendentes paulo magis & nitidæ a fullonia arte essent. Nam Sericum, Holose-

[a] *Continentia Romanorum*.

losericum, & ipsa Lintea, sero innotuerunt, & timide etiam in usum paucorum venerunt.

Adderem *Modestiæ* laudem, & reverentem Senatus & Procerum suorum populum, nisi Tribuniciæ interdum procellæ turbassent; quam ego pestem unicam & labem reperio in re Romana.

Constantia Romanorum.

Tertia Virtus [a] *Constantia*: o vere admiranda in Romana gente! Nam in aliis pares alios habeant, in hac nec comparandos. Mucius ille olim oraculum protulit: *Et facere, & pati fortia, Romanum est*: Quasi hæc in malis magnis patientia (quæ ipsa est Constantia) peculiaris eorum virtus esset. Et tu dispice: Umquamne unum aliquem hominem plus invicti & obnixi in omnes casus roboris ostendisse, quam populum hunc universum? Exemplis doceatur.

Pyrrhus (b) ille in Italiam venerat, cum novi generis gentisque copiis, & in primis inaudito terrore elephantum: victor grandibus præliis erat, Italiam percurrerat, & a trigesimo pene lapide Romam prospexerat.

(a) *Romanorum Constantia.*
(b) *Contra Pyrrhum.*

xerat. Quid Romani? trepidant scilicet, & pacem petunt? Immo oblatam ultro respuunt, & legatos ejus cum animoso hoc responso dimittunt: *Pyrrhus Italia cum copiis excedito; ubi excesserit, de pace, si volet, agito. Ni excesserit, arma & viros, & aciem exspectato.* Qui animi isti, aut verba sunt? non contra Pyrrhum sed contra Fortunam, & pene dixerim, cœlum dimicantium. Etsi mos ille eorum semper in bellis (notandus & admirandus) nihil largiri armato hosti, sed ubi ea posita, & obsequiosi aut flexibiles illi visi, tunc denique conditiones ferre & æquas, & sæpe nec exspectatas. Generosorum hoc est, ire in adversos, parcere aut absistere jam abjectis. Fructus autem Constantiæ in Pyrrhum fuit, sponte Italia illum fugere, ipsos ejus dominos & potentes fieri.

Vide & bellum Punicum primum: quot ibi (*a*) clades, raræ aut novæ? Raræ in Africa ipsa, cum Atilius Regulus Consul, cum toto exercitu oppressus, & vivus venisset in hostium potestatem. Novæ aliquot in mari, cujus antea expertes & imperiti, classes plures vel naufragio vel pugna ami-

(a) *Clades aliquot Romanæ.*

amiſerant. Polybius ſcribit, & ipſe miratur, 700. quinqueremes eo bello amiſſas fuiſſe. Satis autem jacturam eam æſtimas aut intelligis? in quaque earum 300. remiges ferme erant, milites 120. Hos tu ſi una computas & colligis, videbis paulo minus 300000. hominum periiſſe. Et qui Romani tunc erant? nec tota etiam Italia plene adhuc potiti. O conſtantiam, o robur, o Fortunam! nam hæc ſe vertit, & puduit tam merentibus non ſe dare.

Jam ad mortem plaga, [a] Punicum bellum tertium. Annibal ſummus Ducum in Italiam ipſam venit, ſylvam exſcindere parat, in qua ſtabulabantur Martiales iſti lupi; & pene fecit. Tribus præliis magnis victor, & ultimo illo Cannenſi, quid niſi totum virilem ſanguinem Romanum exhauſit? Heu cladem! 50000. ſelectorum militum una cum altero Conſulum, cum tot Tribunis & Centurionibus, tot Senatoribus & Equitibus Romanis jacent. Et tu Roma adhuc ſpiras? quibus freta? ſenibus, puerisque & fœminis, quos ſolos pene reliquos habes? Spiro, inquit, immo alta & vetera ſpiro. De pace nul-

(a) *Bellum Punicum tertium.*

nulla mentio: veniat vel Romam Annibal, arx & Capitolium nos defendet, & e cinere isto suscitabuntur rerum domini Romani. O insanas, dixerit aliquis, cogitationes! Sed res & exitus docuit, constantes & felices. *Magna populi Romani fortuna* (ait Florus) *sed semper in malis major resurrexit*: & pueros, senes, vinctos, servos armavit, & imbecillo aut fœdo exercitu victrices illas copias profligavit. Plura possim; nam in omni Romana historia propria hujus virtutis exenpla sunt: sed quid majus istis potest?

Jam quid admirabilius, (*a*) quam, cum Varro auctor & causa tantæ cladis (nec falso) diceretur, Romam redeunti obviam itum ab omni ordine & populo, & gratias actas, quod de Republica non desperasset? Si qua alia hæc plebs fuisset, itane gratias funesto & furiali capiti? sputa, saxa, tela, nec unam mortem. Illi fecerunt: quia hoc quoque Constantiæ proprium, mederi malis potius, quam irasci.

Est & minutum aliud. (*b*) Nam cum Urbem ipsam Annibal obsideret, & ter-

(a) *Constantia in adversis.*
(b) *Fiducia Romanorum.*

& terreret, fundus, in quo castra ejus posita, publice sub hasta Romæ væniit; nec minoris, quam si liber, nec insessus ipse, aut Italia ab hoste essent. Item alterum, eodem illo tempore, cum ad unam portam Annibal pugnaret & invaderet, altera militem & auxilia in Hispaniam emiserunt. Fiducia hæc humana non fuit; a Deo inspirante venit.

OBIECTIONES.

Contra Probitatem Romanam.

De candore & fide Romanorum multa sunt dicta: sed proh sancta Fides, quæ legimus alibi & videmus contra tuum numen aut nomen admissa? Caucæi, populus Hispaniæ satis potens & notus fuit, qui cum pares Romanorum armis & violentiæ non essent, legatos supplices in castra ad Lucullum (*a*) Imperatorem miserunt, pacem & fœdus quacumque lege facturos. Ille obsides imperat, & argenti statim talenta 100. (id est, 60000. Philippæorum) equites auxiliares certo numero. Omnia fiunt sedulo & obnoxie. Imperat tum amplius, ut 2000. militum in urbem suam accipiant, præ-

(a) *Perfidia Luculli.*

præſidii cauſa. Id quoque factum. Sed illis occulto mandatum, ut muros portaſque occuparent: atque ita Lucullus reliquum exercitum induxit, & tuba ſignum datum, ut ſine diſcrimine, ſenes, pueri, viri, fœminæ interficerentur. Ita oppidum direptum, deletum; ipſa 20000. hominum per ſummum ſcelus interempta. O candorem, o ſimplicitatem!

Ecce aliam in eadem Hiſpania ſimilem. [*a*] Sulpicius Galba Luſitaniam hoſtiliter ingreſſus vaſtabat, mirantibus illis, nec cauſæ aut culpæ ſatis conſciis, legatos mittunt, fœdera priora renovant: illo recipiente, & ultro miſerante, quod ſic affligerentur: *Sed*, inquit, *egeſtas vos impulit prædas agere, & belli ſpeciem præbere: medebor. Tripartito vos dividam, & in agro ac ſolo pingui collocabo, ubi reliquum beati ac tuti agatis. Venite cum uxoribus, cum liberis, in talem vallem, talis illa pars, aſſignabo*. Venerunt miſeri, læti ac ſecuri, & in triplici regione diſtincti; ad quorum primos cum acceſſiſſet, arma ponere quaſi amicos ſociosque juſſit; & iis poſitis, milites immiſit, & fidem ac Deos implorantes, ad unum omnes occidit. Idem alte-

[a] *Fraus Sulpicii Galbæ.*

alteris, tertiisque celeriter factum, & priusquam fama prioris facinoris ad eos venisset. Vide. si tale aliquid infidum & barbarum in ulla barbarie factum. Vis antiquiora? accipe. Ausonum gens in Italia fuit, uno tempore, nullo satis certo crimine excisa. Livius ipse narrat, suspectos & delatos a paucis, quasi deficere ad Sannites vellent: præventos autem a Romanis, qui occulte submissis militibus, quibusdam & togatis; portas trium oppidorum occuparunt, & eadem hora, cædibus promiscue factis, urbes & gentem deleverunt.

Contra Abstinentiam Romanorum.

Jam quæ, aut ubi *Abstinentia*? Romæ & inter cives fortasse credo, & ex veteri dicto, *Corvus corvo oculum non eruit*. Sed an eadem in provinciis, & ubi occasio aut facultas peccandi? O Dii Deæque (si fas sic exclamare) quæ illic occulta aut aperta (*a*) furta, libidines, nundinationes, raptus? Poetæ Harpyias aliquas finxerunt, quæ contactu & unguibus omnia diriperent, aut fœdarent: in re isti Romanorum Præsides fuerunt. Optimus & bellissimus quisque ita se gerebat, ut bella omnia do-

[a] *Romanorum rapina.*

domum auferret. Demades olim dictitare solitus, cum ad tribunal aut magistratum iret, ad auream messem se ire: mihi crede, isti ibant, & Colchos quisque Jason sibi spondebat, Legisti Ciceronis illa de uno Verre? Pleraque talia in aliis, & miseri provinciales non nisi præda & spolium Præsidibus suis erant. Quod si in pace talia, per bellum & arma quid suspicamur fuisse? Dabo exempla.

L. Sylla (*a*) in Asia, cum communiter 20000. talentum exegisset, privatim edixit, ut hospes militi, apud se divertenti 16. drachmas in diem daret; cænam insuper ipsi, & sodalibus quot vocasset; Centurio autem acciperet in diem 500. drachmas, id est, 50. Philippæos, vestem præterea duplicem, domesticam & forensem. Hæc Sylla, inquies, homo nequam, & natus ad disciplinam militarem dissolvendam. Bene est, accipio excusationem. Quid ergo (*b*) L. Paulus, qui Macedoniam vicit, inter optimos civium? Destinatum ei Epirum totam diripere, & in prædam militibus dare, quia cum Perseo Rege sensissent. Quid facit? Centuriones submittit, per

(a) *Syllæ dura exactio.* (b) *L. Pauli impietas.*

per ſpeciem liberandi, decem primos evocat, ut conſilio & ducibus ſpoliet: o candidum factum! Milites deinde immittit, diripit, cædit: o clemens abſtineſque factum. Sed pulcherrima clauſula, tot millia capitum abducta; nec finis, in miſeros muros & tecta ſævitum, & dirui ea juſſa.

In vicina Græcia quid Hortenſius (*a*) Prætor patravit? Legati Abderitæ in ipſa Roma audiantur: Flentes ante Curiam, querenteſque, oppidum ſuum ab Hortenſio expugnatum direptumque eſſe. Cauſam excidii fuiſſe, quod cum 100000. denarium (id eſt, 10000. Philipp.) & tritici 50000. modium imperaret, ſpatium petierant, ut de ea re ad Hoſtilium Conſulem, & Romam legatos mitterent. Vixdum ad Conſulem ſe perveniſſe, & audiſſe oppidum expugnatum, principes ſecuri percuſſos, ſub corona cæteros væniiſſe. In ipſa Italia, Locrorum oppido, Q. Pleminius, legatus Scipionis Africani, cum milite præfuit. Sed quomodo? In corpora, in liberos, in conjuges infandæ contumeliæ editæ.

Et quid ego Conſules, Prætores, Legatos nomino aut conquiro? ecce puſillus

(a) *Hortenſii crudelitas.*

ſillus unus Præfectus Equitum, titulo tenus, (*a*) Scaptius, cum pecuniam deberi ſibi a Salaminiis diceret, illi ad Senatum appellarent, ejuſque conſultum: homo probus & juſtus, 50. Equites ab Appio Conſule impetrat, incluſum in Curia ſenatum habet in multos dies, adeo nt interierint nonnulli fame. Quid plura dabo? claudat mihi Polybius teſtium agmen; qui ſcribit, Scipionem, capta Carthagine nova, omnes obvios occidi juſſiſſe, nec ut ulli parcerent. Tum addit, ſolemnem hunc morem Romanis fuiſſe: *Videntur enim*, inquit, *terroris gratia hoc illi facere. Itaque frequenter videre eſt, quando Romani civitates capiunt, non homines modo occidi, ſed etiam canes diſſecari, & aliarum animantium membra truncari.*

Contra Continentiam Romanam.

Continentiam, & frugalitatem veterum illorum Romanorum, ſed plane veterum, ſi laudas, ego ſuccino, & Fabricios, Curios, Quinctios tecum miror. Sin longius trahis, ut non ego, lectio & obſervatio tacite refellent. Quid? leges illæ ſumptuariæ ab antiquo latæ, & ſub bellum Punicum ſecundum, non oſtendunt morbos in ea parte fuiſſe, cum

(a) *Scaptii fraus.*

cum ad publica hæc remedia recurrendum? (*a*) ipsæ cœnæ & lautitiæ quæ narrantur, non id clamant? Reminiscere Pontificiæ illius cœnæ apud Macrobium, ubi incognita & nobis quærenda citorum genera. Reminiscere & Sallustii verborum de Metello, Proconsule in Hispania: considera cœnaculi apparatum, cœnantis habitum aut honores, cœnæ ipsius exotica fercula; quis ganeonum & lurconum possit vel ausit imitari? Quis nostrum hodie aves aut feras trans mare, cœnæ causa, conquirit? Atqui olim non Metellus solum aliquis, sed jam vulgus lautiorum. (*b*) Seneca, acer ille talium quæsitor & censor: *Non est necesse*, inquit, ad seculi sui mores) *omne perscrutari, profundum, ac strage animantium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto litore eruere. Dii Deæque istos perdant, quorum luxuria tam invidiosi imperii fines transcendit. Ultra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat; nec piget a Parthis, a quibus pœnas nondum repetiimus, aves pet?re.* Quid Latinus [*c*] Pacatus in Panegyrico? Laudat Theodosium Prin-

ci-

(a) *Luxus Romanorum in victu*. (b) *Querela Senecæ de luxu*. (c) *Pacati*.

cipem, quod nihil tunc opus esset ad penum regiam flagitare remotorum litorum pisce, peregrini aeris volucrem, alieni temporis florem. Et tum addit imaginem prioris sæculi : *Nam delicati illi ac fluentes, & quales sæpe tulit Respublica, parum se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annum, nisi hibernæ poculis rosæ innatassent, nisi æstiva in gemmis capacibus glacie Falerna fregissent. Horum gulæ angustus erat Orbis noster: namque appositas dapes non sapore, sed sumptu æstimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos extremus oriens, aut positus extra Romanum Colchus imperium, aut famosa naufragiis maria misissent.* Ecce vitia & prodigiosum luxum, omnia fastidientem, nisi remota & sumptuosa.

Sed inferioris tantum illa ævi? immo vero a bello Punico secundo, (a) aut circa : cum ecce Cato Censorius publice questus, *Non posse salvam esse urbem, in qua piscis pluris, quam bos, væniret.* At ego dico, pluris quam decem boves veniisse unum piscem: piscem? pisciculum, addo. Mulli in quo tunc pretio? putantur fuisse, quos *Barbos* hodie, aut *Regulos marinos*

(a) *Incredibilis in pisces sunptus.*

vinos vocamus; sed quidquid fuit, pisciculus, & vix 5. aut 6. librarum. O non delicias, sed insanias! unum ex iis 5. 6. 8. 10. millibus HS. reperio emptum. Tiberius Cæsar mullum sibi missum 4. pondo & selibrarum vænire jussit, quam P. Octavius 5000. HS. id est, 125. Philippæis emit. Asinius Celer e Consularibus, hoc pisce prodigus, unum mercatus est 8000. hoc est. 200. Philipp. Tiberius graviter questus est, tres mullos 30000. nummum vænisse. Si numeri recti, certum est, excessisse, & singulos 250. Philippicis stetisse.

De Apicio res nota est, hominem (*a*) perditæ gulæ fuisse; de quo, ut alia sileantur, mors sola judicabit, quam Senecæ, verbis dicam: *Cum HS. millies* (duo milliones & semis] *in culinam congessisset, ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexis. Superfuturum sibi HS. centies computavit, & velut in ultima fame victurus, veneno vitam finivit*. Quam luxuriam, & quam effusam vitam privati hominis henc fuisse putamus, cui centies HS. (id est, 250000. Philippæorum) paupertas & desperatio fuit?

Sed hunc omitto, & duos eodem

X no-

(a) *Apicii gula*.

nomine alios, qui in exemplar & nomen transierunt hujus vitii, Claudium (*a*) Æsopum addamus, Histrionem. De eo Plinius: *Maxime insignis est in hac mamoria Clodii Æsopi, tragici Histrionis patina*, 600. *HS. taxata*. (15000. Philippæorum) *in qua posuit aves, cantu aliquo aut sermone humano vocales, millibus sex singulas coemptas, nulla alia inductus voluptate, nisi ut in his imitationem hominis mandere*. Atque iste etiam fuit (alii ad ejus filium referunt) qui margaritas sorbere solitus aceto solutas.

Sed quod ad illos gulones, de M. Antonii & Cleopatrę (*b*) sponsione non meministi, cum hæc se centies HS. una cœna diceret absumpturam? Ille negare, & rem ἀδύνατον censere: ad summum, judex & sculna captus Munatius Plancus. Res non differtur, sequenti die illa cœnam apparat pollucibilem, siquis umquam, & denique ut Cleopatra, ut Ægypti Regina. Nihil mirari Antonius, & calculos ad extremum poscere: cum illa arridens, *Unum*, inquit, *ferculum rem confecerit*. Et simul ex composito, illata phiala acris aceti plena, unionem, quem aure dextra gestabat,

(a) *Æsopi*. (b) *Cleopatræ luxus*.

bat, singulare naturæ opus, detractum in phialam demisit, eumque, ut natura est, statim liquefactum absorbuit: parata & in alterum, quem sinistra gerebat, manum injicere, ni provide & propere Munatius, victum Antonium, clare pronunciasset. Quidni victum? cum sola ea gemma vel centies HS. esset? sive ut nostra æstimatio, 250000. Philippæorum.

Caligula, (*a*) quem a Natura editum, ut ostenderet, quid summa vitia in summa fortuna possent, Seneca judicavit, centies HS. cœnavit uno die, & in hoc omnium adjutus ingenio, vix reperit, quo mediocrium provinciarum tributum una cœna fieret. Commentus est portentissima genera ciborum, unguentis calidis frigidisque lavabatur, preciosissimas margaritas aceto liquefactas sorbebat, convivis ex auro panes & obsonia apponebat.

Quid jam [*b*) Vitellius, ille helluonum omnium altissimus gurges? de quo Plinius: *Vitellius in principatu suo decies HS.* (25000. Philipp.) *condidit patinam, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat.* Scripsit autem Svetonius, *In hac scarorum jocinera,*

(a) *Caligulæ*. (b) *Vitellii*.

phasianorum & pavonum cerebella, linguas phœnicopterum, murænarum lactes, a Carpathio usque fretoq; Hispaniæ, per navarchos ac triremes petitarum, eum commiscuisse. Idem non solum ipse prodigus, sed alios impellens, indicebat eadem die jentacula, prandia, cœnas, commessationes, ipse omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine. Nec cuiquam minus singuli apparatus 400000. nummum constiterunt. Heu illusum vel abusum in alienis opibus! nam ea sunt 10000. Philippicorum, sive ipse census equester.

Iam [*a*) de Heliogabalo quid dicam? de quo Lampridius: *Numquam minus* 100. *HS. cœnavit, hoc est, argenti libris* 250. (2500. Philipp.) *Aliquando autem* 3000. *HS. cœnavit, omnibus supputatis quæ impendit.* (*id* est, 75000. Philipp.] *Cœnas vero Vitellii & Apicii vicit*. Si ergo centum HS. quotidie, essent 75000. Philippeorum in mensem. Quid jam convivia, quę ejusdem totius summę in unum diem interposuit?

Sed jam monstra omittimus; aliquid ad communem morem quærimus, a quo non nimis Philippus, Hortensius, Lucullus, & hi tales, lumi-

(a) *Heliogabali*.

lumina Reipublicæ, abiverunt. Piscinæ & vivaria istorum nota sunt, & cœnæ, ex una Luculliana 50000. drachmarum, quæ sunt 5000. Philippæorum. Quid plura adferam? unum hoc Senecæ: *Quid est sumptuosa cœna flagitiosius, & equestrem censum absumente? & tricies tamen HS. adjiciales cœnæ frugalissimis viris constiterunt.*

De (*a*) luxu in vestitu aliquid addendum. Sumam a Censore nostro Seneca: *Quidquid est boni moris, exstinguimus levitate & politura corporum. Muliebres munditias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, [b] viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur.* Ista de viris: (*c*) quid de juvenibus? Pater illius Senecæ: *Torpent ecce ingenia desidiosæ juventutis, nec in ullius rei honestæ labore vigilatur. Cantandi saltandique obscœna studia effœminatos tenent, & capillum frangere, & ad muliebres blandicias voce extenuare, mollitie corporis certare cum fœminis, & immundissi-*

(a) *Luxus vestium.*
(b) *Virorum.*
(c) *Adolescentum.*

mis se excolere mundiciis, *nostrorum adolescentium specimen est*. Fortasse de fœminis addam, quas scimus cum venia peccare, ubi viri gradum struunt? Iterum Seneca: [a] *Video uniones non singulos singulis auribus comparatos: junguntur inter se, & insuper alii bini superponuntur. Non satis muliebris insania viros subjecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent*. Ille de auribus queritur; alius de toto corpore. Pedibus etiam aurum, & gemmæ adhibitæ; ac Plinius scribit: *Non tantum crepidarum obstragulis, sed & totis socculis addi. Neque enim* [inquit] *gestare jam margaritas, nisi calcent, ac per uniones etiam ambulent, satis est*. Addit pro fastigio insaniæ, *Visam a se Lolliam Paulinam, ne serio quidem ac solemni cæremoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cœna, smaragdis margaritisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite, crinibus, spiris, auribus, collo, manibus, digitisque, quæ summam quadringenties HS. colligebant*, [decies centena millia Philippicum] *ipsa confestim parata nuncupationum tabulis probare*.

Ex-

(a) *Fœminarum*.

Excusatio Obiectorum.

Non est magnum opus hoc, quod hic acervatum: unius alteriusque manus impulsu diruetur, nec machina aut ariete alio adhibito cadent infirmi isti muri. Triplex accusatio structa, in *Probitatem*, in *Abstinentiam*, in *Continentiam*. Et videamus.

Fraudulenti quidam & perfidi fuere, rapaces quidam & crudeles, luxuriosi in cibis aliqui aut veste, sed quidam, sed aliqui: (*a*) & hæc prima responsio, & scutum pro me firmum. Quid pungis aut invadis gentem totam ob pauculos tot sæculis nominatos? Fuisse non miror, nec id prodigium aut monstrum; immo esset, si non fuissent. An tu in hac fæce nostra hominum puram meramque virtutem aliquam vis? Soles nobis imperiorum lucere sine nube, aut tonitru, aut procella? nec fuere ista, nec erunt: & Deus in superis illis locis, & liquido æthere serenum hoc habet & servat, cætera omnia inferiora miscentur & turbant. Galbam aliquem aut Lucullum in Hispania nominas; Hortensium aut Pleminium alibi: quid ista sunt in tot millenis Præsidibus, qui boni & innoxii fuerunt? Vt si gut-

[a] *Excusatio prima in genere.*

tas aliquot aceti in magnum vas aquę mulsæ jaciam, non ipsam corrumpam, sed gratiam fortasse magis ab acore aliquo addam: sic in magnis istis imperiis magis sentitur bonorum bonitas, si pauci interveniant acidi & amari.
Et tamen [quæ altera responsio) adversa sæpe fuere, atque etiam animadversa. Hoc (a) excuset Senatum & imperii prędides, quod legibus pœnas dederunt, quicumque convicti sunt leges alibi violasse. Nonne id in Galba, Hortensio, Pleminio, Verre, & talibus? Nec Romanis igitur universis fraudi aut culpę sit, peccasse aliquos, sed impune & libere peccasse. Paulum Aemilium attulisti, magnum virum, fateor, & uno illo vel colore culpę, non enim culpa indignum. Cur tamen cum invidiose rem totam narras, hoc callide siles, Senatum jussisse? Ex prę-scripto id fecit: & qualecumque est, non jam ipse, sed Senatus potius accusetur. Cur tamen vel iste? audi & disce. Epirotę illi omnes firmiter pro Perse steterant, Romanos oppugnaverant: quę injuria est, si hostes hostium pœnas luant? At nimias, inquies. Nollem factum; sed ad coercendas rebelliones aut defe-

X ctiones

(a) *Excusatio altera*.

ctiones talia quædam a modestissimis Regibus aut Rebus publicis facta, possim docere.

Addis solennem [*a*] sævitiam Romanorum, ut putas, in expugnatione oppidorum; homines occidi, canes dissecari, animantes truncari. Miseranda sunt, non nego: nec tamen, ut censes, referenda inter admiranda. Quid dissimulas? non heri & hodie hæc fiunt in puberes & viros omnes, ubi vis ultima exspectata? Et causa aliqua huic rei est, Terror: & non facile alioqui manum & finem bellis imponere, nisi hæc interdum, frangendæ pertinaciæ, usurpentur. At canès etiam dissecti. O ridiculum, si in canes non licet id, quod in homines! Hæc dici & excusari possunt, & vere possunt: non infiteor tamen, sub Sylla aliquo, Mario, aut Cæsare, & præsertim per civilia bella, jus omne & fas neglectum aut calcatum; sed mox attollendum ab Augusto, aut siquem bonum Principem Deus dedit. Illo medico opus fuisse fateor. Republica jam tam laxa & opulenta; & inter pares severitas aut terror esse non poterat, ad satis reprimendum.

(a) *Excusatio sævitiæ.*

Venio ad Continentiam afferendam. Argumenta in eam præcipua duo erant, (*a*) Leges sumptuariæ ab antiquo latæ, & Exempla aliquot luxus.

Quod ad leges, ajo & affirmo, non firmius pro frugalitate argumentum esse. Nam quod eæ coercent aut emendant, quale est? ex emendatione apparet, quam videamus. (*b*) Fannia ecce lex, sub bellum Punicum tertium lata fuit in hanc sententiam: *Permitti diebus festis centenos æris; cæteris, denos.* Centeni illi æris 10. drachmas nobis reddunt, deni unam. O nuptias, repotia, natales, apparatu celebri, quibus Philippæus unus sufficeret in potum, in cibum! Quis de via aut ponte mendicus pene non plus hodie absumpserit? Atqui Respublica tunc satis opulenta & florens erat, & maxime sub Sylla: tunc & Græcanicæ, & Asiaticæ deliciæ cognitæ. Videamus igitur, & laxe lauteque jam epulemur. Nam ecce tulit (*c*) Sylla, ut feriis solemnibus 30. sestertios liceret insumere; cæteris diebus ternos. 30. sestertii sunt nostro calculo, 7. drachmæ & semis, id est, nondum Philippicus: terni autem.

[a] *Excusatio luxus.* (b) *Lex Fannia.* (c) *Lex Syllæ.*

autem nec drachma. Lex (*a*) Licinia præivit, in qua non nisi 30. asses (tres denarii) permissi diebus festis. Laxavit igitur & auxit Sylla. Sed quid hic sistimus? (*b*) Augustus ille, qui Romam opibus & gaza Ægyptia replevit, & sub quo illa in ipso flore, Cibariam legem hanc tulit: *qua profestis diebus* 200. *sestertii*; *Kalendis*, *Idibus*, *&* *aliis quibusdam festivis*, 300. *nuptiis autem & repotiis*, 1000. *finiuntur*. Sunt 5. Philippæi, profestis; festis, 7. cum dimidio; nuptiis 25.

Atqui (*c*) Apicios, Lucullos, Caligulas, Vitellios adduxisti. Quid ad me? cum Rempublicam laudavi, plurimos in ea laudavi, nec aspicere debui, si quæ in tanto ac tam uberi agro malæ alibi & nocentes herbæ. Non obstant, quo minus hæc seges bona & laudabilis sit: nec tales certe mihi dabis ante labentem Rempublicam, id est, Syllanum ævum.

Notandum quoque est, apud Romanos interdum tantam rerum (*d*) vilitatem fuisse, ut bos aliquis nonnisi quaternis aut quinis drachmis constiterit. Plinius ita scribit: *M. Varro*

(a) *Licinia.* (b) *Augusti.*
(c) *Excusatio de gulosis.*
(d) *Annonæ vilitas Romæ.*

auctor est, cum L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantes, assibus singulis farris modios fuisse, item vini congios, ficique siccæ pondo 30. olei pondo 10. carnis pondo 12. Si igitur carnis pondo 12. singulis assibus vænit, fac bovem pependisse 400. aut 500. libras, quid erunt nisi quaternæ aut circiter drachmæ? Sed illa nimis vetera sunt, inquies. Nec id quidem, sed bello Punico primo, A. V. 502. evenerunt, haud longe a Catonis ævo. Bello Mithridatico, cum Lucullus præda e Ponto egit, sic abundantes, ut mancipium 4. drachmis venale esset, bos una; capræ, oves, vestes, alia, pari vilitate. Ecce bovem reduxi ad drachmam. Catonis ævo in Gallia Cisalpina medimnus Siculus [sex modios continet] non nisi duabus drachmæ partibus vænit, nempe 4. obolis: metreta vini (12. congii sunt, si Atticam intelligit, & sunt libræ mensurales 120.) tertia parte drachmæ. Viator in iis locis nihil cum diversitore aut hospite paciscebatur, sed bene & laute habitus abiens solvebat dimidiatum assem. O si nobis peregrinari ita fas! tota juventus dilabatur, & abeat in beatas illas oras. Non tamen, ut serio loquamur, tam grandis vilitas hæc semper fuit.

Vesti-

Vestibus [*a*] & viros, fœminasque lasciviisse non nimis nego, neque excuso: concessu omnium peccet in nugis ille sexus, ad seria non aptus. Sed viri, parum aut nihil in veteri Republica; sub Principibus cæpere, nec Principibus istis invitis. Frangi aut mitigari altos & generosos animos, vestium, conviviorum, ludorum deliciis aut remissionibus, haud abs re eorum est, nec Augustus & sagaciores illi ignorarunt. Itaque Tacitus scripsit: *Luxus mensæ a fine Actiaci belli usque ad arma, queis Servius Galba rem Romanam adeptus est, per annos centum, profusis sumptibus exercitos fuisse.* Sed antea negamus.

De Doctrina Romanorum.

Absolvimus de *Virtute*, nisi placet ornamentum vel adjumentum ejus adtexere, *Doctrinam*. [*b*] Nam & ea Romæ viguit, atque adeo ab ipsa condita Urbe, vel potius ante eam. Atque adeo erat transfusa ipsa Græcia in magnam Italiæ partem, cui & nomen reliquit. Exolevisse tamen hæc paulatim fateri debemus; & usque ad bellum Punicum secundum raras Romæ vel elegantias, vel literas fuisse;

Mars

[a] *De luxu vestium, quid dicendum.*
[b] *Origo & progressus doctrinæ Romæ.*

Mars & horrida virtus omnia obtinebant. Postea capta ipsa Græcia, victores iterum cepit, & feliciter artes suas intulit & diffudit. Magno gradu tunc itum ad variam doctrinam, sed primo ad eloquentiam maxime, ut quæ conjuncta cum rebus gerendis, & aptissima gubernantibus esset. Mox & Historia successit, & Philosophia, & quidquid ad animos moresque colendos, aut honeste oblectandos facere videretur. O hanc quoque curam laudabilem! & maxime quia cum modo & temperie fuit, quod nec omnes passim se darent, nec nimis etiam se darent liberis. Non omnes, sed primores fere, & ii qui vel erant in Republica, vel ad eam se præparabant. E triplici illo ordine, Plebs ad militiam adspirabat, neque erat harum rerum; [a] Senatus & Equites, præter illam, animi cultum assumebant, & mente, non manu solum conspici volebant. Modum quoque plerique servabant, nec ut mancipia quædam literarum essent; sed ut quatenus opus, haurirent, & ad rem atque usum transferrent. Talis Scipio ille posterior, talis Cornelius Sylla, Pompejus, Lucullus, Cæsar, alii, uno

(a) *Romani quomodo literas colerent.*

uno verbo, quicumque in Republica eminentes postea fuerunt.

Itaque studium hoc doctrinæ publice viguit, & doctores paulatim, in privatis primo Principum ædibus, mox & in publico, ac stipendiis publicis, auditi, conducti & præmiis varie affecti. (*a*) Quis nescit C. Cæsarem omnes liberalium artium doctores, qui Romæ essent, civitate donasse? qui summus extero honos, & nulla pecunia æstimandus; etsi nec hæc defuit, primo quasi e privatis loculis data, mox e fisco annuatim appensa. Primus id Vespasianus firmiter instituit, qui Latinis Græcisque Rhetoribus annua centena constituit. Ea reddunt 2500. Philippæos: ubi hodie vel eximiis doctoribus largiendos? Atqui & Medicis quingena HS. mercedem annuam fuisse, Plinius docuit: quæ sunt 12500. Philippæi. Cur ergo non admittam vel 600. excellenti alicui honorarium fuisse? Immo fuerunt Eumeno Rhetori, & doctori in scholis Augustoduni, quem Constantius Princeps sub Augustis Diocletiano ac Maximiano, salarium in 600000. nummum accipere jussit. Scilicet alienum nimis a magnitudine Romana est, 15000. Phi-

(a) *Præmia literarorum.*

Philippæorum singulari doctori, & qui Magister Palatii fuisset, dari? nihil est: & credent mecum, qui veteres opes & animos satis sciunt.

De Diuturnitate Imperii Romani.

Vidimus, quam magnum Imperium Romanum a *Finibus*, *Copiis*, *Opibus*, *Operibus*, *Virtutibus*, *Virisque* fuerit: & potuissemus addere [*a*] a *Tempore*, ac diuturno statu. Nam quod alibi imperium, modice magnum, tam diu perseveravit? Atque istud maximum tot sæcula stetit, & reliquiæ ejus cum nomine, etiamnunc in Germania & Austriaca domo feliciter ecce vivunt. Itaque Plutarchi verba liceat usurpare: *Cum Fortuna alata sit ac vaga, & modo Assyrios, Medos, Persas, Macedonas, Carthaginenses lustraverit, eosdemque reliquerit; videtur ad Tiberim alas posuisse, volubilem globum reliquisse, & Urbem quasi perpetim inhabitatura intrasse.* Quid Homeri jam olim vaticinium, quam mirabile est?

[*b*] *Nunc autem Trojana Æneas sceptra tenebit,*
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Ille vero tenuit, & nati ejus; inter quos

(a) *Roma magna etiam a tempore.*
(b) *Homeri vaticinium, Iliad.* v.

quos Romulus primus Regum, ex eo ſanguine; & o occultam decreti vim! primus Imperatorum Cæſar. Etſi autem mutatio aliqua ſtatus intervenit, tamen imperium manſit; primo ſub Regibus, tum Conſulibus, tum Principibus: & ſub iſtis ſciſſum divulſumque, & caput alterum in Thraciam aut Græciam ttanslatum.

DE

DE CRUCE.

LIBER PRIMUS.

MAteries & Ordo Operis hujus iste. QUID CRUX, & CUJUSMODI fuerit: UBI, QUARE, QUOMODO, & QUATENUS usurpata. De his omnibus accurate & distincte dicetur.

De Nomine Crucis.

CRux significatione duplici, (*a*) *laxa* & *adstricta*. Illa est, cum pro omni angore, tormento, atque etiam interitu sumitur: ut a Comicis passim, qui jubent *Abire in malam Crucem*. Ut Gracchus, qui dixit, *Mala Cruce perire*. Sed & Terentius a cruciando, Meretrices dixit *Cruces*. Adstricta significatio est, & vulgo receptissima, cum peculiariter cruciatum & interitum notamus in ligno. Dixerunt & alio nomine (*b*) *Gabalum*, voce Hebræa: nam illis *Gab*, excel-

(a) *Duplex Crucis significatio.*
(b) *Nomina Crucis.*

excelsum; *Gabal*, terminus, aut rectus stipes in agris. Quid nisi tale crux, que erecta, & in excelso? Et Germani patibulum, *Galgen* vocant. Dixerunt aliter, *Infelicem arborem*, *lignum*, *stipitem*. Dixit & *Infamem stipitem* Poeta incertus. Natæ appellationes a judicio & sensu vulgi, quibus hoc supplicium in horrore pariter & vilitate. Et quamvis Crux proprie in ligno, tamen similitudine etiam ita dicta suspensio aut fixio in alia paratura, puta in monte aut petra.

Nomina vero supplicii, quod per eam, sunt ista. (*a*) *Cruci suffigere*, *In Cruce suffigere*, *Cruci affigere*, *Cruci figere*, crebra sunt; Illud minus, *Figere*, ἁπλῶς, & sine additione; quod alii *Configere*. Suo etiam & proprio verbo appellarunt, *Cruciare*, *Crucifigere*. A *Crucio*, sive *Cruce* ipsa *Cruciarius* dictus, is qui in Cruce, vel qui ea dignus. Quo modo & *Verberonem*, *Flagrionem*, *Mastigiam* dicimus, verbere, flagro, mastige dignum. Qua mente & *Vinum crucium*, insuave, acerbum, Festus observat.

Græcis duo fere Crucis nomina, (*b*) σταυρὸς & Σκόλοψ. Illud frequentius: quod.

[a] *Supplicii hujus nomina.*
(b) *Græca Crucis nomina.*

quod tamen propiie non nisi stipitem signat singularem & erectum. Latine dixeris *Palum*, sive *Vallum*. Vox facta παρὰ τὴν εἰς ἀέρα στάσιν, ἢ παρὰ τὸ εἰς εὖρος ἵστασθαι hoc est, *quod ad aerem stent, vel quod in latum*. Lucianus derivat a *Tau* litera, quæ figura crucem refert. Jam Σκόλοψ proprie vallum, sudemque significat acutam. Appellant etiam ἴκριον, crucem. Duo autem sunt verba, quibus ipsam crucifixionem signabant, (*a*) Ἀνασταυροῦν, & ἀνασκολοπίζειν. Ita enim plerumque composite, ad elationem scilicet fixionemque in alto notandam; etsi alias etiam simpliciter Σταυροῦν & Σκολοπίζειν. Sunt & alia duo verba, quibus vulgo valdensi, Προσηλοῦν & κρεμᾶν, sive ἀνακρεμᾶν. quorum illud clavationem ipsam in ligno proprie notat, hoc suspensionem. Tale apud Latinos ipsum *Suspendere*, quod ad crucem referendum.

Devisio Crucium.

Rem ipsa ordiamur; cui illustrandæ duplex genus statuo, [*b*] *Simplex*, & *Compactum*. Illud voco, cum in uno simplicique ligno fit affixio, aut infixio. Quæ crux, meo judicio, prima

(a) *Crucifigendi nomina*. [b] *Crux duplex*. (c) *Simplex quæ*.

ma fuit. & in aliam ſpeciem a rudi hac ventum. Sed ea quoque. [*a*] duplex: altera ad *Affixionem*, altera ad *Infixionem*. (*b*) Nam alias ad arborem ſive ſtipitem alligabant figebantque hominem. Nec ambigimus, arbores plerumque huic rei ſerviſſe, præſertim in grandi numero cruciandorum, ſive reciſas leviter, & ad crucem aptatas, ſive etiam comantes. Sed & in ſtipite ſimplici idem fuit. Atque hæc fuit in ſimplici Cruce affixio.

Eſt & in eadem (*c*) *Infixio*, cum nudum hominem erecto acutoque ſtipiti infigebant, ea forma & facie, quam docent Scriptores. Seneca: *Cogita carcerem & cruces, & adactum per medium hominem, qui per os emergat ſtipitem*. Vident clare, medium hominem ſciſſum & transfoſſum. Vulgo dicitur *Impalatio*. Et hoc proprie eſt Σκόλοψ, & σκολοπίζειν. Ubi legitur, plerumque referendum ad hanc formam. In hac cruce, quam *acutam* vocat Seneca, habitus erat hominis ab infero in ſuperum ſic transfixi, quaſi ſederet. Hoc ipſum genus ἀνασκινδυλευθῆζ dictum Græcis, quaſi diffindere & diſſecare. Item ἀνασκολοπισθῆναι.

At

(a) *Ea duplex*. (b) *Affixio*. [c] *Infixio*.

At (*a*) *Compacta* crux est, quæ manufacta, idque e duplici ligno. Hæc est plena & vera crux, in qua brachia etiam explicantur, atque ideo *Patibulum* non semel dicta. Hujus species triplex: Est [*a*] *Decussata*, est *Commissa*, est *Immissa*.

Decussata (*c*) est, in qua duo ligna directa & æquabilia inter seobliquantur. *Decussare* hoc enim Romani dixerunt. Hieronymus: *Decussare, est per medium secare; veluti si duæ regulæ concurrant ad speciem literæ* X. *quæ figura est crucis*. Hæc illa est, quam *Andreanam* hodie dicimus, valida & satis veteri fama, divum istum in ea cruciatum.

Jam *Commissam* (*d*) crucem appello, cum ligno erecto brevius alterum superne, & in ipso capite committitur, sic ut nihil exstet. Ea forma examussim est in T. litera, quam uno ore omnes cum cruce componunt. Astruunt etiam picturæ, & nostra lingua. In illis quidem, passim hodie videas D. Antonii (*e*) vetustissimi monachi penulæ & manui assui aut imponi hanc crucem. An quia Ægyptius ille vir, qui-

(a) *Compacta Crux*. [b] *Ea triplex*. (c) *Decussata*. (d) *Commissa*. (e) *Crux S. Antonii*.

quibus jam olim notum, & inter sacra hoc ſignum? Certe in obeliſcis, qui inde Romam vecti, ſculptum ſic videtur, cum annulo tamen vel anſula ſuperne. Certe in penula aut veſte monachorum crux, immo cruces. Quod autem manu tulerint, hodieque in Æthiopibus ſive Abyſſinis ille mos, uti vulgus reliquum cruces e collo pendulas geſtet, monachi hoc amplius etiam manu, auctor eſt Damianus a Coes. Ægyptiis autem litera T. olim inter notas hieroglyphicas, & ſignificabat *Vitam venturam*. Atqui & a lingua noſtra argumentum petii: nos enim Germani hodie bacillos in hanc formam, quos ægrorum brachiis ſuſtentaculum ſubjicimus, vocamus ipſa Latina voce *Crucken*.

Denique [*a*] *Immiſſa* crux eſt, cum ligno erecto tranſverſum alterum injungitur atque immittitur, ſed ſic, ut ipſum ſecet. Ita eminentia hic ſemper aliqua & capitellum, aliter quam in Commiſſa. Etiam anguli hic ſive fines quaterni, illic terni. Ingerunt eam oculis picturæ pariter & ſcripturæ priſcæ.

Habes omnium crucium ſpecies. In qua earum ille mortuus, qui morte ſua

(a) *Immiſſa*.

ſua nobis vita? (a) In illa poſtrema, quæ quatuor finibus univerſum Orbem complexa eſt, non ſine myſterio, quod toti Orbi mortuus Salvator noſter pependit. Nec ambigi profecto poteſt, in tam veteri Chriſtianorum ſenſu.

Crux Ubi uſitata.

Cruces ſatis vidimus: *Ubi* gentium eæ in uſu [b] fuerint, addemus; etſi uno verbo pene dixerim, ubique gentium receptas. Oriens quidem pleruſque uſurpavit, idque jam olim. De Syris, in Eſthere ſcriptum. De Judeis, in ſacris libris ſæpius. Ægyptios etiam uſos reperio: & Perſas crebro: ſed Afros vel omnium creberrime, qui non in viles modo, ſed illuſtriſſimas perſonas adhibebant. Atque a Senatu Carthaginenſium etiam in Duces, bella pravo conſilio gerentes. Video & Græcos uſitaſſe. Jam Romanis vetus veterrimumque ſupplicium patibulorum. Si Livio fides, ſtatim ſub primis Regibus uſurparunt; & exemplum in Horatio, cui id ſub Tullo parabatur. Etſi Cicero diſſentire videtur, & horridum illud carmen ad Tarquinium Superbum auctorem referre. Utrum horum eſt, video

(a) *Crux Chriſti quæ.* (b) *Crux quibus in uſu.*

adeo etiam libera Republica statim in usu cruces. An Germani usi, dubium.

Causæ variæ hujus suplicii.

Plurifariam igitur receptæ cruces, sed vix tamen, nisi in homines viliores, Romano quidem ritu. Atque apud eos servorum fere hoc supplicium, aut plebejorum, qui juxta servos. (*a*) Et adeo peculiare hoc servis, ut nomine *Servilis supplicii*, crux veniat capienda.

Servile igitur hoc supplicium, sed non ob levem aut quotidianam noxam; (*b*) sed graves erant, & in extremo supplicio extrema causa: ut (*c*) Delatura domini, & in genere omnis machina contra dominicam salutem. Item Fuga, (*d*) sed diuturna, aut repetita. Hæc & plura in servis, quos mitiores durioresve domini gravius, mitius, pro arbitrio sunt puniti.

Quid autem (*e*) in liberis? Rara crux, ut prædixi. Quin removere prorsus ab hoc genere Lactantius videtur. Sed frænanda ea assertio est, & cive quidem indigna crux, nec credo usurpatam in eos, nisi præter leges, & per sævitiam: viliores liberi, & provinciales,

Y non

[a] *Crux supplicium servile.*
(b) *Causæ crucis.* (c) *Delatio.*
(d) *Fuga.* (e) *Qui liberi cruciati.*

non ab ea profecto immunes. Atque hæc crimina in iis cruciaria. Primum, [*a*] Latrocinium. Deinde, (*b*) Sicariatus. Tertio, crimen (*c*) Falsi. Anne & [*d*] Furtum? ita, sed non Romæ, Et mirum, ni e Gallis Germanisque isti Reges, quorum moribus etiam nunc fures ad furcam. Alia etiam crimina in hanc pœnam ne ambigas.

Cum hæc vidimus, pie non curiose quæro, in Servatore nostro quis (*e*) prætextus (nam causa numquam fuit) ad crucem? Blasphemiam aliquis dixerit, ex vocibus aut judiciis Judæorum. Atque ipsi sane ita apud Pontificem accusant, & huic noxæ testes quæruntur, & ipse denique Pontifex ejus damnat. Attamen si legem spectes, hi tales lapidibus, non cruce puniti. An non verius ac simplicius, totum illud judicium, etsi judicii dissimile, Romanis moribus legibusque directum? Mihi videatur; & respondeam, damnatum innoxium nostrum Agnum quasi Seditionis nomine & Regni affectati. Certe Romana lege, Auctores seditionis aut tumul-

.tus.

[a] *Latrones*. (b) *Sicarii*. (c) *Falsarii*. (d) *Fures alibi*. [e] *Prætextus, cur Christus crucifixus*.

tus, pro qualitatis dignitate, aut in crucem tolluntur, aut beſtiis obiiciuntur. Quod autem ſic etiam apud Pilatum accuſatus, Lucas clare. Credidit, nec credidit Pilatus; & titulum tamen cauſamque mortis inſcripſit, *Rex Judæorum*.

In hos ergo tales ex ordine & more crux uſurpata. (*a*) Interdum regnum ei largius, & præſertim apud Reges: nam hi ex libidine ſæpe ita ſævierunt in hoſtes aut rebelles, & uno tempore multos. Alexander Magnus 2000. Tyriorum, capta eorum urbe, crucifixit. Alius minutus Alexander in Judæa, convivans in publico & conſpicuo loco, una cum pellicibus, juſſit in crucem dari Judæorum ad 800. Quinctilius Varus, ex eadem gente, ob neſcio quem motum, crucifixit circiter 2000. At Titus in obſidione illa exitiali 500. & plures, in ſingulos dies crucibus affixit: & ob multitudinem terra crucibus, & cruces corporibus deerant. Jam & Auguſtus confecto bello Siculo, 600. ſervorum, quorum domini non exſtabant, in crucem egit. Et in Chriſtianos Tyranni crebro adhibuerunt, atque eos numeros: ſic uno tempore, uno loco

[a] *Sæpe multi ſimul cruci affixi.*

ad 10000. interfecta. Atqui nec a fœmineo fexu abftinuerunt hoc fupplicium: & Tiberius, ob adulteratam in templo Ifidis Paulinam, Sacerdotes crucifixit, & Idam (ancillæ nomen) quæ corruptelæ caufa fuerat. E Chriftianis etiam Beata Eulalia cruci affixa, Sancta Julia, & aliæ.

LIBER II.

DE MODO CRUCIFIGENDI.

DIxi fatis *Quid* Crux, & *Cujufmodi* fuerit, *Ubi* & *Quare* ufurpata; pergo longius, & univerfum hoc pœnale ædificium exftruo, per fingula etiam membra. Dicam enim *Quomodo* ufurpata; (*a*) & non folum animis, fed pene oculis fubjiciam fævitiam & fœditatem ejus fuplicii, quæ fane magna; nec temere Cicero crudeliffimum teterrimumque appellavit: & Poeta Nonnus, *ἐλέγχιςόν τινα πότμον*, *damnatiffimum quoddam fatum*. Quin etiam Jurifconfulti nomine *Summi fupplicii*, velut ob eminentiam, defignant iftud. Ab eadem mente *Supremum*

(a) *Magnitudo hujus fupplicii*.

mum Vlpianus dixit. Dicta hæc ipsa *Extrema pœna*. Nam ex Jurisconsultorum mente, Crux etiam supra ignem, si infamiam, magnitudinem, & præsertim diuturnitatem pænarum in ea attendis.

Sed sævi fœdique quid in hoc supplicio fuerit, *Modus* ipse dixerit, quem graphice imus repræsentatum. Duplex autem ille modus, (*a*) *Vulgaris*, & *Rarus*. Ille receptissimus, & quo vulgo utebantur. Alter magis sepositus, nec in tam assiduo usu. De illo prius, & quidem ordine hæc tria: *Quæ ante fixionem*, *Quæ in ipsa*, *Quæ post ipsam*.

Quæ ante fixionem.

Ante fixionem duo adhibita: (*b*) *Flagellatio* & *Deductio*. Flagellatio quidem solennis antecessor, & raro in crucem dati, nisi sic purpurati. Solennis ergo mos, immo lex; & horrendum carmen diserte canebat: *Verba intra aut extra pomærium*, & tum denique succinebat: *Arbori infelici suspendito*.

Verberati igitur, sed utrum virgis an flagellis? Illas interdum reperio

(a) *Duplex crucifixio*. (b) *Flagellati ante crucem*.

sed magis crebro ista. Discrimen enim esse scimus, (*a*) & quia virgæ honestiores, inhonestissimo huic supplicio attributa flagra, servorum propria, ab ingenuis, tum a fœminis remota maxime. Flagella autem hæc aspera, adeo ut Ulpianus scripserit, ministrorum immanitate multos sub ejusmodi flagellis interiisse. Fuerunt (*b*) enim taxillata; siquidem insitis talis, aut officulis exasperabant. Factum Romæ, & alibi. Apulejus agnoscit, & *Flagrum pecuinis ossibus catenatum*, scite appellat. Ille eidem Gallis Matrisdeum adscribit. An tale aliquod flagri genus, quo Christus etiam noster cæsus? imaginantur aut pingunt per pietatem nonnulli. Haud ego assero; sed illud Evangelistæ, cæsum esse, & quidem flagro. Hoc ἱμαϛλεν Nonnus appellat, *flagellum loreum*.

Flagellatio (*c*) hæc non uno semper loco, aut tempore. Aut enim ante Deductionem utebantur, idque domi, aut in prætorio: quod in Servatore factum. Aut in ipsa Deductione, per viam: quod moris fuit magis prisci. Si domi, ligabant interdum ad columnam.

(a) *Discrimen inter Virgas & Flagella*: (b) *Flagella taxillata*. [c] *Flagellatio quando adhibita*.

mnam. Id de Servatore nostro non ambiguum, piis quidem & in religione antiquis: etsi enim Evangelia non exprimunt, secuti tamen Patres. Quid per viam? sub furcam id factum, de qua suo loco dicetur.

Ad *Deductionem* venio, in qua duo observo: *Ludibrium* & *Tormentum*. *Ludibrium*, (a) quod ipsi coacti crucem suam ferre, aut certe ejus partem; ut vere esset illud, quod dicitur; *Suo sibi jumento malum*. Atque ita Johannes de Christo: *Bajulans suam crucem, exivit in locum Calvariæ dictum*. Qua sola causa vetera quædam vaticinia aut imagines, doctores nostri ad Christum trahunt. Et Christus sane totam plenamque crucem tulit: ni fecisse, quid opus erat auxiliatore & subsequa, qui allevasset? Alii non semper totam: atque ideo caute prædixi, *ejus partem*. Nam qui ritu veteri sub furca cæsi ducebantur, ferebant non nisi istam. Immo interdum nec istam: nam fac in arbore aliqua crucifixum, & subito, profecto præter se nihil tulit.

Tormentum (b) etiam in Deductione: quia trahere, divexare, & stimulis age-

(a) *Crucem ipsi ferebant.*
(b) *Tracti per viam.*

agere per viam solebant. Nec dubium est, quin impulerint, dejecerint, erexerint, per sævitiam aut per lusum. De stimulis etiam non temere addo; & aperte auctor affirmandi Plautus.

Quæ in ipsa fixione.

In ipsa fixione tria consideranda: *Suspensio*, *Adstrictio*. *Inscriptio*.

Suspensio præit, (*a*) & ante illam etiam nudatio, quia simul ad crucem ventum, spoliabant hominem, & sic in eam dabant. Receptum hoc in plerisque suppliciis, velut Naturæ suasu, quæ nudos induxit in vitam, & educit; etiam in isto. In Christo factum hoc observes, quem Evangelistæ narrant recepisse vestes post flagellationem jam deducendum, & posuisse iterum deductum. Ergo nudi dati in crucem: sed jacentem, an erectam? (*b*) Pro jacente Acta vetera de Pionio martyre satis clare stant. Et ratio etiam aliqua suadet. Nonne enim facilius hominem sic affigere supinum & inclinatum, quam tollere in erectam pendulum, labentem, fortasse & reluctantem? videtur. Tamen quod in erectam, plusculi affirmant testes. Nec video quid obduci possit, nisi istud infirmum,

(a) *Nudatio ante suspensionem.*
(b) *Quomodo in crucem dati.*

mum, ſtatutas quidem, ſed ſub adventum noxii iterum demiſſas. Qui credat? aut irriti laboris quæ ratio? Abnuunt etiam phraſes veteres; quas ſcimus plerumque aſſimiles rebus ipſis. Dicunt enim *Tollere*, *Agere*, *Ferre*, *Dare in crucem*. Quæ omnia elationis ſunt aut molitionis. Item in ipſis fontibus, *Excurrere*, *Aſcendere*, *Salire in crucem*, quæ mihi videntur convenire non niſi in erectam. In hoc diſſenſu quid definimus? conſenſum qua licet. Dicimus utrumque uſurpatum, ſæpius tamen hoc poſtremum. Immo interim neceſſario hoc poſtremum. Pone enim in arbore ſuſpenſos, (ſæpe factum) quomodo demitti ea potuit, & tunc attolli? Quid ſi de tranſverſario tantum ligno capias, in eo figi ſolitos, & deinde ſubduci atque appendi? Pugna omnis ceſſet.

ADSTRICTIO facta clavis, aut funibus, ſed plurimum illis. (*a*) Atque ab hac re Græcis paſſim ipſa crucifixio, προσήλωσις dicta, quaſi dicas *Clavi fixio*. Et προσηλοῦσθαι, *cruci affigi clavis*. Funes etiam adhibiti: & quorumdam judicio videntur neceſſarii fuiſſe in omni fixione: Nam volunt manus ligatas, ne ſe ſubdu-

(a) *Adſtrictio fiebat clavis, & funibus.*

cerent ad ictum, aut commoverent, tum etiam ut firmius & cum adminiculo penderent. Deinde & alterum funem ad pectus corpus ambiisse sub ipsas alas, eoque sublevatum hominem & attractum in summam crucem. Id porro factum admotis utrimque scalis. Et sane de scalis, apponere eas pene necessarium videtur, utique ad erectam crucem. Quomodo alias subduxeris, aut fixeris? Funibus autem alligari, magis sevum habitum. An sic quoque appensi latrones bini, qui com Christo? Vulgo sentiunt, nec aliter pingunt. Tamen falso: quia illi pariter ac Christus fixi. Nonnus affirmat, & magis Historia prisca; quæ est de Helena Constantini matre. Ea cum venisset sacra & Deo-homini trita loca, cupidine visendi & venerandi, de Cruce etiam quæsivit nostra illa servatrice. Fodit, tres reperit, ac diu animi anceps hæsit, quæ esset illa vera: nam titulus, quo dignosci potuisset, jacebat seorsim disiectus. Denique miraculo & divina indicatione opus fuit ad discernendum. Quid autem opus, si vestigia clavorum modo in una? Argumentum certum est, & res ipsa per Ecclesiæ Annales.

Clavos autem istos, sive & funes, in

in manibus pedibusque fuisse satis notum [a]. At quam multi isti clavi? enimvero diffident. Alii de ternis asserunt. At contra tendunt alii, & suggerunt quaternos. Vtrique de Christo id volunt. Quid, quod Plautus ex more astruere videtur quatuor? Quam magis considero, tam magis hoc dictum censeo: cum id quoque reperiam, per sævitiam multiplicatos alibi clavos. interdum & in alia corporis parte. Itaque si morem veterem vides, arbitrarium fuit de clavis, & frustra litigemus. Si de Christo tamen quæritur, nescio; & in dissensu Patrum non est nostrum arbitrari: pronior tamen sum in quaternos. In templis Græcie hodie passim Christus cruci affixus, disparatis pedibus sic pingitur. Modus figendi fuit, (b) ut manus primum figerent, inde pedes. Atque initium a manu dextra; tum itum ad pedes. Sed ambigas, manusne fuerint toti moli ferendæ? Apparet enim corpus omne (præsertim si quis pedes inflecteret) pependisse a manibus solis. Ita arbitror. Quidni? Duræ & nervosæ illæ partes, & lentæ frangi. Fortasse nec in media semper manus vola clavi fixi, sed superius

(a) *Quot clavis affixi.*
(b) *Manus primum fixæ.*

circumduceretur: id quod etiam *Traduci* dicebant, cum ostentui dumtaxat per ora populi ducebantur, & sæpe alibi puniendi. Sed & appendi, aut apponi damnatis solebat titulus: & sic Gladiatores quoque productos cum titulo, Quintilianus ostendit. Sæpe etiam neglecto aut spreto titulo contenti Superdictione fuerunt, id est, ut Præconis præeuntis voce populo id nunciaretur.

Quæ post fixionem.

Bene jam & fideliter fiximus: quid post fixionem? Hæc tria, *Mors*, *Corruptio*, *Custodia*.

MORS, (*a*) lenta, molesta, & vel a stillante paulatim sanguine, vel a fame. Quid etiam ab avium ferarumque laniatu? videbimus, & singillatim deducemus. De sanguine, quem demittebant fixi, clarum est, nec testimoniis eget: & tum ea de causa, tum ex acri verberatione, quę preiverat, credo invalidiores multos obiisse. Itaque legas quosdam diu in crucibus vixisse, ut iugentum scilicet robur erat aut vires. Beatus Andreas in cruce suspensus, in ea populum docens biduo supervixit. Tictorinus sub Nerva, ju-

(a.) *Mors in cruce qualis.*

jussus suspendi capite deorsum, ita per triduum vixit. Timotheus & Maura in cruce novem diebus vivi pendentes, ac se ipsos in fide corroborantes, martyrium consumpserunt. Unde hæc vis aut vitalitas, nisi a vitæ ipso fonte? Quamquam & alii quidam animose egisse in extremissimis istis rebus legantur: velut Bomilcar apud Justinum, qui patibulo suffixus in foro medio, magno animo crudelitatem civium tulit; adeo ut de summa cruce, veluti de tribunali in Pœnorum scelera concionaretur. Quidam etiam petulanter: ut protervuli apud Senecam, qui ex patibulo spectatores suos conspuerunt. Quidam etiam miseratione Principis, aut Magistratuum e cruce ablati, post vixisse leguntur.

At de laniatu (*a*) etiam addidi, & causam illam quoque feci mortis. Haud temere: quia sic ligati, & cum sese non commoverent], dati revera canibus laniena, atque avibus cunctis; atque id vivi etiam. Quin reperio in sententia judiciali quoque id aliquando expressum. Itaque Apulejus proprium hunc refert patibuli cruciatum, cum canes & vultures intima

[a] *A feris & avibus laniati.*

tima protrahunt viſcera. Hinc diſcas licet, cruces non ſemper fuiſſe peraltas: quomodo enim, ſi canes attingerent, atque etiam lupi? Nam & hos Cattullus addit. Iſtæ mortes; [*a*] niſi quod interdum lanceis etiam tranſverberati legantur, an ad accelerandum fatum, an explorandum? Illud fuit in Marcelliano & Marco: Iſtud in noſtro Domino, cui miles jam mortuo lancea latus aperuit, ſcilicet periculum, an bona fide obiiſſet.

Non autem & crura iis fracta, (*b*) inquies, atque ita interempti? Vulgo invaluit hæc opinio, ſed vulgo. Qui penetrant & examinant, vident diſparata hæc ſupplicia & ſeorſim fuiſſe. Induxit vulgum, quod in ſacra hiſtoria latronibus duobus crura fracta leguntur. Atqui ſciant pro moribus Judæorum id fuiſſe; atque illic fortaſſe tantum. Et cur hoc Judæi? ne fraus legi fieret, quæ juſſerat ad Solem occaſum ſuſpendioſos deponi. At deponi niſi mortui non debebant, diutius autem plerique vivebant; ergo hac, aut alia via mors feſtinanda. Alia etiam dico via, nec crediderim fuiſſe hanc ſolam.

Er-

(*a*) *Lanceis etiam tranſverberati.*
(*b*) *Crura an iis fracta.*

Ergo (a) Crurifragium proprie nihil ad crucem; tamen quia sese ingerit, & vile, atque item sævum est juxta crucem, breviter de eo dicam. Vox ipsa proba & vetus. Glossæ priscæ: *Crurifragium*, σκελοκοπία. atque alibi *Crurifrangium* recte etiam scribunt. Ipsa res antiqua, & jam Plauti, & antæ ævo, passim Crurifragium minati servis. Et credam, ut crucem ipsam, peculiare fuisse servis; sed ita, ut liberi non immunes, sive in crimine, sive potius per sævitiam vindicantis. Et in Martyres nostros plurifariam sic sævitum. Modus hujus supplicii, ut incus cum malleo, vel vecte ferreo inferretur, ac tibias incudi imponerent, validis ictibus sic frangendas. Sublatum hoc supplicium a Constantino, Victor asseverat. Aliud autem est a fragio crurum, (b) *Exsecare crura*. Hoc enim proinde est, ac nervos aut suffragines succidere. Vetus sævitia, & Annibali usurpata in Romanos. Usurpatum etiam fuit Tyrannis in Christianos.

CORRUPTIO jam post Mortem: (c) quam sic intelligo, quod nec mortuos deponerent, sed tabo illic passi-

(a) *De Crurifragio*. (b) *Exsecare crura quid*. [c] *Corrupti in crucibus*.

passi sunt diffluere, & a Sole ac pluvia corrumpi. Hanc in cruce putrefactionem intellexit Theodorus Cyrenæus, cum Tyranno minanti eam respondit: Sua nihil interesse, humi, an sublime putrescat.

Itaque hoc fine asservati in cruce, & deponi rarum omnino fuit. (*a*) Ne, quis autem deponeret, Miles & CUSTODIA assedit. Possis ad hanc custodiam illud Evangelistæ referre: ἔχετε κουστωδίαν, ἀπάγετε. *Habetis custodiam, abite.* Quæ Pilati vox fuit ad Judæos petentes asservari monumentum. Videtur autem intelligere custodiam, quæ paulo ante ad crucem: nisi quis malit, *Habete custodiam*; quasi ab imperante, & indignanter dante. Vox enim Græca in utrumvis valet.

LI-

(a) *Custodes ad crucem.*

LIBER III.

DE MODO FIGENDI RARO.

ABunde, quæ ad *Vulgarem* crucifigendi modum, diximus: *Rarus* superest, quem ipsum pari cura imus expunctum. Eum supra descripsimus, (& vox præfert) sepo situm, & minus in assiduo usu. *Sepositum* ÆVO, *Inusitatum* vel SCHEMATE, vel FINE. De his tribus ordine & partite dicam.

Modus Rarus Sepositus ÆVO.

Ævo seposita *Furca* est; olim quidem in creberrimo usu, sed quæ paulatim desiit atque abolevit. Mentio crebra non in historiis solum, sed Comœdiis priscis; mentio tamen magis, quam explicatio. Furca duplex: (*a*) *Vetus* & *Nova*.

De Furca veteri.

Furca *Vetus*, (*b*) quæ priscis Romanis (non enim apud alias gentes legi) usita-

(a) *Furca duplex*.
(b) *Furca Vetus duplex*.

usitata: atque hæc rursus duplex: (*a*) *Ignominiosa* & *Pœnalis*. Illa est, qua collo imposita servi circumduci solebant ob culpam aliquam, ostentui & ad irrisum. Hinc (*b*) *Furcifer* dicebatur olim, qui ob leve delictum cogebatur a dominis, ignominiæ magis quam supplicii causa, furcam circa urbem ferre, prædicans peccatum suum, & monens ceteros ne quid simile peccarent. Atque hæc illa prima est, ab ipsa re & fine *Ignominiosa* dicta; quæ origo aut exemplar tamen *Pœnalis*.

Pœnalis (*c*) ea est, qua item collo imposita circumducti, sed cum verberibus, & pœnæ causa. Atque adeo mors plerumque huic consequa, sive sub ipsa furca ad necem cæsis, sive cum ea in crucem latis. Nec servi solum, sed & interdum liberi sub furca cæsi. Sed cum in crucem cum furca lati, ligati ad furcam, & sub ea cæsi, per viam ducebantur; fixi deinde ad eam, tollebantur in crucem. Ergo sub furca ad supplicium acti: sed numquid in ea appensi? Ita; quia hæc Furca (*d*) non aliud quam Patibulum fuit.

(a) *Ignominiosa*. (b) *Furcifer*.
(c) *Pœnalis*. (d) *Patibulum & Furca idem*.

fuit. Alligari autem brachia manusque ad hanc furcam solent, atque ita circumduci, mox in ea attolli. Hinc in Plauto legis: *Dispessis manibus patibulum habere*. Item, *Ire patibulatum per vias*. Atque hinc illa phrasis, *Patibulo crucis affigi*. quia Patibulum scilicet hoc sensu pars crucis. Distinguit & Tacitus, *Patibula, ignes, cruces*. Et quod patens hæc transversaque pars sic dicta, Seneca indicat. Sicut inferior defixusque stipes *Crux* proprie dictus.

Quæ forma Furcæ fuerit, (*a*) obscure traditum a veterum scriptis. Ex hi tamen tres elicio opiniones de Furca. *Prima*, Furcam potuisse esse facie, qua nostrum hodie Patibulum; atque idipsum reliquias & exemplar esse a pæna prisca. ПП *Secunda*, lignum fuisse geminum, quod a tergo per humeros, & ante per pectus hominem medium includeret, atque ita rectum ad expansas utrasque manus iret. *Tertia*, Furcam, veram esse furcam, quam hodieque dicimus, & quam Varro indicat, quod singula ibi extrema bacilla furcillata figuram habeant literæ V. Pro hac sententia mul-

(a) *Furcæ forma*.

multa sunt. Primum, quod furca δίκρανος. item δικρανοφόρος. *Furcifer*. Quid, quod in curribus hodie, qua temo cum axe coit, furca est sustentando illi aut fulciendo? Præterea cum descriptione Dionysii convenire videtur examussim. Da furcam istam paulatim divaricantem, ab humeris per pectus, & inde manus veniat, est illud ipsum lignum, quod descripsit. Jam Plauti Carbonarium, quo nisi huc referas? Ecce qui lignarios fasces, aut carbonum saccellos hodieque ferunt, furcam jungunt, cujus caput cum exstantia aliqua bacillorum, a tergo est, longiores duo fines diversi per pectus descendunt, & manu utraque (quasi ad contranixum) sustentantur. Atqui, inquies, manus hic non in alto expansæ. Fateor, non in alto, expansa tamen; & cum funibus traherentur, ligatis ad extremas manus, etiam protendebantur tollebanturque.

Suspensionis modus pro formis est distinguendus. (*a*) Si prima placet, res facilis: in trunco abscisso, in paxillo infixo, immo in fissura superne facta, potuit firmiter appendi. Si altera, tum sic censeo; ductos quidem cum duplici ligno ad crucem, sed non cum

[a] *Suspensio in his tribus furcis.*

cum utroque in eam actos. Quod ante pectus, dispositum putem, manus fixas in altero; atque idipsum in trunco, paxillo, fissura firmatum, ut prius. Nec absurda aut vero nimis extranea sententia est, cum & *Patibulum* reperiam singularem ejusmodi rectumque stipitem dictum. Atque ego amplius arbitror: etiamsi olim Furca alia facie fuerit; tamen commodi causa, & quia pronior faciliorque hæc appensio, successisse singulare hoc rectumque lignum, & id tulisse in humeris, manibus inibi revinctis, in eoque mox figendis. At si tertia sententia sederit, duplex potuit fuisse suspensio. Prior ista; quod hominem sic revinctum clavis in loco fixerint, tum furca sublatum appenderint funibus iis ipsis, quibus traxissent, vel etiam aliis. Posterior, quod furcam ipsam, sed inversam, in trunco, aut paxillo appenderint.

De Furca Nova.

Sequitur Furca *nova*, quia ævi inferioris inventum. (*a*) Ea est instrumentum e ligno triplici, forma jugi veteris, cui appensos homines laqueo strangulamus. Hodie quoque usum & spe-

(a) *Furca nova qualis.*

speciem hanc habet in pleraque Europa: priscis incognita. Pœna quidem laquei Homero expressa, qui facit impudicas ancillas ab Vlysse sic puniri: atque idem *in famem* & *impuram mortem* vocat: Plinius *præposteram*, quia spiritus intercluditur, cui exitus quærebatur. Panegyrista appellat *fœmineam*, Victor *postremam*; est enim ignava & vilissima mors. Istud mortis genus in Græcis usurpatum vix invenias; nec a Romanis quidem in publico; etsi ii in carcere damnatis gulam laqueo frangebant, sed non ut appenderent. Credo cœpisse, cum crux desiit, & vicariam illi factam. Isidori quidem ævo nomen hoc & usum habuit. In libris legum, quas Tribonianus atque ejus adjuvæ collegerunt, satis frequens hoc nomen: & ut opinor, (*a*) significatione novitia, quia sublato crucis supplicio, quidni etiam Furca vetus? Itaque ipsos jurisconsultos usurpasse, non habet fidem apud juris & moris antiqui peritos, qui vere notant, substitutum id pro cruce: causa aperta & liquida, quia Constantinus lege lata sustulerat crucem, Ergo ipsi quoque, qui leges col-

(a) *Furca nova pro cruce veteri*.

collectum ibant in ævi illius & sequentis usum. Quo ipso sensu inferiores Græci dixerunt φυλκίζειν, *in furcam agere*, asperiore illa litera mutata. Credo autem hanc furcam primo non nisi dimidiatum Patibulum fuisse, id est, facie adhuc aliqua furcæ; paulatim, & quo plures appendi possent, immutasse.

Modus Rarus & inusitatus a Schemate.

Alter modus, (a) qui *Schemate* a Vulgari diversus, est, cum alio atque alio habitu hominem affigebant. Id quoque factitatum, ut ingeniosa est crudelitas in pœnas. Hæc schemata varia fuere. Est illud, (b) quod *Inversum* dixeris, cum hominem in caput suspendunt, pedibus sublatis. Martyribus in Aegypto id factum, Eusebius ostendit. Quod ipsum in D. Petro, sed eo rogante, ne assimilaretur magistro. Et Petrum quidem etiam clavis inibi fixum, Chrysostomus testatur. Sicut & Calliopius Martyr. Tamen & funibus adstricti, ut Philippus Apostolus.

Reperio & obliquos super crucem crucesve positos. Legitur id in Plutarchi

(a) *Varii figendi modi*
(b) *Inverso capite.*

tarchi Artaxerxe. Et hæc (*b*) *Obliqua infixio*. Video & inter duos palos dispessis manibus pedibusque alligatos: ut in Martyrologio de Anastasia. Hæc (*b*) *Decussata*. Video & inter arbores appensos, & reductis iis, scissos. De Corona Martyre. Quod ipsum Schema ad cruces refert Propertius.

Modus inusitatus a Fine.

Tertius figendi modus Rarior, qui *Fine* divertit a vulgato, est, cum cruces alio spectant, & hominem capiunt moriturum in ipsis, non per ipsas. Tale, (*c*) cum appensi flamma aut fumo necati. Olim factum ex Cicerone discas. Alexander etiam Imperator quempiam, qui fumum vendiderat, quasi compari pena affecit. Atque in nostris Martyribus hoc genus crebrum: ut in Pionio, & Polycarpo, antistite Smyrnæorum. Quin uno etiam tempore plures appensi pedibus in sublime, capite verso deorsum, suffocati fumo, & lento igne consumpti sunt. Et Tertullianus significat, adeo crebrum in majores illos nostros & in religione Proceres supplicium hoc

Z fuis-

(a) *Obliqua infixio*. (b) *Decussata*. [c] *Fumo necati in cruce*.

fuisse, ut in illudium conviciumque venerit; & Christiani vulgo *Semaxii*, a stipite, cui adstringebantur; & *Sarmenticii*, a sarmentis, quibus utebantur, sint dicti. Lapidibus etiam in cruce obrutum Philippum Apostolum, videtur vulgata opinio esse.

Crux & ista *Fine*, alio, (*a*) cum homines in ea fixos bestiis obiiciebant. In publicis spectaculis id sæpe factum. Sic Blandina Martyr in ligno suspensa, prostituta est esca & laniena incurrentium ferarum. Sed factum & non Christianis. Atque ad hunc ipsum morem infamis & infanda illa turpitudo Neronis, qua viros feminasque ad stipitem ligatos, ipse feræ pelle contectus, emissus e cavea, medios invadebat.

Postremo (*b*) Crux fine alio, cum non vivi, sed mortui in ea appensi. Notabis, & quod nobis solemne in rota exponere supplicio jam affectos, ad notam sceleris & infamiam, id olim in cruce, & Orientalibus præsertim. Plerumque id factum post mutilationem, membrorumque fractionem; aut etiam excoriationem. Nam deglubere olim crebrum Orientalibus;

(a) *Bestiis objecti in cruce.*
[b] *Mortui in crucem dati.*

bus; & antiquum hunc morem excoriandi in suppliciis, Ægyptiis Persisque fuisse legimus; quem & hodie Ægyptii tenent. Nam grassatores sicariosque ita puniunt, diu vivos, donec ad umbilicum carnifex perveniat.

Nec cadaver solum, (*a*) sed imagines sublatæ in crucem. Exemplo in Celso, cujus corpus a canibus consumptum est, & novo injuriæ genere imago in crucem sublata.

De Materia & Loco Crucis.

Peregimus de Forma & Modo: duo velut succisiva & extra divisionem relicta, nunc adjungo, *Materiam* & *Locum*. E qua materie crux? [*b*] Ex obvio & prompto aliquo ligno. E qua nostri Salvatoris? Censemus e quercu: Primum, quia, viri fide digni asserunt, frustra sacratissimi hujus ligni, quæ hodie exstant, speciem hanc referre. Tum, quia crebra & frequens in Judea olim & nunc quoque illa arbor. Tertio, quia robustum lignum, & fixione laturæque aptum. Quod superioris aliquot ævi scriptores tria aut quatuor genera ligni in Cruce dominica agnoscunt

[a] *Imagines cruci affixæ.* [b] *Crux ex quo ligno.*

ſcunt (Cedrum , Palmam , Cupreſſum , Olivam) curioſe magis dictum , quam vere.

At quis (*a*) *Locus* cruci ? Incertus , & pro arbitrio ; tamen plerumque conſpectus aliquis , & juxta vias . Exempla enim exempla eſſe deſinunt , niſi aliorum animum oculoſque in ſe vertant. Quin etiam oppida certa loca habuiſſe videntur , huic rei adtributa. Hac ipſa de cauſa poſita eæ ſæpe in monte : ut Servatoris noſtri in Calvariæ. [*b*] Quin ipſa ſæpe alta , præſertim in noxio aliquo inſigni. Irriſio Galbæ huc pertinuit, qui cuidam imploranti leges, & civem Romanum ſe teſtificanti , quaſi ſolatio aliquo pænam levaturus , mutari , multoque præter cæteras altiorem , & dealbatam ſtatui crucem juſſit : altiorem , ut digniori : albatam , ut civi , qui in veſte alba ; ſive etiam , ut magis notabilis conſpicuaque eſſet . Jam illa Amanis præalta , qui Mardochæo crucem 50. cubitorum poſuit , ſed ipſi aſcendendam . Sane pleræque omnes altiuſculæ.

Crux

(a) *Locus crucis.*
[b] *Cruces altæ.*

Crux Quatenus usurpata.

Nunc pedem in ultimo velut spacio pono, quod est, (*a*) *Quatenus* crux usurpata. Postquam enim vitam ipsam interfecit, non diu illi vita; & sustulit ex humanis, aut certe Romanis rebus Constantinus. Serio jam ille Christianus, noluit salutare signum subservire ad perniciem; & colendum illud atque eximium, pœnis vilescere damnatorum. Ergo sustulit; atque efficaciter etiam sustulit, nec postea reperies reductam. Sed sero sustulit, nec nisi sub Imperii extrema, & vitæ finem.

Hic exitus Pœnalis crucis fuit, & jam cæpta a Constantini primordiis Salutaris nostra honorari. [*b*] Causa & origo a victoria contra Tyrannum. Nam cum Maxentium aggressurus esset, ambigenti & animo anxio ob ista, figura ei crucis media die, stellis efficta, apparuit in cœlo, & scriptura circa eam Romanis literis, *In hoc vince*. Igitur ex auro statim subitario opere efformans crucem juxta speciem quæ apparuisset, & hanc jubens prægredi exercitum, cum Maxentianis prælium commi-

 sit,

(a) *Crux e suppliciis sublata.*
(b) *Honos primus Cruci.*

sit, & superavit. Itaque statim victrix illud signum militaribus signis inseruit, & maxime labaro, quod inter ea primum.

Nec vero in signis solum crux expressa, [a] sed etiam ipsorum militum armis, clypeis & galeis: sed ita ut Christi quidem nomen ipsum (literis & notis, quibus in labaro) clypeis inscriberetur, galeis autem imponeretur superne crux ipsa. Et merito Christus in clypeis, eo ritu quo solent nomina Imperatorum. Atque etiam hodie Constantinopoli sunt columnæ, a Costantino, ut putatur, in quarum basibus clypei cum his notis.

Sed & crucem in suum caput, (b) & ad diadema effigiemque Imperator transtulit. Et videtur ab ipso esse Constantino. Exemplum secuti Imperatores alii, in quorum nummis hodieque cruces varie videmus; etiam quorumdam, qui nec Christiani. Alias victoriæ sunt, quæ manu eas levent, alias ipsi, idque dupliciter: aut enim solam eam gestant; aut globulum, cui eam infixa. Quin Principes Byzantini in progressibus publicis crucem hanc suapte manu prætulisse

(a) *Crux in armis militum.*
[b] *Crux ab Imperatoribus assumpta.*

tulisse legimus. Ab hoc ritu etiamnunc crucifer ille globus inter sacri illius Imperii insignia.

Hoc (*a*) Signum *adorandum & venerabile*, Imperator appellat Nov. 5. Eaque causa vetitum in lapidibus sculpi, qui in solo. Quamquam autem e pavimentis templorum remota, non etiam e tectis. Fulsit jam olim ibi, clarum certumque Symbolum Christiani cultus.

(*a*) *Signum venerabile crux.*

DE VESTA
ET
VESTALIBUS
SYNTAGMA.

INter antiquas religiones, ea quæ VESTAM spectat, fuit præcipua; Romanis quidem.

Quid Vesta.

Vesta [a] plurium sensu, Saturni & Rheæ filia, sorores habuit Cererem & Junonem, ipsa natu prima: fratres Plutonem, Neptunum, Jovem. Alii tamen diffident, & Urani sive Cœli uxorem Vestam faciunt. Mystica hæc sunt, ut verbo absolvam, varie tradita, sed in re & interpretatione concordant. Nam Cœli uxor Terra fuit; ex iis omnia nata: & Vestam ipsam passim (b) Terram interpretantur. Et a similitudine, quia mensa nos alit, itemque rotunda est sicut Terra, notat Plutarchus, Mensam ipsam quibusdam *Vestæ* no-

(a) *Vesta quæ.* (b) *Terra.*

nomine dictam. Causam deinde & hanc dat prisci moris sive religionis, ne mensa vacua relinquatur: nam nec Terram sic esse volumus aut optamus. Hinc Vestam & (*a*) cum Cerere quidam confundunt, quæ ipsa est Terra: sed distinguenda, quod hæc terra dumtaxat fertilis & frugifera; illa (Vestam dico) ea universa. Inde & nomen petunt, quasi quod vi sua stet & immota libretur. Alii (ut Servius) quod variis vestita sit rebus.

Est etiam crebra, immo passiva opinio, [*b*] Vestam ignem esse. Vox Græca adsonat, qui ἑστίαν appellant *Focum*, sive ἐσχάραν. Est igitur ista quasi Publicus focus, sicut privatim in ædibus alii consecrantur; eoque haud absurde Macrobrius, Vestam inter Deos Penates, aut certe comitem eorum recenset. Sunt qui *Statam matrem* hanc eamdem opinentur; sed opinentur. Augustini traditio, ut fidem habeat, vix exempla, Vestam etiam (*c*) Venerem dici. Nostra Vesta Græcis Latinisque culta, inter præcipua numina fuit, atque adeo inter duodecim illa prima.

(a) *Ceres.* (b) *Vesta Ignis.*
(c) *Venus.*

De cultu & origine Vestæ.

Sed (*a*) ad Romanam proprie Vestam ut veniamus, [id institutum]. unde ei exemplum? & quando origo? Exemplum a Trojanis, atque una cum Ænea in Italiam venit. Nam primitus culta in Ilio, extulitque Æneas, elatam Lavinii constituit, condita a se urbe, & sede regni. Inde in Albam Longam transtulit Ascanius: & denique ab urbe ea matrice coloni Romam. Origo igitur a Trojanis, & Alba; a immo mansit sacrum Albæ, etiamsi Roma jam accepisset. Sed quando traducta? tempore Romuli, ut quidam volunt; sed tamen communior farma ad Numam refert.

De Templo Vestæ.

Numa (*b*) templum Vestæ instituit, & quidquid ad certum & solemnem ejus cultum. Id fuit situm inter Capitolium & Palatium, medio fere spatio, & extra Romulæam urbem, quæ radicibus Palatii fere terminabatur. Condidit Numa anno Vrbis quadragesimo, id est, regni sui secundo. Olim id vile, sed postea ære & marmore nituit.

Ro-

(a) *De origine Vestæ apud Roman:s.*
(b) *Templum Vestæ a Numa.*

Rotundum (*a*) fuit id templum, quia Vesta Terram notat, Terra autem rotunda. Illud de die omnibus patuit, at pernoctare nemini masculo fas fuit: intrabant quidem viri, non penetrabant, aut pernoctabant. In hac autem æde negant simulacrum ullum fuisse. Quæ ut ita sint, [*b*] tamen Vestæ imago passim in nummis aut statuis expressa, hodieque exstat. Plinius sedentem effingi solitam ostendit, a stabilitate; sed nummi hoc amplius, & sedentem exprimunt, & altera manu facem, altera discum sive pateram libatoriam præferentem. De face, ad ignem pertinet: de disco, ad sacrificia solemniter & perpetim oblata. Interim etiam stantem in nummis videas.

Estne aliud Vestæ templum? aliud, falsum & verum. (*c*) Falsum, quod Antiquarii hodie attribunt, ad Tiberim, juxta forum Piscarium, sub Aventino. Ædicula exstat; forma rotunda, & extra murum interiorem columellæ 18. velut porticum formant. Quia rotunda, quia extra pomœrium Romuli, faciunt veterem il-

(a) *Forma illius.*
(b) *Imago Vestæ.*
[c] *Falsa opinio de templo Vestæ.*

lam Numæ esse. Falli arbitror; nec assertor huic opinioni, in isto quidem loco, erit: & quis nescit, aliorum quoque Deorum templa sæpe ea forma fuisse? Quod autem extra Romuli pomœrium, valde quidem: etiam extra Numæ. Sed ante diximus, hanc veram jam descriptam, item extra finitionem illam fuisse. Ergo hæc valeat: altera est vera, & a nobis eruenda, in Palatio collocanda.

Augustus, (*a*) cum omnino in Palatio habitare vellet, & mos tamen, ac cæremonia haberet, Pontificem Max. in domo publica juxta Vestæ, habitare; ipse Vestam potius ad se transtulit; & SC. partem domus suæ publicavit, atque alteram illi consecravit. Ovidius notat, Patres ita censuisse, qui scilicet proni tunc valde in Principum desideria sive affectus. Immo non partem tantum, sed mox totam publicavit. Hæc autem Regia domus erat in Sacra via, non procul a Vesta. Etsi Regis Sacrificuli domus fuisse etiam videtur propior, quam ipsam Vestalibus Augustus dono dedit. Ibidem & (*b*) Atrium Ve-

(a) *Vestæ templum ab Augusto.*
(b) *Atrium Vestæ.*

Vestæ, quod Regiæ huic adjunctum. Hoc Atrium virginum habitationi serviebat, ut Regia propriæ dicta Pontificum. Illic igitur egerunt, sed vi morbi exierunt, quia locus scilicet parum laxus, nec ægrorum curæ. Etsi major tamen jam ab Augusto, Regia etiam iis concessa; sed neque sic amplus.

De Vestalibus.

Satis de ipsa Dea, & templo: de ministerio alioque ejus cultu videamus. Ministræ (a) Vestales fuere, atque eæ virgines: causa duplex, prior, quod Juno & Ceres, sorores Vestæ, ambæ peperisse feruntur, restitit una de tribus impatiens viri, nempe hæc Vesta. Altera causa, quod Vesta ignis, qui nihil gignit. Cicero & duas alias dedit: *Vestæ colendæ*, inquit, *virgines præsunt, ut ad vigiletur facilius ad custodiam ignis; & sentiant mulieres, in natura fœminarum omnem castitatem peti*. Advigilent facilius, quia liberæ a viro, prole, aliis curis. Castitatem peti, cum virgines placere Diis vident, ipsæ, pro parte sua quæque, sint castæ. Potest & ab exemplo esse, nam Plutarchus scribit, in Græcia quoque, ut Athenis & Delphis, & sicu-

(a) *Vestales cur virgines.*

ſicubi ſervatur æternus ignis, præeſſe ſi non virgines, tamen viduas & a viro caſtas. Ejus ergo obtinuit Romæ, ut parvæ & tenera ætate caperentur certæ pudicitiæ, & vitii expertes. Minorem enim quam annos ſex, majorem quam annos decem natam, capi fas non erat.

Multæ (*a*) non erant, nec crebræ iſtæ lectiones; nam ægre parentes in hanc velut cuſtodiam, & adactam virginitatem ſuas dederunt filias. Numa in univerſum quatuor eas inſtituit, cepitque, Geganiam, Veraniam, Canulejam, Tarpejam. Duas deinde alias Servius Tullius addidit, ſive ante eum potius Tarquinius Priſcus; & ſic ſex ſemper fuerunt.

Modus capiendi Veſtales.

Quot (*b*) captæ fuerint, vidimus: nunc & Modum capiendi colluſtremus. Hoc enim verbo ſolemniter utebantur, cauſamque dat Agellius: *Capi virgo propterea dici videtur, quia Pontificis Maximi manu prehenſa, ab eo parente, in cujus poteſtate eſt, veluti bello capta abducitur.*

Cepit primas ipſe Numa, & jus deinceps capiendi voluit (*c*) apud Reges.

(a) *Numerus Veſtalium.*
(b) *Cur capi dicta.* (c) *Ceperunt Reges.*

ges esse. At pulsis Regibus, Pontifex Maximus in locum venit; sed non libera prorsus electione, legibusque suis adstricta. E quibus Papia fuit, qua cavetur, *uti* [*a*] *Pontificis maximi abitratu virgines e populo viginti legantur, sortitioque in concione ex eo numero fiat, & cujus virginis ducta erit, ut eam Pontifex Max. capiat, eaque Vestæ fiat.* Ergo arbitratu Pontificis lectæ, nempe ut jus probandi rejiciendique ipse habeat, & sitne idonea dijudicandi. Nam non ætatem solum, sed *Genus*, *Corpus*, *Quæque adhærent*, inspici solent, & ut omnia apta honestaque ministerio essent. (*b*) In *Genere* quidem, ne cujus parentes, alter ambove servitutem serviissent; aut in negotiis sordidis diversantur. Item excusari, cujus pater Flamen, Augur, Quindecimvir, aut Septemvir, aut Salius est: & talia minuta, quæ in Agellio legas. In *Corpore*, ne liugua debili, sensuve aurium diminuta, aliave qua corporis labe insignita sit. *Quæ adhærent*, ut patrima sit & matrima, ut ne emancipata sit, & talia.

Sequebatur in lege, (*c*) *Virgines virgin-*

(a) *Pontifex*. (b) *Requisita in Vestali*. (c) *Quomodo lecta & capta*.

ginti. Magno satis numero ad unam dumtaxat capiendam; sed causa est, ut sors levior accidat, sparsa sic per plures. Addit, *E populo*: toto, inquam, populo, non enim e Patriciis tantum, sed & plebejis. Immo vero Augusti ævo, præter legem moremque veterem, etiam ex libertinis captæ. Sequitur, *sortitionem in concione fieri*: In concione, Comitiis, puto, Curiatis, ut coram testibus res fieret, & dignitas sacerdotio adcresceret dignitate actionis. Sortitio autem adhibita, ut quasi divinitus legi excerpique e pluribus talis videretur. Nec tamen semper ad sortem ventum, oblatio locum habebat, & talis, si apta, præferebatur. Habet deinde lex, *Eam Pontifex Max. capiat*. Atque ipsa verba solemnia capiendi sunt hæc: SACERDOTEM VESTALEM QUÆ SACRA FACIAT. JOUS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. POPLO. ROMANO. QUIRITIBUS. UTI. Q. QUÆ. OPTUMA. LEGE. FOVIT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. *Amata* autem inter capiendum a Pontifice ideo vocatur, quoniam quæ prima capta est, hoc fuisse nomine traditum est.

De disciplina Vestalium.

Sed jam igitur captæ, & sic puel-

læ

læ & teneræ; quid deinde? Disciplina sequitur, & quomodo ad ministeria sua factæ. Deducebantur in Atrium Vestæ, atque ibi a senioribus ad ritus & cæremonias omnes (pluſculæ erant) instructæ. Nam in tres velut classes, etsi parvus hic numerus, dividebantur: [a] *Discentium*, *Exercentium*, *Docentium*. Tempus tricennale eas manere oportebat; quo tempore decem annos discere, decem sacris operari, decem docere debebant. Itaque non nisi 30. annos obligabantur, & ante nefas excedere; post id tempus licitum nubere, haud pessima adhuc ætate. Nam pone ab anno 7. (id licebat) ingressam: ergo anno 37. fas virum quærere, & ætate etiam frui. Ergo & interdum nubebant; etsi antiquitus observatum, infaustas fere & parum lætabiles eas nuptias fuisse. An eadem autem annorum terminatio Albæ, unde oriundum hoc sacerdotium? non videtur; lex Albana paulo durior Romana, & 50. annis manendum fuit. Et observamus, plerasque ad ultimam ætatem in sacerdotio perseverasse.

Omnes *Præsidere sacris*, [b] itemque An-

[a] *Tempus sacerdotii.*
[b] *Ordo inter Vestales.*

Antiſtites vel Antiſtitæ dicebantur. Etſi ordo tamen inter eas fuit, ſed miniſterii & ætatis. Una enim, quæ vetuſtiſſima, *Maxima* dicebatur: quod ad ætatem referendum.

De Muneribus Veſtalium.

Numerum, Capturam, Diſciplinam, Ordinem habemus: ad *Munia* earum tranſeamus. Neque enim vacuæ umquam aut feriatæ habitæ, ſed plures frequenteſque operæ, & mireris tam paucas ſuffeciſſe. Tria præcipua, in quibus deditæ: (*a*) *Vigilare*, *Adſervare*, *Sacrificare*.

Vigilia Veſtalium.

Vigilia ad ignem ſpectavit, quem ſine intermiſſione ali opus & reparari. Itaque *æternum*, ſive *ſempiternum* dicebant. Voluit enim Numa, ſicut ſidera æternum lucent, ſic debere, virginum aſſidua cura atque opera, hunc ignem. Atque ita erat, nam ignis (*b*) extinctionem ſuper omnia gravia & timenda Romani timebant, interitus aut imminutionis Reipublicæ id ſignum interpretantes, a quacumque tandem cauſa evenerit. Et miſeras Virgines, ſi eveniſſet. (*c*) Nam ignis Veſtæ ſiquando extin-

(a) *Munia Veſtalium.* (b) *Ignis exſtinctio ominoſa.* (c) *Punita.*

ſtinctus eſſet, verberibus afficiebantur a Pontifice, Sed pudore virgineo tamen ſalvo, in loco obſcuro, & velo medio interpoſito. Vigilia per vices iviſſe videtur, & ſingulæ ſuis noctibus dumtaxat excubaſſe.

Quod ſi autem (*a*) exſtinctus ignis, ſua & certa ratio accendendi iterum erat: Mos erat, tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quouſque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret. Quam rationem eliciendi ignis Simplicius in Ariſtotelem etiam agnoſcit: *Ignem e lignis excutiunt, alterum lignorum, tamquam terebram, in altero circumvertentes.* Hoc genus Igniarii Theophraſtus agnoſcit, & terebram e lauro ſæpe factam oſtendit, & addit alia quædam item ligna, ut rhamnum. Tangit & Iſidorus Peluſiota, & hodie aſſidue uſurpant occidui Orbis Indi. Similis cæremonia Græcis fuit, ſed paulo diverſa: nam ſiquando ſacer ibi ignis devixit, negant eum fas eſſe ex alio igne accendi, ſed novum parandum eliciendumque ex ipſo Sole. Addo, Romæ etiam ſine interſtinctione ulla ignis,

(*a*) *Ignis exſtinctus quomodo accenſus.*

ignis, solitum novum accendi, novo anno, qui tunc primo Martii: cum enim Vestales a Numa institutæ, nondum sic auctus & correctus annus. Eodem illo primo die reliqua scilicet innovabant, & laurus veteres tollebant, novas subrogabant.

Adservatio Vestalium.

Alterum Vestalium munus fuit, (a) *Adservare*. Quid autem? arcanum *imperii pignus*, ut appellabant. Quid autem pignus istud; & cujusmodi fuerit, in arcanis habebant, & ideo variant auctores. Alii servari sacrorum partem e Samothracia, quæ Dardanus Trojam, Æneas in Italiam advexerit, & cum Penatibus aliqui confundunt. Alii cœlo delapsum Palladium, quod verum idem Æneas asportarit; nam falsum & adsimilatum Achivos furto sustulisse. Et hæc de Palladio opinio in vulgus maxime recepta est, & nobile illud fecit ac decantatum.

Quid appellamus Palladium? (b) Palladis minutam effigiem, Græcanica sermonis forma. Multa super isto multi. Apollodorus intelligendo sufficiet: *A. cœlo hoc delapsum est, &* *Ilo*

(a) *Pignus Imperii adseratum.*
(b) *Palladium quid.*

Ilo Regi traditum. *Erat autem magnitudine tricubitale; habitu quasi ingredientis, dextra hastam sublatam praeferebat, sinistra fusum & colum.* Viris videre nefas, solis ergo virginibus fas. Sed nec Pontifici Maximo fas, etsi esse sciebat & coli. Itaque nec impune Metello fuit vidisse, cum trepidantibus virginibus, irrupit in ardens penetrale, ut sacra e flammis eriperet & servaret; qui proinde orbam luminibus exegit senectutem. Tertia opinio est eorum, qui dicunt duo dolia recondi haud magna, atque unum ex iis plenum esse obsignatumque, alterum vacuum; utrumque tamen solis virginum oculis usurpandum. Igitur incerta haec, & bono religiosoque animo Dionysius: *Quae ista sint, neque me, neque alium, qui religiose Deos & divina colit, inquirere curiose oportere arbitror.* Atque ipsi sane Romani velabant, si non vetabant. Itaque in operto habebant, in adyto & penetrali, quod *Penum* vocabant. (*a*) Penus enim vocatur locus intimus in aede Vestae tegetibus septus, qui certis diebus circa Vestalia aperitur. Ii dies religiosi habentur, Penum solae

(a) *Adservatum in Penu.*

solæ virgines, & Pontifices adeunt: Pontifices quidem non ut videant, sed iis satis adire. Nam Palladium nudum non visum, sed velamento suo sive feria obductum.

Sacrificia Vestalium.

Tertium munus *Sacrificare*: atque id assiduum pene erat, diu noctuque. [a] Armata virgo dicebatur sacrificans, cui lacinia togæ in humerum rejecta. De quo cultu aliquid Festus: *Suffibulum, vestimentum album, prætextum, quadrangulum, oblongum, quod in capite Vestales, cum sacrificant, semper habent; idque fibula comprehenditur*. De sacrificiis autem ipsis, aut eorum ritibus, longum & tenue sit hic dicere.

Aquæ [b] etiam curam habebant Vestales, sed non aliam, opinor, quam quod fonti Camœnarum præessent, exque eo solo aquam ad sacra peterent: idque ex mandato Numæ. Possit sane aliquis ad Physiologiam referre, quasi duo rerum principia coli Numa voluerit. Ille fons Vestalibus dedicatus, sacer habitus, & in Deos etiam relatus, delubrum postea accepit: Hinc *Fontinalia*, fontium sa-

(a) *Habitus sacrificantium.*
(b) *Aqua quæ in cura Vestalium.*

ſacra. Fuit & alia aqua Veſtæ haud longinqua, Junturnæ, fons & lacus. Sed nihil ad noſtram rem.

Præmia & honores Veſtalium.

Munia & labores vidimus: nunc juſte *Præmia & honores*, quibus ad illa excitatæ. [*a*] *Primo*, jus teſtandi habebant, vivo patre; ſcilicet quia ſtatim exibant ex patria aliaque omni poteſtate; & ætatis deliquium leges benigne ſupplebant. Adeo ut vel ſexennes, id eſt, primo anno quo captæ, teſtari poſſent.

2. Præmia habuerunt, (*b*) quæ trium liberorum matres: quod non quidem Numa, ſed Auguſtus inſtituit.

3. Alius honor; (*c*) præcedere & deducere eas lictorem. Id quoque non a Numa, ſed Triumviris referunt acceptum. Cauſam ſive προφασις habet Dio Caſſius, quod una aliqua earum veſperi a cœna rediens, & incognita, male habita ac violata eſſet. Tutela igitur & decus, lictor additus. Iſtis Conſules Prætoreſque via cedebant.

4. Morte [*d*] liberabant, ſi reo, ad ſupplicium qui ducitur, fortuitu factæ ſint.

(a) *Jus teſtandi*.
(b) *Præmia matrum*. [c] *Lictorem*.
[d] *Liberare a morte*.

sint obviæ. Oportebat autem jurare, a casu, non a consilio fuisse hunc occursum. Non quod illæ ad juramentum cogerentur: sed venisse in forum, & testes adhibitas constat, at religionis honore voluerunt vel injuratis credi.

5. Si quis lecticam earum aut sellam subiisset, (a) per proterviam aut lasciviam, & quasi velandis illis revelandis: vel siquis in idem vehiculum ascendisset, morte luebat. Factitatum enim tale aliqnid ab improbulis in matronarum transvectione: sed hic honori virginum morte vindicatum. Vestales enim lectica aut sella latas, sed plurimum pilento sive carpento, tecto superne & cameræ in modum arcuato vectas legimus. Hoc pilentum non nimis diversum a Thensa (id quoque enim vehiculum sacrorum) quod ad formam, sed prius illud Diis adtributum, alia eorum etiam ministris.

Ornamenta aut insignia Vestalium.

Isti honores sive prærogativæ Vestalium ex Plutarcho, aliæ alibi reperiuntur opportune adtexendæ. Sicut in ipso cultu aliquid eximium. [b] In primis Vittæ in capite, ut in Deo De-

[a] *Pœna in protervos.*
[b] *Vita Vestalium.*

Deæve consecratis. (*a*) Vestes etiam iis purpuratæ fuerunt, nempe prætexta eæ usæ, id est, limbo in oris purpureo, ita enim Magistratus & Sacerdotes solebant: ergo & Vestales, ut supra in Suffibulo observes. Non unguentos iis, non floribus, non veste uti concesserunt, nisi alba. Quæ vera sunt, & inducta contra lasciviam; sed purpuratas eas, non purpureas dicimus fuisse. Et obiter noto, & jocos, & cultum scitiorem vetita: omnisque cultus luxuriosior, conversatio cum viris licentior iis interdicta. Veste alba usæ, sed limbo punicante; non tamen florida aut vaeiegata, ut aliæ solebant. In carbaso rtiam aut tenui lino fuerunt,

Nec de cultu aliud, (*b*) nisi capillum in spiras quasdam plexum & divisum, tum vittis illigatum, a tergo & in cervices annulatim dependisse. Aliquis etiam ambigat, an non tonderi solitæ, ritu nostrarum Virginum, quæ Deo sacrantur? semel igitur tonse, atque in ingressus fortasse: & capillum hunc Deæ Vestæ suspendebant. An & alias crinem eo, caducum, vulsum, scissum, deferebant? in obscuro hæc, atque etiam in parvo.

(a) *Vestes*. (b) *De capillitio Vestalium.*

De Stipendiis Vestalium.

Præter hæc ornamenta aut insignia, accessit etiam res & fructus, id est, stipendia & opes. [*a*] Numa enim his de publico stipendium statuit, ut vacuæ scilicet ab aliis curis, Deæ & sacris operarentur. (*b*) Et credo agros a Numa adtributos, quorum vectigalibus alerentur. Sed & Augustus adjecit. Immo & alios agros habuerunt, a privatis pietatis ergo (ut hodieque solet) legatos: quos omnes fiscus eripuit, sub Valente & Theodosio Principibus, invidiosa & diserta Symmachi querela; & Ambrosius contra obducit.

Sed præter agros, (*c*) video & pecuniam interdum cepisse. Tacitus de Tiberio: *Corneliæ Virgini, quæ in locum Scantiæ capiebatur, HS. vicies dedit*: quæ sunt nobis 50000. Philippæorum. Vnde non immerito objicit iis Ambrosius Privilegia maxima, lucra ingentia.

Atque inter privilegia addamus, etiam ludos certo & honestissimo loco spectasse. (*d*) Auctoritas earum maxima, & in precibus, aut alia revix repudianda. Cicero, cum pro Fon-

(a) *Stipendia Vestalium*. (b) *Agri* (c) *Pecunia*. (d) *Auctoritas earum*.

Fontejo caufam diceret, fororis ejus Veftalis interceffione ufus: ***Superbum fit***, inquit, ***ejus obfecrationem repudiare, cujus preces fi Dii afpernarentur, hac falva effe non poffint***. Atque inter exempla eft Claudia Veftalis, quæ fratrem injuffu populi triumphantem, afcenfo fimul curru, ufque in Capitolium profecuta eft, ne vetare aut intercedere cuiquam Tribunorum fas effet. Adeo & leges, & magiftratus reveriti funt hanc impotentem, ut fic dicam, poteftatem.

De Pœnis Veftalium.

Hæc Præmia igitur, fed virginum; nam pollutarum *Pœnæ* etiam grandes & graves. (*a*) Vetus lex fuit Fefto tradita: ***Probrum virginis Veftalis ut capite puniretur: vir qui eam inceftavifset, verberibus necaretur***. Sed cujus hæc lex? credam Numæ Regis, qui fimpliciter ftatuit, inceftam lapidibus obrui, fine alia fupplicii pompa. Alia autem Albæ, ante Romam conditam, (*b*) quæ juberet pollutam virgis ad necem cædi. Sed Tarquinius Prifcus, qui numerum earum auxit, idem & pœnam, & confpicuam magis horrendamque fecit. (*c*)

(a) *Capite punitæ* [b] *Virgis necatæ* [c) *Vivæ fepultæ*.

Clare narrat Dionysius, & Pinariam quandam primam supplicio isto affectam; verba ejus digna apponi, & illustrari: *Pœnæ*, inquit, *delinquentibus graves constitutæ, quarum arbitri & exactores sunt, ex lege, Pontifices*: quod in omni earum culpa sive delicto obtinuit, causamque apud hoc tribunal dixere. (*a*) Et Pontifices omnes, id est, Cullegium judicavit, Pontifice tamen maximo convocante, & præsidente. Moneo etiam, inferiore ævo aliquid huic Pontificio detractum, & cognovisse quidem de culpa, pœnam tamen non exegisse, quæ Præfecto Vrbis reservata fuit. Pergit Dionysius: *Qui virgis quidem cædunt compertas levioris delicti: probrosas vero & incestas fœdissimo & maxime miserabili mactant supplicio. Vivæ enim, funebri ritu & pompa efferuntur, amicis & cognatis cum luctu & lacrymis comitantibus*. [*b*] Plutarchus hoc expressius, qui scribit, lecticæ inditam per forum efferri, clausæ undique & loris revinctæ, ut ne vox quidem ejus possit exaudiri. Idem non amicos tantum, sed to-

(a) *Pœnæ arbitri Poutifices.*
(b) *Supplicium quomodo sumptum a Vestali corrupta.*

totam civitatem in luctu ponit & gemitu, neque ullam in ea diem tristiorem. Obvios autem via decedere, vasto ubique silentio, attonitosque omnes stare, aute comitari. Iis vero, antequam deducerentur, ablatæ vittæ & ormamenta, quia scilicet polluissent. Amplius Dionysius: *Delatæ autem ad portam Collinam* (ad locum nempe, qui *Sceleratus campus* ideo dictus,) *intra muros* (Plutarchus *Aggerem* dicit; non tamen existimo totum aggerem, sed proximam tantum portæ partem ejus huic usui applicatam) *subterranea in cella*, *cum funeralibus ornamentis deponuntur*: quod accipio, ipsas ut cadavera velatas & cultas. Zonaras dixit, lectulum appositum, & lucernam, & mensam cum cibis; & causam adjungit Plutarchus, ne sacratissimum illud corpus videretur fame consumptum. Priusquam vero deponerentur, Pontifex maximus arcanas quasdam preces, manibus in cœlum sublatis, fundebat: tum ipse sua manu eductam e lectica in scalis constituebat, & sic carnifici ac ministris supplicii tradebat. Itaque his gestis; scalæ attrahebantur, & ædicula multa humo injecta contegebatur, donec reliquo aggeri solum adæquaretur

tur. Sed vinctam illam ibi, aut stantem sedentemque obrutam, nemo declarat: putem in lecto depositam. Claudit deinde Dionysius: *Nec monumento porro dignatæ, nec parentalibus, aliisve solemnibus defunctorum.*

Hoc supplicium; causam assignat Ovidius: *quia quam violavit, in illa conditur*. Etsi duplex etiam alia in Plutarcho; Vel, *quia Romani igne mortuos cremant; igne autem funerare eam, quæ ignem parum caste coluit, iniquum erat*. Vel, *quia corpus maximis consecratum cæremoniis occidere, aut manus mulieri adferre, nefas putaverunt. Sub terram igitur condi, cum victu apposito, ut quasi sponte exanimata videretur*. Atque hæc solemnia. Principes interdum immutarunt, aut mitigarunt.

Quando desierint Vestales.

Finivi de Vestalibus, [a] quæ & ipsæ finem suum sub Christianis mox Principibus invenerunt, extremo Theodosii senioris ævo. Nam etsi concussæ antea, & periclitatæ sub Valentiniano, Theodosio, Arcadio; tamen animam traxere ad ultimum Theodosii, id est, 17. Imperii ejus an-

(a) *Sub Theodosio sublatæ Vestales*

annum, cum ille templa claudi, & sacrificia tolli lege jussit.

Ignis cultus alibi.

Lubet pro Corollario addere, ubi locorum præcipue cultus etiam ignis, sive imago aliqua Vestalium fuit.

Apud (*a*) Iudæos primum, & Dei jussio: *Ignis in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos, subjiciens ligna mane per singulos dies.* Et mox: *Ignis estiste perpetuus, qui numquam deficiet in altari.* Habuere & (*b*) Ægyptii, & Diodorus vult, servandi ignem perpetuum, cœlesti similem, morem ab illis natum, & ad alias gentes probagatum. Item (*c*) Afri: & Plutarchus auctor est, in Iovis Ammonis λύχνον ἄσβεστον, sive *lucernam inexstinctam* arsisse. Apud [*d*] Indos. In (*e*) Persis simile, ubi ignem perpetuum custodiunt Magi. Idem apud (*f*) Cappadoces, apud quos Pyrathea, sacella quædam modica, & in iis mediis ara, in qua cinis multus, & inexstinctum ignem Magi servabant. Iam (*g*) in Græcia Prytaneis ipsa hæc Vesta, & æternus focus: iterumque distincte, Mantineæ in tem-

(a) *Apud Iudæos*. (b) *Ægyptios*. [c] *Afros*. (d) *Indos*. (e) *Persas*. (f) *Cappadoces*. (g) *Græcos*.

templo Cereris, Athenis in Minervæ, Delphis in Apollinis.

Immo & (*a*) virgines ipsas aliquot locis habuere. Video & Persas Soli virgines sacrasse. Simillimum nuper, priusquam Hispani Regi & Religioni subegissent, in toto Pervano tractu, ubi crebra & magna templa dicata Soli, & in iis virgines sæpe 200. fuisse tradunt qui viderunt; e quibus siqua corpus polluisset, morte luebat, nisi tamen e Sole se concepisse [ride credulitatem superstitiosam] sancte adjurasset. Sed *de Vesta & Vestalibus* satis.

De

(a) *Virgines Vestales & alibi.*

DE BIBLIOTHECIS SYNTAGMA.

BIbliotheca tria significat, (*a*) LOCUM, ARMARIUM, LIBROS. Græca vox, Latinis in usum etiam venit; & quamquam *Librariam* dicunt, tamen magis est ea voce tabernam capi, in qua venales libri exstant.

Bibliothecarum Origo.

Bibliothecarum res vetus, [*b*] & nisi fallor, cum ipsis libris adinventa. Nam simul ac scire & sapere natum est, mox etiam scribere. & istud esse cum fructu non potuit, nisi ut libri adservarentur & disponerentur ad præsentium & posterorum usum. Privata primum ea cura, & quisque sibi suisque struebat. Postmodum Reges & Dynastæ usurparunt, nec ad usum solum, sed ambitionem aut splendorem. Sane multos congerere, vix fuit privati hominis aut census, cum tarda & impendiosa descriptio esset;

(a) *Nomen.*
[b] *Origo.*

donec utilissima hæc Typographiæ rem in compendium misit:

Bibliothecæ in Aegypto.

Qui primus [a] Regum illustrem habuit, is fuit Osymanduas Ægypti, qui inter alia opera præclara, Sacram Bibliothecam struxit, & in ejus fronte præscripsit, ψυχῆς ἰατρεῖον, *Animi medica officina*. Et quamquam ille inter veteres Regum fuerit, non tamen dubium, exemplum, si non ipsam rem mansisse, & in Ægypto Bibliothecas semper aliquas exinde extitisse: idque in templis præcipue, & sacerdotum cura. Sed reliquæ ibi in obscuro, Ptolomæi Philadelphi Regis in magna luce & laude fuit. Is Ptolomæi Lagi filius, secundus eo nomine & stirpe Ægypti Regum, artium & ingeniorum cultor, & quod adhæret, librorum.

Itaque Alexandriæ ingentem (b) Bibliothecam composuit, instructione & exemplo Aristotelis adjutus, immo & ipsis ejus libris, Sed & sacris, & e Judæa petitis libris instruxit. Nam cum aures ejus fama tetigisset Hebrææ sapientiæ, misit qui libros deposcerent, & idoneos simul homines con-

(a) *Qui primus struxit.*
(b) *Biblioteca Philadelphi.*

conduxit, qui in Græcam linguam verterent, communi omnium usui. Ea interpretatio est, quam *Septuaginta*, a numero scilicet, qui operam dederunt, dicunt. Præerat Bibliothecæ vir scriptis & factis illustris, Demetrius Phalereus, exsul a suis Athenis, & quem Rex benigne habitum ad hæc & majora ministeria admovit. Idemque a Chaldæis, Ægyptiis, Romanis etiam libros petivit, & pariter in linguam Græcam transfundi curavit. Numerus librorum ad 700000. pervenit, Agellio teste. O thesaurum, sed in re æterna non æternum! Nam totum hoc, quidquid fuit librorum, bello civili Pompejano periit, cum Cæsar in ipsa urbe Alexandria bellum cum incolis gereret, & tuitionis suæ causa ignem in naves misisset, qui & vicina navalibus, ipsamque Bibliothecam comprehendit & absumpsit. Triste fatum, & Cæsari (etsi absque destinata culpa) pudendum! Hic igitur finis nobilis Bibliothecæ fuit, Olympiade 183. cum vix 224. annos stetisset.

Revixit tamen, non eadem (qui id potuit?) sed consimilis, & eodem loci, id est, in Serapeo collocanda. Autor reparandi Cleopatra, illa amoribus Antonii famo-

sa : (*a*) quæ ab eo in auspicium & velut fundamentum operis impetravit Bibliothecam Attalicam sive Pergamenam. Itaque totam cum dono accepisset: & transferri curasset, iterum adornata auctaque est, & Christianorum etiam temporibus in vita & fama fuit, in porticibus Serapei, loco portui vicino: videturque stetisse, quamdiu ipsum Serapeum, immensæ molis & artificii stupendi templum: quod Christiani denique Theodosii majoris imperio, ut arcem superstitionis, demoliti a fundo sunt.

Bibliothecæ apud Græcos.

Apud (*a*) Græcos nobiliores Bibliothecas strictim tangit Athenæus, & Polycratem in hoc studio parandorum librorum dilaudat. Agellius Pisistrato tyranno laudem primi auctoris in hoc studio adscripsit. Magnus vir [odiosum hoc modo cognomen tolle] & cui Homerum etiam digestum & correctum nunquam soluturi debemus. Adeo Critica hæc cura olim Principum, immo Regum fuit. Ea Bibliotheca ab ipsis deinde Atheniensibus varie aucta, donec spoliavit & avexit Xerxes, Athenarum poti-

(a) *Græcorum Bibliothecæ.*

potitas. Sed multis post annis Seleucus Nicanor, Syriæ Rex, liberaliter remittendam Athenas curavit, donavitque. Et mansisse deinde ad Syllæ tempora, qui & ipse Athenas cepit, diripuit, afflixit: postea tamen instauratam, juste opinor; quomodo enim mater artium sine instrumento hoc librorum? Immo plures ibi Bibliothecæ postea. De Aristotele magnifice Strabo, eum copia & dilectu insignem Bibliothecam adornasse: quam tandem ad Ptolomæos Reges venisse, scribit Athenæus. Neque memoratu digna alia de Græciæ Bibliothecis leguntur: Romani haud dubie pleraque talia ad se traduxerunt, Græcia jam potiti; nisi placet Byzantinam his accensere, quæ Principum ævo fuit; in qua 120000. librorum conflagrarunt; inter ea draconis intestinum 120. pedes longum, cui aureis literis Homeri Ilias atque Odyssea fuerint inscripta. Etsi hæc Thraciæ proprie, non Græciæ attribuenda.

Bibliotheca in Asia.

Attalica sive Pergamena proxima claritate ab illa Alexandrina fuit. [a] Nam Attalici Reges e parvis progressi, cum societate opibusque Romanis cre-

[a] *Bibliotheca Asiæ.*

crevissent, sedem regni Pergamum varie, tum & Bibliothecis exornarunt. Eumenes, Attali Regis filius, hujus rei auctor. In hac Pergamena fuerunt librorum singularium 200000.

Bibliothecæ in Urbe.

Veniamus (*a*) ad Romanas Bibliothecas, situ & ævo magis propinquas. Satis enim tarda ibi hæc cura aut studium, apud Martis, non Musarum prolem: etsi, cum bono Deo, parvis primo initiis, ut solet. Isidorus duos nominat, qui libros advexere, sed publici usus aut juris non prorsus fecere: Æmilium Paulum, & Lucullum: quorum iste, quamquam jus mancipiumque sibi retineret, usum tamen eruditis concessit. Cornelius Sylla, postea Dictator, e Græcia Athenisque magnam librorum vim traduxit, & Romæ deposuit & disposuit. Tamen vere publica Bibliotheca nondum structa: quam cogitationem primus magnanimus ille & magnificus Julius Cæsar concepit, ac nisi fata interpellassent, effecisset, data M. Varroni cura comparandorum & dirigendorum librorum. Sed destinavit Cæsar, non perfecit. Augustus, adoptione filius, inter alia ornamenta urbis

(a) *Bibliotheca Romana.*

urbis & imperii, hoc quoque plurifariam adjunxit. Nam eo invitante atque incitante, [a] Asinius Pollio, Orator & Senator nobilis, de manubiis Dalmatarum, atrium Libertatis in monte Aventino exstruxit, atque in eo Bibliothecam publicavit.

Post hanc duæ mox aliæ ab ipso Augusto institutæ. Prior (b) *Octavia*, quam sororis suæ memoriæ & nomini dedicavit, in superiore Porticus parte, tuto & decore, cum inferior ambulationi modo esset: in qua Junonis ædes, & nobiles statuæ quoque fuerunt. Altera (c) *Palatina*, a loco dicta, quia in ipso Palatio. Præter alia, præpositus sive Custos huic loco fuit C. Julius Hyginus, in Grammaticis celebris. Immo seorsim Græca custodem suum habuit, & Latina. Ab Augusto igitur artium, ingeniorumque amantissimo Principe duæ istæ fuerunt.

Ab aliis deinde aliæ, & videtur certamen in hac re Principum fuisse, & velut contendisse de palma. (d) Ecce Tiberius statim ab Augusto in ipso Palatio etiam struxit, ea parte, qua viam Sacram spectat: nam illic Ti-

[a] *Asinia*. (b) *Octavia*. (c) *Palatina*. (d) *Palatina a Tiberio*.

Tiberii domum fuiſſe curioſi talium hodie autumant, & in domo ejus hæc locatur. Videtur & Veſpaſianus deinde ſtruxiſſe, & adjunxiſſe templo Pacis. Fuit item a Trajano alia, quæ a gentili ejus nomine, (*a*) Ulpia paſſim nominatur. Hæc in foro Trajani initio fuit, ubi Principis ejus alia opera, ſed ævo mutavit, & tranſlata eſt in collem Viminalem, ad ornandas Diocletiani Thermas. Fuit & [*b*] Capitolina in Urbe, inſtituta (ut divinare licet) a Domitiano. Nam ille ſervatus olim in Capitolio, templum ibi Princeps ſtruxit, quid ſi & hanc Bibliothecam? Conflagravit ſub Commodo, fulmine tacta. Sub ævum Conſtantini Bibliothecas publicas in Urbe 29. fuiſse, Principum ab interitu vindicatas, teſtatur P. Victor; ex iis præcipuæ duæ, Palatina & Ulpia. Heu quam memoria perierunt! nam ex illis 29. vix 7. induſtria noſtra indagare potuit, & nomina ſaltem ab oblivione vindicare.

Bibliotheca extra Urbem.

Juxta Urbem etiam (*c*) Tiburti publica fuit Bibliotheca, in Herculis templo ſatis commode ſtructa (fere jux-

(a) *Ulpia*. (b) *Capitolina*.
(c) *Tiburtina Bibliotheca*.

juxta templa, aut in illis Bibliothecæ: quidni, sacra illa ingeniorum opera in locis sacratis?] Fortassis eam Hadrianus Imperator Tibure instruxit, quem eo loco & secessu impense delectatum constat, variaque & ampla inædificasse. Etsi in aliis municipiis coloniisque Bibliothecas sparsas fuisse, æque atque artium istum cultum, mihi certum est.

Bibliothecæ Privatorum.

Sed & (*a*) privatim viri divites, usus & famæ causa, sibi pararunt, & nobiles ex iis quasdam. Sicut Tyrannio Grammaticus, Syllæ temporibus, qui 3000. librorum possedit. Sicut Epaphroditus Chæroneus; item Grammaticus, professione, qui usque ad 30000. optimorum quidem & selectorum librorum collegit. Superavit eum Sammonicus Serenus in hoc studio, qui Bibliothecam habuit, in qua *62000.* librorum censebantur. Is moriens eam reliquit Gordiano minori, qui gustavit Imperium.

Atque hi, aut pauci alii proditi sunt insigniores Bibliothecas habuisse: plures tamen fuere, & Seneca commune hoc studium jam tunc suo ævo ostendit & damnat. Damnat: *Non* *enim*

(a) *Privatorum Bibliothecæ.*

enim in studium, inquit, *sed in spectaculum comparabant: sicut plerisque ignaris etiam servilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt.*

Observandum, Bibliothecas etiam in Balneis [*a*] & Thermis habuisse: quia corpori curando otiose tunc vacabant; & igitur occasio erat legendi aliquid, hominibus alias occupatis, vel audiendi. Enimvero etiam in Villis & Prætoriis passim habebant, ab eadem hac, otii & vacationis ibi, causa. Utinam nostri divites sic lasciviant! semper cum alieno aliquo, si non suo, usu & bono.

De Armariis Bibliothecarum.

Parietes (*b*) in Bibliothecis ebore & vitro comptos fuisse, suggerit Boetius. Non ergo Armaria & Plutei ad parietes laterales (neque enim conspicuus sic ille ornatus fuisset) sed in medio disposita, ut hodie quoque publicæ fere Bibliothecæ usurpant. Sane vitra olim in quadras, orbes, ova, aut rhombos distincta parietes ornabant, non aliter quam marmoreæ crustæ; sæpius tamen cameras & lacunar.

De

[a] *Bibliothecæ cur in Thermis.*
(b) *Ornatus Bibliothecarum.*

De (*a*) Armariis Vetus Scholiastes Juvenalis, in illud: *Hic libros dabit &, forulos.*] *Armaria*, inquit, *Bibliothecam*. Etsi proprie, opinor, (*b*) *Foruli*, ipsi *nidi*, ut cum Martiale dicam, librorum, sive cum Seneca, distincta *loculamenta*. Sidonius & hæc & alia in Bibliothecis collocat: *Hic libri affatim in promptu: videre te crederes aut Grammaticales* (*c*) *Pluteos, aut Athenæi* (*d*) *Cuneos, aut Armaria exstructa Bibliopolarum*. *Pluteos*, id est tabulas inclinatas transversim, quibus libri legendi imponerentur. *Cuneos*, scamnorum seriem, ut in Athenæo, digestam. *Armaria* autem plena & alta, ea (*e*) *Pegmata* videtur appellasse Cicero ad Atticum.

Imagines in Bibliothecis.

Præcipuus ornatus fuerunt (*f*) Bibliothecarum Imagines & Statuæ doctorum, quas una cum libris disponebant. Nonne pulchrum, & suave oculis ac cogitationi? Natura trahimur ad simulacra & effigies magnorum virorum noscendas, & illa corpora sive hospitia, quibus se cælestis animus inclusit: ecce hic erat. Romanum hoc in-

---

[a] *Armaria*. (b) *Foruli*. (c) *Plutei*. (d) *Cunei*. (e) *Pegmata*. (f) *Statuæ Bibliothecis*.

inventum videtur, ne omnia bella ad Græciam referantur. Plinius (*a*) Asinium Pollionem facit auctorem, quem etiam M. Varronis, unius viventis imaginem in Bibliotheca posuisse, item refert. Quod tamen & aliis postea, indulgentia an judicio, datum video. Alioquin plerumque mortuorum, & quos famæ consensus jam sacrasset, imagines ibi posuerunt. E metallo ut plurimum; sed etiam e gypso in privatis Bibliothecis, pro cujusque scilicet copia. (*b*) Immo & in tabulis imagines fuere: & fortasse in librorum fronte pictura etiam expressæ. Itaque utrumque & Statuæ, & Imagines fuere. Cæterum minores illæ imagines sive statuæ pluteis plerumque impositæ videntur, ante suos quæque libros. Inde & *Sigilla plutealia* apud Ciceronem. Nam jam tunc Bibliothecas exornabant Deorum, si non Auctorum sigillis.

De Museo Alexandrino.

Sed si Bibliothecæ solæ, aut rarus adventor; si homines, inquam, non sunt qui frequentent & evolvant, quo ista congeries? & quid nisi studiosa quædam luxuria sint? (*c*) Providerunt hoc

(a) *Auctor Asinius Pollio*. (b) *Imagines*. (c) *Musei utilitas*.

hoc qnoque Alexandrini Reges, & una cum illis Museum (ita dixerunt, quasi Musarum ædem) exstruxerunt, in quo fas esset Musis operari, a cæteris rebus feriatos. Immo & a vitæ victusque curis vacuos, cum alimenta iis hic e publico darentur.

Fuit id (*a*) Regiæ sive Aulæ pars; scilicet adnecti & jungi sibi voluerunt Reges, ut in propinquo & promptu essent eruditi isti, cum quibus dissererent, cum libitum, animo docendo & pascendo. Habuit Porticus & Exedras: illas exercitio corporis magis; hanc animi, & ubi considentes altercarentur & conferrent. Fuit & (*b*) domus, ubi omnibus ex omni terra litteratis receptis communis victus & mensa. Habuit hoc Collegium & pecuniam sive vectigalia in commune; & sacerdotem item, qui præesset Museo, Regum aut Cæsarum dilectu constituendum. Magna igitur dignitas, & quæ ab ipso Cæsare conferenda.

Addere (*c*) licet, non vacuam omnino aut otiosam ibi vitam vixisse (qui possent viri bono publico na-

(a) *Vicinum Regiæ*.
(b) *Domus communis*.
(c) *Occupationes litteratorum*.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

N. 219.

AVendo veduto, per la Fede di Revisione ed Approvazione del P. *Fra Paolo Tommaso Manuele Inquisitore di Venezia* nel Libro Intitolato: *Facis Historica Compendium ex Justi Lipsii Operibus Concinnatum*, non v'esser cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica; e parimente, per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi e buoni costumi, concediamo Licenza a *Simone Occhi Stampatore in Venezia*, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 26. Settemb. 1739.

(*Gio: Pietro Pasqualigo Rif.*
(*Lorenzo Tiepolo Cav. Proc. Rif.*
(

Registr. in Lib. a C. 40.

Agostino Gadaldini Seg.